M. ANTONII MURET PRESBYTERI, J.C. ET CIVIS ROMANI, Oratoris ac Poëtæ Clariss.

ORATIONES. EPISTOLÆ, HYMNIQUE SACRI,

EDITIO NOVA,

orrecta & locupletata, juxta editionem postremam Ingolstadianam.

LUBECÆ,

npensis ALBERTI HAKELMANN & MICHAELIS VOLCKII Bib.

Typis JOHANNIS MEIERI,

ANNO M. DC. XLIII.

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI

MARCUS ANTONIUS MURETUS S. D.

OFFERO tibi munus, SCIPIO GONZAGA, si autem ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, perexiguum; si ex viribus meis, mediocre; si ex animo, magnum. Orationes quædam sunt, variis à me temporibus habitæ: quas, cùm partim dispersæ atq; errantes vagarentur, partim apud me in adversariis neglectæ jacerent, nunc in unum corpus collectas ut e diacdi-

 vul-

vulgari paterer, amici quidam, multò mei, hac quidem in parte, quàm par est, & quàm ego ipse vellem studiosiores, impulerunt. Satis superq; fuerat, earum partim in scholastico pulvere, atq; in illis, eruditorum hominum umbraculis, non tantum recto, ut dicitur, stetisse talo, sed plausum etam & ἐπισημασίας tulisse: sed partim in illo consessu, quo nullum habe terrarum orbis augustiorem, & silentio auditas, & principum virorum testimonio commendatas fuisse. Superârat fortuna spes meas: quam sæpiùs sine causa experiri, negant esse sapientis. Neq; nescius ram, morosiora ac difficiliora ese legenti-

gentium, quàm audientium, judicia: sæpeq; accidere, ut, quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obstiterunt; quibus parendum fuit: ne, si in negando pertinax essem, superbiæ deniq; id potiùs, quàm modestiæ, adscriberetur. Cùm igitur inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, ut nunc fit, aliquid depromptum ex studiis meis, eademq; opera testificandi & judicii de te, & mirifici cujusdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, SCIPIO, cùm omnes, qui te nôrunt, ita te amant, ut eorũ

nemo ſit, qui ſe ſtudio atq; obſervantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturna & accurata notatione & obſervatione earum rerum, quæ te uſq; eò omnibus amabilem reddunt, ſingulare quiddam præter cæteros πεπονθέναι. Quid eſt enim, quod ad conciliandas ac devinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hîc de ſumma atq; antiquiſſima gentis veſtræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum eſt, ut & aliorum ſit. Alios & iſta amatores habent. Ego in te nihil amo, niſi teip-

teipſum. Itaq; ut ille Rex potentiſſimus ex amicis ſuis alium dicebat eſſe φιλοβασιλέα: alium φιλαλέξανδρον: ita tu, alios eſſe, qui & alia in te ament, me planè & ex animo φιλοσκιπίωνα eſſe tibi perſuadeas licet. Ac te ipſum cùm dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo ſtatim adſpectu conciliat, conſtituens, quoad ejus fieri poteſt, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamvis enim verè dixit neſcio quis Poetarum, gratiorem in pulchro corpore eſſe virtutem: ea tamen eſt in te veriorum ac ſolidiorum bonorum copia,

quæ de his ſecundæ, ut ita dixerim, notæ bonis cenſeri non ſinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci ſolo, omnes te dignæ artes ita facilem comprehendant; ut eas non ab aliis accipere, ſed ex teipſo parere ac proferre videaris. Quo tu uſus ita ut decuit, à Græcæ Latinæq; linguæ intelligentia, â Poetarum, Hiſtoricorum, Rhetorum cognitione ad Philoſophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate propoſueras, tibi nunc in amoribus ac deliciis quæq; eſt, Theologiã ea celeritate properaſti, ut quæ honoris ac dignitatis præmia cõfecto ſtudiorũ curriculo tribui ac decerni ſolent,

ea

ea tu nunc meritissimo consecutus sis, cum adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores disciplinas adjiciendo cogitare: Atque ut istius generis ingenium nunquam ita esse otiosum potest, ut omninò nihil agat: quod tibi dabatur à severioribus studiis excepti ac subsecivi temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quibùs ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaq; te in eis exercuisti, ut in earum qua libet cum summis artificibus, comparari facilè possis. Quid nunc ego mores illos tuos planè, ut Poetæ loquuntur, aureos laudem? Potuitne

quiſquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuæq́; ſuavitatis partem aliquam guſtare, quin, ut ſibi totam ætatem tecum exigere liceret, optaverit? ita tu, quod rariſſimi exempli eſt, ſummam integritatem vitæ; cum ſumma ac comitate facilitatè copulâſti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipſi tibi moleſtus ſim. Equidem cùm de ſcriptis meis nō magnoperè laborare ſoleam: tamen hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad poſteros pervenire: ut exſtet aliquod teſtimonium judicii de ſingularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorum, qui te non nôrunt (Nam de iis, quibus tu

notus es, nihil tale metuo) aſſentationi & conſuetudini datum eſſe aliquid ſuſpicetur; DEUM immortalem teſtor, nihil unquam à me verius, magisq; ex animi mei ſententia ſcriptum eſſe, quàm ea, quæ de tuis laudibus ſcripſi. A te peto, ut me ames: quæ me ipſi mihi efficias cariorem. Vale. ROMÆ Kalend. Maji 1571.

INDEX ORATIONUM.

XIV. Pro

AD

M. ANTONIUM MURETUM PRESBYTErum J.C. & Civem Romanum, Oratorem & Poëtam Clarissimum.

RHETORA te tantum si secula prisca tulissent,
Iam jam immortalis lingua diserta foret.
Secula si tantum novissent prisca poëtam,
Iam jam immortalis Musa canora foret.
RHETORA *sed postquam simul hac genuère poëtam*
Secula noster eris Virgilius, Cicero
Te tua posteritas Ciceronem sæpè vocabit:
Teq; ut Virgilium mente manuq; teret.

ALIUD.

Deliciæ, Veneres, gravitas simul, ac majestas;
Miscentur scriptis, docte MURETE, *tuis,*

ALIUD.

Tantus es Orator, tantusq; Poëta, MURETE,
Vt possit dici, Tullius atq; Maro.

M. AN-

M. ANTONII MURETI, &c. TUMULUS.

HIc. Marci. caros. cineres. Roma. inclyta. servat.
Quos. patria. aptasset. Gallia. habere. sinu.
Stat. colle. hortorum. tumulus. stat. proximus. astris.
Quæ propius. puro. contigit, ille. animo.
Tu sacros. latices. lacrumans, asperge. viator.
Et dic. HEU. LINGUÆ. HIC. FULMINA. FRACTA. JACENT.

Obiit Anno Dom. cIɔ. Iɔ. Lxxx.
Ætatis suæ LX.
XV. Kalend. Quintil.

M.AN-

M. ANTONII MURETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

De dignitate ac præstantia studii Theologici.

ORATIO PRIMA.

HABITA LUTETIÆ PARISIORUM Non. Feb. cIↄ Iↄ LII.

CUm omnes mihi singulari quadam, ac præcipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam & industriam suam collocant, tum ii præcipuè, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculsi, cæteris omnibus posthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas, atq; omnia studia contulerunt. Nam si eorum omnium, quæ in hac immensa rerum universitate cernuntur, unumquodq; naturali perficiendi sui desiderio tenetur: & animus noster ad similitudinem divinitatis effictus tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus est, exemplar accedit: dubitari profectò non potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ, quoad ejus fieri potest, cum humanis divina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbe-

cillitas patitur divinæ naturæ arctissima colligatione devincit De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum est ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræquè valere debet auctoritas, non ut eas quidem singillatim percensere omnes, ac flore orationis convestire conarer, (quod & imperare iniquum esset, & suscipere temerarium) sed ut ex earum innumerabili copia pauca quædam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cùm mecum initiô ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim Sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurrataque oratione disputanti contigisse dicitur: si homo adolescens, & cùm à cæteris rebus satis tenuiter instructus, tùm in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, quod præclarè à Platone scriptum noveram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter se cognationem intercedere oportere, ex quo facilè intelligebam consequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem, re adhuc integra: fortassis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam semel altum ingressis, quæ nos cumq; tempestas exceptura est, vela nimirum facienda sunt. Illud modò antequam ulteriùs provehar, à vobis summoperè contendo, ut quando omne mihi perfugium in vestra bonitate ac clementia situm est, tenuitatem meam vestro favore, & silentio sublevetis, quò mea oratio his veluti secundis subvecta ventis, quem sibi proposuit, portum facilius consequatur. Atq; ut hinc exordiamur, si nihil diceremus aliud, nisi eam, quæ antiquissimo vocabulo Theologia dicitur, scientiam esse quandam, quæ divinæ sapientiæ thesauros hominibus recluderet,

ret, tamen illud, ut opinor, liquidò constaret, quanto æterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto esse hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui præclari alicujus ædificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud uno tantum aspectu contemplari, sed singulas etiam sibi partes accuratè perlustrandas, ac seorsum considerandas putant: ita nos, si hujus præstantissimæ facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo sit intelligimus. Theologia igitur, viri eruditissimi, ut à majoribus nostris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum una in lege posita est, altera in Evangelio. Est verò ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neque similis earum, quæ hominum libidine statuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè sancita reperias, sed primum quidem ab illo hujus universitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impressa, atque insignita animis, post etiam ejusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis ulla prætendendæ facinoribus suis ignorantiæ occasio relinqueretur. Cumq; eam in duo summa capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum numinis, posterius, quæ ad tuendam hominum inter se societatem pertinent, omnia summa brevitate complectitur. Atque hinc vel inprimis naturæ nostræ imbecillitatem licet agnoscere, quòd cùm pauca admodum, eaque suapte natura facillima præcepta sint, semper tamen deficiamus alicubi, neque unquam stabilem, inoffensumq; cursum perpetuò retineamus. Tremefactus itaque comparatione sui cum divinis præceptis animus Christo se indigere cognoscit, in cujus sinum confugiat, cujus se viribus provehat, sub cujus bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quæ lege proposita sunt, suppliciis delitescat,

ut rectissimè Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehensos adChristum deduceret nominâsse videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: perfricet frontem: & dicat ullam esse legem, quæ cum hac lege ulla ex parte comparari queat. Quid enim? quæ Deum immortalem, portenta in omnibus omninò legibus, si ab hac discesseris, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multò turpiora permittunt, ut nihil penè tàm turpe sit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc verò sapientissimus ille Moses, non Jove quodam commentitio, ut Minos; non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Ægeria, ut Numa; sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, ut nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi possit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem nostrum commonstrare ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitiò magnam ea quidem vim maximumq; momentum ad vires recuperandas habet. neque tamen tantum, ut in ea posita sint omnia. Quare Evangelio nobisChristus aperitur, qui, modò firmâ in ipsum fide nitamur, non vanâ illâ quidem, & otiosa, quam multi stultè & inaniter jactant, sed solidâ & bonarum actionum perpetuò fœcundâ, nos, velut humeris suis impositos tollit in cœlum. Orem omni prædicatione majorem! O nuncium verè jucundum & lætabilem! Cùm humana natura primi parentis depressa lapsu pessum tota ferretur, tantam fuisse in Filio Dei clementiam, ut delapsus è cœlo humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis sese laboribus, ut cruciatibus, ærumnis, morti deniq; deterrimæ, atq; acerbissimæ exposuerit, quò sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum jugum æternæ depelleret servitutis. Tene, Christe optime, ut nos liberali causa assereres manu, omnium dominus cùm

esses

esses, servi formã assumsisse? Tene, nobis quietem tuis laboribus, libertatẽ tuâ servitute, vitam deniq; tuâ morte peperisse? Admirãtur historiæ veteres Pythagoreũ quendàm, qui se pro amico in caussa capitis vadem dare veritus non est: at hoc quanto admirabilius est Dei Filium, Deumq; ipsũ, ut nos merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet suppliciis, tot, tàm dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia, tã divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Hæc verò una est omni curâ, studio, contentione dignissima. Hæc una est non tam liberalis vocanda, quàm liberatrix. Hæc aurea illa catena est, quâ cum cœlestibus terrestria copulantur. Hæc scala illa est, quam olim per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in cœlum scandere liceat, atq; illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem semetipsũ est augustissimo illo majestatis suæ fastigio, seseq; accommodantem ad humanæ conditionis humilitatem: rursusq; eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisq; inferis (ô rem omni humana cogitatione sublimiorem) in cœlum sublimem raptum, vallatumq; ac stipatum infinita tùm geniorum concinentium tùm hominum de caliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorum multitudine, justo ac pleno triumpho Cœlum ingredientem, neq; disjecta muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis: iter eodem nobis omnibus aperientem. Atq; hæc quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum, inflammandumq; quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur, tamen ex tam ubere campo alia quædam, nisi molestum est, proferamus. Verè enim illud affirmare posse videor eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœlestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti

luti facem esse dicebant : ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem , in aliis scientiis facem contineri. Namq; ut hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit , quantoperè se in perscrutandis rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamq; nihil, si res ad verum exigatur, effecerint ? Dum alius mundum hunc , & quicquid in eo vel aspectabile , vel tractabile continetur , putat ex temeraria quadam minutissimorum corporum concursione coaluisse: qui si vel unam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stultè, incogitanterq; scripsisset: alius æternum esse eum, neq; desiturum unquam neq; exordium ducentem ab ullo temporis principatu , non animadvertens hac ratione illam, à qua ipse tantoperè abhorrebat, infinitatem induci: qui verò optimè sensisse creduntur , tamen Deo veluti comitem quandam materiam adjungunt, quasi ut artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? hujus universitatis autorem esse , ac effectorem Deum , qui cùm innumerabilibus seculis antecessisset , quo temporis puncto ipsi placuit , mundum hunc , & quæ illius ambitu continentur, sine ullis vectibus, sine ullis ferramentis, sine ulla materia , verbo tantum ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemq; assiduè sua bonitate ac prudentia continet , moderatur , fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, vicissitudines efficit. Quòd status orbium cœlestium cursus, quod certas siderum trajectiones, quod constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur , hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi ulla materiæ dirigi , sed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi. Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alius cordi suffusum sanguinem, alius spiritum innatantem sanguini, alius harmoniam quandã, alius eum ex numeris conficit , alius ex atomis , ut mihi quidem

quidem ista consideranti certamen aliquod insaniæ suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionrum veluti ciño, nihil ferè colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum variè insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum captare atq; aucupari putes, ut apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omninò esse contendit, veritus credo, ne quid posset tam absurdè aut fatuè dici, ut id nemo dixisset Philosophorum. Illa verò multo etiam apud eos perturbatior, atq; implicatior quæstio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum idem sit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cùm tam multa sibi cum suibus convenirent, se hoc uno ab eis interesse. Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras verò jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit fortè hodie gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Τυδείδην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη,
Ηὲ μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετ' ἀχαιοῖς,

Obsuritate enim se in volvens sua in neutram partem satis apertè propendet, ut penè in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem proximè quidem omnium accedit ad veritatem, sed etiam multa mendacia admiscet, ut non absurdè dicant, qui eum dicunt poeticè philosophari. Quid portò de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & individuam esse naturam ad exemplar divinitatis expressam, licet ortûs participem, tamen interitûs expertem, quæ corpore soluta, si se purè ac piè gesserit, in cœlum evolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem: sin se malis, iisq. in expiabilibus cupi-

cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciis deprimatur. Quod si quæ de Deo à balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia & explorata, & salutaria tradere: Illos verò neq; satis quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaq; quod Homerus de Tiresia: Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Quod si quis eam, quæ ex levioribus studiis percipitur, amœnitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ campis frustra desideraverit. Nam sive poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis unquam ita in hoc genere excelluit ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerum, Pindarum de levissimis plerumq; nugis verba fundentes audire præstat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos; nunc ea quæ multis postea seculis contigerunt, ita subjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuisset. Sive historiæ cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quàm ex sacris literis repetere poterimus? An verò suavius est cognoscere, quid Crœso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti, obliquè Apollo, quàm quid Mosi ad Pharaonem quid Samueli in Palæstinos proficiscenti, apertè ac perspicuè Deus ipse responderit? Quomodo Regulus à Carthaginensibus, quam quomodo Servator & Σωτὴρ humani generis CHRISTUS, à Judæis omni crudelissimorum suppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiúsne, aut fructuosius arbitramur, intelli-

telligere, quibus artibus Assyrij Persæ, Romani cæteras nationes devicerint, quàm quibus augustissimi illi religionis nostræ principes, aliijq; deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianæ ditionis terminos ampliaverint? O hebetes, stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suavitatem, fructumq; non sentiunt: Contrà verò ô ter & quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, ut nusquam suavius, quàm in his studiis conquiescat, non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis, non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & pravis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores suavissimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suavitas: Deo serviunt, Deo adhærent, ejus tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæq; olim plenè percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione præcipiunt. Ergo sive domi, sive foris versentur, cùm Deo assiduè colloquuntur, sive prosperis rerum utantur successibus, eidem ut prosperitatis suæ auctori gratias agunt: sive quid eis adversi accidit (quamquam quid ejusmodi viris accidere adversi queat?) Sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neq; indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid à Deo immittitur, summi beneficij loco habendum esse ducunt. Pro Deum immortalem! quid est, si hoc non est feliciter vivere; & in terris vitam cœlestium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Quid sine te non modò nos, sed omninò vita hominum esse potuisset? tu depravatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolâsti: tu distractos, dissipatosq; variis idolorum cultibus homines in unius veræ Religionis

societatem convocasti: tu magistra morum ac disciplinæ fuisti: ac veluti Sol exoriens nubium caliginem dissipat: veluti sidus, quod Castoris & Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesq; dispellit: ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiæ dissipasti, & illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helice, aut Cynosura quæpiam es, ad quam universus navigationis, id est, vitæ nostræ cursus dirigatur. Tu ignis ille cœlestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur qui ad te, tanquàm ad portum, confugiunt: beatos qui se tibi à teneris unguiculis penitus totosq; tradunt: miseros contrà, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ, omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternam exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus præstantissimæ disciplinæ verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atq; initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neq; vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quò minus in sacratissima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudorumq; vestrorum & magna hic inter homines præmia, & infinitis partibus majora sunt in cœlo divinitus constituta. DIXI.

De laudibus Literarum.

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri anno. cIↃ.IↃ. LIV.

QUÆ

QUÆ singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere consueverunt, patres amplissimi, vosque cæterícives ornatissimi, ea mihi sese hodierno die objiciunt universa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetiis dicimus: sive audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia dicimus: sive ipsa orationis materia, dicendiq; conditio, ita dicimus, ut sit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisq; omnibus in hoc literarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, si quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemq; toto orbe notissimarum rerum ignoratione versari. Ecquis enim est hodie tam inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, quo non hujus præstantissimæ civitatis fama pervaserit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atq; barbara, vel tam exculta disciplinis atque artibus, quam non jam quidem florentissima Venetorum Respublica non gloria modò & splendore nominis sui, verùm etiam admiratione compleverit? Hæc verò firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarumque artium præclarissima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem est, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, sed vix in quenquam hominem, quæ cæterorum de se judicia extimescat, cadere posse videatur. Etenim si eloquentissimos olim viros accepimus, cum ad dicendum venissent, unius Principis aspectu ita conturbatos fuisse, ut obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neq; comparandus cum illis omninò sum, & apud vos dico, Senatores amplissimi, ad quos cùm oculorum converto aciem, totidem mihi consessum principum videor intueri? Ac cæteri quidẽ sæpe ad eã excusatio-

nem

nem confugiunt; ut se, cum tenuitatis suæ concii essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum sive precibus, sive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetivisse, quam detrectare non potuisse dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioq; præcludit. Non enim detrectantes, sed ultro nobis deposcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: ut si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, causa nulla sit, quin omnes accusandam potius nostram temeritatem, quam imbecillitatem sublevandam putent. Equidem cùm & ab ineunte ætate, tum domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, & ubi primùm per ætatem licuit, quæ mihi meo ipse labore pepereram, aliis tradere ingressus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione consumpserim, tamen superiora illa considerans, ita commovebar animo, facilè ut hoc potuerim abstinere consilio, nisi me huc summa vestra singulari humanitate concepta spes, & magna quædam approbandæ vobis, si minus eruditionis, at certè voluntatis meæ cupiditas impulisset. Ac mihi quidem, & cujus rei causa in hunc locum descenderim, & ad quos verba facturus sum, cogitanti, prorsus ita videtur; nullo in argumento meam commodiùs orationem posse versari, quam si, litterarum disciplina quantum non ornamenti solùm, verùm etiam præsidii bene temperatis civitatibus afferat, tùm adhibitis rationibus, tùm etiam exemplis, atq; ex vetereribus seculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à studiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno assiduoq; magnarum rerum usu peritos: sed quia libenter facio, ut, quarum artium per-

cepta

cepta scientia unumquemq; vestrûm vehementer affici constat, earum animos vestros jucunda commemoratione delectem. Quæ cùm ita se habeant, mihiq; ipsa per se delectæ ad dicendum materiæ dignitas satis magnam audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quàm quòd ita necessarium judicem, petam à vobis, ut mihi res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omninò vis magnumq; momentum positum est in literis, viri amplissimi, ad conservandas bonisq; cumulandas omnibus civitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referenda sunt, è singulorum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaq; virtute præcipuè sita sit; & ad perfectam virtutem consequendam necessariam quandam præcursionem adhibeant literæ, illud profectò consequitur, ut, nisi in qua literarum cultura vigeat; florere absolutè civitas nulla possit. Ponite vobis ante oculos, omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullum omninò reperietis, quæ non ita literarum auxilio indigeat, ut eas si quis sustulerit, Solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eæ nos, ubi primùm firmiùs incedere, atq; articulatiùs loqui cœpimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantùm benedicendi, verùm etiam benè vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui semel bene penitus imbiberint, ii nunquam non postea & vitii turpitudinem omni studio refugient, & officii honestatisq; rationem rebus aliis omnibus, anteponent. Vt autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquæ vitæ exspe-

exſpectatio, ab educatione pueritiæ pendet. Ut vero infirmam illam ineuntis ætatulæ temeritatem robur adoleſcentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum ſtudio accendere, aut efferentibus ſeſe cupiditatibus, quibus ea pars inſigniter agitari ſolet, frenos iniicere, præter literarum tractationem, poteſt? Themiſtoclem olim, cùm ſomnum capere adoleſcens non poſſet, dicere ſolitum tradunt, ſe Miltiadis trophæo quieſcere volentem, excitari: quantò eos acrius incendi, atq; inflam̃ari neceſſe eſt, qui quotidie non unius, ſed innumerabilium hominum virtute præſtantium trophæa non è marmore conſtituta ad exigui prædicationem temporis; ſed ad omnem æternitatem com̃endata literis intuentur? Neq; vero pertimeſcendum eſt, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui ætatis ſuæ florem literarum ſtudiis dedicandum eſſe ſtatuerunt. Tanta ſiquidem eſt oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, ut ea qui fruuntur, ab iis neq; laboris tædium, neq; avocantium voluptatum blanditiæ ſentiantur. Itaq; ſapienter Poëtæ, cùm cæteros omnes Deos Veneris Imperio, ſubdidiſſent, in Minervam modò & in ſtudiorũ præſides Muſas nihil ei, nihil Cupidini juris eſſe voluerunt. Quin etiam illud ab iiſdem memoriæ proditum eſt, Jaſonem olim, cæteroſq; Argonautas, cùm eam inſulam, quæ ab amœnitate, florumq; copia nomen invenerat, præternavigarent, periculumq; eſſet, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam inſulam incolebant, ad exitium perducerentur; unum in Orpheo perfugium habuiſſe: qui, cùm aſſediſſet in puppi, ſimulq; fides blandis impellere digitis, ſimul vocem illam, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpiſſet, tanta ſimul aures animoſq; audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibꝰ nemo navigantium moveretur. hoc figmento quid tandem aliud doctiſſimi homines, niſi id, quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet

illa

illa insula inventus est. Eam qui quasi prætervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditiis decepti, & recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cujus suavitatẽ qui percipiunt, ii & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, i. e. virtutẽ cum immortali conjunctã gloria consequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris extinguit. Quantò autem voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus major, sinceriorq; sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem tamen quandam esse ac tædium, confitentur; hujus ut quisq; percepit plurimum, ita eam acrius atq; avidius concupiscit. Quod si cui fortè dubium est, prodeat in mediũ Chrysippus; qui sæpe studio intentus tanta voluptate perfruebatur; ut eum tanquã extra sepositum cibi potionisq; caperet oblivio. Prodeat solertissimus ille cœlestium orbium non perscrutator tantùm, sed etiã imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modò earum rerum, quas natura fert, præ ea, quam capiebat è studiis, oblectatione memor nõ erat; sed in illa ipsa Syracusanæ urbis direptione, ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspidem corpore exceperit: quàm urbem in hostiũ potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignissimam. Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima; effusi per vias milites, ut in quemq; inciderant, sine ullo sexus, ætatis, ordinis discrimine obvios contrucidabãt; undiq; gladiorũ fulgor præstringebat oculos; undiq; armorum sonitus; undiq; cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaq; omnia circumsonabant; ipsa urbs penè dimota

& con-

& convulsa sedibus suis, suorum civium in cæde ac sanguine natabat: cùm unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo, morti proximus, decumberet, in audissetq; assidentes amicos de re quapiam, submisse, ne ipsi molestiam parerent, disputantes, erecto, ut potuit, jam semimortuo capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur clarius, sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discessum è vita jucundiorem fore. O discendi cupiditas: quid non officis, ubi semel generosa ingenia occupasti? Tenebatur homo sapientissimus gravissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus penè corporis partibus sensus abscesserat: egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, è corporeis vinculis exsilire cupiebat: cùm quidquid supererat virium, eò contulit, út deficiente lingua, vocibusq; interruptis, ac morientibus suum doctrinæ, cognitionisq; desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse; qui ne mori quidem, nisi discendo, voluerit? Meritò igitur tam diu floruit Atheniensium Respublica, quàm diu tàm præclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eò redeamus, unde nos facta præclarissimorum hominum mentio paulisper adduxit, dici profectò non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non potest, ea studia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quantò olim vobis & ornamento, & auxilio futura sint, cùm vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reipublicæ gubernacula admoverit. Etenim quibus artibus civitates præcipuè conservantur, pietate, justitia, fortitudine, inprimisq; prudentia, earum sunt omnium artium quasi semina litterarum prodita monumentis. Neq; verò hæc à me ita disputantur, ut contendā, nisi literis eruditum civem patria utilem esse neminem posse: sed hoc dico; nisi literis exculti sint ii, qui velut in

Reipubl.

Reipubl. puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui; iisq; præcipuis partibus necessario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium: quomodo ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura describere, quantum cuiq: tribuendum sit intelligere, civium inter se dissidia componere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factis optimum sit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, nisi qui hæc sibi de litterarum fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi verò eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui Reipubl. præest, quam vis litterarum sit expers, tamen ad eas res, quas modò enumeravimus, aliena operâ non incommodè utatur. An verò T. Manlium Torquatum, memoriæ proditum est, cùm consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, & summum Imperium detrectasse; quòd indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alienaq; lingva ad omnia uti necesse habebunt, ii satis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimeq; consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cujus verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare præclarum potest? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisq; temporibus, & honestam imprimis & utilem esse fateantur: iidem tamen cùm occupata bello aliquo civitas est: latere eas, quasi perterritas metu, & inter tubarum lituorumq; clangorem, nullum sui amplius præbere visum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error

 est,

est,& quantum vel in medio bellorum tumultu literæ valeant aperiendum. Etenim se corporis tantùm,non etiam animi,viribus bella gererentur, tùm isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cùm mihi & maximum esse in bellis consilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte literarum studio comparari, certè quidem insigniter augeri, confirmariq; concesserit,idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius potiretur, non Achillis, aut Ajacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neque temporis nobis ad vivendum à natura præscripti ea longitudo est, neq; ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuisse unus idemq; possit: itáque qui unum alterúmve spectârunt, multum sibi millitaris prudentiæ collegisse existimantur. Quid eos judicabimus,qui hoc sibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot post hominum memoriam gesta sunt, bellis interfuisse videantur? Quod si quis ita bella aliquot spectare posset, ut utriusq; partis consilia teneret, rerum administrandarum viam,rationemq; cognosceret, eventus animo cerneret, quid non ei postea in rebus bellicis omnium consensu tribueretur? Ad hæc omnia, qui versantur in literis, aliaq; plurima ac pulcherrima otiosi sedentes consequuntur. Taceo, quàm multa expressa sint eruditissimorum hominum scriptis de virtute,de gloria,de charitate patriæ,de animorum æternitate,de præmiis,quæ post mortem manent eos, qui se pro patria animosè ac fortiter gesserint, quæ tantam vim habent,ut neq;, qui ea ignorent, veræ laudis habere gestum, neq; qui tractant, veræ ac solidæ gloriæ ullam omninò rem anteferre possint. Quid illud, an non quantivis est, quòd sæpe labante, jam ac deficientes exercitus, eloquentium hominum voce legimus fuisse revocatos? Citetur testis Lacedæm.

civitas,

civitas, cujus exercitus Tyrtæi Poëtæ versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præstiterunt, aut fortissimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt; enumerare instituam. Nam & Architam Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, & Melissum navalibus aliquot victoriis insignem fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem, & PLATONEM, & Xenophontem egregiam in bello civibus suis operam præstitisse. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themistoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperii columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos; aliosq; innumerabiles proferam? quos omnes cùm bellicis laudibus claros, tùm præstantes doctrinæ studiis fuisse, historiæ loquuntur. Nam Julium Cæsarem, quis nescit, utra laude præstaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quanto literarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi potest, quod ea ipsa nocte, quæ mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties, dicitur. Atq; hoc præclarè olim intellexisse videntur Mitylenæi, præcipuam esse in Republica vim literarum, qui, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi, ut ne liberos suos literas edocerent. Sciebant videlicet eas tantùm civitates florere posse, in quibus literarum studia colerentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An verò cives, quòd viget hodie vestra Respublica, quòd floret, quòd beata est, quòd cùm cæteræ orbis universi partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, una hæc (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atq; in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quàm quòd ei & præsunt homines cùm cæteris omnibus tùm hac eruditionis & scientiæ laude clarissimi, & semper eorum simillimi præfuerunt? O divine Plato,

tua sunt omnia & dicta & cogitata præclara, Tu dicere solebas, tunc demùm Respublicas beatas fore, cùm eas aut Philosophi cœpissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientissimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respublica comprobavit. Equidem quo longius in altum evehor, Patres amplissimi, eò mihi amplior & patentior orationis quasi cursus ostenditur. Sed & temporis meratio, & vestra singularis sapientia, ut vela contraham, portumq; tandem aliquando respiciam, monet. Neq; enim credibile est, posse aut me, aut quendam de litterarum præstantia, fructibusq qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum melius aut copiosius, quam unumquemque vestrum secum loqui: & mihi non tàm orationis conquirenda copia est, quàm vestra sâtietas refugienda. Itaq; finem dicendi faciam, si vos prius etiam atq; etiam rogavero, ut si fortè minus à me ornatè ac copiosè dictum est, quàm ut hujus loci amplitudo, & summa audientium dignitas postulabat, meum tamen idcircò placendi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus à vobis, qui sæpius audiar, judicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler; sin fortè; sed reprimam me, neq; committam, ut meis ipse votis videar malè ominari: qui tamen à tot, tàm præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modò laboris, sed totius anteactæ vitæ fructûm hodierno die vestro singulari beneficio videor consecutus.

DIXI.

De utilitate ac præstantia litterarum Humaniorum adversus quosdam earum vituperatores.

ORATIO III.

HABITA VENETIIS POSTRIDIE Non. Octob. An. cIↃ IↃ LV.

PERMULTOS esse intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibêre sententiam, ut earum tractationem leve quiddam esse, ac nugatorium existiment: neque aut magnos admodum labores ab iis suscipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuosam esse Reipubl. industriam, in eis deniq; non exquisitam ullam ac reconditam, sed circumforaneam quandam, haustamq; de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego, quoniam ita dissentio, ut ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel gravissimum munus esse contendam: neque ullos esse, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Republ. pariant fructus: doctrinæ deniq; à nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: constitui hodierno die Patres amplissimi, vosq; cæteri viri ornatissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, & nobilissimam studiorum partem, quantum id quidem in me positum erit, à contemptu atque ab intolerabili ineruditorum hominũ insolentia vindicare. Et verò quid aut huic tempori, aut omninò meo muneri facere convenientio possum, quâm ut, quæ mihi studia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tùm hac ipsa in civitate pepererunt, à quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunq; profluxi hominum famã,

iis quoq; vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præsertim cùm, qui hoc litterarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, patres amplissimi, singulari, spectataq; in omnibus rebus ac pené divina sapientia nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim si hæc tota res tàm levis est, quàm isti eam videri volunt: quæ vos tandem causa conmovit, ut proximo superiore anno, propositis publicè libellis studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæq; contentionem excitaretis; utq; iis, qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè una res ad coërcendum istorum temeritatem sàtis ponderis habere debebat: ut si heberiores eos natura, stolidioresq; finxisset, quàm ut pervidere harum rerum præstantiam possent: quod tamen vestro talium virorum judicio probatum foret, magnum esse aliquid ac præclarum, suspicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum est, adeste animis; mihiq; breviter ostendenti, quàm varia, quàmq; multiplex eruditio requiratur in iis, qui literas humaniores docent, eademq; opera, quantos ex eorum navitate atq; industria Respubl. percipiat fructus, non aures modò, sed mentes quoq; attentas; quæso, paulisper adhibete. Atq; adeò, ut hæc tota controversia melius dijudicetur, operæ pretium est, initiò quænam sit istorum contemptorum humanitatis oratio, cognoscere. Qui quoniam eos, qui hasce litteras tractant, ad nullum ferè majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas causas, non ad dicendam de rebus gravioribus sententiam facilè in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, præter Poeticas quasdam fabulas ad puériles animos hilarandos compositas, & aliquot levia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omninò teneri putent. Quid autem magni negotii est, inquiunt, in puero-

rum

rum conſeſſu de ejuſmodo figmentis commemorare, ac modò de Thebano, modò de Trojano bello, modò de Ulyſſis aut Æneæ erroribus, molli & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemq; velut è quibuſdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecqua autem magna eruditio eſt ſcire, quot navibus Græci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenæ ſimulachrum, ut Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientia, quod detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam cæterarum quidem artium Profeſſores, quantum utilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Sive enim Dialecticos ſpectes, ab iis certa quædam veri falſiq; in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ii ſe, quid cuiq; conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ ſit dividendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præ ſe ferunt. Quid Phyſici? qui rerum principia cauſaſq; tractant; qui, quomodo quidq; gignatur, quoq; modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumq; cauſas; qui corporum cæleſtium magnitudines, intervalla, curſus, progreſſiones, inſtitiones: qui animi naturam, qui rationem ſenſuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui ſtirpium, qui omnium fermè rerum, quæ gignuntur è terra, naturas ita perſequuntur, nulla ut pars ab eis cœlo, mari, terra, ut Poëtæ loquuntur, prætermiſſa ſit; hæc cùm tractant, mediocriterne Reipubl. proſunt? Nam ſi ad eos te convertas, qui eam ſuſceperunt Philoſophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendiſque diſſeritur; ii verò ſunt, quorum induſtriæ nulla unquam poterunt præmia ſatis ampla reperiri. Quibus enim, quamq; præclaris in rebus eorum diſputationes conſumi videmus? Qui hoc primùm docent, qui ſit finis, quid ex-

tremum, quid ultimum bonorum omnium: quod unum intueri: quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referri oporteat: quot sint virtutum, quotq; vitiorum genera; quibusq; modis illas assequi, ab his declinare possimus: quomodo exsultanti, jactantiq; se, & detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati: tum quomodo quisq; se in re familiari gubernanda gerere debeat: postremò quo nihil pulchri⁹ nihil præclari⁹, nihil denique divinius, ne votis quidem cōceptis optari potest, quibus moribus institutis, legib⁹ temperandæ sint civitates: quibus illæ modis fundari atq; institui; quibus augeri, atq; amplificari, quibus deniq; copiosissimæ, locupletissimæ, uno verbo beatissimæ effici possint. O res præclaras, ardentissimo studio, summaq; corporis atq; animi contentione dignissimas. O vitæ Philosophia gubernatrix. O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix. Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere, tuum est omnium inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras evellere, stirpes elidere, semina exstinguere. Meritò divinus Plato nihil te præstantius hominum generi à Diis immortabilibus: dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti; perfricent frontem, si quam habent, & se ulla ex parte cum Philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. Qui si aliquod fortè paulò abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita per vulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam, reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant, nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris & focis certamen suscepisse videantur. Hæc ferè est, Patres amplissimi, eorum, qui studia laboresq; nostros deprimere conantur, oratio: qui quòd PHILOSOPHIAM laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus

tibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus: ut eam non plus amet, pluris vé faciat: quod autem nullũ censent studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium; in eo quantoperè fallantur, facilè ex iis, quæ dicturus sum, intelligetur. Nam ptimùm omnium, si hoc ipsis concederemus, nil aliud à nobis quàm Poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque aliò, quàm ad puerorum animos vana quandam oblectatione demulcendos, referri. Etenim Poetarum fabulæ, quas isti tantoperè exagitant & insectantur, non levia quædam, & frugis expertia otiosorum hominum commenta sunt: immò verò sub eis, velut in volucris, atque in tegumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis deniq; sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse ajunt, que Poeticen ita contemueret, ut Homerum ineptæ loquacitatis magistrum nominaret. Ac certè Plato ac Aristoteles, quorum non paulò major est, quàm nescio cujus Eratosthenis auctoritas, ita sæpè repetitis ex eo testimoniis utuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, ut eum non tantùm studiosissimè legisse, sed vix unquam de manibus deposuisse videantur. Itaq; mirari soleo, cùm quidam, qui se Philosophos viderì cupiunt, & quidem ejusmodi Philosophos, ut, tanquam Atlante cælum, ita Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despicatui ducunt Poëtas, ut eorum scripta aspicere se dignari negent. Qui quidem cujusmodi Philosophi sint, Ipsi viderint: cùm eos contemnant, quos Philosophorum coryphæus Plato modò sapientiæ Patres ac Duces, modò Deorum Interpretes, modò Deorum filios vocat. Aristoteles autem, cujus isti se germanos esse Interpretes gloriantur, non tantùm, ut ante dixi, in omnibus scriptis suis identidem Poëtarum testimoniis utitur, verùm etiam libro primo de sapientia, Philoso-

losophum omnem, fabularum amatorem esse confirmat. Quod igitur Aristoteleos esse se ajunt; fortasse verius, sine dubio quidem verisimilius dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuisse Philosophum accepimus, qui cùm omnem elegantiam doctrinæ, tùm Poëtarum præcipuè scripta contemneret. Quod quidem se, negligendis Poëtis, ex Aristotelis disciplina ac familia censeri volunt; in eo, meo quidem judicio, faciunt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propositum non est, ut de Poëtarum laude dicam: quod si esset; facilè ostenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à Philosophis ipsis, doceri. Non igitur, cùm Poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more animos ducimus; sed sementem quandã virtutis atq; doctrinæ facimus: non in levibus miniméque frugiferis rebus operam sumimus; sed præcepta sapientiæ, quò faciliùs in animos influant, insatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid cùm ornatè ac copiosè loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ semper principem locum in omni bene instituta civitate tenuerunt? An nescimus, eloquentiam à gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim est illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosq; pulchritudinis suæ splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosæ orationis regit. Hæc illa est, quæ consolatur mœrentes, afflictos excitat, jacentes erigit: quæ sceleratis exitio est, innocentibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus, Catilinæ furores, & nefaria in patriam inita consilia dissipavit: Hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus Tyrannis imperium in

homines obtinent. Si quidem Tyranni possunt illi quidem corpora constringere: animis nullam adhibere vim possunt; hi verò dominantur in animis: quæq; ipsis honesta atq; utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt: illi invitis imperant; hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus: hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium benevolentia comitatur. Neq; verò non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiosè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meæ summa eò redit deniq; : etiamsi nihil aliud à nobis requireretur, quàm ut explicaremus poëtarum fabulas; & juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicaremus; tamen neque mediocriter Reipublicæ prodesse nos, neq; parvis in rebus contemnendisq; versari. Nunc tantùm abest, ut ea solùm requirantur à nobis, ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaq; hoc inter nos & alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim fere in libris Dialecticorum, Physicorúmve, aut in iis quibus medicinæ jurisvé civilis scientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ii quotidiè sunt explicandi libri, qui cùm scripti sint à viris omni scientia excultis, ipsi quoq; innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaq; cæteri etiamsi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omninò rudes: tamen sufficere posse suo muneri existimantur: neq; unquam aut medico turpe habitum est, nescire leges aut Jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam

non

non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas, non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus, sed degustanda tamen, & delibanda necessariò est. Non longè abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant: in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipsos interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque libros ignorare necesse est? Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui hæc utraq; ut cunq; teneat satisne se quisquam idoneum poëtarum interpretem profiteri potest? Et tamen usq; eò alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari & nihil in docendo aliud, quàm puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoq; minimè prætermittendum est, quod à graviorum artium doctorib⁹ neq; ornata, neq; elegans, neq; multis quidem in locis, Latina oratio postulatur. Itaq; ruant licet in dicendo, & impurè, impropriè, barbarè loquantur, suo id eis quodam jure licere creditur: At nobis dicentibus, sunt, qui quosdam quasi laqueos tendant, ut si quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis; quodq; postremæ iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in eis etiam, quæ subitò fundimus, plurimi illigati sint & verborum & sententiarum lepores. Quæ cùm ita sint, quis est qui non intelligat, si hominum exspectationi hujus professionis satisfacere cupiamus infinitos esse nobis labores exhauriendos? Desinant igitur, desinant isti alieni industriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem stultitiæ atq; invidentiæ indicem. Vos verò, patres amplissimi, pergite, ut facitis, benignitate vestra labores nostros fovere: ut hæc florentissima, & bonarum artium studiis deditissima juventus, exer-

exercitationibus hisce nostris ad virtutem præparata atque præculta, vestram olim in hac felicissima Republica gubernanda sapientiam faciliùs imitari queat. DIXI.

De Philosophiæ & Eloquentiæ conjunctione.

ORATIO IV.

HABITA VENETIIS MENSE Octobri anno clↄ Iↄ LVII.

SI quis fortè vestrûm est, auditores, cui admirabile videatur, quòd cùm cæteri ordinis mei homines in orationis ferè alicujus, aut poëmatis explicatione versari soleant, eos sibi libros, quibus abditarum retrusarumq; rerum ex uberrimis illis hausta Philosophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem causa, vix esse attingendos putent: ego contra & altero ab hinc anno quinq; Ciceronis libros, quibus de summo bono in contrarias partes copiosissimè disputatur, explicaverim, & hoc tempore Tusculanas mihi potissimùm disputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is si mei consilii atq; instituti causam rationemq; cognoverit, simul & id, quod facio, probabit, & me, si aliter fecissem, justam doctorum & intelligentium reprehensionen nullo pacto effugere potuisse existimabit. Ego enim, auditores, semper in ea fui sententia, preclaram illam minimè communium contritarumq; rerum scientiam, quam Philosophi & tenere se, & aliis tradere profiterentur, ita esse cum facultate ornatè copioseq; dicendi conjunctam atq; copulatam; ut eas qui distrahere ac divellere conarentur,

&vel

& vel rerum cognitionem sine ullo factæ ac politæ orationis instrumento consectari se dicerent, vel verborum flosculis contenti, ne aspirarent quidem ad reconditos sapientiæ fructus; pessimè utrosque tum suis, tum alienis studiis consulere, & exitiale quasi corporis & animi dissidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipso ætatis meæ principio ita studiorum meorum rationem comparavi, ut exornandæ orationis curam cum rerum investigatione conjungerem: & postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam præsertim præstantissimorum omnis memoriæ hominum signatam atq; impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omníque animi contentione sequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesq; contemni: & eos, qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda lautæ orationis supellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simul atq; mihi publicè munus illud adsignatum est, ut iter vobis ad ea studia præirem, quibus exculti, Reipublicæ aliquando usum aliquem afferre possetis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modò Ciceronis orationes, modò ejusdem ad Philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaq; primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundo dissidentes veterum de summo bono sententias, quinq; libris expositas, accuratè persecuti sumus. Tertium Catilinariæ sibi orationes vindicârunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auspiciis, quas vobis, auditores, quàm exquisitas, quamq; præclaras avidarum doctrinæ mentium epulas apperavi?

Decrevi enim animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorúmq; vim ab omnibus rebus externis avocatam, totam in seipsam colligere, & ad naturæ suæ contemplationem traducere, vos deniq; ipsos vobis ostendere, & illam divinæ auræ particulam, quæ in nobis omnibus latet, considerandam, cognoscendamq; proponere. Excutiendæ nobis erunt omnes veterum Philosophorum Bibliothecæ: per lustranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum historiarum, monumentorumq; memoria: ut sciamus, quid homines sapientissimi de humanis animis senserint. quibus rationibus & argumētis adducti divinos esse eos, & interitus expertes cùm sibi, tùm aliis persuaserint: exagitanda & coarguenda eorum cæcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: confirmandus ac muniendus animus adversus mortis metũ; proferenda exempla eorum, qui mortem partim adventantem despicatui habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupidè accersierint. Stultè illi quidem: sed tamen ut apertè ostenderent, se nullo modo de animorum immortalitate dubitare: ut corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas sedes, in quibus puros à scelerum contagione animos post obitum versari acceperant, evolarent. O præclaram disputationem, & vestro omnium concursu, studio, attentione dignissimam. Etenim si verè scripsit Aristoteles, magis expetendam esse quantulamcunq; præstantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quam communium & pervagatarum quamlibet exquisitam tractationem: quis est qui non videat, quantulamcunq; cognitionem animi, quo nihil est divinæ naturæ propius aut similius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis esse partibus anteponendam? Et si nemo est, quem non vel nitido concepta speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet; quantò jucundius quantoq; suavius esse debet, ex-

pressam

pressam doctissimorum hominum ingeniis animi sui, quasi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod vitam nihil magis conturbet, quàm mortis metus, eas non rationis, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non sine magnis hæc meis laboribus, sudoribus, vigiliis fient: sed mihi cùm rerum ipsarum pulchritudo, tum flagratissima cupiditas studia vestra modis omnibus adjuvandi, omnẽ laborem non modò facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem jucundumq; reddit. Alios vulgaria atq; obsoleta delectent: vos mecum, auditores, ad hæc recondita & abstrusa contendite. Illos humilia, nos sublimia: illos proclivia, nos ardua: illos in promptu posita, nos à vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & examinet difficultas nos exacuat & extimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil sibi proponant, quod non quilibet unus è multis consequi possit: nos quidquid ignavi vel sperare audeant: nostro indignum studio esse ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philosophiæ cum eloquentia conjunctio, quàm sit fructuosa; non vident, vel invidiæ veneno suffusi, ad quæ aspirare ipsi non queunt, ea præstare alios indignãtur: vel denique, quod si omnia aliorum consilia atq; instituta reprehendant, ita se demum sibi aliquã judicii famam consecturos esse confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atq; accusare non verentur; clamatq; regendos esse professionum fines, suisq; quamq; limitibus ac terminis coërcendam: neq; patiendũ ut aut Philosophi, quæ sunt eloquentium, usurpent: aut diserti Philosophica attingant: ejusq; rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere posse videantur: statui hodierno die, auditores, vobis disceptatoribus atque arbitris adversus

tores,

eos differere, & quidem ea lege differere, ut nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiæ armis instructa fregerit atque abjecerit, causam nullam dicam, quin illi præclarè sentire, nos desipere; illi consideratè ac sapienter loqui, nos vaticinari atq; insanire: illi studiis adolescentum optimè consulere, nos iisdem vehementissimè efficere judicemur. Intelligitis autem; esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indisertam Philosophiam coluut: adversus quos utrosque dum dissero, peto à vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum utramq; vobis maximoperè cordi esse novi, ut studium meum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis istis & mollibus, quos, perinde ac parvos puerulos, severa & torva quodammodo Philosophiæ facies ita deterret, ut ad eam propiùs accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant, aut, quod malim, confirmati, ac benè sperare jussi, socios se nobis honestissimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicunque vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas tanquam ad Sirèneos scopulos, adhærescendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus constare & ex verbis: rerum autem copiam & ubertatem non aliundè, quàm à Philosophis peti posse: idcircoq; esse Philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim ut lusciniis canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectionis causa natura concessit: nec tantùm munus suum, tamq; præclarum ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: sed cùm eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cum Deis immortalibus intercedere voluisset, aptosq; eos fecisset ad rerum præstantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam, instrumen-

tum etiã largita est quo de illis reb⁹ inter se disserere, easq; alii cum aliis communicare possent. Placet autem hoc loco hujus disputationis principia paulò altiùs repetere: & ex ipsisPhilosophorum libris causæ nostræ firmamenta deı u-mere, atq; istis Philosophiæ contemptoribus earum rerum, quas contemnunt, speciem aliquod exhibere. Interjectum quodammodò & intermedium est hominum genus inter animantes consilii expertes, & inter purissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas: ita ut illis quidem superius perfectiusq; sit, his autem inferius, minusq; perfectum. Nam illæ quidem sensibus tantùm degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò sine ullo sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus, quæcunque ipsis ad intelligendum objecta sunt, apprehendunt Homines autem possunt illi quidem ad rerum intelligentiam provehi, eoq; sunt mutis animantibus superiores: sed quoniam immortalis ipsorum, & simplex & cœlestis animus, mortalis, & concreti. & terrestris domicilio corporis habeatur, eo fit, sut ad cognitionem & scientiam sine sensuum ministerio pervenire non possit. Itaq; rectè Plato mentis internuncios, quasiq; satellites sensus nominavit, eosdemq; duces ad veritatem esse dixit: ejus autem auditor Aristoteles pronunciavit, nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quod quasi viam stravisset, ad illud intelligendum. Idemq; alio loco statuit, si cui sensum aliquem à primo ortu naturæ denegaverit, eidem necessariò aliquam esse scientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad scientiam pervenire liceat: quod alia reperimus ipsi per nos, quasiq; parimus, alia verò ab aliis accipimus: quorum illam inventionem, hanc disciplinam vocant: necesse erat, ad earum utramque sensum aliquem accommodari. Sed cùm cæteri ad eam rem minus apti forent, ocu-

lorum

lorum quidem sensus ad rerum præstantissimarum indagationem, aurium verò ad earundẽ, cùm ab alio traderentur, perceptionẽm ab ipsa natura constitutus est. Instrumentũ autem communicandarum participandarumq; animi notionũ eadem natura orationem esse voluit: cumq; cæteris animantibus sonos modò quosdam dedisset, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturæ, affectus deniq; indicarent: distinctam hominibus, articulatamq; tribuit vocem, unde eos Homerus μέροπας nominavit: quam cum ipsi arbitratu suo flexissent atq; variâssent, quasiq; compacto statuissent, quam cuiq; voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea, quæ animo concepissent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipsa singulares percipiantur sensibus: quæ ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas verò evolvendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cujus usus cùm ad eos tantùm, qui eodem tempore iisdemq; in locis viverent, pertineret, hoc ampliùs machinata est hominum solertia; litteras, quæ, ut voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ; efficerentque, ut & absentes cum absentibus, & ii, qui multis ante seculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquidò constare arbitror id, quod in hujus sermonis ingressione posueram orationem non oblectandarum aurium causa nobis esse à natura tributam: sed ut animus, cùm se rerum cognitione saturasset, haberet, quomodo alios ad earum cõmunicationem vocare posset. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egregium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriverint? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distinctè ordinateq; dicendi præcepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilem, quæ in terris, mundoq; fiunt, causas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animantium, ortus

progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendæ vitæ, qui moderandis affectibus disputant? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, à Philosophis omnis historia, à Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his Oratores, ab his Imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exstiterunt: neq; quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendus excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidem sæpenumerò permirum videri solet, reperiri nonnullos usq; eò excordes, ut oratoris munus ab homine Philosophiæ ignaro sustineri posse credant. Nam cùm illi ipsi fateantur, tria esse, quæ orator dicendo efficere debeat, ut fidem faciat iis, qui audiunt, ut eos suavitate perfundat, & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id, quod vult affectibus concitet. nullum est horum, quod mihi sine Philosophiæ auxilio perfici posse videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos à Philosophis propositos fontes animo & memoria contineat. ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Rotiocinationes autem contexere, & id, quod probandum susceperis, acutè circumscripta conclusione conficere, tum ea quæ ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neq; verò video, quomodo delectare, nisi fortè pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis & nullò librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quòd, ut præclarè docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturæ ipsius accommodatum & congruentem. Itaq; corpora cum aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione & ejectione superfluentium rerum lætantur; & in animis idem usu venire

nire credendum est. Quid est autem, quod natura duce, concupiscat animus, ad quod feratur, cujus perpetua quasi fame sitiq; teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio, hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale perspersus est, tum distinctus & illuminatus doctrinæ notis; quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usq; & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percussos silere, & uno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud verò, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocunq; collibuit flectere, quis unquam nisi Philosophia munitus consequetur? An verò vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel à misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu suo poterit is, qui non horum omnium affectuum causas rationesq; pernoverit? Sed increbuit sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inspiciantur quidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum uberemq; notitiam ex ipsis Rhethorum scriptis posse desumi. Quod si ita est, quid, quæso, commovit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluisse perhibentur, ut tantam curam tantumq; studium in audiendis Philosophis, & in perscrutandis penitusq; cognoscendis eorum præceptis consumerent? Quid Periclem illum, cujus in labris persuadendi Deam dessitavisse dictum est, quem fulgurare, quem tonare, quem permiscere Græciam Comici veteres tradiderunt?

cerunt? Quid igitur illum impulit ut Anaxagoræ se Physico erudiendum daret, cumq; affectaretur, sed ad illam, ad quam aspirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat esse momenti? Quid Demosthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in utroq; dicendi copiam fuisse censeremus, nisi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Possidonium, aliosq: permultos nobiles Philosophos studiose ac diligenter audisset? Qui si ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magistris accipere potuissent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potiùs, quam domo & à suis petere maluissent. At queruntur asperam quodammodo & salebrosam esse Philosophiam, inamœnumq; illius studium, quodq; nulla dulcitudine aut allicere, aut allectos detinere animos possit. O molles ac voluptuarios homines. Vos igitur in tanta rerũ præstantia ac dignitate etiam delitias quæritis? & quo vobis itinere ad sapientiam aditus patet, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tum mollissimam & planissimam, tum rosis & violis constratam, quamq; viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam si perpetuò per Achonis & caucasi nives, si per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen si viri essetis, omnem laborem omnemq; difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutiùs in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum & inamœnum putatis, ita esse dulce, itaq; jucundum, ut nihil suavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis expeti possit. Cui rei vel illud argumento sit, quod qui se illi semel penitus tradiderunt, ii postea neq; rei familiaris cura, neq; honorum cupiditate, neq; corporearum voluptatum blandimentis ab eo avocari queunt. Possem hoc loco evagari latius, & id, quod dixi, tum repetitis è veteri memoria, tum vivis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. Nunc igitur, quàm poterimus brevissimè, eorum refutemus errorem,

qui

qui se ita Philosophiæ studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minimè necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt qui, cùm eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, ut unus idemq; in utroq; excellat, & tum rerum scientia polleat, tùm dicendi facultate præstet, idcircoq; nolle se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. Nam ne nos quidem dicimus, ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut, ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit. Sed prosectò sordida hominum, planeq; misera vita sit, si studia nostra necessitate tantùm, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Casis contectis stramine, & angustis tuguriis ac gurgustiolis, opertis etiam plaustris, ut Scythæ, aut, ut Cynici, doliis cœli defendere injurias possumus idq; ad necessitatem satis est. Num idcircò ædificandi artem repudiemus? In vestitu cultuq; corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut Solem, ut frigus arceamus: satis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quisnam propterea honestior civilem ea in re consvetudinem negliget? Sic & in hoc genere studiorum non in iis modo carere verùm etiam in iis, quibus satis commodè carere non possumus, elaborandum: neq; tantùm necessitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo spectanda est: præcipuè cùm omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum summa utilitate natura ipsa copularit. Hos igitur sine ulla contumelia dimittamus; tantùm moneamus, ut, si in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoq; eam omittendam non esse, facto refellendi fateantur. Isti nobis acriùs infectandi sunt, vehementiusq; repellendi, qui dedita ope-

ra barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se Philosophos visum iri putant, quam si dictione inquinatissima utantur, &, ut sues in luto ac cæno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intonsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valde dissimilis est eorum amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam Philosophiæ Professoribus convenire ajunt. Atq; illi tamen eo tolerabiliores: quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. Nisi fortè quis Epicurum, & eos qui ab eo sunt, objiciat, quos ego vix in hominum; in Philosophorum quidem numero nullo modo habendos esse censeo. Est autem operæ pretium audire, quomodo hanc suam tàm præposteràm tamq; absurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & severæ matronæ Philosophiam similem esse ajunt, quàm omnis fucus dedeceat; quæ nativa pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Ut incultos & horrentes solitariosq; lucos plus habere majestatis ac venerationis, quàm nitidas & viridicatas, & digestis in quincuncem arboribus consitas sylvas; sic squalentem: &, ut ita dixerim, impexam, nescio quo modo augustiorem & majestatis pleniorem videri, quàm comptam, & quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, & baccæ minio ac cerussa fluentes, & vulsa supercilia, & quæsitus arte dentium candor matronam dedecent: continuò illuviem & situm, ac sordes decere. Est & suus, non modò matrifamilias, verùm etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus sit, si quis quotidiè radatur

ad

ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus, & facie feminibusq; lævatis in publicum prodeat; sic si quis Patroclum illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes, nunquam in vita lavisse dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non fœdum illius adspectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq; verò nos à Philosopho exigimus, ut verborum paritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neq; si agrestem esse illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum similem volumus: neq; tàm ut rerum præstantiam verborum splendore illuminet, quàm ut ne illam orationis impuritate contaminet, postulamus. Tu mihi cùm de rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment? & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines politè dicendi cupidos despicias, & istud, quod tu facis, voces philosophicè loqui? Nam illud, quòd in eo majestatem quandam & quasi religionem inesse vis, vide, ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enim verò si ea demum sacra ac religiosa sunt, quæ ornatu carent: removeatur aurum à templis: gemmæ, signa, tabula, donaria deniq; omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium est, fateamur id, quod ratio quodammodo ipsa præscribit, neque opes usquam meliùs, quàm in DEI cultu, neq; dicendi copiam, præclarus, quàm in excolenda exornandaq; Philosophia collocari. Superest, ut iis satisfaciamus, qui negant Philosophiam cum eloquentia posse conjungi; necessarioq; qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deserendam: qui ad utramq; animum adjecerit, ne utraq; excidat periculum esse. Qui cùm hæc dicunt, si

de sui tantùm ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi essent, nunc cùm ex seipsis alios metiantur, &, quod se præstare posse diffidunt, id universè ac generatim fieri non posse pronuncient, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. Usq; eò ne rerum veterum, & ejus ipsius, quam profitemini, imperiti estis, ut summam in Philosophis veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis unquam Platonem aut Philosophiæ scientia, aut dicendi facultate superavit? de quo Cicero bonus inprimis æstimator eloquentiæ ita magnificè sentiebat. Jovem ut ipsum, si Græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis sermone usurum esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse dicendi præcepta unus omnium optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominârit? non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus à loquendi divinitate nomen invenit? non posterioribus seculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam ut unquam rem confimandam susceperit, quam non probaverit, nullam impugnandam, quam non everterit? sed quid vetera & externa exempla conquirimus; cùm recentium & domesticorum copia suppetat? hæc civitas quàm multos & olim protulit, & quotidiè profert, qui ut nemini non utraq; laude præstiterint, ita omnibus, utra potius præstiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adolescentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neq; committite, ut Veneta civitas, quæ semper toto orbe terrarum habita est fœcundissima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præstantium parens, per vestram ignaviam atq; desidiam ista tam præclara laude spolietur. An verò vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam sibi dulce præter virtutem & eruditionem putârunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? at exteræ nationes, non alio potius, quàm Venetorum hominum

exem-

exemplo ad eas colendas excitari atq; inflammari solent. Hic sedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic seminarium quoddam præstantium virorum esse omnes uno consensu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamq; magnificam laudem, quæ ad hunc usquè diem, semper & crevit & floruit vestra culpa decrescere ac deflorescere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæterosq; heroas, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conscendissent, nisi, quam diu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philosophia cum eloquentia conjunctionem, posthabita omni alia cogitatione coluissent. Hos spectate adolescentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesq; cogitate, & ad eam vestra industria exæquandam contendite. Habetis in hac civitate publicè constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo itinere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valdè ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde possem in ipsius civitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori: abjectisq; aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia vestra omni in genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda.

DIXI.

Pro

Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium Quartum Pontif. Max.

Oratio V.

HABITA ROMÆ POSTRIDIE Kal. Mai. Anno cIɔ Iɔ LX.

OMnes quidem Christianos Principes, Pie Pontifex Maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfusos esse: nec eorum fuisse quenquam, quin, sublatis in cœlum manibus, omnium rerum Moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, ut te potissimùm deligerent, quem in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quantò nostri reges observantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendæ ornandæq; illius studio cæteros ex omni antiquitate superârunt: tanto Francisci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare etsi non dubitabat, quin tu de clarissimo viro, Episcopo Engolismêsi, Oratore apud te suo, cujus fidem, & integritatem tibi planè perspectum esse novit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, & optimè, & libentissimè cogniturus esses, tamen ut illustriorem etiam & expressiorem significationem voluntatis suæ omnibus hominib⁹ daret judicarit, sibi faciendum esse, ut ad te ex suis eo proprio nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur; & alia præterea causæ, propter quas eum

eum tibi unum ex omnibus gratissimum atq; acceptissimum fore consideret. Misit igitur clarissimum & nobilissimum equitem, Joannem Babonem à Burdæsia, ejus quem modò nominavi Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium consiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate, & observantiâ erga hanc Sedem neq; fratri, neq; cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, regiæ voluntatis hodierno die apud te constitutus Interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatissime Pater, quam universæ Christianæ Reipublicæ, quæ pristinum illum splendorem suum, qui magno bonorum omnium mœrore apud plerasq; gentes pravis opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, brevi se tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua præstanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa planè omnia ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Ecclesiæ navi teneat: cujus è nutu pendeant leges: cujus ad pedes Reges ipsi se abjiciant: cujus arbitrio pandatur cœlum: qui denique supra omne humanæ dignitatis fastigium evectus, Dei personam inter homines sustineat. Nam si divinæ literæ à quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehensioni pateat locus: neque gravitatem ejus muneris dignè à quoquam sustineri posse tradunt, nisi quem pietas, prudentia, justitia, uno verbo virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum summo Imperio tractare gubernacula Ecclesiæ debeat, cujus vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit, quantò hæc omnia requiri majora, & divinitati propriora censemus: Itaq; ut alia, sic hoc quoq; sanctè ac sapienter institutum est à majoribus, ut quoties de summo Ponti-

Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: intereà dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publicè precarentur à Deo, ut cum ipse gregi suo præficeret, quem dignissimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut constituendam; aut conservandam aptissimum, quem deniq; quantum humana conditio fert, sui simillimum judicaret. Quod si ejusmodi Pontificem ulla unquam tempora desiderârunt; nostrorum certè is status est, ut nunquam magis ex istius Sedis auctoritate universi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinum vis vel exercitatissimis metuenda rectoribus agitat: ut quanquam à naufragio quidem nullum periculum est, non mediocris tamen animo teneat metus, ne tàm sæva tempestas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia præcipites abripiat, unde postea nec enatare ipsi, nec evadere atq; emergere alieno auxilio possint. Quo nos omnes divinæ bonitati majores agere gratias convenit; quæ deploratis propè jam rebus, certè quidem in summum discrimen adductis, & extrema spe pendentibus eum gubernatorem dedit, quo meliorem, & ad hæc omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, sed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Iam nunc igitur percipimus mentibus ejus diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominum sermonibus in laqueos erroris inductæ, tùm fortassis etiam, quorundam è nostris licentiori & dissolutiori vivendi genere offensæ, absciderunt seipsas à corpore Ecclesiæ, & adversus eam impium ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem redeant; & erroris sui veniam petentes, deposita omni contumacia;

sanctis.

ſanctiſſimis pedibus tuis oſculum figant. O præclarum illum triumphum,& cum omnibus, tùm iis præcipuè, de quibus agetur,optabilem. Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere, non in ſervitutem abducere, ſed à teterrima ſervitute in veram libertatem aſſerere; non perdere,ſed ſervare vis; non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis JESU CHRISTI fruſtrà pro eis effuſus ſit,efficere: non retortis poſt tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenentur, exſolvere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in eo,ut vincantur, nulla ſpes ſalutis eſt: credimus uſque eò præfractos ac pervicaces fore: ut ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quàm cedendo & obſequendo ſervari? Immò verò certa ſpes eſt, ceſſuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modò, ſed cœlo ipſi hilaritatem allaturus eſt? Nam ſi, cùm unus aliquis, qui à recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exultare, ac geſtire gaudio credimus: quid tandem facturas eſſe auguramur, cùm tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & unde Satanæ inſtigatione diſceſſerant,eò Sancti Spiritus afflatu inſtincta ſe receperint? Age igitur optime maxime Pontifex: præripe poſteris tuis hanc gloriam: &, quo aliquando fieri neceſſe eſt, id ut te potiſſimùm Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus noſtris, ut in eis olim legatur, peſtilentiſſimas opiniones, quæ, quaſi contagine quadam paulatim ſerpentes, per omnes propemodum Chriſtiani nominis provincias pervaſerant, auctoritate tua disjectas, diſſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe. Damnentur votorum ſuorum per te omnes veræ pietatis ſtudioſi, qui

multos

multos jam annos nihil ardentius à Deo, quàm concordiam, & harum dissensionum finem efflagitant. Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus: ut, si quis quondam non expresso nomine PIUM Quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & ægrotis Ecclesiæ membris tàm salubrem medicinam adhibuerit; ut etiam ea, quæ desperata videbantur, integra & incolumia conservârit. O nos beatos, cùm illa, ut speramus, evenerint: O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatissimum. Quæ futura est tàm barbara, aut tàm longinqua natio, quò non, tàm divini beneficii à te in totum hominum genus collocati, fama perveniat? Quæ tàm ingratæ litteræ, quæ de tuis laudibus conticescant? Quæ tàm surda posteritas, quæ clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tàm præclaræ rei & suscipienda occasionem, & ex animi sententia conficiendæ spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cùm duo Christianorum maximi potentissimique Reges, gravi & diuturno bello inter se contenderent, cæterorum autem Principum non ferè quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur: cùm undique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos. præstringeret, obtunderet, consternaret: cum quibusdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipsos aut sua, aut aliena cæde quotidie cruentando, pinguiores efficerent: eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione & improbi & conscelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atque impunius spargerent, principes, aliis cogitationibus occupati, ad coercendam illorum audaciam animum con-

vertere

vertere non satis commodè possent. Habet in se bellum cùm alia mala plurima, tùm illud inprimis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus connivendi necessitatem. At nunc, cum divino numine, atroces illi bellorum impetus resederint: cum illa tamdiu exoptata pax, cœlo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus dissidebant, æterno, ut speramus, fœdere conjunxerit: quis non intelligit, fore ut principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, Rex Christianissimus, & jam nunc diligentissimè facit, & diligentius atq; animosius indies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se majoribus editum, qui ùt sectas religioni nostræ inimicas exstirparent, ut Christiani nominis fines quàm longissimè propagarent, ut Apostolicæ Sedis auctoritatem sanctam atq; inviolatam præstarent; nullam sibi unquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putârunt. An ille cùm vetera illa Christianæ pietatis columina Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomanos, aliosq; innumerabiles heroas, hærsium exstinctores, veræ fidei assertores, Pontificiæ dignitatis vindicet ac propugnatores memoria repetat: eorumq; se sanguinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina, expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est; &, ut vetera taceantur, cùm se Francisco primo propugnatum, Erico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam præstantissimis Regibus, quorum utriusq; tanta tamq; insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita, maximo animo majorum suorum vestigia non persequatur? Ille verò faciet: nec

E adæquare

adæquare modò eorum gloriam, verùm etiam, si fieri possit, superare conabitur, quiq; se principem inter Ecclesiæ filios locum obtinere intelligat, ut illo se honore dignissimum præstet, omni studio elaborabit. Tu modò, Pater Beatissime, pro tua singulari, & eximia sapientia, quid ad compescendos tumultus, & ad statum Ecclesiæ componendum utilissimum sit, statuito. Notum est, maximas sæpè, & perniciosissimas in Ecclesia dissensiones ritè convocato ex omnibus Christianæ ditionis partibus Episcoporum Concilio sedatas fuisse. Eodem remedio si tibi nunc quoque ægrotis exulceratisq; rebus subveniendum esse videatur: nihil est, quod Regi gratius, aut optatius possit accidere: neq; tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eò collocaturus sit, ut quæcunq; ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, piè inviolateq; serventur. Omninò autem, Beatissime Pater, quæcunq; obedientia ab optimo, & obsequentissimo filio præstari potest, eam tibi Rex summa fide, summaq; constantia præstiturus est, idq; se semper facturum esse, per hos clarissimos, & ornatissimos viros, oratores suos sanctissimè pollicetur: Tu vicissim perge, ut facis, & Regem ipsum, & universum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ sunt causæ, quæ te, ut id facias excitare debent. Primùm ipsa muneris amplissimi, quod te Deus in terris sustinere voluit, ratio. Deinde ardentissimum illud studium, quod semper usq; à Clodovæo viguit in Regibus nostris, adjuvandi Romanam Ecclesiam: ut, quoties ita tempoca tulerunt, se, regnumq; suum in apertum discrimen objicere maluerint, quam Ecclesiæ laboranti deesse. Qua ex re illud assecuti sunt, ut & ipsis, & eorum posteris primus inter Ecclesiæ filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sanguinisq; conjunctio, quæ inter te, &

lectis-

lectissimam, omnisq; laude & prædicatione dignissimam fœminam Catharinam; regis matrem intercedit. Nam cùm ei, neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optimè nosti, quàm ut te tertium è gente sua summum Pontificem videret: neq; majorem lætitiam attulerit, quam cùm intellexit, se id, quod tantoperè optaverat, consecutam: æquum est, tanto illius erga te studio parem à tè voluntatem referri. Possemus & alia eodem pertinentia proferre, nisi ea jam mutuæ inter te & règem voluntatis testimonia utrinq; data essent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna benevolentia prosecuturus.

Hæc habuimus, beatissime Pater, quæ tibi Francisci II. Christianissimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, unà ipse cum Maria uxore, à qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus & opes, & copias deferunt, seq; omnibus in rebus auctoritati tuæ libentissimè optemperaturos, omnemq; tibi, quæ à filiis debetur, obedientiam præstituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem à capite arcessere necesse sit, quæcunq; de Galliæ regno diximus, eadem, ut de Scotiæ quoq; regno dicta esse existimes, obsecramus.

DIXI.

Pro Antonio Rege Navarræ ad Pium IV. Pont. Max.

Oratio VI.

HABITA ROMÆ POSTRIDIE Decemb. anno cIↃ IↃ LX.

Quo tempore Joanna missis ad summum Pontificem litteris sua manu subscriptis se & Catholicam esse profitebatur, & se nunquam à S. R. E. obedientia descituram pollicebatur.

SI QUANTUM lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Navarræ, & Joannæ ipsius uxori attulit Beatissime Pater, tantum eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interjecta mora, tibi significandam tempora tribuissent: nihil omninò habuissent antiquius, quam ut ad te statim mitterent, qui tibi summum honorem, huic amplissimo Cardinalium Collegio summam prudentiæ ac judicii laudem, universæ Christianæ Reipub. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad sedendas horum temporum discordias aptissimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit: quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei causa subitò decernendam idoneum haberent, non fuit judicatum, si temporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnoperè cuperent, non satis commodè poterant, id in diem differrent, nihilominus ea causa testificationem voluntatis suæ aut sibi honorifi-

cam aut tibi jucundam, atq; acceptam fore. Et verò, Beatissime Pater, si apud te, & apud hoc sanctissimum, augustissimumq; concilium non ex vulgi opinionibus, sed ex veritate unaquæque res penditur: gratulatio paulò serius facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa novitatis suavitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatem aliquid autoritatis ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primum ad istum cœlo proximum in terris locum divino consilio sublatus es, gratulabantur, eam tantùm gaudii sui causam afferre poterant, quòd certò sperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignissimum præbuisses, cum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis accessione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria subpeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmissimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum inter est inter ea, quæ futura creduntur, & ea quæ jam sunt: quantò experta jam & explorata, quàm sperata, & exspectata, majorem lætitiam in animis hominum commovent: quantò certiùs & veriùs homines præterita, & præsentia commendare, quam de futuris affirmatè pronunciare possunt: tantò plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quæ tibi fit, annum propè jam integrum ex ista sanctissima Sede universum orbem sapientissimè gubernandi, quàm illæ, quæ tum fiebant, cùm homines, qualem esse te plus plusq; indies experiuntur, talem futurum esse prospicerent, quasiq; augurarentur. Neque verò hæc in eam sententiam idcircò à me disputantur, quod non libentissimè facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarræ, ut, quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percepisset: ita nemini,

quantum per locorum intervalla licuisset, concederent, qui tibi citiùs de illius adeptione gratularetur: si quàm solutæ ipsis & liberæ voluntates, tàm solutæ etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitârunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maximè probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, ubi rem cognosses, insuavem fore celeritatem sine ulla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum & spectatissimum virum Petrum Albertinum, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter advolutus, tibi, vero JESU CHRISTI in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine præstaret atq; exhiberet: ibiq; atque huic sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Joannam Reginam Navarræ, uti veros Ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neq; ullam evenire posse rem tantam, quæ ipsos ab hujus sanctæ & Apostolicæ Sedis observantia, & ab ea, quam sibi per manus à majoribus traditam summa firmitate ac constantia perpetuò retinuerunt, persuasione divellat. Hic ego, Beatissime Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto invectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor, ne, cùm dicendi principium vel facillimè reperero, exitum reperire non possim. Nam quæ tandem nominari potest ulla in genere virtus, quæ non in eorum utroq; ita emineat, ut ad quamcunq; se quis animo & cogitatione converterit, ea demùm excellere ac præstare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modò voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atq; illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhi-

bito

bito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verissimè ac copiosissimè facere possem, supersedebo: tantùm ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos esse majoribus, & in eorum opes atque imperia successisse, qui sibi posterisq; suis amplissimam gloriam nulla re magis, quàm frangendis ac domandis nostræ religionis hostibus, defendendaq; Apostolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in superiorum temporum historiis peregrinus atq; hospes, qui non divi Ludovici Gallorum regis optimi ac sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus è scriptorum monumentis cognoverit; at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi forisq; spectata virtus, & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitæ curriculo in cœlestium concilio collocatum ad Divorum religionem & sanctimoniam consecravit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, duobus quasi rivis ex eodem capite manantibus orginem ducunt: ut non sine divino consilio sancti Regis soboles in plures familias sparsa atq; diducta, post trecentos propemodum annos matrimonii fœdere copulata in unam eandemq: domum denuò coaluisse videatur. Etenim & tanti herois progeniem quàm latissimè fundi & propagari oportebat, ut à stirpe generis, ac seminis quam plurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rursum inter se conjūgi, ut exstarent, qui utraq; stirpe possent divo Ludovico generis sui auctore, ac principe gloriari. Quod si mihi fas est, beatissime Pater, audiente te, in hoc augustissimo religionis antistitum consessu, res divinas attingere, & de Divorū sensib⁹, ac cogitationib⁹ aliquid dicere: credo equidem divum Ludov., pro caritate illa, quæ beatos ne tum quidē deserit,

 cùm spes,

spes, fides finem suum consecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in suos intuentem; horum, de quibus loquimur, principum conjunctione lætari, & assiduis hoc à Deo precibus exorare, ut à se orti per sua vestigia gradiantur, utq; in vero Dei cultu non tantùm ipsi se, populosq; suos contineant, verùm etiam illius propagationem primam sibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriæ, quæ conservanda & propaganda religione paritur, principatum sibi præter cæteros appetant; & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quàm Navarræ Rex, & Regina, necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quàm ut se perpetuò ejusdem laudis societate dignissimos præstent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi & re & cognomine Animosi Galliarum Regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburonicum Comitem, Regem Navarræ, à quo per multos gradus nunquam interrupto successionis ordine, hæreditas regni ad Joannam Reginam pervenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantùm regni, verùm etiam patriæ atq avitæ virtutis hæres, pro Christianæ pietatis defensione cum Granatæ Rege acerrimo, per id tempus CHRISTIANORUM hoste, magnum & diuturnum bellum, summa & fortitudine & prudentia administravit. Theobaldi verò Campaniæ Comitis, cui & ipse Navarris regio imperio præfuit, virtutem quis se unquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cum totam propè ætatem in oppugnandis CHRISTI adversariis consumsisset, ejusque rei causa usq; in Africam invictum exercitum duxisset, multa prælia commisisset, multas victorias reportasset, tandem è sacro bello, ad quod divum Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad Superos evolavit. Fuit, fuit illa semper, & adhuc est, in Navarrorum Regibus virtus, ut

reli-

religionis defensioni alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modò suas, verùm etiam sua capita sine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque verò ita eos animatos esse mirabitur quisquam qui cognoverit nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiquæ majorum suorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione nostra maximeq; memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum est, Castellæ regnum in Hispania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atq; Imperatore Smaragdo, occupatum fuisse. Unde cùm illi magnum omnibus Christianis terrorem injicerent, breviq;, se tota reliqua Hispania, quæ Christianorum erat, potituros esse confiderent: Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis, quàm numeroso exercitu, adversum eos profectum esse, cùm prius pulcherrimum clarissimumq; jusjurandum juràsset, nunquam se ex bello, nisi parta victoria, reversurum. Excogitaverant barbari cùm alia multa ad prohibendas nostrorum incursiones aptissima, tùm catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluserant, ut equitatui, quo plurimùm valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adversus prudentiam subdola & astuta consilia: debiles sunt omnes adversus constantiam machinæ: imbecilla & inutilis adversus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi & suis viam ferro faciens Sanctius non prius destitit, quàm barbaros fusos, fugatos, castris exutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusq; bellicis, sed in causæ bonitate positam esse: qui pro CHRISTI nomine dimicarent, eorum impetum non posse, ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus, sustineri. Superatis igitur, & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorum & militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius

amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram, barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exosculari: qui propter multitudinem proprius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunque poterant, animi sui significationes dabant: unâ omnes voce, & bellatorem fortissimum, & imperatorem invictissimum consalutabant. Inde cùm de dividenda præda agi cœptum esset, quæ tanta erat, quantam triginta potentissimorum Regum collatæ unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in universo exercitu, qui non ita sentiret, itaq; prædicaret, quantamcunq; sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo jure sumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum perventurum esse, ut non multò plus ipsius virtuti præclarisq; factis deberetur. Erat in castris barbarorum auri, argenti facti infectiq; permagna vis: gemmarum mâximi pretii admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchyliatæ vestis, multum peristromatum: ut est illa etiam in bellis luxuriosa gens: armorum omnis generis optimorum & exquisitissimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus: equi præstantes permulti: phalerarum, ephippiorum, cæterorumq; ornamentorum equestrium incredibilis copia: captivi longè plurimi ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, ut quantum vellet, sibi ipse sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cùm gratam sibi esse illam excercitus voluntatem significasset; Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, induxit. Christiana mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimæ regionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium, faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, tùm id, quod volui divino beneficio, & vestra, milites, virtute

tute consecutus sum: non committam, ut majori animo videar armatorum & stantium copias, quàm inermium & jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primùm immortalis Dei nostri Divorumq; templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim è tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosq; nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostræ defensionem exsuscitent: Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis quemq: meritis, milites: ut, cum juventutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quo senectutis infirmitatem in tranquillitate atq; in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas spectantibus adjuvantibusq; vobis perfregi atq; perrupi: & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus adjectam, illic jacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sanguine suo involutum exanimem Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conservandam tam nobilis victoriæ memoriam simulq; deincitandos successorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestavit; & instituit, ut iisdem insignibus cæteris post se Reges uterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum, quem dixi, barbarorum doctorem Smaragdum sua ipse manu obtruncaverat: ejusdem nominis gemmam, medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasq; similes victorias, Regibus Navarræ honoris ergò tributum est, ut inungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud seculum, cum Christiani & principes, & populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianæ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos principes alios aliorum viribus col-

lisos

lisos attritosq; vidit, & in populis ne quid abesset miseriis nostris, gravissimas pestilentissimasq; seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, PIE Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, ut, si hæc spes fefellerit, omnia quæ possunt evenire misetrima maximeq; detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, universo Concilio: Injecisti spem, fore, ut, hæresium peste sublata, sacrosanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab ominibus invocetur. Agedum, Beatissime Pater, ita te Deus ille, cujus tu personam in terris sustines, quàm diutissimè, & quàm felicissimè Ecclesiæ suæ præesse velit, urge cōstanter, ut facis, istud propositum: omnemq; diligentiam adhibe, adprohibendum, ne tàm tetri mali contagio latiùs serpat. Memento, te nostrûm omnium communem patrem, & pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam; qui cùm Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo viam nobis in cœlum panderet, non recusavit. Omnia speramus à te excitatum iri, quæ jacere sentis, tantis tamq; diuturnis dissensionibus perculsa atq; prostrata. Videre jam videmur illud tempus, cùm per te constituatur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, pravæ opiniones aboleantur, concordia, ne unquam postea dissolvi possit, severis legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ; quæ nisi per te recipiat, à nemine sibi restitui posse censet. Ad ea autem recuperanda cùm cæteros Principes Christianos tibi affuturos esse credimus: tùm Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, se Regnumq; suum, & Bearniam, & quascunq; deniq; summo cum imperio obtinent provincias, in tua potestate

semper

semper fore. seq; ut par est, obsequentissimos Ecclesiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentissimè obtemperaturos esse, sanctissimè pollicentur. DIXI.

De moralis Philosophiæ laudibus.

ORATIO VII.

HABITA ROMÆ XVI. KALEND. Decemb. Anno cIɔ Iɔ LIII.

VETERI consuetudine receptum est, ut omnes, qui artem aliquam publicè docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum ejus, quam se tradituros esse profitentur, artis laude conjungant, eoq; quidquid habent, in dicendo virium conferant, ut in ea cùm utilitatis & emolumenti, tùm dignitatis & amplitudinis longè plurimum inesse confirment. Quæ consuetudo etsi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda sunt, quæ ad amplificandam honestarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod dum omnes promiscuè iisdem ferè afficiuntur laudibus, ejusdemq; rei gloriam diversarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur: fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas: & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac splendidè dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita sit, sed quod eam tunc artem ornandam celebrandamq; susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. Ergo, ut qui comœdias aut tragœdias spectant, cùm histrionem

ali-

aliquem in proscenio auro ac purpura fulgentem vide rint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurum, ut æquè illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita, qui ejusmodi orationes audiunt, cùm hanc aut illam artem magnificis & exquisitis ornatam laudibus vident, statim judicant, nihilo magis eas in hanc quàm in illam, convenire, futurumq; ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator tanquam choragus, eas quasi partes mandare atq; imponere voluisset. Quæ cùm mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, ut eam Philosophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, instituendæq; vitæ rationem pertinet, quotidians disputationibus, quantum meæ vires ferrent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum suis eam modò ac propriis laudibus extulissem; communes tamen illæ nonnullis ac tralaticiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum pervidissent, assidua, & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateq; vivendū, fore ut brevi eis promeres ipsa loqueretur: ex qua multò id eos melius multoq; perfectius, quàm aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cogniturós. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cùm alia multa, tùm hoc argumentum attulerunt; cum hæc ipsa Philosophia præcipiat, non esse cuiquam temerè à publica consuetudine discedendum, minimè convenire, qui eam se traditurum, profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter & modicè de moralis Philosophiæ laudibus, deque fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur; sed philosophico magis, quam oratorio more: non ut ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipsius propria sunt, amplifican-

ficandi causa in majus extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, ut est veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: sed ut nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse, ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primùm igitur non artium modo, sed omnium omninò humanarum rerum dignitatem atq; præstantiam ex fine, ad quem earum quæq; dirigitur, quemq; sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: ut, quanto cujusq; finis præstantior ac divinior est, tanto ipsa cæteris excellere judicetur. Quo posito: est enim ita per spicuum, ut probationis non indigeat: quis unquam reperietur tanta vi præditus ingenii, tantâ eloquentiæ copiâ instructus, qui se de Philosophia pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat? Non enim illa sibi opes ac copias, quæ & sæpe possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiverint, multi, quod aspernatus sit nemo unquam vituperatus est, non quidquam denique proponit ejusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaq; consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto Philosophia cæteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quædam, quæ nihil sibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tùm incertam, tùm laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc studio digna est, quá parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt, quæq; certam rectamq; viam commonstrant ad persequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere levationem morborum, quibus tentatur

tur corpus, bonæq; valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum observatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ se in animis idem effecturam profitetur? Nam & præstantior corpore animus est; & hujus, quàm illius, multò plures morbi multoq; periculosiores. Quod si cui fortè dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumq; reputet, quàm sæpè unius hominis ambitio, avaritia, libido, integras funditùs everterit civitates. His autem & similibus morbis medetur Philosophia, eamq; in suis efficit animi firmitudinem, quam non divitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror convellere ac labefactare possit. Vt enim Olympi cacumen Poëta semper quietum esse ajunt: propterea quod altius sit, quàm ut eò vis ventorum tempestatumq; perveniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quàm ut illos flatus sentiat furentium, & de rebus abjectissimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut medio mari edita & altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingunt quidem; infima sic verberant, non ut eam commoveat; sed ut ipsi frangantur. Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modò, quas consectentur, seu quas respiciant viri: partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quàm venenata ac pestifera earum suavitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemq. sincerissimas, nullaq; ne minima quidem permistione molestia contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac jucundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam adspectu jucundissimæ,

qua-

quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc & in primum se florem induentes: sic in eorum, qui verè ac seriò philosophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ jam sunt, & absolutæ, alia in eo sunt, ut absolvantur, alia inchoantur adhuc & informantur, primisque, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaque aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac præsentia, aliarum meditatione & prospicientia, sic afficiuntur, nihil ut sibi præterea jucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philosophiæ præceptis consito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facilè parabiles: eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum, non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse: nihil magnifaciendum, quod æquè possimus atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abjecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: hæc enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecuniam uti nescientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum est. Ac fuêre quidem, ii de quibus illa narrantur, Philosophi, sed rudior illa quædam & simplicior. Philosophia tum fuit, politior nostra hæc, & ad usum civilem accommodatior: quæ docet, opes, si quis aut à parentibus acceperit, aut industria sua quæsierit, aut alia quapiam honesta ratione ad eas pervenerit, non aspernandas aut rejiciendas esse, sed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriæ, administras. Nam illud mihi quidem per mirum videri solet, quid ita veteres illi judica-

rint, non posse se simul & rem habere, & in sapientiæ studia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto summam divitiarum contemptionem significare ac præ se ferre voluerunt, eo ipso judicasse, nimiam quandam erga eas naturæ suæ propensionem, si nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes suas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare sibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neq; fortem habendum duxerim, qui adversarium à se quàm longissimè amoveat, ne cum eo manus conserat: sed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, qui minus impedimento sit egestas studiis, quàm divitiæ. Necesse est enim, qui, unde vivat, non habet, eum sibi vitæ subsidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de sapientiæ studiis detrahit. Melius igitur Philosophia cui, qui se regendos permittunt, ii opes, si non habent, non requirunt; si habent, utuntur, ut decet: neque unquam torquentur aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cujusq; ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam semper virere in eorum, quos semel occupavit, animis, neque unquam consenescere, gravissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius Philosophiæ præcepta irrigaverint? Immò verò etiamsi antea subjecti ab ea ignis aliquid fortè conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet: Eà enim magistra ac præceptrice cognoscimus, verum decus, veramq; gloriam in sola virtute positam esse: eam qui consecutus sit, quid alii de se judicent, non admodum laborare oportere: præcipuè verò despiciendam levis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco sæpius & inconsiderato im-

to impetu, quàm certo & explorato judicio fertur. Præclarè & sapienter Cato: malle se dicebat, quærere homines, cur sibi posita non esset statua, quàm si quærerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt viri omnes Philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait Æschylus, quàm videri optimos malunt: honores autem & magistratus aut non petunt, aut alienæ, non suæ utilitatis causa petunt: neque si adepti sint, exsultant: neque si repulsam tulerint, anguntur animo: sed pacatè & moderatè ferunt: aut, si quando dolent, Reipublicæ dolent vicem, non suam. Cæsarem ferunt, cùm Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exulem, jam tùm præsagire ac præcognoscere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam. Itaque quid postea effecerit, videmus. At Cato, in petitione Præturæ etiam Vatinio posthabitus, æquissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus: maximas opes in quieto, ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria petunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit; satis magnum Regem, qui seipsum regere; satis potentem Imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare possit: qui verò eis planè domitis ac subjectis jugum rationis, quod illæ ne conentur quidem unquam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosq; superatos. Quod si libidinem, avaritiam, ambitionem, pestes quasdam ac furias esse novimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honor habendus est Philosophiæ, quæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, quàm verius, pollicetur? Videre vos opinor, quàm se latus orationi meæ campus ostendat, si, quæcunq; hoc loco se offe-

runt, persequi, & in singulis insistere atque immorari velim. Nam cùm virtus nulla sit, de qua non splendidè & ornatè dicere, nullum vitium, in quod non graviter, & copiosè invehi liceat: quidquid de eorum utrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem, Latinorum omnium eloquentissimus verè ac meritò nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar transilire eos terminos, quos initiò pepigi: potiusq; reprehendi me patiar, quod multa, quæ fusiùs explicare licuisset, compresserim, ac coarctaverim, quàm quòd in illa re dilatanda evectus sim longius justo, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines, neque eos modò, sed omnia prorsus, quæ bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam, vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non Philosopho, opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumq; rerum cognitionem ac scientiam: da flexanimam illam, ut Poëtæ vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quò ejusmodi plura in talem hominem congesseris, eò illum magis & in suam, & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: scientiam copiamq; dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam Rempubl. ad omnia deniq; tùm sacra, tùm profana permiscenda, & evertenda convertet. Da hæc eadem verò, minimeq; fucato Philosopho: Deum quendam ad benefaciendum humano generi è cœlo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore sive Plato, sive Xenophon disputat, ea quæ suapte natura bona sunt, sine scientia ejus

quod

quod optimum est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem, non ad salutem valere. O præclaram laudem Philosophiæ, cujus ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum esse hominibus eâ majus aut præclarius donum. Meritò Cicero, unum diem ex ejus præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque verò non illud ad ejus, de qua propriè sermo nobis institutus est, Philosophiæ laudem ac commendationem facit; quod omnia propemodum, quæ à veteribus de Philosophia honorificè dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cùm illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tùm demùm beatas civitates fore, cùm aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit, tùm id eventurum, cùm Reges aut in disserendi subtilitate, aut in pervestigandis rerum naturalium caussis occupati essent: quæ, quanquam præclara sunt, longissimè tamen absunt ab eo, ut beatas Respublicas efficere possint: sed, cùm virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modò, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contrà quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis adversus Philosophiam jactatum est, quoscunque in eam aculeos scurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, si diligentiùs excutiatur, ad Dialecticos potiùs, & ad Physicos, quàm ad Politicos pertinere videbitur. Quod si ullus in orbe terrarum locus est, ubi Politicen florere, suamq; dignitatem obtinere deceat, Romæ id, Romæ potissimum fieri debet: cui urbi à primo ipsius ortu divino permissu datum est, ut aliis imperaret: unde leges, unde jura, unde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt: unde quondam exstiterunt multi

clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos tradituri sumus, exemplo suo comprobârunt. Nolite enim putare, illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæterosq; præstantes viros, quos olim hæc urbs innumerabiles tulit, quorum quotidiè nomina auditis facta legitis, monumenta cernitis, statuas tanta cum admiratione intuemini, quòd de Philosophia neque disputarunt ferè, neque scripserunt, eò minùs Philosophos fuisse. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non sermonibus philosophabantur: quod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, justitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipsi, & alios colere jubebant. Eò ad tantam majestatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleræque gentes, quòd ipsæ olim à talibus viris subactæ ac superatæ sint, quàm quòd ipsæ alias devicerint, præclarius sibi ac gloriosius ducant. Quantam oportet gloriam fuisse vincentium, cùm victi tot post sæculis glorientur? Eorum ego potissimùm exemplis, adolescentes, incitabo vos quotidiè atque exacuam, neque ullum ex Aristotele præceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximèque illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando Pius optimus ac sanctissimus Pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, cum mihi honorem detulit, ut à me virtutis & officii præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & incuIto, & molestis implicato quæstionibus, orationis genere prosequar: sed, quantum id quidem in me erit, florido & ubere, &, quasi stellis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem à vobis, ut, si & in iis rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem; ut vestris commodis consulam,

ſuſam, videbitis, induſtriam meam diligentia ac benevolentia veſtris adjuvetis. DIXI.

De moralis Philoſophiæ neceſſitate.

ORATIO VIII.

HABITA ROMÆ VII. ID. NOVEMB. Anno cIↄ Iↄ LXIV.

SUPERIORI anno, cùm injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philoſophiæ, cohortatusque vos ſum, quàm potui diligentiſſimè, ſi tranquillitatem vitæ, ſi libertatem, ſi dignitatem atque honeſtatem, ſi ſalutem deniq; & veſtram & publicam charam haberetis: ut, quæ ars tranquillaret animos: quæ eos à teterrima vitiorum ſervitute in juſtam plenamq; libertatem aſſertos, ad verum decus, quod in virtute poſitum eſt traduceret, quæ deniq; & ſingulos privatim, & publicè totas civitates conſervaret, ejus in ſtudium toto pectore, aliæ omni cogitatione poſthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etſi non prætervectam eſſe aures veſtras, ſed in animis plurimorum penitùs inſediſſe, vel ex eò probabiliter intelligi potuit, quod mihi poſtea ex hoc ipſo loco Philoſophiæ præcepta tradenti ſatis frequentes aſſiduam operam dediſtis, facere tamen pro meo erga vos amore non poſſum, quin vos hoc quoq; tempore non adhortor tantùm, ſed obiecrem etiám & obteſter, qui jam iter illud ingreſſi eſtis, ut conſtanter perſequamini: qui nondum, ut id vobis, primo quoq; tempore ingrediendum eſſe ſtatuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla vivendi ratio,

 carere

carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidiè tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est, fateor, rerum naturalium principia causasque nôsse: siderum cæterorumq; corporum cœlestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa tenere, præclarum: illa verò etiam, quam in hæc inferiora vim habeant, quidq; ad quamlibet multos annos effectura sint, sine ullo errore posse prædicere, propè divinum. Sed certè, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & retrusa tractant, & ingenii acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valdè iniqui sint, ea, quæ disputantur à nobis, & magis necessaria esse, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quòd illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus utilis patriæ civis existimatus est; hæc aut ignorata, aut neglecta non singulos modò perdiderunt homines, sed integras funditus afflixerunt & everterunt civitates. Nos, quæ adolescentum, quæ constantis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus: nos quid domi, quid militiæ, quid à privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, præstari debeat, disputamus: ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam; dives, quomodo uti divitiis debeat: à nobis, quid inter patrem & liberos quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter homines observari par sit, explicatur: nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos justitiæ, cæterarumq; virtutum vim atque naturam disputationibus nostris patefacere atque illustrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticescet eloquentia, manca & mutila erit juris legumq; cognitio: illa

ipsa

ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione præparatos atque præcultos. Quæ cùm ita sint, quamcunque quis vitæ viam ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partium cognitionem sibi & utilem, & honorificam hujus planè necessariam esse. Sed sunt quidam perverso homines ingenio, qui causas, propter quas & ipsi à pulcherrimo studio abstineant & ab eodem cæteros avocent, comminiscuntur. Partim enim communia & contrita esse dicunt, quæ hîc docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit: partim non habere eam vim: ut ad virtutis studium excitent: cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles, & olim fuerunt, & hodie sunt, qui cùm hæc omnia se scire profiteantur: nequissimè tamen & flagitiosissimè vivunt. Quibus utrisque breviter respondere institui: & efficere, si possum, ut ii, qui ista temerè jactant, cognoscant errorem suum, cumq; se nihil dicere videant sententiam mutent: sin minus (nihil est enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, ut ne alii stultitiæ & malevolentiæ plena eorum oratione moveantur. Primùm igitur agamus cum istis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quæsierim; qui tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia studia invitari atque allici solent, iisdem se ipsi ab hoc studio averti absterreriq; dicant. Certè enim, cùm antea, quæ docentur, utilia & præclara sunt, si eodem accedit, ut clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint, eò majores concursus ad eos, qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum studia plurimum valere consuevit, ea se ipsi tardari ac retrahi ajunt? Ego verò, etiamsi præcepta virtutis quamlibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & sudandum, & nunquam nisi eis cognitis ac

comprehensis conquiescendum putarem: nedum ea, quia, ut isti volunt, à quolibet non tardissimo atque inertissimo percipi possunt, omittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur; in eisque, quia involutæ & propè inenodabiles sunt, opera præclarè collocari videbitur: hæc, quæ vitam omnem continent, ut nimis obvia, & in medio posita, negligentur? Quamquàm quid diutius ita disputamus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod non aut etiam vulgò notum sit, aut quivis sine doctoris opera facilè consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum est, sapientissimus Socrates, qui nullà unquam alia de re, quàm de virtutibus & vitiis disputavit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spatium ætatis omne consumpsit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid cæteri suæ quisque ætatis principes viri? Quid erat causæ, cur tàm multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantùm, quæ quilibet è populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia justitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assiduè in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem fæce vulgi, quin se de ejusmodi rebus optimè judicare posse confidat, idcircò nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longè secus est, interestq; nimium quantum inter eos, qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis verè judicare didicerunt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm sæpè vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisq; fallatur. Quod nî ita est, cedo causam: cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorum judicio

sint

sint liberales: cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentẽ unum ex ore excuti, quàm nummum unum ex arca moveri: parsimoniæ ac frugalitatis nomen ferant. cur tàm multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tàm multi timidi, & ignavi pro cautis & consideratis prædicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliæ in quo consumuntur: quid spectant eorum labores, qua in re eorum acutissima exercentur ingenia, nisi ut videre & dijudicare possint, quid in quaq; justum injustumvè sit? Non igitur, ut nimium facilis, despicienda est ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamq; pertractat. cùm in una virtute cognoscẽda videamus tàm diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio præditis laborari. Informavit quidem natura & impressit in animis nostris adumbrata quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones: sed illa tantam vim nõn habent, ut quisquam eis frètus confidere debeat: se sine disciplina verè de rebus expetendis fugiendisq; judicaturum. Quod si nos nihil aliud nisi hæc tàm utilia, tamq; salutaria, quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos posset, nisi alienæ nimis iniqu⁹ æstimator industriæ, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum in nobis est, adhibeamus, & res suaptè sponte pulcherrimas, tùm præstantissimorum omnis ævi scriptorum testimoniis fulcire ac corroborare, tùm insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atq; illustrare soleamus, tamen ne invenientur, qui elevare labores nostros audeant: quæq; præstantur à nobis iis sudoribus, ac vigiliis, quarum ipsi nobis conscii sumus, ea quemlibet unum è multis ludibundum perficere posse contendant? Qui si periculum facerent ipsi, quàm non quarumlibet virium sit munus hoc, ita ut nos facimus, sustinere & exequi, fortassis, experientia edocti, minus de se

elatè

elatè ac magnificè sentirent, minùs de aliis maledicè contumelioseq; loquerentur. Sed omittimus istos. Nescio enim, quo modo factum est, ut de re dicere ingressus, de me plura, quàm volueram, dixerim: quod ipsum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quenquam ad virtutem incitari: idq; ex eo colligunt, quod sæpissimè contingit, ut qui optimè loquuntur, pessimè vivant. Nos verò, si diceremus, eam in disputationibus Philosophicis inesse vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtutesque eisdem ingenerare possent, meritò ut vani atque ineptè gloriosi reprehenderemur. Multas magnasq; mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & cantibus suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effecisse Philosophia gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribusq; perditissimis, ad bonam frugem & severitatem antea Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peræquè in omnibus campis agricultura, ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certè negari non potest, aut nullam omninò esse artem, quæ medeatur animis, quæ quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis avertat, ad hanc incitet: aut eum honorem Philosophiæ potissimùm esse tribuendum. Quod autem objiciunt, plerosq; Philosophorum factis dogmata sua evertere, neque ignem aquæ magis contrarium esse, quàm eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio, ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur. Utinam tale esset, ut id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum negare

non

non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementiæ est: non negabimus verum esse, quod objicitur: tantùm deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur, neve, quorum facta meritò aversamur, eorundem sermonem immeritò repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur: vita laudatur: sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum insignem statuarum opificem, tradunt, librum de artificio suo edidisse, quem Canona, id est Regulam inscripsit: quo libro omnia, quæ in statua hominis fingenda observari conveniret, quæ singularum partium, minimarum, maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilissimè & acuratissimè persecutus est. Eodem autem tempore statuam à se factam publicè proposuit, in qua ea omnia diligentissimè observata erant: ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret: quam statuam ipsam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus: neque tantùm traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam suam dirigerent, verùm etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine ulla dubitatione præceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quàm sperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantium, quibus vescimur, facimus, ut resectis & amputatis iis, quæ inutilia sunt, iis, quæ prodesse possunt, utamur; idem in hoc genere Philosophorum faciendùm est, ut, rejecta eorum turpi flagitiosaq; vita gravem severamq; doctrinam non auribus tantùm, sed multò magis animis combibamus. Non enim, si qui ex Medicis cibo se & potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus, qui sapiunt, minus parent: sed illi quidem, quid agant, non laborant, artis autem ipsius placitis & decretis obtemperant. Nam

cùm

cùm alicujus mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut utraque laudanda sunt, aut utraq; vituperanda: cùm discrepant & dissident: causa nulla dici potest, qum alterum retinendum sit, alterum rejiciendum. horum à dictis facta ita distare constat, ut non cœlum à terra longiùs distat: sunt autem facta turpissima: igitur sermones quibus ea ipsa facta damnantur, ac reprehenduntur, dignissimi, qui audiantur. Atq; ut medici, quò majorem auctoritatem arti suæ concilient, solent interdum enumerare quosdam è præcipuis auctoribus disciplinæ suæ, qui, quod ita se comparârunt, ut præcepta sua nō ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putarent, diutissimè saluberrimeq; vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit, quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quòd decretis suis paruerint, quasq; leges aliis proponebant, ipsi servaverint, meritò sunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortassis nominabunt Hippocratem, Asclepiadem, Galenum; quorum primus usque ad annum centesimum quartum ætate provectus est, alter eò processit artis suæ fiducia, ut ausus sit cum fortuna sponsionem facere, ne medicus haberetur, si ullo unquā morbo tentatus esset; & victor cùm ad extremam senectutem sine ullo morbo pervenisset, scalarū lapsu exanimatus est: tertius cum imbecilliori valetudine usus esset adolescens, ita eam arte correxit, ut ad septuagesimum annū pervenerit. Nos è Philosophiæ castris ad repellendos ipsius vituperatores primùm quidem in aciem edusemus illud honestatis, illud modestiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis deniq; virtutis specimen & exemplar Socratem: qui ta locutus est, ut ex ejus sermonibus omnes, quæ postea consecutæ sunt Philosophorum disciplinæ, fluxerint: ita vixit, ut hodie quoq; nomen illius nō hominis, sed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui succedit par illud nobile in eodem institutum ludo Xenophon & Plato: quo-

rum

rum uterq; summam in dissimili genere eloquētiæ laudem pari vitæ gravitate cumulavit. Proximè hos Xenocrates: de cujus eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander, de fide & justitia universus populus Atheniensis, qui eum, dicto publicè testimonio, ad aras jurandi causa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatæ fidei viro, nisi jurato, non credidisse Inde æternum Alexandri crimen Callisthenes unoq; verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Miconis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata Porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an meliores prodierunt. Agmen claudant Epictetus, Plutarchus, Musonius, cæteriq; illi ætati suppares quos ita philosophatos accepimus, ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exemplo præirent. His copiis facilè speramus fore, ut eorum, qui Philosophiam maledictis incessere audent, retundatur audacia. Qui si ita victi erunt, ut deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, & in ejus ipsius, quam oppugnabant, castris stipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei dissimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuosa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis saluti. Sin, cùm se fractos at perculsos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obstinatione animi &, ut ignavi canes, Philosophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt; vos tamen, optimi adolescentes, quorum causa hic à me institutus est sermo, quibus mei labores serviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia studia referuntur, urgete constanter propositum; neq; patimini vos cujusquam sermoni-

monibus à suscepto studio abduci. In ea ætatis parte constituti estis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos studiorum labores firmius esse consuevit. Videte, ut eam iis in studiis collocetis, quæ vobis olim maximo & usui & ornamento futura esse cognoscetis. Atque ut obtrectatoribus nostris eripiatis omnem ansam maledicentiæ, connitimini, quantum potestis, ut virtutis & officii præcepta, quæ ex me quotidie auditis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita & moribus exprimatis. DIXI.

De justitiæ laudibus.

ORATIO IX.

HABITA ROMÆ POSTRIDIE Non Mart. Anno CIƆ IƆ LXV.

QVOD principio me, cum hos libros explicare ingrederer, dicere meministis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cùm ad omnes vitæ partes utilissimam, tùm iis, qui in jure civili excellere, locumq; aliquem, non inter circumforaneos istos clamatores sed inter veros, & graves, & veterum illorum simillimos Jurisconsultos obtinere meditarentur, necessariam esse: id & aliqua jam ex parte, quàm verum sit, judicare potuistis, & ex iis præcipuè, de quibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustissimum & religiosissimum justitiæ templum: lustranda oculis omnia illius adyta: contemplanda imprimis ipsius Deæ forma: & tum quæ quantaq; vis illius potestasq; sit: tùm quibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. Hæc illa est, auditores, omniùm domina & regi-

regina virtutum: à qua in omne hominum genus leges & jura manarunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet: quâ sublatâ, non domus ulla, non civitas, non hominum inter se societas, non ipsa denique universitas rerum stare ac tueri se punctum temporis posset. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ disputationis prælusionem modò quandam habiturus est: dabitis mihi hanc veniam, ut, paulò altius hujus sermonis principia repetens, percurram ea, quæ priscis temporibus, summa sapientia præditi homines de justitia tradiderunt. Justitiæ originem è cœlo esse dicebant: illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguisse: certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoque æterna atque immortalia esse. In iis autem, quæ sub orbem lunæ subjecta sunt, absolutam quidem illam & omni ex parte perfectam justitiam materiæ vitio cerni non posse: esse tamen aliquam cœlestis illius imaginem alibi expressiorem; alibi minus expressam: futurum enim alioqui, ut permiscerentur ac corruerent omnia. Atque ut quæque res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minusq; certa ita minus perfectam, minusq; constantem, pluribusq; casibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant: eaque dupliciter considerabant: quatenus unum quodque eorum totum quiddam atque integrum est: & quatenus ad compositionem quasiq; coagmentationem cæterorum corporum particulæ quædam illorum assiduè permiscentur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi à natura datas, atque attributas obtineant, si irruere in alienas & migrare conentur: si ignis proximè sibi suppositam animalem spiritualemq; naturam depascat, & absumat: si aqua non con-

tenta in terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus omnia & talem quandam confusionem, qualem Poëtæ ante orbem conditum fuisse fingunt, consecuturam? Quid cum partes eorum copulari ac coalescere ad alia corpora progignenda & constituenda oportet, nonné justitia quadam temperationis illius moderatricè opus est: ut tantum cujusque pro rata portione, quantum satis est, admisceatur? In illa etiam quadripartita tempestatum varietate: qua distinctus est annus, idem observari posse dicebant. Quæ cùm ita eunt, ut quadam ipsius naturæ quasi lege sancitum est; hoc est, cùm & tellus conceptus seminibus hiberno frigore adstringitur, & vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cùm & fruges fructusq; arborum æstivis caloribus probè percoquuntur, & eodem sub autumnum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tùm & saluberrimus annus est, & maxima rerũ ad victum necessariarum ubertate ac copia insignis. Cùm contrà fit, tùm & caritas existit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet. Cumq; unusquisque nostrûm duabus ex partibus conjunctus concretusq; sit, corpore & animo. earum partium ex utraq; quæ justitiæ injustitiæq; vis esset, liquidò perspici posse adseverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnẽ perniciem & corporibus & animis ex injustitia evenire: justitiâ salutem incolumitatem, bona deniq; omnia effici ac contineri. Nam cùm in corporibus quatuor sint, quæ quatuor elementis proportione respondeant, igni flava bilis, aëri sanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quamdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt: valemus ac vigemus: cùm eorum aliquod aut potentius, aut infirmius: aut plus aut minus justó est, aut se à communione cæterorum segregavit: conflictamur variis morbis, tandemq; interimus. Qua de re princîpis Medicorum Hippocratis in libello

bello de natura hominis hæc verba sunt: Corpus hominis habet in se sanguinem, & pituitam, & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cùm ea moderatè inter se affecta sunt & temperatione & potestate, & copia: maximeq; permista sunt: dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum neq; cum cæteris omnibus temperatum. Hæc Hippocratis verba ipsa expressi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cujus effectrix justitia est, sitam esse bonã corporis constitutionem. Sed ne ali quidem corpus utiliter ac salutariter sine aliqua imagine justitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit, quæ & siccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atq; confectum & in succum ac sanguinem conversum est, æquabiliter distribuat ac dispertiat, atque id, quod cuiq; parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat neq, alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & evectas esse patiatur, facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura & quàm citò ruitura sit Atq; hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à justitia, quantum malorum ab injustitia effici creditis? In quibus cum pars una sit, quã intelligimus, quã ratiocinamur, qua proximè ad divinam naturam accedimus: altera, quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest: cùm quod fieri jus est, id fit, hoc est, cum pars illa superior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit: paret altera, & quò illa cumq; ducet, sequitur, tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis splendor elucet. At cùm excusso ac depulso rationis jugo, cupiditas quasi seditiosus aliquis ac turbulentus civis, fasces arripit, in arcem invadit, mentem de sua sede contra jus fasq; deturbat: tum, ut navis discordibus acta

ventis. sic hominis vita contrariis & inter se pugnantibus fœdissimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, ut utrisque benè ac beatè sit, justitiam quandam intercedere necesse est. Sed idem in societatibus convictuq; hominum multò evidentius, multoq; illustrius cernitur. Quomodo enim patrisfamilias cum uxore, cum liberis, cum servis, quæ primæ conjunctiones sunt, convenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, nisi & ille justè imperet, & hi justè pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumeliosus esse velit, neque eum pro comite individuæ vitæ, pro divinorum humanorumq; omnium socia, sed pro scorto aut pro ancilla habere: si uxor sua domestica curatione non contenta, implicare se aliis rebus & viri partes præripere cónetur: neque se ei morigeram præbeat: si uterque liberos in servorum, servos in pecudum loco ac numero habeat, durioriq; eos quàm jus est imperio premat: si liberi parentum, servi dominorum imperium detrectent, eisq; obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt, nullam in domo ita instituta concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumq; consociationem, plena perpetuò omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis suavior vita, quàm in ea domo, unde justitia exsulet, esse videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcedinem, omnem amabilitatem vitæ, vitam denique ipsam tollit è vita, qui justitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo: & in forum ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem injustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum judicet? quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, aversetur, odio habeat? quin ejus

con-

concursum durum sibi ac tetrum atque ominosum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odiosa atque invisa sint: tamen injustitia præcipuè alienat ab iis, in quibus est, aliorum animos: omniumq; sibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus: quibusdam ignoscimus: quibusdam non nimis offendimur, quibusdam in hac vita ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: avaros tolerant: multos aliena intemperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam severitatis ac castimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis usus est: timidis & nimis cupidis vitæ ignoscitur: injustus communi omnium mortalium odio flagrat: suis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis juxta omnibus invisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus à natura tributum est, ut rarò sua vitia agnoscant, eaq; modis omnibus tegere & occultare tenentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: ut se prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias, qui se avarum, timidum, audacem, libidinosum, quàm qui injustum esse fateatur. Quin etiam cæteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem prætendere ac prætexere consueverunt, se in neminem injurios esse. Avarus sum fateor: sed ita, ut mea conservem, suo neminem fraudem. Prodigus: sed cui, ut largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, hilarè vivo: quidquid animo meo collubitum est, facio: sed quid tum postea? meæ libidines nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impurissimus:

Leno, inquit, sum, fateor: pernicies communis adolescentium:
Perjurus, pestis, tamen tibi à me nulla est orta injuria.

Videte, quàm odiosa, quàmque abhorrens à natura sit in-

justitia: quàm turpe atque invidiosum injuriam facere: cùm qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atque illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantùm, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates verò & regna & imperia, quæ res alia nisi justitia aut initiò fundare ac constituere, aut postea tam multa secula conservare ac propagare potuisset? Nam & convenerunt homines, & vitam una colere decreverunt, cùm se æquo jure usuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse, neque mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab injuria tutos fore confiderent: & quamdiu id observatur, tamdiu amicè inter se ac concorditer vivunt: simul atq; ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella civilia existunt. Præclarè, ut omnia Euripides;

Custodia legum civitates continet.

Idemq; alio loco ait, justitiæ neglectum plerisque civitatibus exitiosum esse. Justitia civitates à parvis & humilibus profectæ principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injustitia florentissimæ & opulentissimæ breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionysius senior crebrò in ore habebat, vi atque metu, sed justitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare sapienter Persæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in spem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magistros dabant, tùm unum inprimis, à quo justitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem literis proditum est in sacris publicis nihil aliud à Diis, quàm justitiam petere solitos esse: quod eam si consequerentur, affatim sibi bonorum omnium putarent fore. Justitiam enim & perpetuas illius, ut Poëtæ loquuntur, sive comites sive sorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia consequitur.

Eam

Eam si colerent omnes, nunquam turbæ, nunquam litui audirentur: arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur: belli, dissensionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita essent. Quod scitè sanè, & ex patriæ suæ consuetudine Agesilaus expressit: ex quo cùm quæsitum esset, utra esset virtus præstantior, justitiáne an fortitudo: hæc, inquit, sine illa tantùm ad perniciem valet: at, illi si pareant omnes, hujus usus nullus futurus est.

Tutus bos etenim rura perambulat:
Nutrit rura Ceres, almaq; Faustitas:
Pacatum volitant per mare navitæ:
Culpari metuit fides,
Nullis polluitur casta domus stupris:
Mos, & lex maculosum edomuit nefas:
Laudantur simili prole puerperæ:
Culpam pœna premit comes.

Quemadmodum suavissimè cecinit Horatius: ubicunque justitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exsulant: non adulteri, non raptores non fures, non sicarii, non venefici, non latrones, non testamentorum subjectores, non obsessores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eveniunt, quæ aureæ ætatis hominibus evenisse memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob causam;

Ver erat æternum placidiq; tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores:
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis,
quàm quoniam homines,
Sponte sua sine lege fidem rectumq; colebant.

Neque enim debemus illa Poëtarum figmenta, tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: sed ex eis discere, Deum ipsum favere hominibus justis: eorum labores fortunare: eorum conatus ac consilia ad

honos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas est, eum, qui summè justus est, aut ipsa potiùs justitia, non esse amicum, benevolum, propitium iis, qui ad justitiam omne suum studium conferunt, eamq; toto pectore sequuntur. Itaque Hesiodus quoque, non tantùm aureus & ad verbum ediscendus Poëta, verùm etiam Philosophus inprimis bonus multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus justitiæ, contraq; eas, quæ ab injustitiæ civitatibus inferuntur calamitates. Illorum enim urbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejusmodi pestibus conflictari hos & fame, & peste, & bello, & aliis innumerabilibus malis injustitiæ suæ pœnas dare. Recitarem versus ipsos: nisi Græca quidem huic sermoni admiscere nollem: Latinè autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam assequi posse diffiderem. Quod si hæc non essent, sicq; injusti quidem abundarent omnibus copiis, in summa opum atque honorum affluentia viverent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent: justos autem odium, contemptus, egestas, exilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quòd à Platone divinitus & religioni nostræ convenienter traditum ac disputatum est, justos etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiant, semper beatos, injustos etiam in maximis prosperitatibus secundissimisq; rebus infelicissimos esse. Dixi de justitia, non quæcunque poteram: neque enim id tempus tulisset: neque omnia in unum locum congerenda ac semel effundenda erant: sed ex infinita copia eorum, quæ dici possunt, quantum satis esse hodiernæ disputationi judicvi: quotidie autem, ut spero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum disertos homines facere animadverti, ut cùm ad clausulam orationis ventum est, illa, de quibus gerunt, breviter ac summatim colligant, quo ea

in

in uno conspectu posita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio: sed quia ejus artis magistri singularis cujusdam artificij eam rem indigere ajunt, quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitaboq; vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philosophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur. Quibus verbis summa eorum omnium, quæ à me hodie dicta sunt continetur. Justitia, inquit, cæterarum omnium virtutum parens, & altrix vocanda mihi videtur: neque sine ea fieri posse, ut quisquam aut temperans sit aut fortis, aut prudens. Est enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & composito motu. Illius autem quanta sit vis, magis è cæterorum habituum inspectione cognosci potest. Nam cæterorum utilitates ad unum modò pertinent: hujus ad omnia, quæ composita sunt, & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & judicium, & mens Deorum, qui ita statuerunt. In civitate autem pax & bona legum constitutio meritò dicitur. In privata domo, viri quidem & uxoris mutua concordia, servorum autem in dominos bonus animus, & vicissim in dominis amica & benevola servorum procuratio: in corpore autem & animo, primùm quidem ea quæ omnibus carissima sunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tùm autem sapientia omnisq; scientia. Quæ igitur una & totum & partes ita regit & servat, efficient omnia inter se concordia & amica, quid ni communis omnium parens & altrix omnium suffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus qua de agitur, præstantissima est. Qui de ea scripsit, Philosophus præstantissimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum sumi

posset ad animos vestros excitandos. Sed, quò minus doctrina & ingenio valeo, eò plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem est, quin adhibito labore efficere aliquid & navare possit. Multum à me operæ jam pridem in hoc libro positum est : multæ noctes vigilatæ, ut ad illius intelligentiam pervenirem : præcipuè olim, cùm in juris civilis studia incumberem : ad quæ hunc librum mirificè utilem esse intelligebam. Non puto me usque adhuc valde fefellisse vestram de me opinionem , neque sæpe id , quod pollicitus sim, non præstitisse. Mihi credite , si quantum ego ad docendum , tantum vos ad discendum diligentiæ afferetis, efficiam , ut multos magnosq; fructus ex hujus libri cognitione capiatis. DIXI.

De sui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

HABITA ROMÆ IV. ID. NOVEMB. Anno cIɔ Iɔ LXV.

CROESUM olim Lydorum Regem opulentissimum petendi oraculi causa, Delphos misisse accepimus, qui sciscitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea , cùm clàm in eodem aheno testudinem simul & agnum coquens , experiri voluerat , nunquid eorum, quæ agerent homines, Deum lateret : neq; quid se facere oporteret , ut ex se procrearet liberos : neq; ecquid adversus Persas bellum suscipere deberet, neq; deniq; quidquã simile eorum, quæ prius quæsierat: sed rem omnium multo maximam, multoq; dignissimam, in qua cognoscenda plurimum ab omnibus operæ ac studii collocetur; quomodo felicitatem consequi, & quid agẽs, id quod supererat ætatis beatissimè transigere pos-

re posset. Sapienter hoc quidem, & nō pro ea, qua plerisq; in aliis rebus usus est, inconsiderantia & temeritate: quod de via, quæ ad summum bonum ferret, neque statuendum sibi ipse: neq; cujusquam hominis fidendum consilio, sed Deum consulendum judicavit. Responsum autem ei redditum est planè præclarum, & illa, quæ tùm de Apollinis sapientia erat, opinione dignissimum: non si maximos auri argentiq; acervos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperii sui longè lateq; proferret; sed si se ipse cognosceret, ita demum beatum fore. Jam etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quæ præceptum aliquod utile ad instituendā vitam continent, amare & magnifacere debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quàm insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias; quæ quoniam divinitùs immissa in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorē. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Crœso, beatum eum fore, si se cognosceret: quoties præceptum eâdem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionē sui: cùm inter omnes homines omniūm ætatum sapientes viros cōvenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis: neq; ulla re unumquemq; nostrum in plura aut graviora mala, quàm sui ipsius ignoratione, prolabi. Quod cū ita se habeat, omnibus viribus elaborandū est nobis, ut cognitionē nostri, quando tantū in ea momenti ac ponderis ad beatam vitā situm est, consequamur. Sed in hac re illud primùm videndū est, quid sit nosse se: ne eò secus quàm oportet, accepto errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, ut rectè id faciamus, quod jubemur, nisi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quàm Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem ani-

animum esse, non corpus ostendet. Semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud esse. Uti autem homines & partibus corporis sui, ut manibus pedibusq; & toto corpore, ex quo effici, ut, quantum inter hominem & instrumentum interest, tantùm inter artificem & corpus intersit: quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro sexto de Republica his verbis Africanus expressit: Mens cujusque is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Quod si homo non corpus est, sed animus: qui jubet, ut nos ipsos noscamus, illud videlicet jubet, ut noscamus animum nostrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero lib. I. Tusculanarum disputationum. Et illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis: quo monet, ut se quisque noscat. Non enim credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam figurámve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego: tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est aliquod animi aut receptaculum. Duo sunt, quæ hactenus probare studuimus: eximium quoddam bonum esse cognitionem sui, & nôsse se nihil esse aliud quàm nôsse animum suum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi estis, unam eandemq; rem non uno eodemq; modo à diversis artificibus considerari. Angulum rectum, ajebat Aristoteles primo horum librorum, alia ratione considerat Geometres, alia Faber. Sic & hominem aliter Medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter Politicus. Physici, quæ sit animorum natura, quærunt simplex, an composita atque concreta: corporea, an expers corporis, mortalis & caduca; an immortalis & æterna: sitne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquæque illius facultas suam in

cor-

corpore sedem quasiq; domicilium habeat à cæteris secretum ac separatum. Nos quæcunque de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni nostræ consentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum eâ tantùm ratione consideramus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei similitudinem, quantum natura patitur, perduci potest. Quare cùm hodie nobis illud propositum sit, ut ex Aristotelis in iis libris, qui ad moralem Philosophiam pertinent, sententia; de animi humani partibus, deq; uniuscujusq; illarum perfectione verba faciamus (hoc enim potissimùm modo præparandos esse vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in hujus sexti libri explicatione tradentur) certos quasi cancellos circumdabimus orationi nostræ, eamq; suis regionibus ac terminis circumscribemus. ut ab iis, quæ Physicorum sunt abstinentes, ea tantùm, quæ ad munus nostrum propriè pertinent, explicemus. Hoc loco propè supervacaneum esse judico, petere à vobis, ut me attentè audiatis. Certè enim ea vobis causa hûc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit balneator, si quos lavandi causa in balneas ingressos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi hûc convenistis, id si, ut faciatis, vos rogem. Oratorum iste mos est, qui, etiam eum exploratum habent, se attentissimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quod opus esse eo putent, sed quoniam, si aliter fecerint, adversus artis suæ præcepta fecisse se putant. Meum est conari, ut auditu digna adferam; vestrum, ne ea præter volare patiamini, sed singula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos vestros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium est, præstandum imparatus venirem, provisum est, vos quoq; ad me, qua soletis benignitate & attentione audiendum satis vestrapte sponte paratos esse confido. Animi nostri sive partium, sive facultatum bipartita divisio est. Partim

enim

enim ipsarum ratione præditæ sunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in solis hominibus: rationis autem expertes, quæ etiam in bestiis atque ex aliqua parte in stirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quasi per gradus ad summa contẽdere decrevimus) duplicem ipsæ quoq; habent varietatem. Aliæ enim sunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal constituunt. Quæ vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inveniendis acutissima, & in eisdem appellandis disertissima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικόν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus, non habemus, iis autem, quę postea cusa sunt, uti propter quandam, ut verum fatear, stultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura spargere, ac diducere cogimur, dicimusq; vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hæ omnes non in animalibus modò sunt, verùm etiam in stirpibus. Quæ autem constituunt animal, duorum ipse quoque generum sunt. Partim enim cognitione quadam & apprehensione, partim appetitione & declinatione cernũtur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant γνωστικαὶ in animalibus sunt duæ, sensus & phantasia: utendum enim est hoc, quando Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tantùm, non etiam universa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum propriè ac per se videmus, sed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neq; hunc lapidem neq; hoc lignum, sed hujus lapidis aut ligni colorem. Sensus enim non percipit essentiam, ut Ciceronem locutum esse ajunt, sive, ut posteriores locuti sunt, substantiam: sed ea tantum, quæ ei adjuncta sunt: neq; rosam aut videmus, aut olfacimus, sed rosæ odorem olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, ut notum est,

numero quinq; : quorum tactus in omnibus est animalibus cæterùm alii in aliis desiderantur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, &, ut Græci loquuntur, typos recondit ac continet : ac præterea judicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores judicare non possunt : ut hoc flavum esse dulce: & hunc, qui accedit, esse Socratem. Sensus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus est, nunquam fallitur: dum & intervallum moderatum sit, & instrumentum, & id, quod interjicitur, probè affectum. At phantasia sæpè fallitur : ut cùm in picturis eminere videntur, quæ plana sunt : ut cùm remus in aqua inflexus videtur : ut cùm cani Æsopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quod earum pleræq; & meminerunt & somniant: ut equi, ut canes : quorum neutrum sine ea, de qua loquimur, facultate facere possent. Ex eis nascuntur illæ, quas in persequendo fugiendoq; cerni, & Græcis ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cùm omnem sensum voluptas aut molestia comitetur : quarum altera naturæ consentanea & amica est, altera adversa & inimica : fit, ut nullum animal sit, in quo non insit naturalis appetitio eorum, quæ jucunda, & fuga eorum, quæ molesta esse videantur. ὀρεκτικὰς δυνάμεις Aristotelis Interpretes Hammonius, Eustratius, & alii vulgò, duas tantùm faciunt, ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. Sed intelligendum est, in omnibus animalibus existere, & ex bono præsenti lætitiam, & ex eo, quod nondum adepta sunt cupiditatem, & ægritudinem ex præsenti malo, & metum ac declinationem ; si mali quid imminere videatur. Hæc Stoici ut me tertiò ab hinc anno ex hoc ipso loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia esse voluerunt: Neque enim metuere bestias, sed quasi metuere, nec cupere, sed quasi cupere : eodemq; modo neque vera ipsas

læti-

lætitia, neque vera molestia affici, sed utriusq; imaginem modò quandam ac similitudinem habere. Quam opinionem ut stultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alii. Sed Stoici, si dogmatum suorum constantiam ac convenientiam retinere ac conservare vellent, ita dicere necesse habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, ut ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni præsentis, lætitiam. ex opinione mali præsentis, molestiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in solis sit hominibus, sequebatur, ut ea quoque hominum propria essent. Sed verius est hæc omnia convenire etiam in bestias: neque ex opinione tantùm consistere, sed etiam ex sensu aut phantasia boni malivé aut præsentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita sunt rationis expertes, nullam ut prorsus cum ratione habeant aut communionem, aut societatem. In homine eæ, quæ Græcorum lingua ὀρεκτικαὶ nominantur, etsi ratione præditæ non sunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio possunt. Quorum utrumque nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quivis facilè intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non potest: at sæpenumerò lætitiam, molestiam, cupiditatem, metum rationi adversari videmus. Rursus, esse iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio est, quod suscepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur, aut mitigantur. Itaque rectè ex Aristotelis sententia dicitur, τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι, τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν· τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μεθέξει δέ τινι λογικόν. Hæc Latinè ita expeditè, & ut ita dixerim, rotundè explicari non possunt. Sed nihil difficilè amanti,

Liben-

Libenter hos & omne militabitur bellum in vestræ spem gratiæ. Conabor, si qua ratione possim, hæc ita Latinè eloqui, ut intelligantur. Earum animi nostri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quædam ita sunt rationis expertes, ut nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio: Tales autem sunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis generandi, sensus, & phantasia. Nam hæ omnes & communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eæ duæ, quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, ejusq; adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo cùm jam urget, dolendi, suaptè quidem natura rationis expertes sunt, sed quodam modo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus? Primùm quòd his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quòd sæpenumerò cum ratione pugnant: ut cùm incontinentem aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis est Ovidii Medea, quæ se ait videre quidem & probare meliora; deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cùm aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione esse cupiditatem. Unde igitur colligimus, eas esse tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eiq; parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neq; eum, cui dicuntur, neq; eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram à ratione alienam esse. Cùm jam eò processisset, ut stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quàm enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam & nunquam delendam ex animis hominum sententiam profert;

χρὴ μὲν σφωΐτερον γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι.
καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον ὡς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ejusq; obsequendum imperio dicit:id enim satius esse. Potest igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi : vereq; dictum est ab antiquo Poëta, morbis hominum rationem mederi. Sic qui gaudent doléntve, quibus non oportet, aut plus minúsve, quàm oportet; eodemq; modo, qui aut cupidi sunt , aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare se ad illius præcepta possunt. Atq; hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; sed tamen quodammodo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes eæ virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est : quæ usitato jam & recepto vocabulo mortales nominantur. Sequitur nunc , ut eam animi partem consideremus, quæ suapte natura ratione prædita & hominum propria est : cujus etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quàm vulgò electionem vocant: quarum voluntas semper tendit ad bonum, προαίρεσις variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cùm librum tertium explicaremus & in librum septimum , ubi de continentia incontinentiaq; disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis δόξαν, id est, opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, nisi fallor, auctore vocare institui: & νοῦν, quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus, licet. Mentis cum sensu, ac præcipuè cum sensu oculorum magna quædam similitudo est: unde & sæpè Aristoteles oculum mentis vocat: & dictū est id esse mentem in animo, quod oculum in corpore: & ut suo loco ostendimus , sensum ac mentem interdum con-

fun-

fundit. Ut enim sensus, ita mens quoq; extremorum est: sed sensus eorum, quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quæ supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus: apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ: apprehenduntur mundi, & eorum, quæ illius ambitu continentur, primordia, cæteraque ejusmodi, quæ multis magnisq; obscuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & retrusa, iis demùm perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo, cœlestem quandã in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen, cùm se applicuit, & admovit Διάνοιαν, in qua inest vis ratiocinandi, & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione exsistit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quam magnificentissimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam, nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: rectèq; judicavit sive Thales Milesius, sive quis alius (non enim inter omnes convenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus, qui de Deo rebusq; divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum caussis disserebant, earumq; rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem divinarum humanarumq; rerum, & caussarum, quibus eæ continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non Sophon se, id est, sapientem, sed Philosophum, id est sapientiæ amantem esse professus est: ab eoq; deinceps qui se iisdem, quibus ille studiis dediderunt, Philosophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tàm sublimibus, tamq; arduis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleraq; pars in fœdissimo eodemq; tenacissimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quasi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad divina & cœlestia ne aspirare qui-

quidem possumus. Quod cùm ita sit, in omnibus tamen hominibus lucent quasi scintillæ quædam illius luminis: quibus fit, ut principia disciplinarum, & communes illas sententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quasi ea, quæ cernuntur oculis, ejsq; sine causa firmiùs etiam ac certiùs quàm iis, quorum causam tenemus, assentiamur. Ad quas cùm se admovit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam necessariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id est, scientia quam esse ajunt cognitionem rei per primam, propriam & necessariam causam. Quid mens propriè, quidq; διάνοια sit, diximus, simulq; paucis tùm sapientiæ tùm scientiæ originem ostendimus. Quarum utraq; ad eam vim mentis pertinet, quam Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικὸν vocant. Est enim & altera, quæ ab iis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἑκάστῳ, quasi tu dicas mentem, quæ non simplicem, ut illa, veritatem sibi propositam habeat, in eaq; acquiescat, sed referatur præterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certè facilè percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis; cujusmodi sunt, tuendam esse hominum inter ipsos societatem: colendam esse justitiam: ab injuria abstinendum: vim vi repellere jus fasq; esse: itemq; alias, quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Ad hæc principia, cùm accessit primùm διάνοια, quæ, ut dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac provehitur paulatim longiùs: deinde diuturnus usus & experientia cum accurata & diligenti animadversione ac notatione eorum, quæ eveniunt in vita, exsistit illa magistra vitæ, omnium bonorum consiliorum

præ-

præceptrix, omnium honestarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixq; prudentia, eademq; illa vi excogitatæ, auctæ, & ad summum perductæ sunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certè non satis commodè carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum: quoq; non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quanquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est, non tamen eis se finibus continet: sed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temerè ruens, omnia permiscet atq; perturbat. Interdum etiam sese pro sapientia, pro scientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes sibi in gravissimos ac pernitiosissimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de iis, quæ sciri possunt præparatio quædam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immò verò, ut in disciplinis quædam ponuntur, quibus sine ulla dubitatione credendum est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sententiis senum, & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac providos effecit, in consilio capiendo & in instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ac prudentiam, quam illa principia ad scientiam obtinere. Dixi breviter, ut proposueram de omnibus humani animi facultatibus: & quanquam hanc totam disputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui; tamen confido, eam vobis non minùs gratam fuisse, quàm si omnes undique flosculos colligens, omnes ditendi lepores ac festivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuissem. Potestis autem facilè perspicere ex iis, quæ dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cùm in superioribus li-

bris, earum virtutum, quæ sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractanda sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac divinioris partis, hoc est, de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potissimùm de prudentia disseremus. Quid igitur? finémne statim faciam, (id enim à me jam expectari video) an priusquam desino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciam, neq; committam, ut aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcherrimam & fructuosissimam studiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. Dubitatis igitur, adolescentes; quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis vobis diligentia suscipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda sit? Ubi, quæso, istam egregiam indolem, quam in plerisque vestrûm videmus, ubi istud ingenium ad omnia summa natum, ubi istam partem ætatis, ad concipienda doctrinæ virtutisq; semina omnium aptissimam, aut honestius, aut suavius, aut fructuosius collocare poteritis Quid enim est; quo quisquam oblectari, quo ad discendum invitari atque allici possit, cujus non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est, quem arduarum rerum & remotarum à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda sapientiæ scientiæq; natura, necessariò tractanda erunt. Est, quem non tàm ardua & sublimia, quàm in quotidiano usu posita, & ad instituendam vitam accommodata, delectent? Utilissimis ad vitam præceptis aures eorum, qui me audient quotidiè personabunt. Est, cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio jucunda sit?

At nos quidem ſcitis vix ullum præceptum tradere ſolitos eſſe, quin ei illuſtrando repetitam ex Græca Romanaque hiſtoria, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos verò ex optimis utriuſque linguæ Poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuò diſputationes noſtras ejus quaſi ſalis adſperſione condimus. Græcam linguam amat aliquis? Ariſtotelem his quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus eſt aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Græcis, non peſſima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latinè loquendo non ſatis diligentibus, abſterreatur. Omninoq; quicunque tantam huc animorum alacritatem tantamq; diſcendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perſpicuè docendi ſtudium adferam faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi aſſiduam operam dederint pœnitere. DIXI.

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

NON EST HABITA.

SI QUIS eſt, qui ſcire cupiat, Beatiſſime Pater, quanto gaudio perfuſus ſit Alfonſus II. Ferrariæ Dux, poſteaquam te in ſummum iſtum & cœlo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi Patrum omnium voluntate ac judicio ſublatum eſſe cognovit:is, ſi orationem meam cogitatione ſua ſubſequi, quaſque ille gaudendi cauſas habuit, earum unaquæque quantum ponderis ac momenti

habeant, diligenter expendere voluerit, simul & id, quod cupit, intelliget, & mihi, si fortè illius gaudii magnitudinem verbis exæquare non potuero; ignoscendum potiùs, quàm succensendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda sunt, quæ nullo verborum genere satis exprimi possunt, acris & intelligentis æstimatoris est, non dicentis imbecillitatem accusare, sed eo ipso potius argumento uti, ut id quod agitur, singulare quiddam & eximium esse judicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit satis vehemens atq; illustris oratio reperiri. Alfonsus autem secundus, ut insignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quod sapientiæ tuæ summa totius Ecclesiæ gubernatio delata esset, cum iisdem illis causis adductus est quæ cæteros quoquè principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumulârunt, tum aliis etiam quibusdam ad se propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipsius majus, & insignius reddunt. Ac primùm quidem gratissimum ei, atq; optatissimum accidit, illi potissimum summam rerum conoreditam esse, qui per omne antea actæ vitæ spatium talem se præstitisset, ut tanquam perfectum & absolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos jam annos ad istam sanctissimam sedem provectus est, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex parte absolutum principem habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, divinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentia earum rerum, quæ dignæ sunt, in quibus studium collocetur: deinde procurandis hominum commodis, iisq; actionibus suscipiendis, ex quibus quàm maximus fructus ad quàm plurimos perveniret: jam inde à principio ita vitam instituisti tuam,

ut

ut perpetuò ad eos, quos dixi fines, omnia retulisse, neque unquam ullum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaq; totum illud adolescentiæ tempus, cui & communi hominum consuetudine, & quadam propè ipsius naturæ tacita lege major quædam licentia tribui ac permitti solet, à te, non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerunque etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua præstantium doctrina virorum consuetudine, diligentissimaq; cùm omnium honestarum artium, tùm earum præcipuè, quæ populorum rectoribus necessariæ sunt, pervestigatione consumptum est. Neq; verò te ab eo, quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere postea laboris asperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibisses, omnia tibi, dum eò, quò institueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato, si cerneretur, mirabiles sui amoris excitaturam esse dicebat, non corporeis, sub quos illa non cadit, sed iis, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multò perspicatiùs & acutiùs cernunt, animi oculis videras: ejusq; desiderio incensus, nisi adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam, atq; insuavem fore statuebas. Igitur cùm Patavii primùm, deinde Bononiæ, defixus in præstantissimarum artium studio, primam ætatis partem exegisses, iisq; adolescens egregiè navatæ in studiis operæ insignibus atque ornamentis affectus esses, quæ amplissima in eis civitatibus tribui solent: judicâsti tibi jam esse ex domestico illo, & umbratili vitæ genere, quod ad illud usq; tempus flagrantissimam illam cognitionis & doctrinæ sitim explere cupiens, necessariò colueras, in solem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum: tempus esse, ut præclara illa semina, quæ diligentèr subacto ac præparato animo colueras, omni ra-

tione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipsa se, & fructus exspectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla consequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam esse: qui se ita studiis abdidissent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protulissent, eo nunquam magnopere commendatos sæpè etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriam reversus, ut, quæ te prima urbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat, eadem quoque primos perciperet industriæ tuæ fructus, non tantum magnas controversias inter principes civitatis ortas, cùm illi te communi consensu judicem sumpsissent, sapientissimè diremisti, verùm etiam sedatis gravibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum discordiis, pacem, pacem inquam qua nihil optabilius est, nihil salutarius, civibus tuis insperantibus reddidisti. O felix, & auspicatum principium! O præclarè positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant cives, qui primum virtutis suæ specimen pace, & privatim, & publicè componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo spectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad se vocabat, & sub cujus olim imperio beata futura erat, ejus præsentis virtutem tantò antè gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, ubi virtutis tuæ tam multa, tamque luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, ut Paulus III. P. M quem & omnes confitentur & res ipsa loquitur, cùm in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo ponderandis cujusq; meritis judicio præditum fuisse, cùm in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset,

pri-

primùm quidem de Epidaurio Archiepiscopatu cohonestaverit: deinde verò absentem Reipublicæ causa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciverit. Hic ego si, quod Poëtæ solent, idem nobis quoq; facere liceret; Nestoreum mihi aliquod, aut Ulixeum eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum unâ cum honoris amplificatione, tua semper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quasi per gradus attolleretur, & seipsa grandior, ac sublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusitatisque rebus dicentem, usitato, & quotidiano genere sermonis uti. Sed in hac conscientia tenuitatis meæ una me cogitatio sublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te divinitùs gestarum non testes modo ac spectatores, sed existimatores, etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot amplissimi & illustrissimi Cardinales, non inconsulto aliquo & subito animorum impetu, sed post accuratam in Conclavi aliquot mensium deliberationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesiâ potestatem consenserunt; eodem die apertissimum judicium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis præstanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est mirandum, si, te tali Pontifice creato, Alfonsus secundus Ferrariæ Dux, qui studium quoddam incredibile erga hanc sacrosanctam Sedem à majoribus suis quasi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus est, quantam neque meâ, neque cujusquam oratione exprimi potest. Nam ad eas lætitiæ causas, quæ communes ipsi sunt cum cæteris omnibus Christianis Principibus, non parvi quoque ponderis aliæ accedunt. Primùm quod, Ecclesiæ cliens cùm sit, omnes opes ac facultates suas hujus sacrosanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde qui & patrem habuerit

buerit amplitudinis tuæ studiosissimum, & ipse non paterni magis imperii, quam illius in te observantiæ hæreditatem creverit, sciatq; præterea è suis omnibus neminem esse cujuscunque ordinis, qui non eodem planè animo sit, semperq; fuerit, quiq; honori tuo ex animo, atque ex illa summa voluntate non faverit, cui dubium est, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit, accessione, incredibilem quandam ex eo hauserit voluptatem? Postremò, qui sese haud ita pridem cum illustrissimo Principe Cosmo Florentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate devinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse uxorem acceperit, ex eadem, qui universam Ecclesiam cum summo imperio regeret, exstitisse? Ille verò statim accepto nuncio sese in viam dedisset, neq; ullam moram interponendam putasset, quin præsens tibi gratularetur, pedibusque tuis suppliciter advolutus in tua potestate esse se ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis, nec opinata patris sui optimi ac præstantissimi principis morte, suorum animis aliquid consolationis adhibendum esse duxisset. Quàm quidem excusationem partim inevitabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, à te, Beatissime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodq; multò antea, si licuisset, facturus erat, ad pedes tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi se suaq: omnia in fidem & clientelam tradit: & ut unà cum sententia, verborum quoq; formulam apud majores hac in re usitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT; seq; semper non ad fortunas modò suas, verùm ad sanguinem quoque & vitam pro hujus sanctissimæ Sedis dignitate profundendam paratissimum fore, omni asseveratione confirmat.

Pro

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

HABITA ROMÆ XV. KALEND. Quinct. Anno CIↃ IↃ LXVI.

IN COMMUNI omnium Christianorum Principum gaudio, quo eos optatissima summi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum suffragiis delati fama cumulavit, PIE V. Pontifex Maxime, si præcipuam quandam ac prope singularem Alfonsi II. Ferrariæ Ducis lætitiam exstitisse dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consuetudine, quàm quod ipsi præter cæteros gratum id ac jucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim jam usitatum est, ut omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos, qui audiunt verisimile sit ea modò sibi videri audire, qui cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii qui dicunt non tam ex suo sensu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro solennem, & certis conceptam verbis gratulandi summis Pontificibus formulam recitare videantur. Neq; verò dubitari potest, quin æquissimum atq; honestissimum sit, quemcunq; hic plenissimus ordo ad Ecclesiæ gubernacula admoverit, quod totum illud negotium non humanis consiliis, sed divini Spiritus instinctu, atq; afflatu administrari certissimum est, ejus ut cæteri quoq; Principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoscant, leges observent, se suaque omnia ejus potestati tradant ac permittant: eum denique, qui Deo maximè placuit, sibi quoq; gratissimum acceptissimum.

simumque esse profiteantur. Sed tamen & longè alia illa est animorum alacritas, cùm homines eum, quicunque sibi rector divinitùs sibi datus est, libenter accipiunt: alia cum quem semper ipsi eo munere dignissimum judicarunt, quemq; semper toto pectore optaverant, eum divino quoque judicio probatum vident: & quanquam omnium publicè interest, qualis sit Pontifex, non est tamen obscurum, esse quosdam populos, quosdamq́ Principes, quorum id privatim multis de causis maximè intersit. Ex quibus ut unum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idq; eò dici, non quòd ita dici soleat, sed quod verissimum sit: constitui, si per te liceat Beatissimè Pater, primùm quidem breviter exponere, cur tibi potissimùm boni omnes communibus votis istum honorum mandari & optaverint, & optare debuerint, deinde verò, quas privatim causas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idq; cum aliqua tua molestia fieri necesse est: propterea quod, ut quisq; laude dignissimus est, ita minimè libenter laudes suas audire consuevit, supplex à te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe jam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modicè attingere ac delibare patiaris. Vos autem, patres amplissimi, oro atque obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornatè tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt plurima prætermittentem, pauca proponentem veriùs quàm exponentem audietis: cogitetis cum animis vestris, neq; posse quempiã in tam ubere materia omnia persequi, neq; ea, quæ satis per se splendida & magnifica sunt

orna-

ornatu verborum indigere, & mihi eam imprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi ejusdemq; modestissimi Principis patrisq; nostri aures, quanquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis: inusitatis tamen, & longè multumq; supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur: Atque equidem, Beatissime Pater, ut mea tibi quantum in me situm est, minimè molesta sit oratio, abducam, & avocabo eam à persona tua & de te reticens rem tantùm ipsam excutiendam considerandamq; proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingressus, hoc robore animi, atque hac indole cōtinentiæ esset, ut omnia blandimenta voluptatum respuens, & aspernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum, seq; jam tum à corpore quàm maximè abstrahens ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioq; raperetur: quis non facilè auguraretur, ex illa herbescentis adhuc, seq; paulatim exserentis ingenii teneritate magnas aliquando virtutis ac sapientiæ fruges exstituras? Quod si idem, cùm se paulùm jam corroborasset, ut planè liber ab omnibus impedimentis iter sibi destinatum expeditius conficeret, secederet, segregaretque se à commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, nomen daret in eam sodalitatem, quæ, ex quo primùm instituta est, perpetuum quoddam inexhaustæ fœcunditatis seminarium hominum & doctrinæ & virtute præstantium fuit, quis non in ea spe, quam jam antea concepisset, magis ac magis confirmaretur? Jam verò si multos annos in eodem ordine ita vixisset, ut non æqualibus modò suis aut minoribus natu, sed ipsis senioribus exemplum innocentiæ, & integritatis esset, nullam unquam ullius turpitudinis aut flagitii, ne tenuissimam quidem suspicionem dedisset, neq; in castigandis aliorum delictis remissus esset;

& ta-

& tamen aliis omnibus faciliùs ignosceret, quàm sibi: pium ac justum bellum indixisset, cum omnibus vitiis, tùm præcipuè pravis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibus, multos mortales, aut errore lapsos, aut ab aliis in fraudem inductos revocâsset in viam; obstinatos & pertinaces, ne eorum contagio bonis obesset, repressisset legum habenis, & omnes vires suas ad eos exterminandos contulisset, ejusq; rei causa nullam offensionem, nullam simultatem, nullum odium, nullam deniq; capitis dimicationem sibi unquam defugiendam putâsset; nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum illud virtutis & constantiæ lumen in excelso aliquo & illustri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia si judicium & auctoritas acris alicujus, ac severi Pontificis accederet, qui nulla prorsus alia re, quàm illa præstanti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in sacrosanctum Cardinalium Collegium adscisceret, iisq; se in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio præstaret, quem in aliis vitæ partibus præstitisset, quis non ei bonus Pontificatum maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florentesq; beatas futuras, tali sibi dato gubernatore confideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hispaniæ, aut etiam remotioris alicujus provinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, te, Pie Quinte, eum esse, quem mea jam dudum notaret ac designaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non ejusmodi fuit, ut in ea cùm semper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire possent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quàm cæteri divitias ferunt. Nunquam tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientem, & de sola virtute sollicitum, de aliis rebus non laborantem,

tem, ipsi te ultrò sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutavit; nisi quod ut tua virtus à pluribus cognosceretur, effecit: eandem, quam privatus, comitatem, atq; affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac disciplinæ severitatem retinuisti. Vna erat omnium vox, neminem esse, qui majore libertate sententiam diceret, qui minùs ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectaque erant constantiùs, aut animosiùs tueretur. Itaq; non in sermone tantùm, sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus, ut si cui fortè adhuc dubium fuerat, hominúmne judicio, an divino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non blanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuò comitata erat, seriùs omninò & votis nostris, & meritis tuis; sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines Deo proxime solio, suis ipsamet manibus collocavit. Et hæc quidem omninò omnibus Christianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem causas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, sequitur ut exponam. Non est dubium, quin totius Christianæ Reipublicæ intersit, quàm optimos Pontifices creari; sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quàm ad illos, qui procul positi, etiamsi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à Regibus aliisvè principibus gubernantur: itidemq; inter principes: magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quàm ad eos, quibus nulla talis intercedit cum hac sancta & Apostolica

Sede conjunctio. Cùm igitur antiquissima, & nobilissima Principum Estensium familia & antiquitùs à Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eisdem ducali nomine atq; auctoritate decorata fuerit, semperq; ex eo in hujus sanctæ Sedis patrocinio permanserit: constat cujusmodi Pontifices sint quàm amantes religionis ac justitiæ, eorum magis, quàm multorum aliorum principum interesse. Deinde cùm ex aliis multis & præcipuè ex illustrissimo Cardinali Ferrariensi patruo suo Alfonsus II. de tua præstanti virtute cognôsset: neq; nescius esset, quanto opere & is, & frater suus illustrissimus Cardinalis Estensis dignitati tuæ verè atq; ex animo faverent, fieri nullo modo poterat, ut non & idem evenire cuperet, quod & patruum, quem semper meritissimò plurimi fecit, & fratrem, quem æquè amat ac seipsum, tanto studio procurare intelligebat. Postremò, cum ita natura comparatum sit, ut eos quisque ornatissimos ac florentissimos esse cupiat, quorum causa plurimùm laboravit, in plurimaq; se ac maxima pericula exposuit, necesse est, insigniter caram esse Alfonso Ferrariæ Duci, hujus sanctæ Sedis dignitatem, pro qua majores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita fortunisq; omnibus dimicârunt. Nihil augendi aut amplificandi causa loquar, Pater Beatissime: sed id tantùm optima fide testabor, quod si opus sit, certissimis ac locupletissimis auctoribus probare nullo negotio possum: si ea minutatim persequi velim, quæ à principibus Estensibus pro Apostolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ salute fortiter facta sunt, non dies modò me, sed vox ipsa viresq; deficient: Sed, ut omittam ea, quæ nimis antiqua videri possunt (siquidem mille jam anni & eo amplius sunt, cùm hæc nobilissima familia floret, aliosq; assiduè ex aliis Principes perpetua quadam serie propagat) illud certè prætermitti non potest, quod cùm Fridericus Ahenobardus à Gregorio Nono damnatus atq; hostis judicatus,

dicatus, ob idq; implacabili adversus Ecclesiam Romanam odio flagrans, per Italiam immanissimi latronis more bacchare tur, vastaret agros, oppida diriperet depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, non ætati ulli parceret, cæde ac sanguine compleret omnia, administrumq, ac satellitem crudelitatis suæ haberet Eccellinum, quem non tam inter sceleratos tyrannos, quàm inter tetras, & immanes belluas, numerare meritò possumus: utriusque copias nō tam numeroso, quàm valido exercitu fudit, ac fugavit Azo Nonus Marchio Estensis. Quin etiam cùm Salinguerra Taurellus, qui Eccellini sororem in matrimonio habebat, eiq; in omni scelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppressam teneret, miserorumq; civium cervicibus prædo crudelissimus insultaret, ejusdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata est. Cujus rei causa primùm quidem universus populus Ferrariensis Azonem ipsum dominum, ac principem suum consalutavit, deinde verò Pontifices, habita ratione & sumptuum, quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii, quod ab ea Apostolicā Sedes acceperat, eandem illam urbem plerisq; ejusdē habendam ac regendam concesserunt. Neq; unquam, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarent, se suaq; omnia prompto animo in discrimē opponere. Quæ omnia aliaq; ejusdem generis plurima non Ferrariensium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortassis suspecta esse possit, sed optimi cujusq; illorum temporum aut etiam inferiorum scriptoris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutibus domus Estensis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut summi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariæ, ut Galliæ Reges, aliique potentissimi Principes pulchram sibi ac decoram illius affinitatem judicârint. Hæ causæ sunt, Beatissime Pater, cur Alfonsus II. qui neq; pietate in Deum neq;

observantia erga Sedem Apostolicam, neq; ulla deniq; virtute cuiquam ex majoribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudium cœperit. Neq; quidquam libentiùs fecisset, quàm ut ad te primo quoq; tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis advolutus quantoperè tibi, & huic sanctæ Sedi devotus addictusq; sit, modis omnibus declararet, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cùm ita evenisset, ut felicissimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse uxorem domum duxerat: judicavit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si priùs cœpta nuptiarum solennia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum mensem commoraretur. deinde ad debitum officium tibi præstandum veniret. Nunc autem aliud interea multò gravius objectum est impedimentum. Nam cùm sceleratissimus ille religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariæ immineat, generosissimus Princeps, qui admirabili studio ardent incedendi assiduè per vestigia majorum suorum, Maximiliano Imperatori uxoris suæ fratri, spontè se in belli, ac discriminis societatem obtulit, eiq: pollicitus est, simul atq; accersitus esset, se ad eum nullâ interjectâ morâ, cum quantis posset copiis esse venturum: O vis virtutis, quid non in pectoribus verè generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & paventem relinquit, non nuper ductæ uxoris caritate, quæ sibi eo discedente à visceribus suis distrahi ac divelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus Princeps potest. Valeant, inquit, valeant alia omnia, ubi Christianæ Reipublicæ defensio agitur. indignus sim majoribus meis, si quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, si huc iter cœpisset, ne interea accideret aliquid, ut statim regredi, atq; in Hungariam proficisci necesse haberet: neque dubitabat fore, ut hæc excusatio sua à te quoque, Beatissi-

mè

mè Pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipse si licuisset præsens facturus erat, idem nunc per hunc illustrissimum Principem ac Marchionem Franciscum Estensem patruum suum facit quo deligere neminem poterat, in quo plus inesset vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatissime Pater, Alfonsus II. Ferrariæ Dux eam, quam debet TIBI, ET SANCTÆ SEDI APOSTOLICÆ OBEDIENTIAM PRÆSTAT, SE SUAQUE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQUE SE IN TUA ATQUE HUJUS SANCTÆ SEDIS potestate fore sanctissimè pollicetur. Tu eum vicissim, Beatissime Pater, ut ipse te sine ulla dubitatione facturum esse confidit, paternâ benevolentiâ complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuam, & Apostolicæ Sedis dignitatem studiosissimè conferet: ita tu eum totamque unà familiam Estensem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conservandam, sed amplificandam etiam indies ac cohonestandam judicato. DIXI.

Pro Carolo IV. Rege Christianissimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

HABITA ROMÆ ANNO CIƆ IƆ LXVI.

SI EORUM, quæ oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quàm ex ejus, qui de eis disserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnoperè mihi verendum esset, Beatissime Pater, ne hodierno die, in hoc augustissimo & ad dicendum amplissimo

orbis terrarum loco, splendor, ac dignitas maximarum pulcherrimarumq; rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, hujus clarissimi viri Oratonis ad te regii jussu, quantum gaudium Rex Carolus IX. te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum esse, ut veteri atque usitato, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis ab hinc seculis præ cæteris omnibus perpetuò floruerunt, breviter disseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, tum pro hujus sanctæ Sedis defensione piè fortiterque gesserunt, commemorem: ostendam deinde, quanto studio atque ardore animi, Rex noster jam nunc in hoc ineuntis adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur. quamque sibi hujus præcipuè laudis principatum appetat ac concupiscat: quibus expositis, illud quoq; facilè intelligetur, quantæ ipsi curæ esse debeat Ecclesiæ status qui cùm, secundum Deum, ex Pontifice potissimùm pendeat: quantoperè te tali viro his turbulentissimis temporibus divinitùs Pontifice creato, sibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia si quis ita se tractare posse confidat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum esse in dicendo, ut facultate sua fretus, nihil sibi difficilè atque arduum putet, aut ita inexercitatum, ut errore ductus, rerum pondera & momenta satis acutè atque intelligenter perspicere ac dijudicare non possit. Neque mihi nunc alia ulla res perculsum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quàm quod apud te dicendum est, Beatissime Pater, qui & ea sapientia es, ut, quanti quæq; res sit, ex natura ipsius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac mansuetudine, ut eis, qui potiùs, quàm officium deserant, ejus onere opprimi malunt, facilè ac liben-

ter ignoscas. Mihi verò memoria vetera repetenti & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non unde incipere, sed ubi desinere debeam, statuere difficilè videtur. Tanta est enim rerum ab eis gestarum magnitudo, tanta copia, ut neq; possit quisquam, ne si mentiri quidem velit, majora confingere, neque vera consectans, omni tam brevi temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, aut ipsum à tempore deferi necesse sit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari potest, quæ semel susceptam JESU CHRISTI Salvatoris nostri religionem majore constantia puram incorruptamq; servaverit? Quæ plures atrocioresve illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seq; ad Ecclesiæ societatem recipere coëgerit? quæ Apostolicæ Sedi laboranti tam sæpe subvenerit, eamq; Tyrannorum iniquitate & injuria oppressam non in pristinam modò dignitatem restituerit; sed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præsidiis muniverit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si unum in locum collata cum iis, quæ nostri gesserunt, comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille jam anni sunt, & aliquanto amplius cùm Hlodoveus, qui postea Hludovicus vocatus est, primus Regum nostrorum, salutari aquâ ablutus, nomen in Christi militiam dedit. Neque diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacissimos hæreseos Arianæ defensores, eos commisso in Pictonibus prælio vicit, regemq; eorum Alaricum manu sua interfecit. Neque multò post haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaq; ob id factū Anastasius Imperator honoris causa, tunicam ei purpuream, sive, ut tum loquebatur, blatteam misit, simulq; coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis,

mis, unionibusq; collucentem: atque eum per legatos non consulem modò ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperii, sed generis humani patrem vocavit: felicem prædicans, cujus potissimùm manu divina providentia illos urbis Romanæ eversores, provinciarum vastatores, Dei hominumq; hostes cadere voluisset. Ille, ut principem verò magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit: sed illum, quàm dixi, coronam augustius quiddam & magnificentius esse duxit, quàm ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem sacrario, dignam, quæ non humano usui, sed divino cultui addiceretur: Itaq; eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, D. Petro Apostolorum principi consecravit. Nimirum ut belli principia ex solo divini cultus studio exstiterant, ita victoriæ insignia non alibi, quam in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: ut omnibus seculis in illo nobili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodovei regis pietas religioq; fulgeret. Neque se tantò patre parum dignum præstitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam sanciendi fœderis causa sororem Hlodildem in matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perstare, ideoq; in uxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat, injurium ac contumeliosum esse cognosset: bello eum persequi non prius destitit: quàm & Tyrannum ipsum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit: O sancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem, aut avaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latiùs spargendam suscipiebantur! O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant! Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, ut, cùm singula intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimem: ita

multa

multa rursus, ut, cùm universa contemplor, plurima mihi necessariò omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamq; pietatem tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito omnes, qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici jussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi illis solent; eos post mortem Ecclesia decreverit. De Carolo autem Marcello quid primum, quid postremum eloquar? Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit, quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cùm è nostris paucissimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur. Ille Frisios, impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrentes, repudiatâ superstitione, Christo initiari coëgit. Ille Visigothos & Saracenos conjunctis copiis bellum renovare, & Narbonensem provinciam occupare ausos aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine infecit. Ille cùm Gregorius III. Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem ejus implorâsset, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac urbe obsidenda, sola nominis sui auctoritate deterruit. Sed non omnia persequenda sunt. Vocat enim nos ad se Pipinus, neq; me diutius de rebus suis tacere patitur. Hic ille est Pipinus, Beatissime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres amplissimi, à quo est Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriæ proditum est, cùm Astulphus Rex Longobardorum universam Italiam sub imperium subjungere meditaretur, jamq; Ravennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupasset, Stephanus Secundus Pontifex, cùm priùs opem ab Imperatore Constantino petiisset; atq; ab eo neglectus esset, consilium ce-

pit eundi in Galliam ad Pipinum : illum unum & ea pietate esse, ut auxilium sibi libentissimè laturus esset, iis viribus, uti facilè posset. Neque eum sua frustrata est opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eò, ut ei obviam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenum equi, quo illè vehebatur, tenens; & cùm Alpes incredibili celeritate superâsset, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, ut, collatis signis depugnare non ausus, Ticini se mœnibus tueretur. Ubi tàm diu obsessus est, dum se omnia, quæ abstulerat, restituturum, neque unquam Pontifici molestiam exhibiturum, interposito etiam jurejurando, fidem daret. Qua postea neglecta, cùm, longè lateq; omnia populatus, postremò hanc ipsam urbem obsidione cinxisset; Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reversus, virtute & armis perfecit, ut Aistulphus supplex easdem conditiones denuò acciperet; neque prius pedem ex Italia movit, quàm præfectura Ravennatium, finibus longè maximis, utpote quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergò incisa & perscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur, PIPINUS PIUS PRIMUS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERUIT ET EXARCHATUM RAVENNÆ CUM AMPLISSIMIS. Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confracta est. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac consumere longinquitae temporis potuit. Pipini certò gloriam nulla unquàm delebit vetustas, nulla inobscurabit oblivio. Sentio tantas res multò brevius multoq; exilius à me tractari, quàm dignitati atq; amplitudi-

hi ipſarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quæ hic quoq; vix à me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atque inſiſtere voluiſſem? Nunc quoq; ſi de Caroli Magni laudibus diſſerere vellē, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreſes denuò efferre ſe & ſubcreſcere cœperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimamSaxonum gentem, ſemper victam, ſemper rebellantem, cùm inter ſe conſtantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu CHRISTI leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam, Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem, cùm eadem, quæ ille moliretur, oppreſſum: additam ditioni Pontificiæ Corſicam, additos ducatus Spoletanum & Beneventanum, additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neq; præterirem reditum in Italiam, & Leonem III. Hadriani ſucceſſorem in ſedem, & fractis & obtritis hoſtium Eccleſiæ viribus, reſtitutum. Illa verò quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam, quæ vagitus JESU CHRISTI naſcentis excepit, quæ eum concionantem audiit, admirandis operibus certiſſima divinitatis ſuæ ſigna dantem obſtupiit, ſpectavit ſublatum in crucem, & ſuo ſanguine peccata noſtra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam? Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen neceſſariò præterirem, ſumma omnia, & illo nobili Magni cognomine majora. Quod ſi vellē ulterius progredi, & tum quæ priſcis temporibus Hludovicus Pius, Philippus primus, Hludovicus Craſſus, Philippus Auguſtus, Divus Hludovicus, alii reges, tum recenti memoria Franciſcus prim⁹, Henricus ſecundus, Franciſcus ſecundus religionis & ſe-

dis

dis Apostolicæ causa fecerunt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint: quàm multa Concilia, cùm alibi nusquam possent, in Gallia tutò ac liberè celebraverint, multorum dierum multorumq; voluminum, non unius horæ & unius orationis negotium esset. Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscunq; potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Exstat epistola D. Gregorii ad CHILDEBERTUM regem, cujus hoc principium est: QUANTO CÆTEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, TANTO CÆTERARUM GENTIUM REGNA REGNI VESTRI CULMEN EXCELLIT. Innocentius III. REGES GALLORUM, PRÆ CÆTERIS TOTIUS ORBIS REGIBUS, ait, SEMPER APOSTOLICÆ SEDI, ut ipsius verba ponam, OBSEQUIOSOS, ET DEVOTOS EXTITISSE. Honorius III. eosdem OPPOSUISSE SE TANQUAM MURUM INEXPUGNABILEM PRO POPULO CHRISTIANO, Gregorius IX. REGNUM GALLIÆ, ait, ESSE QUASI PHARETRAM, QUAM CHRISTUS SIBI CIRCA FEMUR ACCINXIT, EX QUA SAGITTAS ELECTAS EXTRAHENS, IPSAS UT SIBI GENTES, ET REGNA SUBJICIAT IN ARCU, ita enim loquitur, BRACHII POTENTIS EMITTIT. REGEM GALLIÆ Gregorius I. REGEM CATHOLICUM, ET PRÆCELLENTISSIMUM FILIUM SUUM; Gregorius IX. CHRISTIANISSIMUM INTER OMNES CHRISTIANOS; Innocentius IV. CATHOLICUM PRINCIPEM ET CHRISTIANISSIMUM REGEM; Urbanus IV. PRINCIPEM INCLYTA-

CLYTA DEVOTIONE PRÆCLARUM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMUM PRÆCELLENTIUM MERITORUM, ATHLETAM CHRISTI STRENUUM, ET SOLICITUM FIDEI CHRISTIANÆ DEFENSOREM VOCAT. Quæ omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum, quem tot seculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges nostri non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt: sed ipsi suis laboribus, suis periculis, suo sudore ac sanguine compararunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus IX. nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesq; curat ac cogitat, quàm quomodo possit eorum quàm simillimus evadere, & quam nobilitatem à majoribus accepit, eandem tradere posteris suis insigni aliqua accessione cumulatum. Quam ad rem divinus adolescens & ipse per se naturali quodam impetu animi fertur, & assiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie Sol adspicit, sapientissimæ, ac præstantissimæ mulieris vocibus incitatur. Itaq; in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertullit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcerrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filii omnibus maternis consiliis libentissimè obsequentis. Quàm multa ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foràs, seq; jam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quorum ego si nonnullas proferre instituam, facilè convincam, neq; Cyri illius veteris, neq; Alexandri M. dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione sunt, ullo modo esse cum Caroli dictis, comparanda. Sed nihil dictis opus est, ubi facta ipsa loqui quodammodo videntur. Quis est enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempestatibus agitata sit? Nam cùm inaudita quadam ante hoc tempus calami-

tate

tate, multorum ex nostris hominibus animos nefariæ quædam & exsecrandæ opiniones occupâssent, atq; in eis insedissent, ut ipsi nihil sibi non tentandum putarent, quo nobilissimum regnum ab Ecclesiæ communione, & ab hujus sanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, ut toti Galliæ ultimum, quod impiorum potius capiti sit, venisse exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab uxoribus propter hanc de religione dissensionem, capitali odio dissidentes. Neq; se privatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primùm, mox etiam aperta adversus Deum, adversus Regem, & Reginam, adversus omnes rectè sentientes scelerata consilia. Perditi quidam ac nefarii homines, quos illa furens turba, quasi nuper cœlo delapsos novi Evangelii doctores, sequebatur, convocatos suos, nocturnis concionibus ad contemnendos magistratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda oppida, ad cædem & sanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarum facibus, cùm accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma: occupatæ improvisò opulentissimæ ac munitissimę urbes: interceptę regiæ pecuniæ: direptæ bonorum fortunę, ipsi aut expulsi aut occisi: antiquissima & religiosissima templa partim spoliata, partim inflammata: partim diruta & solo æquata: quæ dejecta non sunt, in iis ea patrata, quæ commemorari sinę horrore non possunt. O illorum temporum vel memoriam ipsam acerbam ac luctuo[s]am: cum de legum auctoritate scelerat[o]rum audacia triumphabat: cùm prostratæ religioni victrix insultabat impietas: cùm tremefactis omnibus bonis & optimo quoq; pessima omnia metuente, & volitantium huc illuc & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undiq; audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura se & difficiliora, propagandæ religionis causa,

causa, fecisse ac præstitisse, quàm quenquam aliū ex omni memoria principem, verè ac meritò gloriari potest. Omnes enim alii in externos bella gesserunt, hic suis bellum inferre coactus est. Alii & à suis & ab alienis adjuvabantur, hunc & sui, & alieni oppugnârunt. Aliis, si vincerent, proposita erat, præter gloriam, imperii ac potētiæ suæ amplificatio: sin vincerentur, erat, quò se reciperent: Huic, sive vinceret, spectanda magna strages suorum, cum insigni virium suarum imminutione; sive casu aliquo vinceretur, regno fortassis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus urbes suas obsideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortissimi imperatores militesq; ceciderunt, committeret: omnia deniq; in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neq; ut opinor, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo, quidquid ex utraq; parte periret, uni periret. Quamquam autem messes se suas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conservari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat. Reginæ autem in illis tumultibus quod studium, quæ sollicitudo, quæ concursationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita est, ut omnia quàm minimo damno componerentur: ut & conservaretur Catholica religio, quod semper ei præcipuum fuit, & quàm minimum sanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis suæ nomini mirificè congruentem. Medicata enim est cōsilio ac prudentia sua communibus totius Galliæ malis, & eam se difficillimis tēporibus præstitit, ut nō jam verius mater Regis, quàm mater regni nominari meritissimo possit. Ejus enim præcipuè & aliorū regni sui procerum, cōsiliis, & virtute fortissimorum imperatorum, ac militum suorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate servavit, & in eum, in quo nunc

est,

est, statum redegit. Quod si nondum omnia, quò vellemus planè perducta sunt, cogitare debemus: bene agi cum iis, qui tam graviter ægrotârunt, cùm etiamsi nondum recuperârunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum in tuto est. Etiam prudentes Medici solent ex malè affectis corporibus vitiosos humores paulatim educere: ne, si semel universos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albingenses D. Hludovici temporibus concitârunt. Duodecim annos natus erat D. Hludovicus, cum ad regnum vocatus est. Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio solio collocavit. Tum Blanca Regis mater, & filium sanctissimè educabat, & propter teneram illius ætatem, ipsa Galliam administrabat. Horum numerum utroq; ita Catharina perfuncta est, ut omnes nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenses, pueritiam Regis, occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentârunt. Albigensibus multò teteriores nostrorum temporum hæretici, eadem spe delusi, Regem regno, regnum religione spoliare studuerunt. Illi cùm sæpè victi, neq; quiescere, neq; ad sanitatem redire vellent, exstincti tandem deletiq; sunt. Non alia hos quoq; fortuna, nisi resipiscant, consequetur. Ad errores Albigensium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ sanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, beatissime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Novit enim eximiam integritatem vitæ tuæ novit perpetuum purgandæ Ecclesiæ studium: novit labores in exstirpandis hæresibus ab ineunte ætate susceptos: novit animum

mum nihil nisi de Deo & de utilitate publica cogitantem. Neq; nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & jam fecisti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiæ instrumenta, sublatam penitùs omnem Ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & jussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis, quàm diutissimè facere possis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum suum ut tibi patefaceret, legavit huc clarissimum & nobilissimum virum Justum Turnonium, Comitem Russilionis, magni illius Francisci Cardinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, beatissime Pater, & vobis omnibus Patres Amplissimi, gratam esse ac jucundam scio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, suo genere dignissimum: cujus egregiam virtutem & sæpè alias & proximè in illo memorabili adversus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmiis prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui & quinquaginta cataphractis equitibus præesse jusso Per eum Carolus Rex, Beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur: te verum JESU CHRISTI Vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit: tibi & huic sanctæ Sedi verè atq; ex animo quam debet, obedientiam præstat ac defert: & ut certò sperat, se in omnibus, quæ à te præstari potuerunt, à te adjutum, atq; ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neq; hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur.

DIXI.

K Pro

Pro Sigismundo Augusto Rege Poloniæ ad Pium V. Pont. Max.

Oratio XIV.

HABITA ROMÆ XIIX. KALEND. Febr. Anno cIↃ IↃ LXVII.

QVANTO opere gavisus sit universus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem, jampridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinius delatum esse, Pie Quinte Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum se regionum, ac provinciarum finibus continuit, sed solis instar, omnia, simul ut exortus est sua luce complentis, ad remotissimas gentes, & posita in ipsis Christianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetravit. Neq; verò ei contigit, quod ventis solet, qui, cùm unde oriuntur ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti ferè, debilitatiq; perveniunt; sed quod ingentibus vastisq; fluminibus: quæ, cùm ab ortu ipso magna sint, perpetuò tamen aucta, & tumefacta progressu, eò majores undas volvunt, eò amplioribus, ac capacioribus feruntur alveis, quò à fontibus ac capitibus suis longiꝰ recesserunt. Ut cùm aliis permultis nominibus beatissimum te omnium mortalium prædicare liceat, tùm hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos, qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundârit. Ac cæteri quidem viciniores principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi causa, suo quis-

quisq; tempore miserũt, cognoscere potuisti, hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Christianorum Imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exsultaverint, quas inter se gratulationes fecerint, quanto consensu meliora & prosperiora omnia sperare cœperint, cùm, quò jam pridẽ sanctitatis tuæ fama pervenerat, eodem te in istam celsissimam dignitatis, atque honoris sedem adscendisse perlatum est. Potentissimus enim, idemq; religiosissimus Princeps, Sigismundus Augustus Rex Poloniæ, quàm jucundus & exoptatus sibi suisq; populis ejus rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea de causa legavit hûc illustrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minùs certò cognoscere, quàm si Regis ipsius non os modò intueri, & sermonem audire, verùm etiam penitus perspicere intimos sensus animi posses. Is cùm mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majestatisq; plenissimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc seculis, Polonorum Reges ad Christiani Imperii fines tùm tuendos, tùm propagãdos, sine ulla propemodum intermissione gesserunt, & de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac constantia, deq; quotidianis pro Christiana Republica laboribus ac periculis dicerem: quæso, obtestorq; te, beatissime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut dum hęc summatim persequor, orationis meæ cursus aurâ lenitatis ac facilitatis tuæ adjuvetur. Maximas res, memoratuq; ac cognitu dignissimas afferam, & quanquam notas atque illustres, tùm suopte splendore ac magnitudine, tùm propter regiæ fortunæ sublimitatem quæ magnorum & potentum Regum actiones obscuras esse non patitur: tamen eò minus pervulgatas, quod Polonorum gens semper in præclaris rebus gerendis, quàm in iis, quæ gessisset, memoriæ prodendis, occupatior fuit: semperq, majorum suorum virtutem imitari, quàm celebra-

re gloriosius duxit. Atq; ut, unde proposui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè lateq; dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti soli propior, quæ est inter fluvios Guttalum, quem hodie Odram vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia dividebat, & Sarmatiæ, quantum est à Vistula ad Borysthenem, & à Ponto Euxino usque ad sinum Venedicum, inter quos plus mille Italica passuum millia interjecta sunt, illius imperio continetur. Regio propè tota æqua, & plana, multis magnisq; fluminibus, & ad fertilitatem, & ad mercaturas, commodissimis irrigua, rebus ad vitam necessariis usq; ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cùm equitatus regius ex solis nobilibus constat, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniæ possit. Homines natura fortes & animosi, quiq; non facilè aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam immortalitatis instar; vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant. Ignominiam, ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferocissimis gentibus, & partim ab Ecclesiæ communione dissociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortissimi viri ad sustinendam & propulsandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Christianis omnibus excubias divino consilio constituti ac collocati esse videantur: quò essent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neq; mihi videor quidquam à suscepto munere facturus alienum, si breviter exposuero, quemadmodum illos DEUS, ante sexcentos abhinc annos, discussis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad Evangelii lucem perduxerit.

xerit. Quod dum facere ingredior, adeste, quæso, animis quicunq; corporibus adestis, & in re maximi momenti divinæ bonitatis ac sapientiæ magnitudinem considerate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illustribus ac notabilibus signis divinitùs portendi ac præsignificari solent. Cùm igitur tempus illud appropinquaret, quo se DEUS Polonis patefacere, eosq; impia superstitione purgatos cœlesti doctrina imbuere statuerat: adventantis jam, & instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomistus Lesci filius, Princeps (quatenus hæc convenire in hominem non Christianum queunt) & justitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic, cùm multos annos sine liberis esset, graviterq; eâ re angeretur, tandem natus est filius, sed oculis captus: ita ut non facilè dijudicari posset, majorémne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex unici filii cæcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Jam ad septimum annum pervenerat puer, eiq; patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenq; imponi oportebat: cùm præter omnium spem subitò oculis uti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater convocatos ad se hariolos consulit, quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur, respondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atq; omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quàm bello, & armis cogitabant. Jam adoleverat Miecislaus: jam ad virilem ætatem pervenerat: jam mortuo patre rerum potiebatur: & cæteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cætero qui bello egregium aut

aut memorabile gerebat: ita ut tota Polonia, & se credulitatis, & vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed majus quiddam, quàm quod illi suspicati erant, parabat DEUS. Miecislaus, ductis barbarico more septem uxoribus, nullos tamen ex ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidie latius Christiana religione, pervenerant & in Poloniam sancti quidam viri, qui aut solitariæ vitæ, ut quietioris, & ad res divinas sine ullo impedimento contemplandas aptioris, studio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis sylvarum recessibus delitescentes, Christo, ut poterant, serviebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, ut ad Principem adeant, eiq; polliceantur & liberos, & alia multò majora, si, repudiato falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, & traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque divini spiritus repentino tactus afflatu, promptum se, ac facilem salutaribus illorum monitis præbuit. Neque longius res ducta est, quàm dùm prima ac præcipua religionis nostræ capita edoceretur. Quæ, ut percepit, magna pompa, ac celebritate publicè baptizatus, brevi tempore totam Poloniā ad Christianam pietatem & exemplo suo incitavit, & cohortationibus ac præmiis allexit; & minis ac suppliciis adversus pertinaces propositis perpulit. Tùm demùm cognitum est, quod Miecislaus totos septem annos cæcus fuisset, significatam esse hoc modo diuturnam Poloniæ gentis cœcitatem: quod, omnibus humanis auxiliis frustra tentatis, tandem divino beneficio lucem aspexisset, fore ut populi quoq; cæcitas nullâ humanâ ope sanabilis divinitùs depelleretur. Neque vana fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia splendore divini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fieri, ut etiam superstitiosi & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temerè inditum nomen. Gladio enim sibi

& suis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto, sed gladio illo utrinque acuto, gladio Spiritus, quod, ut ait Paulus, est verbum Dei. Ut autem ab ea Ecclesia, quæ cæterarum omnium mater ac magistra est, Christiané vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest, Legatos miserunt ad Johannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Ecclesiæ Pastorem venerarentur, & ab eo sibi peterent Episcopos mitti, à quibus regi, & quæ sibi credēda, quæq; faciēda essent, cognoscere accuratius possent. Misit ille Italorum hominum spectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto CHRISTI depactas ac consitas plantas, copiosis sanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Hujus Miecislai soror Adleida, cùm Geisæ Ungarorum Principi nupta esset, cohortationibus suis perfecit, ut ipse quoque cum tota Ungaria Christi Sacramento adigeretur. Neq; verò ejus filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut majoribus suis laude bellica, aut patri propagandæ religionis studio cessit. Qui suscepto adversus Saxones bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperaverit, & cùm universam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Chersonesum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, sub Imperium suum subjunxisset, ut ostenderet, eam se victoriam Christo quæsisse, non sibi, nihil in victos acerbè, aut crudeliter statuit. sed cùm eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriæ causa in Salæ ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam se recepit. Nunquid igitur ea laude contentus, otio se postea tradidit? Imò verò declaravit, nunquam desidem atq; ignavam esse virtutem: nullas ei esse à præclaris actionibus ferias: fortes & constantes viros honestorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari

sed ad alia ex aliis assidue suscipienda incitari. Nam cùm Prussi aliquot antè annis divum ADALBERTUM interfecissent: ejusq; corpus quidem ipse æquo auri pondere à Barbaris redemisset, (mirum hoc quoq; pietatis argumentum: sed in tanta temporis angustia multa necessariò prætermittenda sunt) cædis autem ultionem in aliud tempus distulisse: tunc demùm ratus advenisse tempus illud, cùm & punienda eorum audacia, & armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neq; magno negotio victor non aliam eis pœnam imposuit, quàm ut erroribus suis depositis CHRISTO initiarentur. Hîc mihi, beatissime Pater, venit in mentem, quod olim à quodam Græco Imperatore dictum est, qui à suis in exilium pulsus, cùm apud hostes, ad quos confugerat, multò lautius ac magnificentius haberetur, quàm apud suos; Perieramus, inquit, nisi periissemus. Ita enim, & qui ab illo principe vincebantur, dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. Quid ego jam, ut Pomerani à Boleslao tertio, Prussi à Boleslao quarto ad Christum, à quo defecerant, revocati sint, persequar? Rerum me copia, Beatissime Pater, inopem consilii reddit. Quod si in me ulla dicendi vis ac facultas esset, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem ac copiosam ad dicendum materiam dari: ut in singulis ejus partibus accuratè percensendis, copiosè exornandis, artificiosè exaggerandis, jactare atq; ostentare me possem. Nunc enim, ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantùm atq; ora, multorum summa modo capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit, ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis dignissima laudibus facta, in angustum unius brevissimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa, quæ si pandi explicariq; possent, quasiq; spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modò, & attingere, multa etiam si-

gnificare potiùs, quàm ostendere, necesse est. Ideoq; ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus adversus Iazigas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari sunt, gessit, copiosiùs dicam: tantùm quasi praeteriens admonebo, eum, cùm gentem illam ferocissimam devicisset, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus Poëta, fortuna belli pepercerat, quasi opima quaedam spolia Christo consecrâsse, neq; aliud eis, quàm ut Christiani fierent, imperâsse. Ad Jagellonem enim Sigismundi Augusti proavum festinat animus, cujus admirabili inusitataeq; virtuti utinam par à me adferri posset orationis genus. Sed ita prorsus existimo: omnes, qui ubiq; sunt eloquentissimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium, conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere eos, qui me attentè audire non gravabuntur, facilè cognituros esse confido. Lituania, beatissime Pater, amplissima & fortium virorum feracissima regio, caeteris finitimis populis ad religionem Christianam adductis, in veteri superstitione perstabat. Colebant autem ejus provinciae homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum summa diligentia in celeberrimis quibusq; oppidis perpetuum asservabant. Fulmini quoq; divinitatem quandam inesse credebant, idq; sua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & selectas quasdam in sylvis eximiae proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoq; & aliis serpentibus eundem tribuebant honorem. Quicquid horum violâsset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cùm hoc per se miserabile erat, talem tantamq; provinciam tanto tempore in tanta errorum foeditate versari, tùm illud accedebat incommodi, quòd gens bellicosa & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos abhinc amplius ducentos viginti imperabat Jagel-

lo, idemq; præterea & Samogitiam & magnam Rusciæ partem obtinebat, fortis & strenuus Princeps, & quanquam rel:gionis nostræ mysteriis nondũ initiatus, tamen, ut quiChristiana matre genitus esset, animo ab ea nõ prorsus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludovico Ungariæ & Poloniæ Rege:regni proceres de Hedvigi ejus filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere, ut sibi Hedvigis uxor daretur. hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suæ provincias cum Poloniæ regno ea lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Jagelloni. Ipsa tamen Hedvigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit: totamq; rem ad illius voluntatem rejecit. Missi ad eam oratores in Ungariam, quò se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longè à se abesse eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latius spargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, reque maturè deliberata id facerent, quod & DEO acceptissimum, & regno utilissimum putarent fore. De procerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septus comitatu venit Jagello & quia fortassis à matre puer acceperat, sanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum CHRISTUM recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eiq; pro munere non thus, non aurum, non

non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes uno verbo, quos in potestate habebat, populos obtulit. Quàm jucundum illud non hominibus modò, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cùm vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret: cùm se in vas ad eam rem præparatum cupidissimè immergeret, cum magna & clara voce DEUM & homines testaretur, ut in se aqua illa spargeretur, ita se proChristo sanguinem suum, ubi res ferret, sparsurum esse. Baptizatus igitur & novo nomine Vuladislaus Jagello dictus, postridiè Idus Februarias, eodem die reginam in matrimonium duxit, neq; multò post consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proximè secutus est, cùm ei nihil longius videretur, quàm dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Episcopis ac Sacerdotibus in Lituaniam profectus, quàm multis, quàm certis, quàm inusitatis documentis pietatis suæ magnitudinē testatus est? Nam cùm populum ægrè ab inveterata superstitione avelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis, quas aliquando coluerat, arborib⁹, magná vi secures impingens, easq; ab radicibus deturbans, tùm ingentem vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes; Non est, clamabat, non est Deus, quod exscindi ac dejici, non quod extingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus, quæ potest esse divinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite, miseri, errorem vestrum, & resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad DEUM omnium rerum effectorem convertite: ne dum æternum (ut falsò putatis) ignem colitis, in alium ignem verè æternum incidatis. Simul hæc, simul eis religionis nostræ principia, ut

pote-

poterat, edisserebat, ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exstingueretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumq; neq; sacerdotes, quos secum adduxerat, Lituanicam linguam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostræ ab Apostolis traditam, quam symbolum vocamus, ipse formulam precandi à Christo Jesu institutam, ipse cætera, quæ discere solent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem convertens, neque ullum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari & singularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pietatem omnibus seculis prædicandam! Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquæ aspersionem simul omnes facto agmine concurrerent; seq; longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoq; solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentum catervatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid divitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud verò minimè prætereundum est, quod ne regnandi quidem suavitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumerò multos adversus alia omnia satis firmos abstulit, ullam vim habuit, ad Uladislai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cùm Bohemi, quorum animis, paulò antè Johannes Huss & Hieronymus Pragensis pestiferum opinionum suarum virus afflaverant, mortuo Vencislao rege suo, Legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant multisq; precibus obsecrabant, ut id aut ipse, aut Vitoudus frater ipsius patruelis susciperet, maximo uterq; animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & nunquam satis celebrata voce:

Reli-

Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio VVladislao tertio Poloniæ & Ungariæ Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multisq; præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adversus pactas cum eis inducias bello, tùm quoque magna eorum edita strage, in ipsa tandem acie fortissimè dimicans interfectus est. Eademq; me causa cogit, tùm alios aliquot reges silentio involuere, tùm in Sigismundo primo Sigismundi Augusti patre laudando esse breviorem. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentissima templa partim instaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno suo novarum opinionum studium, bellicam verò fortitudinem tàm multæ, tamq; memorabiles de Moscis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, & , ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Borysthenem prælio profligata testantur. Qui cùm octoginta duos vixisset annos, carus suis, metuendus hostibus, virisq; venerandus, satur vitæ, satur gloriæ, moriens, Sigismundum Augustum non regni magis quàm virtutum suarum hæredem reliquit. Hic, si præsens adesset, beatissime Pater, sanctissimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione uteretur: Magno gaudio affectus sum, Pater sanctissime, cùm te ad Ecclesiæ gubernacula admotum, & in isto celsissimo inter mortales solio collocatum esse cognovi. Qualem enim jam dudum certa & constanti fama esse te acceperam, tali gubernatore navim Ecclesiæ in his turbulentissimis tempestatibus egere intelligebam. Quem in locum Christiana Respublica deducta sit, etsi dubitandum non est, quin tu ex ista edita ac præcelsa specula optimè videas; nos tamen, qui ab hostibus undique circumsessi sumus, certè propius intuemur. Et ab hoste immanissimo ac potentissimo invadimur, & domesticis sediti-

seditionibus laboramus. Neq; ulla res majores ei animos facit, quàm quòd intelligit graviori, & implacabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissidere. Ita qui conjuncti ac conspirantes terrori essemus, divisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Jamq; mali vis, invitissimis, & ne quidquam renitentibus nobis, non obscurè per partes usque adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore senserunt, & nos quanquam omnia prohibendi causa facimus, pervincere tamen non possumus, ut nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquàmne his tot, tàm gravibus, tàm diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, beatissime Pater, cujus & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines jussa, propter auctoritatem plurimum valent, per illam qua genus humanum complecteris charitatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cujus in terris vice fungeris JESUM CHRISTUM, succurre ac subveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se devinciendos. Quod igitur Rex ipse per se facere propter locorum distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum Oratorem ad te suum facit; per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamq; laudem à majoribus suis hereditariam accepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunq; hostes Christi atq; Ecclesiæ fuerint, eosdem habendi pro suis, eam se diligentissimè ut semper fecit, conservaturum, neq; unquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, beatissime Pater, cùm omnia fausta & prospera precatur, tùm quò facilius ea, quæ à te exspectantur, perficere

cere poſſis, illud à Deo votis omnibus petit, ut publico Eccleſiæ bono non minus diu Pontifex vivas, quàm te Pontificatu dignum vixiſſe, omnes, qui verè & incorruptè judicant, confitentur. DIXI.

De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque Eloquentia ac cæteris diſciplinis cum Juris prudentia conjungendis.

ORATIO XV.

HABITA ROMÆ ANNO CIↃ IↃ LXVII.

NON eram neſcius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum provinciam ſuſciperem, fore, ut multis ſermonem darem: quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumpſiſſem, ut eos modò libros attingerem, qui, aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutata ſubitò voluntate ad tractationẽ Juris Civilis tàm longo intervallo redire: à quo me pleriq; jampridẽ animum omninò avocâſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cujuſdam Homerica, ita illorum dulcedine, ac ſuavitate captum hujus jam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ut ſatisfaciam, ſimulq; vobis omnibus hujus conſilii atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breviter commemorare conſtitui; quæ ſi audire aut agnoſcere grave non erit, ſpero fore, ut graviſſimi quidem & eruditiſſimi homines, quos hîc adeſſe video, factum meum non improbent: vos autẽ optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcẽ-

tes.

tes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progressus meos retardaverit, meq; decurso jam spatio à calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoscetis: forsitan, exemplo meo edocti, melius ipsi vestris rationibus consuletis. Ego igitur, ut primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis visus sum utcumq; imbutus esse, leviter gustatis dialecticæ principiis; cæteris autem Philosophiæ partibus ne à limine quidem salutatis, nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum usu, nulla antiquitatis cognitione instructus, animum ad Jus Civile appuli; & iis doctoribus, qui tùm illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamq; eò processeram, ut, quæ tùm præcipuè laudes habebantur, & in argumentando satis acutus, & in respondendo non incautus, & quacunque de re ageretur, abundè loquax essem: & quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno spiritu citare, multorum interpretum nomina recensere, multos versus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, peristylia & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa possem. Cùm ipse me eo nomine circumspiciebam, meq; pulchrum, ac beatum putabam, tùm uno ore omnes, ut ait Comicus omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula ætate tantum mihi, ut ipsi putabant, sapientiæ; ut res ipsa docuit, stultitiæ & inanium suppellectilem, comparâssem. Jam omnes me mei foro & cancellis & subselliis destinabant: magnamq; in spem venerant, rabulam me aliquem non in postremis fore, confidentem, acrem, contentiosum; præsertim cùm & natura essem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput est, illi me quos dixi magistri, si non multùm sapere; at certè, quod apud eos pro eodem erat, multum audere, multumq; clamare docuissent. Quid verbis opus est? Inibi jam erat, ut illud vitæ genus ingrederer, cùm Deus (Deus enim

fuit;

fuit: neque hoc mihi ex animo excuti potest) Deus igitur effecit, ut quædam Budæi & Alciati & aliorum ejusdem notæ hominum scripta, quæ nunquam ante illud tempus adspexeram, in manus meas venirent. Quæ, cùm evolvere cœpissem, passimq; in eis multa reperirem, quæ de magistris meis nunquam audissem: multas sententias, quas illi me ratas ac firmas esse docuissent gravissimis argumentis convulsas ac labefactatas, multa ex Græcis Scriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ essent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de cœlo decidisse: aut in alium quendam orbem delatus esse: neque aliter affectus sum, quàm egeni & inopes homines interdum solent, qui cùm totam noctem somniarunt se divites repentè factos esse, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectârunt, experrecti, omnia domi suæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? Ego ille paulò antè tumidus & ferox, cùm mihi derepente vultus, animus, verba cecidissent: jamq; suffusus pudore, verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnificè senserant, subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Græciam navigavi: id est, ad Græcarum literarum & disciplinarum magistros me contuli eademq opera perlustravi etiam vetus illud Latium, id est, omnes ad unum veteres linguæ Latinæ Scriptores diligenter & accuratè pervolutavi, sedulò undecunq; omnia colligens, quibus mihi Jurisprudentia instructior, & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tùm in Lycéi ambulationibus, tùm in Academiæ spaciis, sæpè me exercui: neq; aut illius è Gargetio delicati atq; otiosi senis hortos invisos prætérii, quanquam venenorum quàm salubrium herbarum feraciores, neq; disjectas veteris illius Pœciles, non tam Polygnoti manu, quàm Zenonis ingenio nobilitate, reliquias neglexi; Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad ma-

gnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: juvit me incredibiliter, cùm apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manâssent amplissima illa Juris Civilis flumina, per quæ toto orbe sparsa atque diffusa, tàm multi assiduè summo homines ingenio navigarent. Intereà, ut paterfamilias, qui, mercaturæ causa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieq; animo caram domi uxorem reliquit, sæpè de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut scitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut segmentatam vestem, aut alia mundi muliebris ornamenta conspexit: studiosè omnia comparat ac seponit, quibus eam domum reversus, muneretur: sic me per omne scriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deserebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoq; possem, quod, cùm ad Jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum esset. Sciebam enim, quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait: Ulissem in illo diuturno errore crebrò spectare solitum Ithacam versus: itidem ego ad Jurisprudentiam identidem reflectebam oculos: & ab ea tàm diu abesse me, vix satis æquo animo ferebam. Quinetiam, ne me amœniores illæ disciplinæ usu quodammodo suum facerent, multa sæpenumerò faciebam usucapionis interrumpendæ gratia. quod & mea qualiacunque scripta declarant, crebris jurisconsultorum adspersa sententiis, & quotidianæ disputationes, quibus, quoties erat occasio, aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscurè indicabant. Nunc, cùm mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam perfecisse, sed usq; eò tamen progressus esse, ut iis, qui Juris Civilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putavi tempus jam ipsum postulare, ut prodirem, & navatæ in hoc genere studiorum

operæ,

operæ, specimen aliquod darem. Cur autem Pandectas potissimùm extra ordinem interpretari voluerim, causa hæc fuit. Videbam eruditissimos in schola viros, quibus docendi juris munus mandatum est, ita se in eo gerere, ut, ipsa si loqui posset Jurisprudentia, non certius, aut copiosius, aut majori cum dignitate videatur explicatura sensus suos, quàm ab illis quotidiè explicantur. Omnia ex eorum ore perfluunt, quæ in hac arte, aut cogitari prudenter, aut disputari acutè, aut certò definiri ac statui possunt. Itaq; cùm in omnibus habeam, quod admirer, in nullo habeo, quod desiderem. Sed illi tamen, quod dignitati suæ, eiq; quàm meritissimò obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuò in gravium & arduarum quæstione tractatione versantur; exquisitam singularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neq; satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planeq; si ad eos audiendos ii tantùm accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multumq; exercitati essent: nihil amplius, quàm quod ipsi cumulatissimè præstant, requireretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor, ne etiam hodie à plerisque peccetur. Cogitavi igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neq; invidiosum id mihi, neq; inutile aliis fore. Nam neq; invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id sumere: & in exercitu nō tantùm imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoq; ac lixarum aliquis usus est. Neque, si gubernatorum in navi regenda præcipuum est munus, non ii quoque utiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor. Quanquam si id, quod res est, fateri, si recta & vera speciosis, ac fucatis anteponere, si quanti res quæque sit, non quanti

 vulgò

vulgò fiat, spectare volumus; multò plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quàm plerique fortasse suspicarentur. Nam cùm verba, ut ait Aristoteles, sint eorum, quæ animo concepimus, notæ; fieri nullo modo potest, ut, qui vim verborum non percipit, eam sententiam, quæ illis verbis expressa est, assequatur. Itaq; & idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid quoq; verbo propriè indicetur, non satis intelligunt, in rebus judicandis sæpenumerò falli; & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est, qui nesciat, patrum avorumq; nostrorum memoria, cùm perversa quædam ac pestifera opinio invaluisset, nihil cultum orationis, nihil historiæ veteris notitiam ad eos, qui graves ac serias disciplinas tractarent, pertinere; Græcas verò literas etiam impedimento esse, quanta & quàm densa caligo universum prope terrarum orbem obtexerit? quantaq; verborum neglectum, rerum ignorantia consecuta sit? Sed quid necesse est huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipsi, quorum libros quotidie terimus, veteres Jurisconsulti in explicandis legibus, Senatusconsultis, edictis prætorum aut ædilium, constitutionibus, decretis, epistolis principum, quàm, quæso viam rationemq; tenuerunt? Nempe in patefacienda singularum vocum vi ac proprietate tam multi tamq; assidui sunt, ut magnam industriæ suæ partem in eo consumere videantur. Quod prolatis ac productis ipsorum locis probarem, si quàm facilè, tàm necessarium esset. Antistium Labeonem Jurisconsultum nobilissimum cùm alicubi valdè commendâsset Gellius, ad postremum addit: Latinarum vocum origines rationesq; percalluerat: eaq; præcipuè scientia ad enodandos juris laqueos utebatur. Hos me sequentem duces, nemo, ut opinor, meritò culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paulus, Gajus, Marcellus, cæteriq; juris Antistites præiverunt, eam sequemur, & eorum vestigiis,

quan-

quantum vires nostræ ferent, insistentes, summa ope conabimur, efficere, ut neq; prætermittamus necessaria, neq; inutilia consectemur: & quotidie tamen aliquid minimè vulgare minimeq; contritum adferamus. Quod ut jam nunc perspicere possitis, dum ad titulum de justitia & jure interpretandum accedo: quæso, diligenter attendite. DIXI.

Cur ad munus docendi, quò se sponte abdicaverat, revocatus sit.

ORATIO XVI.

HABITA ROMÆ PRIDIE KALEND. Mart. Anno clↄ Iↄ LXIX.

QUOD antiquitus à sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus sit, certò pronunciare: quòd in vita multa eveniunt: tùm ut ea ne facias, quæ facere decreveris: tùm ea ut facias, quæ nunquam facere constitueris: id ego & sæpè antehac in aliis, & in meipso nuper verissimum esse cognovi. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium jam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, ut scitis, superioribus mensibus sponte abdicaveram: idq; eo animo, ut, quod ex me sæpè auditum est, nunquam me postea eandem provinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuò subiturum putârem. Cogitabam, satius esse desinere quàm deficere: me, sive placuissem, satis jam spectatum esse: sive displicuissem, plus satis: satius esse cum desiderio, quam cum satietate discedere: utcunq; esset, tradendum quasi cursu

 aliis

aliis lampada, qui & laboris patientiores & doctrinæ copia instructiores, institutam hîc & inchoatam à nobis majore animo, quàm viribus Jurisprudentiæ cum eloquentia, & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exædificarent, ad summumq; perducerent. Mihi, ad nominis mei commendationem, abundè videbatur tanti ac tàm præclari operis, aliqua saltem fundamenta jecisse, & præstando, quod possem, alios qui plus possent, ut experiri vellent, exemplo meo excitâsse. Jamq; totus in eo eram, non ut me languori quidem ac desidiæ dederem: qui semper ignavorum vitam mortemq; juxta æstimâssem: sed ad eas artes mecum incolendas ac celebrandas referrem, quibus usq; à puero deditus fui: & ad mandandas literis cogitationes quasdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, ut quod mihi otium Hippoliti Cardinalis Ferrariensis studiorum ac fortunarum mearum patroni summa liberalitate conceditur, ejus aliquis fructus non ad præsentes modo & eos, qui nunc sunt, sed & nunc ad exteros, & olim ad posteros perveniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portis, complicatis velis, cæterisq; armamentis omnibus compositis quiescentem, vestra Cardinales Amplissimi, auctoritas expergisci denuò, & subductā jam navim mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eò mirabilior visa est, quòd non deerant homines & ingeniosi & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultrò studium atq; operam profiterentur suam, quorum etiam unum à me ipso verè atq; ex animo commendatum esse memini. Itaq; ut in historiis est, eos, qui M. CATONEM in præturæ petitione superârunt, ipsosmet mirari solitos, quòd se tali viro populus Romanus prætulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione revocare; quàm in locum meum aliquem ex iis sufficere

ac substituere, quid in beneficii loco petebant. Quod ego neq; ita me ignoro, ut mihi tribuam, ac non vestræ potius humanitati, quàm ulli merito meo acceptum feram: & tamen non debeo esse, aut adversus dignitatem meam, aut adversus vestra judicia improbè curiosus. Nam, sive aliquid esse in me, cur hîc honos mihi habendus esset, judicâstis, potius eniti ac contendere debeo, ut vestram de me opinionem rebus confirmem, quam ut verbis refellam: sive, quod magis credo: vestra tantùm in eo humanitas & quædam erga me voluntatis propensio valuit, non minùs optabile, aut honorificum duco, à vobis amari, quàm magna aliqua sive eruditione, sive eloquentiâ præditum judicari. Illud quidem neq; reticere, neq; dissimulare possum, recentem istam vestræ erga me voluntatis significationem magnum mihi onus imposuisse, magnam curam & solicitudinem magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes industriæ meæ nervos necessitatem attulisse. Non enim mihi tantùm elaborandum est, ut, si quám mihi existimationem superiorum annorum labores, vigiliæq; pepererunt, eam conservem ac tuear: sed multò magis, ut vestra de me judicia sustineam, & aliqua saltem ex parte respondeam illi exspectationi, quam de me verisimile est, in multorum animis pondus auctoritatis vestræ concitavit. Quod quidem me studiosissimè constantissimeq; facturum vobis omni adversatione confirmo, daturumq; operam, ut hæc, quæ nunc cincti ac circumfusi estis, studiosorum adolescētium multitudo, si nulla alia re, at certè industria & assiduitate vix alium quemquam à vobis ad rationes suas accommodatiorem huic muneri præfici potuisse fateatur. Sed jam tempus esse videtur, ut specimen vobis aliquod exhibeam ejus rationis ac viæ, quam & usq; adhuc in docendo tenui, & nisi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuò tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obsecro, hanc veniam, ut avertam à vobis orationem, atq; ita disseram,

quasi ii tantùm adessent, quorum causa me rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò revocandum censuistis. DIXI.

De Doctoris officio, deq; modo Jurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

HABITA ROMÆ PRID. NON. NOvemb. Anno CIↃ. IↃ. LXIX.

MAJOREM indies fructum capio ex hoc consilio atq; instituto meo, exornandi Juris Civilis, neq; lautius modò ac nitidius, sed distinctius etiam & ad rudiorum captum accommodatius, quàm plerîq; vulgò solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantum mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quodq; omnibus votis expeto; planè perficiendum requireretur: juvat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunq; fundamenta jacere experiri, si fortè alios rebus omnibus instructiores commovere, & ad eandem cogitationem suscipiendam excitare possim: efficere deniq; ut quicunq; olim de hoc meo conatu verè judicare & poterunt, & volent, quidvis mihi potius, quàm aut in deligenda rectè docendi ratione ac via judicium aut in eadem aliis commonstranda voluntatem defuisse fateantur. Quibus enim rebus ejus, qui quamcunque artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas ut præstarem, & alias semper & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingressus sum, magno mihi studio elaboratum est. Ac ne quis forrè quærat, quæ tandem illa sint, in quibus & multum operæ posuisse me dico, & multum ponendum esse omnibus, qui docendi munus, ita ut opor-

oportet obire ac sustinere meditantur: exponam ea, ut potero, breviter, vobisq; potestatem faciam, ex iis, quæ hodierno die de doctoris officio dicam, existimandi quid à me in posterum non exspectare tantùm, sed etiam exigere debeatis. Existimo igitur duobus verbis comprehendi posse munus ejus qui docet: videndum enim ei esse, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, primùm ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua versatur, aut certò cum eo quod agitur conjuncta & cohærentia. Modus autem docendi is est, ut perspicue doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere sermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Hæc omnia qui præstet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita distinguat, ut suo quidq; loco digerat ac collocet, & verbis propriis, significantibus, ab eorum, qui purè ac nitidè loquuntur, consuetudine non abhorrentibus efferat, atq; eloquatur, ei ego nihil omninò ad summi ac perfecti doctoris laudem deesse statuo qui autem cum ea plenè quidem & absolutè præstare non posse se agnoscat, eò tamen quicquid habet virium confert, ut ad eas laudes quàm potest proximè accedat, dignissimum esse, cujus honestissimos conatus, & industriam ad præclara tendentem, bonorum omnium perpetuus applausus approbatioq; comitetur. In his omnibus variè peccatum esse video à multis eorum, qui quadringentos ferè ab hinc annos jus civile tractarunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio sunt, ut quasi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas sustineri putetur. Nam & multa sæpe pro veris falsa docuerunt: & refserserunt libros suos alienissimis quæstionibus: & sine ullo ordine omnia tradiderunt: & cùm Latinè loqui nescirent, novum quoddam & monstrosum sibi confinxerunt loquendi genus, ut si veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Papiniani & cæteri ju-

ris antistites reviviscant, multis interpretibus eis opus futurum sit, ad eos qui scripta sua interpretati sunt intelligendos. At cur falsa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoq; fuisse caussas: duas tamen praecipuas fuisse arbitror: ignorationem antiquitatis, & perversum quoddam studium contradicendi. Etenim cum tota Reipublicae atq; imperii Romani facies ita versa atq; immutata esset, ut nullum retineret veteris formę vestigium, aliae cõsuetudines essent, aliae leges, alia religio, alii magistratus, alia judicia: exstincto autem lumine Latinarum & Graecarum literarum, omnia densissimis ignorantiae tenebris sepulta atq; obruta tenerentur, fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicae ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illuni nocte sine lumine errantes, saepe offenderent, saepe laberentur, saepe quovis potius, quàm quo instituerunt, pervenirent. Ad quod incommodum cùm aliud accessisset, ex prava quadã ambitione, quę multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam assentiri, ac tum demum sibi pulchri ac beati viderentur, si superiorum placita labefactare ac subvertere; ipsi autem aliquid, quod ante se nemo dixisset, adferre potuissent: quasi clavum clavo, sic opinionem opinione trudentes, eò tandem rem perduxerunt, ut, cum receptum sit, in rebus judicandis communem interpretum sententiam sequendam esse, saepenumero, quae in plures probata sit, in tanta discrepantia ac varietate dubitetur. Scitum autem est, quod ait Plato, semper inter se consentire eos, qui aliquid sciunt. Nam neq; sciri potest nisi quod verum est: neq; in quaq; re verum esse amplius uno potest. Jam, quod secundo loco posui, multas saepe ab eis inculcatas quaestiones, neque juris civilis proprias, neque ad id quod in manibus erat, ullo modo pertinentes, id quin verum sit, dubium nemini unquam futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, ut dici solet, adspexerit. Nisi

forte

fortè quærere, quæ sit potestas, ablativi, ut loquuntur, absoluti, aut gerundii, aut relativi, QUI, QUÆ, QUOD, & similia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non est potius quàm Jurisconsultorum: aut quæ sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quàm juris civilis professores, docere debent: aut deniq; innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus, quorum propria sunt, explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, ut summum ac supremum hujus universitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præstitisse, quam quod confusas & permistas inter se rudis materiæ partes discrevisset, certoq; ordine suis quamque in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreavit. Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantamque vim in eo inesse crediderint: cùm à quo nihil amplius quàm confusas mundi partes in ordinem adductas esse dicebant, eum tamen ipsi quoque cum cæteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat præclara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad usum commodius quàm ordinem: nihil contrà aut adspectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quàm confusionem ac perturbationem. Ac nostri illi cùm dialecticen aut non didicissent, aut ita didicissent, ut non didicisse exstaret: quibus, quæso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis, cujusq; generis præceptorum farraginem reliquerunt? Ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in

unum

unum acervum conferat, non illius acervum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cùm in eos inspicio, sæpissimè Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaq; erat & tellus, illic & pontus, & aër.

Non aliter enim apud hos, ubi verbi caussa, de auctoritate magistratuum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis, ubi de emptione & venditione differitur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inferetur: nihil est deniq; quod certam sedem ac domicilium habeat: nihil quod non alienissimo æquè facilè ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones: cùm te, quod hîc agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idq; exprimebant hemistichio quodam, ut opinor, Empedoclis, πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in Physicis verè dicatur, viderint, qui illa tractant: in talium certè interpretum commentariis verissimè dici potest. Atque hoc sunt etiam, qui eos de industria fecisse dicant, ut artem juris obscuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoq; adderent, quo excarnificarent discentium ingenia, pervolutandi sæpè illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quàm suo. Quod si verum est, (nam ego quidem aliam potius fuisse caussam suspicor, neq; ita de eis malè sentio, ut, cùm melius possent, noluisse credam) sed tamen si ita est, non obscurum est, quàm eis pro tam sancto atq; hone-

honesto proposito gratiam debeamus. Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, uti debere nitido, perspicuo, usitato, tali denique, ut sine ullis salebris, sive ulla asperitate influat in aures animosq; discentium, eisq; se non adscita fucisq; ac pigmentis quæsita, sed naturali pulchritudine ac suavitate commendet. A quo ii, quos dico, quàm longè omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendant: ut nulla est tam mala caussa quæ patronos non inveniat: dicuntq; eloquentiam in eo qui jus docet non requiri: satis esse si artem suam teneat: ejus præcepta dum tradat, quibus ea verba pronunciet, nihil interesse. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus ait, se in Philosopho eloquentiam, si adferat, non adspernari: si careat, non admodum requirere: Nimiùm delicatos esse, qui in tanta præclarissimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere, ac si optimos & saluberrimos cibos fastidirent, nisi in auro aut in gemmis appponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi, quæ qualibuscunque verbis sine delectu efferuntur, quàm si quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Postremò, usu hoc jam & experientia compertum esse, quibus verborum cura est, eos exsuccos ferè, & aridos, & exsangues, & grammaticos potius aut ludimagistros, quam veros & solidos jurisconsultos evadere: cùm contrà, qui magno & forti animo contempserunt sermonis delitias, & illud horridum, incomptum, agreste, rusticanum dicendi genus adamarunt, ii demum juris ac legum cognitione impleant pectus; in consultationibus, in foris, in subselliis regnent, in omnium majoris momenti controversiarum disceptatione ac dijudicatione dominentur. Quibus ut respondeam, primùm dico, non existimare me eloquentiam, neq; ad jus neq; ad ullam omninò artem tractandam, necessariò requiri: ne ad illam quidem ipsam, qua fieri eloquentes putantur,

teantur. Multos enim accepimus, cùm ipsi eloquentes non essent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magistros fuisse; qualem in Græcia Hermogenem, in hac urbe Quintilianum fuisse ajunt. Et Aristoteles, sese ad dicendum contulisset, fortasse multos habuisset superiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo unquam meliùs, aut perfectiùs tradidit. Munditiam quidem sermonis non in artibus modo docendis, sed etiam in congressibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberaliùs institutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare possum præsertim si epulæ sint, ut ais, exquisitæ; sed illa ipsa fictilia tersa sint, niteant, appetentiam potiùs quàm vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vasis cœno ac luto conspurcatis apponat? Nam quod ajunt, facilius intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipsos verum esse. Balbi enim balbos, ut est in proverbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Cæsaris, Plauti, Terentii & similium libris exercitati: & Latinæ linguæ intelligentes, novos sibi de verborum significatione commentarios conquirant oportet: cùm accessuri sunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neq; enim una saltem lingua est, qua loquuntur, sed deterrimus quidam cinnus ex fœdissima barbarorum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut servus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, suem, canem, capram, commistam: ut quemadmodum odor, qui ex Averno afflabatur, supervolantes aves necare solitus dicitur, ita illud plus, illa sanies, illud virus optima quæq; ingenia exanimet. Ego quidem certè multos novi optimos adolescentes & acutissimo ingenio præditos, qui cum in aliis disciplinis exercitati, ad artem se juris accingerent, talium magistrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem.

Im-

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusq; repentè refugit.

Quod autem quasi firmamentum defensionis suæ ponunt, non posse quemquam magnum jurisconsultum evadere, cui ulla faciendæ ac poliendæ orationis cura sit, pro Deum immortalem, etiámne hoc jam erudito seculo, in hac tanta luce ac splendore disciplinarum omnium cuiquam se persuasuros putant? Quemquamne ex illo suo grege inquinatè ac contaminatè balbutientium potiùs, quàm loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod institueram redeo. Dixi quatuor esse, quæ, qui jus docent, præstare debeant, ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præstarent, culpavi. Dicet aliquis: Quid? tu te igitur ea præstiturum esse profiteris? Non ausim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neq; planè imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & ut aliquid olim præstitisse dicar, summam diligentiam adhibiturum. Sed, ut dici tempus est, diutius detinendi non estis. Die crastino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco: tùm, quid sit pactum, quæ pactorum divisiones: qui quibus pacisci possint: quique sint pactorum effectus. Hæc crastinæ disputationis capita futura sunt. Inde ad ea jurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus.

DIXI.

De

De auctoritate & officio Judicum.

ORATIO XIIX.

HABITA ROMÆ POSTRIDIE NOvemb. Anno cIↃ IↃ LXXI.

CONSTITUERAM hodie, nullâ, ut Gajus noster loquitur, præfatione factâ, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere institui accedere: idq; & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar: nisi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, defixa jam statutaq; sententia deductum, sibi potiùs quàm mihi hac in re morem gerere coëgissent. Neq; tamen eis planè adsensus sum: sed, ut Homericus Juppiter, partem ejus quod petebant concessi, partem negavi. Nam quod contendebant, ne statim in ea, quæ hujus artis propria sunt, ingrederer, sed anniversarii laboris quasi vestibulum populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarem, in eo non gravatè ipsorum voluntati acquievi: quod auctores erant, ut aliquod mihi undecunq; argumentum sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modò, & plausibile, & in quo ostentare vim ac copiam dicendi liberet, id ut ipsos à me obtinere sinerem, ipse à me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cùm & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiæ famam studiosè conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modô, sed & requiri solent. Hac verò ætate, & hac qualicunq; hominum opinione de me, & suscepto munere, quod ab omni vanitate longissimè abesse debet: si puerorum

rum aut Sophistarum in morem de comenda ac pingenda oratione solicitus sim, & sine ulla necessitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus bellè ac commodè aliquid dicere posse videar, ineptis fortasse gratum faciam; quos semper fucata & inania omnia, magis quàm vera & solida delectant: gravium certè ac cordatorum hominum non effugiam justam ac meritam reprehensionem. Obsequamur igitur amicorum petitioni: sed ita, ut ne obliviscamur, quid deceat. Explicaturus sum eam partem Digestorum, in qua de judiciis differitur. Sed prius dicam nonnulla de ipso munere judicandi, quantum in eo sit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipublicæ felicitatem: tùm, qualem esse eum oporteat, qui ei muneri rectè, & pro dignitate præfuturus sit; quæ in judicando servanda, quæque fugienda videantur: quæ omnia à nostris quidem partim modicè attinguntur, partim ut certa & indubitata ponuntur: à Philosophis autem, unde nostra fluxerunt, accuratè ac copiosè pertractari solent. Dicam autem non oratorio more, sed hoc nostro scholastico, & umbratili, & sedato, non ad permovendos animos, sed ad docendos, non ad faciendos clamores, sed ad silentium potiùs & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res consecuturum esse confido, ut & amicorum petitioni, si minus plenè, ac certè aliqua ex parte satisfiat: & hoc quamvis ex alia arte accersitum disputationum mearum caput cum cætero corpore satis aptè ac concinnè cohærere videatur. Tanta igitur est, ut hinc potissimum exordiar, in omni civitate eorum, qui judiciis præsunt, auctoritas, ut ex eis potissimùm Reipublicæ felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem esse animam civitatis, & perinde felicem, aut infelicem evadere unamquamq; civitatem, ut bonis malisvé legibus temperata est. Utor hîc legis nomine magis ad populi consuetudinem, quàm ad veritatem; scio enim, si

qua mala lex sit,eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tantum positum est in legibus:legum autem ipsarũ nullus est usus, nisi sint, qui eas consequantur ac custodiant : & legum ministri ac custodes magistratus, unde eos nomophylacas Plato vocat:magistratuum porrò præcipua vis in exercendis judiciis cernitur : constare opinor,qualia in civitate judicia sint,talem esse totius civitatis statum. Imò verò ea prima fuit antiquissimis temporibus caussa congregandarum civitatum; ut essent,qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum injuriis defenderent, suum cuique tribuerent,, juris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuisse; quod vetustissimum in terris imperii nomen est,Herodotus,& ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaq; reges ipsi antiquitus judicabant,ut Minos,cujus singularis justitia judicem cum veterũ opinione, etiam apud inferos fecit:ut Tenes cultus apud Tenedios pro Deo:quem cum securi insulam ex se dictam obambulare solitum tradunt;eaq; percutere, quos caussa discussa, injuriam fecisse cognôsset. Ut Philippus Macedo,quem etiam patienter tulisse accepimus; objurgatum ab anicula:cui audiendæ sibi esse otiũ negaverat:cum illa retulisset, ne regnaret igitur,si audiendis ad dijudicandis caussis vacare nollet. Et perdiu,qui Hebræorum populo summo [illegible]m imperio præerant, non reges, sed judices vocabantur: ut intelligamus nihil esse tàm regium quàm judicare. Sive enim privata judicia inspiciamus:verè ait Cicero,omnes omnium pecunias positas esse in potestate eorum qui judicant: sive publica, omnium civium non fortunæ modò,sed dignitas, existimatio,salus eorum,qui judicia publica exercent,fidei, religioniq; commissa est. Sapientissimus homo Democritus duabus rebus Rempublicam contineri dicebat, pœnâ & præmio: earum autem rerum utraq; in eorum manu est, qui munus sustinent judicandi. Magna igitur adhibenda cau-

tio

tio est in judicibus deligendis.eorumq; & singularis quædam prudentia,& spectata probitas esse debet,ne si,aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permissâ sibi potestate, secus quàm decet,utantur,ipsa civitatis fundamenta subvertant. Ac veteres quidem illi paucissimis verbis judicis officiũ concludebant:cùm ita dicerent,legem esse mutũ judicem,judicem a. legem loquentem. A bono n. judice ita prorsus omnia judicari oportet,ut lex ipsa.si loqui posset, judicaret:atq; ita legem&judicẽ inter se conspirare,ut sit lex quasi anima judicis;judex,quasi vox legis.Et,quemadmodum Aristoteles ait, legem esse mentem cupiditatis expertem, ita optandum esset, ut ejusmodi judices reperirentur, qui, omni cupiditate spoliati,mente tantùm ac ratione disceptandis controversiis uterentur. Sed talia optare licet,sperare non licet.Nimis enim verum est,quod in quodam cantico posuit SIMONIDES, per difficilè reperiri hominem τετράγωνον ἄνδρ' ἄψογον Huicincommodo sapientissimi quiq; veterum quæcunq; potuerunt remedia compararunt. Inter quos Aristoteles censuit, in benè instituta civitate,omnia, quoad ejus fieri posset, legibus comprehendenda: quàm paucissima autem in potestate atq; arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo sanè graves caussæ adferuntur. Una, quòd multò major numerus necessarius est judicum, quàm eorum qui leges ferant. Facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. Altera, quòd longius tempus datur legem aliquam laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controversia cognituris. In majori autem temporis diuturnitate major est penitus pervidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentissima est, quod leges & in futurum prospiciunt, & universè ac generatim feruntur, ut neq: gratiæ,neq; odio locus esse possit.At judicia&de præsentibus negotiis,& de certis personis exercentur : ut & gratia, & odio, & invidia, & miseratione, & ratione pro-

prii alicujus commodi, aut incommodi, facillimè abduci à vero judicis animus queat. In judicibus autem deligendis illud præcipuè observandum est, ut boni viri eligantur; in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut sæpe in libris nostris viri boni nomine non alius quàm judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cùm sibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potissimùm sumere solitum esse. Sic me, inquit:

Formabat puerum dictis: & sive jubebat,
Ut facerem quid: habes actorem, quo facias hoc:
Unum ex judicibus selectis objiciebat.

Et alibi cùm viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hanc inter præcipuas ponit;

Quo multæ, magnæq; secantur judice lites.

Ac videte quantoperè veteres illi Romani, eos, qui res judicabant, ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notationi atq; animadversioni censoriæ non tribuebant auctoritatem rei judicatæ: neq; si quis à censoribus senatu motus esset: propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimò quosdam à censoribus senatu ejectos, ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, ut omnis etiam levissima suspicio abesset à judicum moribus, lege Julia repetundarum qui senatu moti essent judices non poterant dari. Ætas etiam in judicibus consideranda est: neq; enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum. Cujus rei tres ferè caussæ adferri solent. Una, quòd de moribus adolescentum nihil adhuc certò sciri potest. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum quidem esse aliquem ut agnoscas, vel unus dies sufficit, ut ait Theognis. at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, quod in juvenibus magnæ & vehementes sunt animi commotiones, quas illi sæpius quàm rationem sequuntur. Postrema, quod longus

rerum

rerum usus in judice requiritur, qui cadere in adolescentem non potest, οὐ νέον, ait Plato libro tertio de Republica, ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neq; verò quilibet senex ad judicandum aptus est. Non enim ut prudentia necessariò ætatem requirit: ita ætas necessariò prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactæ vitæ cursus & integritatis & prudentiæ opinionem comparavit. Observabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhausti homines facilè ad judicandum admitterentur. Cùm enim pleriq; à Theognidis sententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne sæpe tales judices non tàm rationem muneris sui, quàm magnitudinem munerum alienorum considerarent: neve libentiùs in nummorum, quàm in argumentorum, quæ utrinq; adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: &, utrius gravior esset manus, ejus caussam quoque meliorem videri pronunciarent. Atq; ob eam caussam judices non tantùm ex moribus & ex ætate, sed etiam ex censu legebantur: quod Romanis alicubi objicit Tertullianus: Cumq; jurisjurandi religio maximum, & sanctissimum fidei vinculum meritò apud omnes existimetur, judicaturi prius jurabant, se ex legum præscripto judicaturos: cujus rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne verò legum verbis callidè, & subdolè interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, adderent, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demosthenem, aut quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Julium Pollucem in libro octavo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, ut rationi & æquitati maximè consentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco sacro. Quamvis enim Deus omnibus locis præsens est, ejusque, ut ait Aratus, omnia plena sunt: in

consecratis tamen locis magis omnes nescio, quo modo illius præsentia commòvemur. Atq; hanc consuetudinẽ antiquissimã fuisse, Homerus ostendit: qui judices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait & in sedilibus lapideis sacro in loco consedisse. οἱ δὲ γέροντες, inquit, εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa a. in eo adhibenda diligẽtia est, ut tollãtur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquẽ animi motum, quo judex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulcrha nõ sunt, idem absolutè de toto talium commotionum genere dici potest; prout quisq; affect⁹ est ita res ei alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii, judicant. Idem putandum est evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidentia, aut deniq; aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi objectis verè judicaturus sit oportere ipsum sentiendi instrumentũ, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus judicandum est, vacuum esse. Sic & judicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purũ ac liberum esse oportet. Malè verum examinat omnis corruptus judex, ait Horatius. Quoniam ergò nemo, ut omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atq; ingeneratum omnibus sui amorem potest, ideò veteres neminem rei suæ idoneum judicem esse voluerunt: quod & apud juris nostri auctores sæpè legitur: & ante eos ab Aristotele, & in Ethicis, & in Politicis dictum erat. Nec de filii quidem negotio idoneus judex est pater. Amat enim eum ut partem sui. Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis severissimè judicârunt, ut in externa historia Zeleucus: in Romana Brutus, Manlius, alii: usitatius tamen est, patres in filiorum peccatis

co-n

connivere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis: & ea causa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem judicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus, Thebis olim positas in publico fuisse judicum statuas, easq; sine manibus: quod indicio esset, nihil eos à quoquam accipere debere: ejus autem, qui judicio præsideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum adspectu judices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur. M. Aquillium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimum à se artificio liberâtum, cùm commœstum ac sordidatum produxisset, tunicamq; ejus à pectore discidisset, & cicatrices adversorum vulnerum, quæ ille pro Repubica acceperat, ostendisset. Ita judices, quem absentem fortè damnâssent, eũ, adspectu ipsius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis usus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenæus, cùm Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non posset: cùm multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu judicum, & pectus ejus papillasque nudavit: qui adspectus tantum potuit, ut, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est, ut Ariopagitæ noctu judicarent. Cujus rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quò judicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago recitari solita, quidam tradiderunt. Ut, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantum ipsis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis potest eloquentia: neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quo modo causa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota sunt verba Ciceronis in causa Cluentianæ, objectas à se

judicibus tenebris gloriantis? ideoq; rectum erat illud eorundem Ariopagitarum institutum, apud quos Oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque Procemiis uti, neq; Epilogis jubebantur. Sapienter quoque Anastasius & alii posteriores Imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali jussu principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, unumquemq; necessariò in patria sua multis cogitationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri: iisque omnibus rebus judiciorum religionem ac severitatem impediri. Eodem pertinebant permissæ antiquo more alternæ judicum rejectiones: ut è judiciis omnis omninò suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt majores nostri non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Expediret etiam in eos judices, qui se corrumpi sivissent, gravissimas pœnas constitui: ut fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (utinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo) supra injusti judicis corium in lora dissectum, ejus filium ac successorem sedere jussit: ut eum à paternæ improbitatis imitatione, paterni supplicii memoria revocaret. Omninò autem judicibus tria in animo perpetuò habenda esse arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipsi de aliis judicant, ita de se non alios tantùm homines, sed ipsum Deum judicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quàm diligentissimè utriusq; partis jura cognoverint. Meritò laudatur à Platone illud Hesiodi, μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et elegans est illud Philippi, ut opinor, Macedonis qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, se eam servare integram reo.

Postr e-

Postremum illud est, debere quidem judicem planè medium esse: ideò enim μεσίτῃ, ut ait Aristoteles, vocantur. Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, ut Circe dicebat, minus periculi esse, si navis ad Scyllam potius paulum inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sævitia, & acerbitate. Nam etsi laudata est apud veteres prætoris cujusdam severitas, cujus tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam, Utinam, inquit, nunquam didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas semper usq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benignius interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conservetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potius, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddam vetustissimi Oratoris Antiphontis: εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cujus sententiæ similem quandam ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non quæcunq; poteram: neque enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neque inutilia fuisse confido. Quid præstiterim, vos ipsi judices eritis. Si quis erit, qui me contendat, debuisse statim ad ea, quæ Juris Civilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quod ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: néve sit ita difficilis creditor, ut in crastinum exspectare nolit, cùm præsertim ipsi Jurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in

mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri, DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU S. P. Q. R.
HABITA IN ÆDE SACRA B. MARIÆ VIRGINIS. QUÆ EST CAPITOLIO, in reditu ad urbem
M. ANTONII CALUMNÆ POST TURCAS NAVALI PRÆlio victos.
IDIBUS DECEMBR. ANNO CIↃ IↃ LXXI.

SI ULLA POST HOMINUM MEMORIAM parta victoria est, in qua & admirabilis se divini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus, quid singularis auctorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac deterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia patefacta sunt, ut nunquam majoribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali & præpotenti Deo, hujus tanti boni,ut aliorum omnium,auctori,gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt; & fortissimis ac clarissimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ peri-

periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, quin illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, novi atque inusitati honores pro nova ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tàm singulare honoris genus reperiri, ac excogitari potest, quod non & aliis, qui egregiam in hoc bello Reipublicæ Christianæ operam navârunt, & tuæ inprimis, M. ANTONI COLUMNA, virtuti rebusq; gestis, & ab aliis CHRISTIANIS populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? Cujus universi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi unquam aut dubium aut obscurum fuit; & tamen nuper apertissimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in urbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atq; ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, ut ipsi septem colles, ipsa urbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunq; incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redundantem & foràs erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te uno figebatur obtutus; omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, sed ut firmissimam ac solidissimã Romani nominis ac dignitatis columnã intuebantur. Cœlum ipsum manifestò favit honori tuo: cùm quod aliquot dies antea triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, ut illa subita serenitas facilè omnibus indicârit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium judicio comprobari. Nunc quoq; quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum compleverit, vides; qui omnes eo animo huc convenerunt, ut CHRISTO JESU VICTORI ET VICTORIARUM DATORI, UT BEATISSIMÆ VIRGINI, UT CÆTERIS COELITIBUS,

TIBUS, QUORUM AUXILIO HANC VICTORIAM SINE ULLA DUBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMUS, tùm propter fusos ac fugatos hostes, tùm propter te salvum ac sospitem in patriam reductum, ritè, ac piè, ut debent, gratias agant. Beatum, te, M. ANTONI, propter cujus & abeuntis periculum, & redeuntis salutem, templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellum profecto, quæ totâ urbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis convenerat, & præcipua Italiæ atq; hujus urbis ornamenta ac columina in exercitu versabantur: tamen eò magis metuebantur varii bellorum & ancipites casus; quod, si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinem, aut quo alio eventu gravius accidisset: nulla reliqua spes erat, ullum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo, nostro sanguine cruenta, nostris spoliis onusta: qui & semper aliâs suopte ingenio feroces, & tùm maximè propter recentes victorias spe atq; animis inflati, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserant, ut classem quidem nostram à se spiritu ipso difflatum iri: eâ verò disjectâ, quasi janua quadam effracta ac revulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem nostrum, quòd anno superiori eas Deus alienatæ à nobis, propter peccata nostra, voluntatis suæ significationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hostes nominis sui à populo suo pœnas repetere decrevisset. Sed ô cæca hominum judicia. O abstrusa & recondita Dei consilia. O bonitatem ac clementiam ipsius perpetuò prædicandam. Verè Dominus est, qui

vul-

vulnerat & medetur: percutit & manus ejus sanabunt; qui mortificat & vivificat, qui deducit ad inferos, & reducit: Pro paterna sua misericordia, castigans castigavit nos, sed morti non tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleemosynas, ad preces Ecclesiæ suæ, ad quæ omnia PIUS V. ET NOMINE ET RE SANCTISSIMUS PONTIFEX; toto illo tempore, alios omnes, & præcepto & exemplo suo incitabat. En senex sanctissime, & veterum illorum Pontificum simillime, scelerum ultor, justitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, cui bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus: hic est fructus lachrymarum atq; obsecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium; tua quotidiana sacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrârunt. Metis exsultans, quod lachrymans seminâsti. Te novo Moyse manum in cœlum tollente, novus hic Josua superabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hostilium gladiorum cuspidem retundebant. Itaq; quantò plus nobis dedit DEUS, quàm petebamus? Nos timidi vota faciebamus, ut hostium classis, cùm adventare nostram, auditum esset, quàm celerrimè se ad suos reciperet: quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur. Nam illud propè immodicum videbatur optare, ut & congrederentur, & se barbari, nostrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod si ad efficiendam aliquam imaginem speciemq; victoriæ, aliquot illorum naves depressæ, aliquot captæ, numerus aliquis captivorum liberatus esset: abundè omnes non exspectationi modò, sed optatis quoq; nostris satisfactum fore arbitrabamur. Ut autem sine magna nostrorum clade, amplius quadraginta hostium millia cæderentur: ut decem & eò amplius millia caperentur: ut

cca

centum nonaginta quinque illorum triremes, aliaq; complura navigiorum genera in nostrorum potestatem venirent: ut plus quindecim captivorum nostrorum millia liberarentur: ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item sævissimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad superbas immani illius Tyranni aures acerbissimum minimeq; ab ipso exspectatum tantæ cladis nuncium adferrent. quis unquam nostrûm non dicam sperare, sed propemodum optare ausus est? Præcurrit fortitudo vestra spes nostras: quæque nos, ne frustrà optaremus, verebamur, ut ea frustra hostis optaret, admirabili Dei beneficio & vestra singulari virtute perfectum est. Illud verò memorabile & animadvertendum, neque fortuitò accidisse, sed justissimo DEI judicio effectum esse credendum est: quod qui duo ex illa impura fœdissimorum mancipiorum colluvie maximas minas jactare; qui uni ex omnib⁹ Christianorum vires maximè despicere soliti erant: ut etiam apud illum stolidum ac furentem Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid usquam CHRISTIANORUM esset, undique exterminaturos: ii potissimùm cùm ad manus ventum est, ita subitò perterrefacti sunt, ut mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. O NONÆ OCTOBRES quàm faustum ac felicem, nobis posterisq; nostris vestri memoriam reliquistis. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, ut sibi liceret spectasse, quæ illo die gesta sunt, annum unum de consequentis vitæ suæ spatio, si fieri posset, ademptum velit? Solem ergo ipsum; ita vivam, in tam pulchro spectaculo, ut Josue olim adversus Amorræos pugnante, substitutum fuisse arbitror: nisi tanta fuisset vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, nisi prius advesperasceret, quàm omnes hostes, aut cæsi, aut capti, aut fugati essent. Quænam igitur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ tro-

phæa

phea vobis excitari poterunt, viri fortissimi, quæ non dico paria esse meritis vestris, sed eorum partem adumbrare aliquam possint? qui futuri sunt usq; eò diserti ac copiosi historiarum scriptores, qui cum ad NAUPACTEAM VICTORIAM ventum fuerit, non potius metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quàm eam se verbis exæquare posse confidant? Semper enim justum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem sua magnitudine sustulerunt. Vos exsultantem barbarorum audaciam compressistis: vos maria illis clausistis, nostras aperuistis: vos flammam atq; ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Christianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuistis: vos à templis sacrilegia: ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depulistis: per vos cruentata ac tepefacta maria illorum sanguine redundârunt: per vos vicina littora illorum, aut sauciorum, aut morientiũ inconditis ululatibus personârunt: vobis magistris didicit noster miles vincere, barbarus vinci: vobis Christianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes securitatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tàm multa oppida à nefariis latronibus capta, tàm multa incensa: tàm multas regiones vastatas: abducta in servitutem tàm multa hominum millia: sed, si Christi potentia, si Christianorum fortitudo aliter apud Barbaras gentes illustrari, quàm post tot acceptas calamitates, non poterat, propè est, ut exclamem, tanti fuisse. Certè quidem ut verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hyemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes hujus victoriæ jucunditatem ac dulcedinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neq; verò eos tantùm, qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re benè gesta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque memoriam grato animo amplissimisq; laudibus

dibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tàm vis hostium perculit, quàm ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est CHRISTUS. Qui si, ut credibile est, prius Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc verò in DEUM tantùm intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus stipati, triumphantes in cœlum evolarunt. O vos beatissimos, qui sanguinem vestrum pro eò fudistis, qui prior ipse pro vobis suum sanguinem fuderat: qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potissimùm reddidistis. Illi impii, quos tùm concidebatis, cùm concidistis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutata, piorum estis æternam sedem & locum consecuti. Beata vita, quæ tali morte conclusa est: beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. Sed ut ad te, M. ANTONI, me jam revertatur oratio, neq; populus Romanus ignorat, neq; unquam ulla ignoratura est aut gens, aut ætas, hujus immortalis gloriæ multò tibi plus, quàm pro virili parte debere. Tu jam inde à principio, cùm à sanctiss. Pontifice Pio Quinto hujus saluberrimæ Principum Christianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipsius sententia conficiendam, plurimùm laboris, operæ, auctoritatis contulisti. Tu cùm classi Pontificiæ summo cum imperio præfectus esses, in Siciliam profectus: interea dum JOANNES AUSTRIUS non mea tantùm, sed omnium prædicatione major adolescens: cujus in totam Christianorum classem summa erat auctoritas ac potestas, eodem perveniret, & milites, & classiarios studiosissimè exercuisti, &, ut omnium rerum ad maritimum bellum necessariarum copia suppeteret, perfecisti. Tu, quoties de summa re deliberatum est, eas sententias

dixi-

dixisti, quæ summam prudentiam cum summa animi excelsitate conjunctam indicarent. Tu cùm offensiones quædam intervenirent, quæ rem in summum periculum adduxerant; iratorum animis, sapientissimè cepto consilio, & gravi atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compositis, nascentis mali occasionem sustulisti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarserunt: tuum in ipsa pugna exemplum secuti, omnia pro Christo pericula contempserunt. Pervenit, ac perlatus est usque hûc tuarum immortalitate dignarum vocum sonus OPTIMIS AUSPICIIS GERI QUÆCUNQUE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTUR: BARBARICAM AUDACIAM CEDENTIBUS INSTARE, INSTANTIBUS CEDERE: NOSTRORUM ET VICTORIÆ ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE; illo duce atque auspice, cujus brachia in cruce pandentis effigies, è summo regiæ triremis eminens, nostros animaret, terreret hostes, de secundo prælii exitu nemini esse dubitandum. Audivi, audivi ipse de fortissimo viro, cujus eximia virtus & sæpè alias, & in hoc bello vel maximè spectata est, quiq; tuorum in hac expeditione consiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quamq; honorificum testimonium tribuerit DIVINUS ADOLESCENS JOHANNES AUSTRIUS, postridie ejus diei, quo debellatum est: cùm apertè prædicaret, tuum in hac sancta belli societate conflandæ præter cæteros laborem ac studium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda fortitudinem, & alacritatem exstitisse; te & committendi prælii consuasorem, & comparandæ victoriæ adjutorem sibi præcipuum fuisse. Quæ cùm omnia magna & præclara sint, multò tamen à te majora, & præclariora populus Romanus exspectat. Properant, M. ANTONI, nostra omnium

vota, quiq; animis præsentis gaudii magnitudinem capere vix possumus, rerum à te gestarum præstantia, quasi quibusdam alis sublati, cogitatione & spe multò jam ulterius provolamus. Non satis est impulisse hostem; prosternendus & opprimendus est, antequam se novis opibus copiisq; renovârit. Extorquenda sunt vobis ex illius belluæ faucibus impioq; dominatu ampla illa & optima regna, in quæ, à Romano Imperio distracta atq; divulsa, nullo jure, injustissimus possessor invasit. Tendit vobis Judæa supplices manus & palmas, quarum feracissima est, vestris victoriis triumphisq; despondet: obtestaturq; vos per eum, quem ex purissimæ matris utero mirabiliter exeuntem excepit: cujus vestigiis impressa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus sparso pro nobis omnibus sanguine irrigata est, ne se diutius patiamini indigna Christi hostium servitute oppressam teneri. Duce olim columna Judæi ex dura ac diuturna servitute extracti sunt. Utinam nostris quoq; temporibus Judæa ipsa duce COLUMNA ex multò duriori multoq; diuturniori servitute extrahatur. Proditum est literarum monumentis, imperante Constantino, Constantini Magni filio, visam esse in cœlo sub specie crucis ingentem COLUMNAM CORONATAM, quæ longè lateq; collucens, à monte olivarum usq; ad eum montem, ubi Christus, pro nobis omnibus morte affectus est, pertingeret. Declarandum est tibi, M. ANTONI, rebus ac factis, tàm insigne prodigium ad te, & ad gentem tuam pertinere. An verò gentes quædam antiquis temporibus, propter violata majorum suorum sepulchra gravissima bella susceperunt: nos JESU CHRISTI Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostræ, pignus resurrectionis nostræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eisq; ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis omnibus generosæ ac fortes animæ: ite accensa divinæ gloriæ studio pectora: continuate victorias con-

nectite triumphos: invidete posteris vestris gloriam ejus terræ, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ. Ubi melius sanguis spargi potest? ubi melius vita deponi? ubi verior ac solidior gloria comparari? O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax: in tua manu victoria; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi. da eisdem vim facultatemq; vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, ut id primo quoque tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera, aut nostra ad hostes tuos obterendas egeas: sed ut omnes, qui tuo nomine glorientur, in partem aliquam veniant ejus gloriæ, qui ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quando urbem Romam imperii sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti: da Pio Quinto Pontifici, da populo Romano hoc munus, ut in hanc potissimùm urbem, & ad hunc potissimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur.

DIXI.

ORATIO XX.

HABITA ROMÆ IN ÆDE DIVI PETRI IN VATICANO V. ID. MAI. Anno cIↃ IↃ LXXII.

In funere Pii V. Pont. Max. qui obiit Kalend. Maj. ejusdem anni.

Dicturus ex veteri consuetudine de Pii Quinti sanctissimi, & in omni virtutum genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo, nobilissimoq; consessu, Patres amplissimi, maximoperè commoverer, ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: Si existimarem aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut ullam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qui propiùs illum cognovistis, notum exploratumq; sit, iis illum supra cæteros mortales virtutibus floruisse, quarum præstantiam, non dicam exæquare dicendo, sed assequi cogitando difficilè atq; arduum sit: ipsa me animosiorem atq; alacriorem facit suscepti muneris difficultas: cogitantem, quod mihi necessariò eveniet, ut & multa memoratu dignissima prætermittam, & ea ipsa, quæ attingam, jejuniùs multò atq; exiliùs, quàm pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendum instructo homini eventurum fuisse. Ac quoniam auguratur animus: eum jam in æternas illas beatorum sedes evectum, & cum

Deo

Deo conjunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntut, quæq; fiunt, audire atq; intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, ſi ipſe, mortali adhuc corpore indutus, præſens adeſſet: ut & eo genere orationis utar, quo ipſum præcipuè oblectari ſolitum novimus, non pigmentis ac fucis oblito, ſed ſevero ac ſolido: & ea ſola in ipſo commendem, quæ ipſe in rebus humanis ſola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudantur: ego tam ſancto, tamq; Chriſtiano principi nullam laudem convenire arbitror, niſi verè ac propriè CHRISTIANAM. Itaq; in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè hujus generis orationum principia ducebant, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis eſſe dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam ſi verè ac copioſè id facere poſſemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non diceremus. Quanti hæc ſint, declaravit ipſe Chriſtus, qui totius orbis Dominus, obſcurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo naſceretur elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. Immò verò ii demum glorioſi mihi præter cæteros, atq; illuſtres videntnr, etiamſi hæc humanarum rationum monumentis expendere libeat, qui DEO tantùm freti, ea, quæ inter homines ſumma habentur, ſine ullis ejuſmodi præſidiis, ſua ſibi virtute pepererunt. Pulchrum eſt enim ita abundare, ut nemini quidquam debeas; ita illuſtrare alios, ut nihil ipſe ſplendoris ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſſis, quæ ſemper ſapientiſſimus quiſq; contempſit, jam quaſi theſaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſſimarum aperiens, ſpectandumq; proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, quæ ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem.

utrisq; admirabilem, reddiderunt. Qui statim ab ipso ineuntis ætatis principio, cùm, & divino lumine collustratus, & domesticâ, ut credibile est, institutione commonefactus, iis, qui in seculo viverent, difficilem esse in cœlum viam judicasset, impulsu Spiritus sancti, fugit è patria inferiori ac terrestri, ut Abraham, iterq; illud arripuit, quod ad illam superiorem ac cœlestem tendenti tutius, atque expeditius esse intelligebat. Fugit ut Loth; neq; post tergum respexit; cùm sciret, eos, qui manu ad aratrum appositâ respiciunt retrò, aptos non esse ad regnum Dei. Fugit ut Jacob, & in ea demùm terra conquievit, in qua vidit scalas, per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatissimam illam D. Dominici sodalitatem; in qua, ut primùm instituta est, tanquam in optimo ac fertili agro, eodemq; benè ac diligenter subacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ sanctitate præstantes, nunquam alii aliis succrescere, alii ex aliis continenter propagari ac proseminari desierunt. In ea ita vixit, ut juvenis senibus, tyro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. Neque verò cœpit quidem ita vivere, sed in eo non perstitit; neque perstitit quidem, sed non longiùs progressus est; neque progressus quidem, sed in medio cursu defatigatus. Immò verò totum vitæ spatium ita transegit, ut, cùm jam pridem ad summam virtutis perfectionem pervenisse judicaretur, ipse tamen quotidie seipso melior ac perfectior cerneretur. Cùm autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tùm singulare studium conservandæ veræ, ac Catholicæ religionis, adversus eos, qui illam ulla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibus cum ille perpetuũ bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquievit. In aliis erratis condonandis, atque ignoscendis, quanquam & sui & aliorum

rum

tum severissimus censor, non ita se durum atque inexorabilem præbebat; qui ab Ecclesia descivissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbam atque insuavem esse ducebat. Exedebat animum ipsius Zelus Ecclesiæ: neque quisquam unquam verius idem, quod olim David, dicere potuit. Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos. Ergò cùm ei munus in eos inquirendi publicè mandatum esset, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes sibi, dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putavit? quas non potius ultrò ac cupidè appetiit? quam sæpe ab illis petitus, à Deo mirabiliter servatus est? Unde eo dici possit, quod alicubi ait Cyprianus; Non animum martyrio, sed martyrium animo defuisse. Ob hæc tanta ac tam præclara in Christianam Rempublicam merita, primùm creatus Episcopus Nepesinus, deinde à Paulo IV. in vestrum, Patres amplissimi, Collegium adscitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera, & recta essent, quantum animi, & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil unquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiæ dedit: nunquam ad cujusquam voluntatem orationem suam accommodavit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaq; vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad justa impetranda necessarias esse, neq; ad injusta extorquenda efficaces. Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erant, in quo vel minimum tur-

turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam refugiebant? Ut autem divino consilio vestris suffragiis, in Pii Quarti locum suffectus est, tanta subitò extitit honorum alacritas & exsultatio, tanta improborum fuga & trepidatio, ut neq; illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neq; hi uspiam se jam tutò posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abjectos: illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exsilio consilia inter se communicantes: illi gratulatum ad templa convolabant, hi adspectum hominum lucemq; vitabant: illos sublatos in coelum hos amandatos infra terram putares. Neq; verò multis edictis aut programmatis opus fuit ad pestes quasdam hominum ex urbe pellendas. Ut sol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat: ita nomen ipsum novi Pontificis dissipavit improbos, & urbem terra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipso Pontificatu qualis fuerit, si quis subtilius requirere instituat, ita reperiet, multis seculis nullum Pontificem fuisse, quid ad veteres illos, Sylvestrum, Gregorium, Leonem, ejusdemq; generis alios, vivendi ratione, & consuetudine propius accesserit. Primùm enim si privata & domestica spectemus, eandem in victu cultuq; parcimoniam retinuit, quibus à principio se, cum adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem jejunia erant, eædem preces, eadem statis anni temporibus à certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitûs asperitas; neq; quisquam unquam intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quanto ille eas perpetuò repudiavit. Imò verò, quarum Ecclesiæ constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumq; petentibus fieri solet, iis ut ipse se solveret, quamquam & affectata ætate, & corpore admodum imbecillo nunquam tamen adduci potuit. Quotidie ferè sacrificabat; si id non poterat, omninò ta-

nò tamen ſacroſancto Miſſæ ſacrificio intererat. Nunquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra poſitus, verſabatur in cœlo: & cum hic nobiſcum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domeſticus Dei. Tota quoq; ejus familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumq; multis in locis familiares principum ſumptuoſo veſtis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, ut nulla re magis quam modeſtia ſingulari, & præcipua quadam ſanctimonia vitæ à vulgaribus diſcernerentur. Atq; hæc privatim. Publicè autem quot quantaq; beneficia & in hanc urbem, & in totam Chriſtianam Rempublicam contulit? Revocavit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam: quæ ita jam obſoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. Judiciorum ſeveritatem, quam jam improbiſſimus quiſq; aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renovavit: cumq; acrioribus remediis egere hoc ſeculum judicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis, hominum libidinem audaciamq; frenavit. In quo, ſi qui ſunt, qui eum ut nimis ſeverum, ac rigidum culpare audeant, &, ut molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur, facere id non poſſunt, quin eadem opera de ſua nequitia & levitate fateantur. Nam ſi adverſus extraneos tantùm ſeveritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atq; indulgens fuit, tum ſanè hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos ſui ſe ſimilem præbuit, neq; quenquam uſq; eò carum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit: fateamur, id quod res eſt, ſeveritatem illam ab eximio quodam juſtitiæ ſtudio profectam, his temporibus neceſſariam ac ſalutarem fuiſſe. Jam eum & ab omni avaritia ac ſordibus longiſſimè abfuiſſe, & liberalitate ac

magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ii quoq; qui propter eas quas dixi caussas parum ejus gloriæ favent, confitentur. Cui rei argumento est, & innumerabilium privatorum inopia sublevata & infinita illa vis pecuniarum, quâ omnibus propè orbis Christiani partibus aliqua difficultate pressis, ac laborantibus sine ulla cunctatione subvenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumq; seculorum prædicatione celebrandū beneficium, quo universam Christianā Rempublicam affecit, inita & constituta cum Philippo Rege verè Catholico, & cum Venetis, belli adversus Turcas gerendi societate, quis unquam satis pro dignitate laudaverit? Quam in societatem, ut cæteros quoque principes Christianos perduceret, cùm alia multa molitus est: tum anno superiori, periculosissimo tempore, maximis caloribus, eum quem semper meritissimo unicè dilexit, sororis suæ nepotem, Michaēlē Cardinalem Alexandrinum, sibi sanguinis quidem conjunctione proximum, sed virtutis imitatione propiorem, in cujus adspectu, ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximum posteritati suæ præsidium collocarat, eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit: neque ejus, quem tantoperè amabat, vitam in apertum discrimen exponere veritus est, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Christi gloriam & ad Christianorum utilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo, Patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est, aliorum quidem, quod ex corpore vestro talem principem elegistis, aliorum verò, quod vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hostium duabus maximis pulcherrimisq; victoriis, altera terrestri de iis qui in Gallia, & à Christo, & à rege defecerant; altera navali, cujus recens adhuc memoria

est,

est, sempiterno Christiani nominis hoste, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, quæ sciens prudensq; ne longior sim, prætereo, historiarum scriptores monumentis suis commendabunt æternitati, mihi autem breviter de ipsius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum est: ut intelligant omnes vitam ita laudabiliter actam, non minus laudabili fine esse conclusam. Duo sunt, quæ, cùm ad extremum vitæ ventum est, etiam spectatæ virtutis viros de gradu dejicere interdum solent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et sunt tamen, qui quamdiu à se mortis pericula abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis necessitatem satis æquo animo exspectant. Qui autem utrumque præstet, ut neque doloris acerbitate ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quæ laus si cui unquam meritò tributa est, huic certè omnium confessione tribuenda est. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpessus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquam tamen ullam vocem parùm se dignam emisit: sed illud in ore frequentissimè habuit, Domine adde sanè ad dolorem, dum addas & ad patientiam. Mortem autem sibi ab ipso morbi principio certam, atque exploratam ita non exhorruit, ut de ea sine ullā prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeq; ostenderet eam à se, ut divus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium sit; præscivisse eum, sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atq. illustres ejus rei significationes dedit. Unam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Parasceves, hoc est, vicesimo nono antè ipsius obitum die, sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem, & usitata verborum formula utentem, jussit insistere, & ita verba concipere, ut in iis tan-

tùm sit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paulò post ad aliam vitam commigraturi. Alteram quòd cùm, ob quandam morbi levationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constans opinio esset, septem illa præcipua urbis templa invisere voluit, ejusq; itineris, quanquam viribus morbi gravitate ac longinquitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, apertè professus, velle se eorum reliquias postremum videre, quos se non multò post visurum esse speraret in cœlo. Mortem autem illius & præcesserunt multa prodigia, terræ fremitus, terræmotus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & secuta est tanta populi consternatio, ut ejus desiderium vix longo tempore mitigari posse videatur. Sed nos quidem alienissimo Reipublicæ tempore optimo & præstantissimo principe orbati sumus: ille autem, ut confidimus, è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatemq; productus, promissam piis omnibus possidet hæreditatem: ita ut mors ipsius, si sortem nostram respicimus, luctu & lamentationibus; sin ipsum, cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos verò, Patres amplissimi, quos jam unos mœsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragiis, secundum Deum, tranquillitas temporum & salus Reipublicæ pendet, consulite quàm primùm rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegio, aliquem ejusmodi Ecclesiæ rectorem deligite, qui & sedare possit mœrorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, usu rerum, auctoritate aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstantissima opera, quæ præpropera hujus morte imperfecta atq; inchoata manserunt.

DIXI.

De

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi.

ORATIO XXI.

HABITA ROMÆ NON. NOVEMB. Anno clɔ Iɔ LXXII.

IUS civile me non vulgari via, sed nova quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere instituto; pulcherrimo quartum in annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliudque munus suscipere coëgit auctoritas. Nam, cum homo eruditissimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac urbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa jam ætate otium ac quietem postulante, missionem à vobis honestissimam impetrâsset. nec ei facilè successor idoneus reperiri posse videretur, mihi potissimum mandandum esse ab eo derelictam provinciam censuistis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati vestræ: neq; mihi quidquam unquam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atq; alacri animo subeam: quæq; mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aspernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimescam. Vestrum est decernere ac statuere, quam à quoq; nostrûm hujus quasi Reip. literariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrum, parere & mandata vestra subsequi, neq; unquam nobis ita placere, aut tantùm nobis tribuere, ut de vestro judicio judicemus. Equidem quod ad me attinet, neq; ullam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & abjectam esse duco; & hanc ad quam tradendam nunc vo-

cor,

cor, semper nobilissimam existimavi. &, si aliter sentirem, fortassis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio extremo loco jussus accumbere, convivatoris ingenium ac judicium commendavit, qui rationem excogitâsset, quâ illi quoq; loco dignitatem compararet. Non enim tantùm, ut vulgo dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat, sed etiam sæpè magistratum is qui eum gerit, exornat. Epaminondam ferunt, cùm à civibus suis Telearchus creatus esset; is apud Thebanos magni momenti magistratus: non detrectâsse, sed dixisse ita gesturum, ut deinceps Telearchia honoratior haberetur, Atque ita effectum est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, ut post eum Telearchi perpetuò creati sint ex principibus civitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquentiæ professione parum inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa, & de me longe mihi alia opinio est, Quamvis enim non inficior, magnum me semper amatorē atque admiratorem disertæ atque ornatæ orationis fuisse: studioseq; in eam rem operam dedisse etiam, si vultis aliquando imposuisse populo. & apud eos qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neq; indiserti hominis opinionem venisse: verear tamen, nè exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cùm diu à pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantùm à me exspectari ac requiri puto, primùm ut vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perveniri: deinde ut ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modò erit, neq; autem multum, neq; tamen nihil omninò fore confido, auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulò majore cum fiducia onus id, quod mihi si meum perpetuùm publicæ utilitatis studium divinæ benignitatis aura comitetur, utcunq; posse videor sustinere. Ut enim, si quis hom

egen

egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin id tantùm polliceatur, ostensurum se, quam viam insistere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens à fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurum dicere ausim, quibus eloquentes fieri possint, meritò irridear, cùm ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat. sin id tantùm dicam posse me iis, qui eloquentiæ studio tenentur, vias quæ ad illam ferant ostendere, & ad id quod adamârunt consequendum aliquid opis afferre: caussæ, ut opinor, nihil sit, cur me quisquã aut nimium mihi adsumere, atq; arrogare dicat, aut ea polliceri, quæ præstare non possim. Nolite autem, auditores, existimare, me vulgare aliquid vobis & in medio positum polliceri, cùm polliceor, me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neq; ita eloquentiæ nomen accipite, ut vulgò accipi consuevit. Hodie enim ut quis vulgaria Rhetorum præcepta utcunque didicit, & in Ciceronis scriptis tantum posuit operæ, ut, adhibito Nizolii libro, possit orationem aut epistolam scribere, cujus tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura, & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum consensu, qui nihil altius, aut sublimius cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaque, si de quopiam istorum percunctêre, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit: denique num Philosophiam attigerit, negabit: se enim, relicto aliis Philosophiæ studio, eloquentiæ gloria contentum fuisse. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quam diligenter, studioseq; versaverit? Aliquid se fortasse ex eis libasse dicet, sed properantem & aliud agentem, & qui unam modò spectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum quem ut cæterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam, esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipsi eloquentiæ magistri prodiderunt, cæteros denique Græcos & Latinos Poetas accuratè

curatè pervolutâsti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quasi ego Poëta, non Orator, esse voluerim. Nimirum, igitur, cùm à te omne aliud scriptorum genus abdicâsses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia, Hyperide, Andocide, Isæo, Isocrate, Demosthene, quam plurimum olei consumpsisti, in eis egregium aliquod studium collocâsti, eos, sæpè relegens in succum ac sanguinem convertisti tuum. Imò, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac delitiis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ studio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui: cujus in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, ut, quemadmodum nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non sunt, sono ipso discernere ac dijudicare possim. Benè sit, inquam, istis auribus tuis tàm delicatis, tamq; eruditis: sed cur, quæso, cùm Ciceronem tanti facias, eos, quos tantoperè ab eo laudari videbas, non attigisti? Istos, inquit, legissem, si Græcè eloquens esse voluissem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti satis esse unus Cicero visus est. Quæ ista, malum, Latina eloquentia est, aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquentiam vocat, cùm genera causarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & hujusmodi nænias didicerit, voculas ex Cicerone collectas conjungere, & ex eis quasi tessellis jejunam ac famelicam orationem contexere, sedulò caventem ne quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? Picarum & Psittacorum ista eloquentia est, auditas voces iterare ac reddere; neque quidquam unquam dicere quod sit verè ac propriè tuum.

Aliud antiqui vocabant eloquentiam, qui nisi de civilibus negotiis ornatè ac copiosè loqui posset, qui dicendo ani-

animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfusam multitudinem stupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaq; qui se dicendi magistros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis, ac legibus, multa de ratione instituendarum ac gubernandarum civitatum disputabant, seq; propterea non Rhetoras, aut, quæ tùm usitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etsi eos Aristoteles coarguit, ipse tamen docet, Rhetoricen quiddam esse ex Dialectica & ex Politica conflatum atq; commistum: & opus Rhetorices esse ait iis in rebus omnibus, quæ in consultationem cadunt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata sunt. Tribus autem præcipuis capitibus contineri ait, si ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros esse nos opinentur. Si eorum animi motus quosdam concipiant ad id, quod volumus efficiendum atq; obtinendum accommodatos: si id quod probare volumus, aut demonstremus, aut demonstrare videamur. Ut autem Dialecticus, non ille ex scholastico pulvere clamator odiosus ac molestus, sed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandum instrumentis utitur, syllogismo & inductione: sic ei compar ac geminus, & in dissimili genere simillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respondeant, enthymema quod syllogismo, exemplum quod inductione. His duobus armatus est, his pugnat, his suam & aliorum dignitatem tuetur: neque sine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen sustinere quisquam potest. Enthymematum copia à Philosophis, exemplorum à Poëtis & historiarum scriptorbus petitur: neq; quisquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaserit, qui non

prius omnia Philosophorum scripta, quæ quidem ad formandos mores & ad tractandam Remp. pertinent, omnem historiam veterem, omnes antiquos & Græcos, & Latinos Poëtas diligenter & accuratè pervolutârit. Magnus labor, dixerit aliquis, Fateor: sed magnum & id, quod hoc labore petitur. Et verum est, quod ait Horatius: nil sine magno vita labore dedit mortalibus. Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, Auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Vestra res agitur vobis, ut ille ait Comicus senex, seritis, vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis denique iste pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidiè causa vestra efficientem, quæcunque potero: conantem etiam ea, quæ non potero. Alite vos quoq; studium meum attentione vestra: &, dum ætas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere ut utilitas vestra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & amplissimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantæ curæ est, à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, instabo, urgebo, excitabo, nonnunquam etiam, si res ita poscere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exspectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, si vos literas contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipse commoda vestra ex animo, &, ut vos me vicissim meritò ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis. Secundum librum Tusculanarum disputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attentè audient, curaturum me, ut eis operæ suæ ratio constet,

DIXI.

Pro

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Christianissimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

HABITA ROMÆ KALEND. JANUAR. Anno cIↃ IↃ LXXII.

SI pro cujus quisque propugnatione ac defensione plura pericula subiit, plus excepit acerbitatem, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est: plus gaudii ex iis, quæ ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum est: dubitare non potes, Beatissime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tantò cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine superaverit, quantò non hujus modo memoriæ, sed omnium ætatum ac seculorum Reges gravi ac diuturna susceptorum pro Sedis Apostolicæ auctoritate laborum ac discriminum perpessione superavit. Quò tibi gratior esse debet ac jucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit ejus Regis nomine, qui cùm, pro incredibili studio atque observantia erga te sua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ sunt, impeditus non prius tibi gratulari potuit, quàm divino consilio contigit, ut possis tu quoq; ei vicissim verè ac meritò gratulari. Etsi autem, quæ proximè in Gallia pro religione gesta sunt, propter summam illius regni nobilitatem atq; amplitudinem toto jam orbe celebrantur: neque locus, neque regio in terris ulla est, quæ non plena sit & laborum ac miseriarum, quas Galli superioribus annis pertulerunt; & virtutis ac felicitatis, quæ nuper usus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem statum vindicavit: quia ta-

men neq; Regis nostri & nomine, & reChristianissimi pietas in Deum, quam ipse omnibus notam testatam esse vult ulla ex re melius cognosci; neq; ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur. peto à te, Beatissime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potissimum rerum tractatione consumi collocariq; patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus Nonus ad Regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis jam tunc Henrico regnante, in venis ac visceribus Galliæ concepta ac conclusa latuerat; cuique optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis eventum, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat eadem cùm se sub Francisco secundo commovere cœpisset: & ab eo quoq; intempestiva morte prærepto, compressa modò, & cohibita, non etiam extincta & sublata esset ad extremum universa se ingresso regnare Carolo, effudit. Ut autem aquæ impetus saxorum lignorumvé opposito diu retentus ac retardatus, si fortè tandem ea, quæ obstabant, aut sublata, aut perrupta & disjecta sunt, multò major ac vehementior esse consuevit; ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos, ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatosq; tenuerat, fractis postremò repagulis furere ac bacchari per nobilissimum regnum, & in summa impietate summam licentiam nacti, divina humanaq; omnia cædibus & incendiis miscere cœperunt. Atq; ut antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Hercule recens nato, duas ad eum inusitatæ magnitudinis angues supernè lapsos esse, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent: hoc novo Hercule (Qui enim adhuc adolescens tot jam monstra perdomuerit, meritissimo hujus nominis honore affici potest) regni habenas tractare aggresso, infinita quædam

non

non è superiore loco demissa, sed ex inferis emersa extitit anguium vis, qui & pestilenti afflatu suo omnia contaminare, & teterrimum virus suum longè lateq; spargentes, non ipsi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam, adimere, sed & ex toto regno verum Dei cultum, quo uno æternæ vitæ spes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto; legum autem & judiciorum auctoritate, tùm maximè propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quam stragem, quas calamitates, quam vastitatem, quot inaudita crudelissimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immissas, contigerunt: profanata, eversa, incensa templa: aras sacerdotum cæde maculatas: abstractas ex sedibus suis virgines Deo sacras, direptas urbes, campos manantes sanguine, fluviorum cursus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus sævitiam, feritatem, ne conditis quidem mortuorum ossibus ac cineribus abstinentem. Quis usq; eò Gallici, aut potius Christiani nominis hostis est, qui illa sine lachrymis aspicere potuisset? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot summorum Pontificum, qui tantâ cum laude Ecclesiæ DEI præfuerunt, parens. Tune illa es, quæ susceptam à Christi & Apostolorum discipulis fidem nunquam postea deserueras? quæ non à tuis tantùm, sed ab aliorum quoque finibus hæreticos aliosq; hostes nominis Christiani tàm sæpè depuleras? Quæ Europam, Africam, Asiam, gestis pro Christi fide bellis nobilitaveras? quæ violatam ab aliis Sedis Apostolicæ dignitatem tàm sæpè restitueras? tàm firmis præsidiis sepseras? tàm multis ornamentis affeceras? quæ urbem Romam ab imminenti direptionis & excidii periculo tàm sæpè liberaveras? Verè enim hoc, Beatissime Pater, verè & sine cujusquam injuria gloriari possumus:

duabus præcipuè laudibus homines nostros, post Christum natum, supra cæteras gentes perpetuò floruisse, quod & Christianæ religionis non conservandæ tantùm, sed etiam propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eò dirigebantur, ut & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum utraq; spoliarent. Quod, si utrumq; consequi ac perficere non possent, certè quidem ut eam à summorum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ communione divellerêt. Hoc præcipuè imbiberant; hoc spectabant: hæc eis à principio mens hoc consilium ac propositum fuit. Neque verò dissimulanter ferebant, conquieturos se, &, ut prius, regis Imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quin etiam, si se Rex ab hac sancta sede dissociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias sub Imperium suum subjungendas ostentabant. Sed magnus & à natura ipsa ad honestatem conformatus animus, nec asperitatibus terreri, nec ulla utilitatis specie à recto avocari potest. Rex fortissimus & majoribus suis dignissimus, qui PIETATIS AC JUSTITIÆ gloriam ita etiam puer adamâsset, ut ipsis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo utatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quàm quidquam committendum, quo earum alterutra, vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum consiliis ac suasionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, sed tamen, ut qui corruptas ac vitiatas corporis sui partes, aliis omnibus frustrà tentatis, urunt postremò, aut secant, ne earum contagio cæteris obsit, cùm jam in lenioribus remediis nulla spes esset, ad acriora descendere, & vim quodammodo visceribus suis inferre coactus est. Intestinum ac domesticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari

gitari possunt miserrima, insunt, necessariò ei adversus suos suscipiendum ac regendum fuit: & ruina restinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Cōmissa multa prælia: multa cæsa hominum millia, sæpè fusi ac profligati hostes: Rex tamen clementissimus, & suos, si qua ratione posset, prolatando potius ad sanitatem perducere, quàm delere ac perdere capiens, eis conditionibus acquieverat, quas æquissimas etiam iniquissimi judicarent. Pacata ac composita omnia videbantur: jamq; spes erat, plerosq; ex illis miseris agnituros errorem suum, & ad Ecclesiæ gremium suapte sponte redituros: cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam propè Galliam insepultis suorum corporibus obruerant, quasq; sepelierant, quorum ipsi gladii assuefacti trucidandis insontibus, assiduè cædem sanguinemq; sitiebant, parùm se anteactæ vitæ responsuros judicârũt, nisi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi sceleris accessione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad supplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tàm multa adversus Deum & homines impiè nefarieq; commiserant: iis illi agitati, & à mente consilioq; deducti, veriti non sunt adversus illius regis caput ac salutem conjurare, à quo post tot atrociora facinora, non modò veniam consecuti erant, sed etiam benignè & amanter excepti. Qua conjuratione sub idipsum tempus, quod patrando sceleri dictum ac constitutum erat: divinitus detecta atq; patefacta, conversum est in illorum sceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipsi in regem & in totam propè domum ac stirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem, & in fastis eximiæ alicujus notæ adjectione signandam, quæ paucorum seditiosorum interitu regem à præsenti cædis periculo, regnum à perpetua civilium bellorum formidine liberavit. Qua quidem nocte stellas equidem ipsas luxisse solito nitidiᵘˢ arbitror: & flumen Sequanam majores undas

volvisse, quò citius illa impurorum hominum cadavera evolveret, & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia pariq; sollicitudine regnum filio, filium regno conservasset, tùm demùm secura regnantem filium adspexit. O regis fratres ipsos quoq; beatos: quorum alter, cùm, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipse quater commisso prælio fraternos hostes fregisset ac fugâsset, hujus quoq; pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad se potissimum voluit pertinere; aliter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutem indole, ut neminem nisi fratrem in his regendis æquo animo sibi passurus fuerit anteponi. O diem deniq; illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatissime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & divo Hludovico regi, cujus hæc in ipso pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas â te supplicationes pedes obiisti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm ut primis illis mensibus terram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? Hoc illo nobis portendebat ac præsignificabat dissectus draco, gentis tuæ, beatissime Pater, nobilissimum ac pulcherrimum insigne: fore, ut immanis ille draco, aut illa potius multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam; sed potentissimum & opulentissimum regnum tamdiu obsederat, te Pontifice dissecaretur. Nunc igitur contemplare, quæso, animo novum illum Davidem, cæsi ac prostrati Gigantis spoliis ac sanguine decorum: Eumque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctissime atq; optime, cùm majores meos, maximos & potentissimos Reges, accepissem omnes usq; â Hlodoveo in sinceritate atq; integritate religionis Christianæ, ne uno quidem excepto, plus mille annos

annos firmè ac constanter persti tisse: eosdemq; præcipua quadam erga Sedem Apostolicam observantia periculisq; ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulchrius est, Christianissimorum nomen, & primarium inter Reges Ecclesiæ filios locum consecutos statim à puero illud mihi proposui, ut eos potius, aut adæquare, aut etiam, si fieri posset, superare contenderem, quàm committerem, ut non satis respondere traditæ mihi ab illis gloriæ judicarer. Itaque & Pium V. dum inter homines fuit sanctissimè ac religiosissimè colui; &, eò ad meliorem vitam vocato, cùm primùm audivi te in locum illius esse suffectum, tanto gaudio affectus sum, quantum percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim jam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiveram, quæ de isto honoris amplissimi fastigio dignissimum reddidissent. Prudentiam, quam nihil fallere, justitiam, quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos, quam nulla temporum asperitas imminuere, aut labefactare potuisset. In colenda Deo pietatem sine simulatione; in regendis hominibus severitatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine tarditate gravitatem. Movit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi summa potestate consensio: quæ neq; sine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; sine singulari divinæ providentiæ afflatu potuit contigisse. Magna me spes tenet, fore, ut sub tali Pontifice in ovile Christi gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur, & quæ ab ea desciverunt, denuò congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentissimè defero, ea fide, quam rebus in regno meo gestis satis jam & tibi & universo orbi, ut arbitror, approbavi; simulq; tibi & APOSTOLICÆ SEDI, QUAM DEBEO OBEDIENTIAM PRÆSTO ATQUE EXHIBEO, ET PRÆSTITU-

STITURUM ATQUE EXHIBITURUM IN PERPETUUM SPONDEO. Neque dubito fore, ut à te vicissim quæcunque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inviolata conserventur, sed etiam, ubi occasio tulerit, augeantur. Hæc, quæ tibi Rex ipse, Beatissime Pater, præsens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equidem ordinis regii, unum ex intimis Consiliariis suis, custodiarum suarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambolleti fratrem, & natura, & virtute germanum significanda censuit. Quanquam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præstanti viro, pariq; dignitate prædito Francisco Barone Feralio, Oratore apud te suo cogniturum: non tamen sibi visus est suam in te colendo pietatem satis declaraturus, nisi hujus rei causa propriam ad te legationem destinâsset. DIXI.

De utilitate, jucunditate ac præstantia literarum.

ORATIO XXIII.

HABITA ROMÆ XV. KALEND. NOvemb. Anno CIƆ IƆ LXXIII.

CUM mihi à summis viris, quorum auctoritate, atque imperio nostra omnium studia diriguntur, mandatum esset, ut hodierno die, quo, ut scitis, more majorum, noster hîc quasi Musarum exercitus quotannis lustrari solet, de præstantia literarum & earum artium, quæ literis continentur, aliquid publicè dicerem, quo juvenum animi ad earum amorem incitarentur: quod prius facere debueram, sed inconsulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, cœpi oneris suscepti magnitudinē, cum viribus meis sollicitè

citè comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficilè impositum crederem. Nam, ut Cyrenæus Poëta facilè ait esse omnibus Apollinem laudare, in quo tot, tantaq; laudum argumenta sint, ita facilè videbatur homini quamlibet infanti atque indiserto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare possumus. Neque enim dubitabam, quin omnium concessu multò justius artibus nostris, quàm illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam, tùm demùm in summa me difficultate versaturum fuisse, si eas aut, quod nefas est, vituperare jussus essem: aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo: nullum enim sanè argumentum, quod quidem alicujus momenti esset; ad eam rem reperire potuissem. Quod, si Socrates præsente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, nisi sibi prius pàllio caput obnupserit: multò me magis verecundari par fuisset, in tanto eruditissimorum hominum cœtu declamantem adversus eas artes, quarum omnes dignitate ac pulchritudine, ita incensi estis, ut sine earum tractatione ne vitam quidem ipsam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille sapientissimus senex factu facilè esse ait Athenienses Athenis laudare, quod, quæ quisq; amat, ea libentissimè laudari audit: sic & ipse mihi videbar facilem & expeditam provinciam suscepisse commendandi ac celebrandi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac delitiis esset constaret. Sed interdum occurrebãt alia, quæ me commoverent, nec quieto esse ac securo animo sinerent: Nam & in tàm ubere ac copiosa materia necesse est, unicuique audientium multa in mentem venire, quæ commodè dici queant: neque fieri potest, ut quidquid omnes cogitãt, dicat unus: & ea est hominum natura, ut, cùm quis, quod ipse dixisset, id ab eo, qui dicit, omissum videt: non hoc quoq; dici potuisse, sed hoc potissimumdici debuisse contendat. Ita dum

pro suo quisq; captu, quid ipse dicturus fuerit, cogitat, & alia propè omnia fastidiens, dum id unum dicatur, avidè exspectat: quidquid dixeris; semper videberis omisisse præcipua: & omnia communia ac contrita dixisse, quod ea non dixeris, quæ si dixisses, ipsa quoque aliis obsoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte sit eorum conditio, qui aridis ac sterilibus in argumentis versantur: quorum, sive abundarunt, laudatur ingenium: sive defecerunt, materiæ jejunitas accusatur: cùm contra: ubi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, ubertati materiæ adscribatur, quidquid omissum est, tibi Ego verò quomodo aut quidquam allaturum esse me sperem, quod novitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea versatura sit oratio, in quibus præstantissima se omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iisdem de rebus ornatius ac copiosius dixerint? Sed mihi neq; valdè laborandum est, ut nova conquiram: non enim cantilenæ sunt hæ, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam: sed præcepta, quibus vetustas addit auctoritatem: & si vera, utilia, apta ad id, quod mihi propositum est, digna hujus loci auctoritate, digna vestris auribus attulero, quibus ea cumq; verbis extulero, hoc ipso me satis ornatè dixisse arbitrabor: Agite igitur, viri præstantes, & cum aliis nominibus, tum præcipuè harum de quibus dicere ingredior artium cultu & tractatione clarissimi: agite studiosi adolescentes, quorum mollis adhuc; & tenera ætas in ejusdem gloriæ spem eodem quasi lacte Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram qui instinctu quodam afflatuq; divino ad eas potissimùm artes animum appulistis, quibus, sive quis utilitatem sequatur, nihil fructuosius; sive oblectationem, nihil suavius ac jucundius: sive splendorem ac pulchritudinem, nihil illustrius, aut adstruendam nominis immortalitatem ...ius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui

errore

errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuiq; eorum diem consecrârant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant: multò nobis justiot caussa est quicunque iisdem honestissimarum artium studijs, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniversarius dies majorum sapientia & auctoritate, ad intermissam per aliquot menses earum exercitationem de integro repetendam constitutus sit: cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easq; celebrare, quas nobis vicissim aliquid celebritatis allaturas esse confidimus. Meminisse autem debemus, idcircò id sanctum, atq; augustum locum ad hanc rem delectum esse, ut & in laudandis artibus Deum ipsum laudemus, qui ut alia omnia bona, ita eas quoq; hominum generi dedit: & publicè contestemur, ac profiteamur studia omnia laboresq; nostros & Deo auctore, atq; auspice suscipi, & ad ipsius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propositum, referri. Unde igitur, in tanta eorum, quæ se ad dicendum offerunt copia, potissimùm exordiar? An ab eo, quod semper apud gravissimos quosq; gravissimum fuit, antiquitatis testimonio? Quæ cum artes omnes bonæ sint; nam si quæ malæ artes dicuntur, immeritò eis artium nomen tribuitur: has tamen nostras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocavit: easdemq; artes ingenuas, artes liberales: quod alias aut à servis, aut ab hominibus servitio præditis ingenie exerceri, has unas ab ingenuis ac liberis excoli consentaneum judicaret. Quinetiam cùm Græci earum cognitionem, sua lingua tali quodam vocabulo affecissent, ex quo id modò intelligeretur, statim à pueritia dandam eis operam esse: majores nostri, ut pleraq; melius ac sapientius: qui totum hoc artium genus, humanitatem vocârunt: credo, indicantes, non multò minus inter homines talibus disciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quam inter cæteros & pecudes interesse. Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris

teris animantibus discernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarum utraque in eis, qui harum artium expertes sunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas penè penitus combiberunt perfecta in illis, atque absoluta est. Aristippus quidem, cùm quæsisset quidem ex eo, quid boni filio suo allatura eruditio esset: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemq; alteri qui cùm sibi nimium magnam mercedem posci pro institutione filii videretur, dixerat; ista pecunia servum mihi emere possum. Tu verò, inquit jocans, etiam eo amplius: si unum emeris, duos habebis. Significabat videlicet, quorum collustratus doctrinarum luce non esset animus, eos lapidum, non hominum, aut, si forte inter homines, servorum, non ingenuorum loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omninò esse viæ videntur, quarum unam aliquam à principio ætatis capessere, postea persequi propè necesse sit: ex quibus ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi estis, longè multùmq; aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui ista ætate sunt, partim otio se atque ignaviæ dedunt, mollemq; vitam ac voluptariam sequuntur, ii præsertim quibus amplum patrimonium est: partim si angustior sit res, quàm ut nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandam: alii qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam sibi proponunt: alii deniq; animum ad literas & ad hæc mitiora studia appellunt. Quid igitur istis turpius aut abjectius, qui torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes quo se homines esse testentur? Qui, ut Pharaces illi Homerici:

Non pugnis duráve exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitum, dulcesq; choreas,
Stragulaq; & molles curant post balnea lectos;

Margitæ illius simillimi, de quo idem Homerus:

Non

Non fodere ille bonos, durisvé ligonibus arva
Vertere, non ulli vivebat idoneus arti.

Sic enim & hi neque domi, neque militiæ, neque privatim, neque publicè, neque sibi, neq; aliis utiles, ita vitæ curriculum conficiunt, ut, veluti naves nullum sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati sunt, nobis majorum nostrorum virtute est, unde otiosi lautè splendideq; vivamus. Quid majores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissent, vos hodie in postremis jaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur: sin alii, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantoperè à sapientissimi poëtæ Hesiodi judicio vestra oratio discrepet. Laborem ille & industriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem esse confirmat. Præclarè Cicero: Mihi quidem, inquit, qui nihil agit, esse omninò non videtur. Nam & Physici docent; quæ cuique rei caussa est, ut sit, eandem ei esse caussam ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neq; eos ex somno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusq; id quod à sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius: otio alî vitia: ocium, ut non gravissimus Poëta gravissimè tamen cecinit Catullus, non privatis modò hominibus, sed & regibus, & prius beatis urbibus exitii caussam fuisse. Cùm igitur otiosa & ignava vita ne vita quidem habenda sit, videamus, num ad aliquam potius aliarum artium, quàm ad literas, animum adjicere præstet. Equidem cùm mente ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studiis nostris, aut nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem quæ ita necessariæ sunt, ut eis civitas nullo modo carere possit, duas præcipuas judico, agriculturam & mercaturam; ex iis autem, quæ ad ornamentum civi-

tatis,

tatis. & ad animos honesta voluptate perfundendos pertinent, duas minimè sordidas, minimeq; illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni unaquæq; civitas percipere ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit, atq; elicit; quo eget, id aliunde mercatura importat. Ita civitas sine alterius ope ne suis quidem opibus fruitur, alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis atq; admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota est, ingenii, non corporis, viribus constant: & ad conservandam clarorum virorum memoriam, cæterosq; ad eorum imitationem incitandos non immerito magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium ullam cum literarum studio comparare? Nisi fortè majus est agrum, quàm ingenium, colere, aut jacta in terram semina, depactive surculi, quam ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est; vel si ampla, tot exposita periculis, ut meritò ille olim Laco negaverit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset: cuicuimodi autem sit, tota ferè ad quæstum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis; & eas opes consectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ sunt, nec ullis deniq; casibus eripi possunt. Jam verò quæ Appellis aut Protogenis tabulæ, cum Homeri pictura quæ Phidiæ; aut Praxitelis statuæ cum literarum monumentis conferri queant? Quos ipsos hodiè ignoraremus, nisi solidiorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, quàm artis suæ operibus consecuti. Nam quæ illi artificio suo elaborârant, & solius corporis effigiem exprimebant, & uno tantùm spectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, si nihil aliud, ipsa certe longinquitas temporis confectura, ac consumptura esset. At eruditorum hominum

minum lucubrationes, & clarorum virorum non formam modò corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subjiciunt oculis, & iisdem quibus orbis ipse terrarum, terminis, ac regionibus continentur, & tantam vim habent, ut illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his unis non modò nihil detrahat, sed majorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis anno uno, eoq; non toto posuerat: quibus omnibus DEMETRIUS ipse superstes fuit. At quæ ipsi sibi monumenta ingenii ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum seculis viguerunt; &, cum postea densa quædam & opaca nox omnem propè disciplinarum lucem exstinxisset, ex oculis erepta, incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elatè & magnificè de se, ut solet, Pindarus, sed tamen verè, Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet una defixas in basi: sed quos ipse cantibus suis celebret, eorum famam, terræ mariq; spargi ac disseminari. Sed erunt fortasse qui vitam militarem huic nostræ pacatæ, atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deteram neque propositum est, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnem industriam ad eos celebrandos conferendam censeo: & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris in vitam hominum manant: quod earum ope præclara illorum facinora ad immortalem posteritatis memoriam consecrantur. Sed tamen si quis secum in animo reputet, quæ vita sit ejus hominis, qui, modicis opibus instructus, in literarum studio molliter ac placidè consenescat, & quæ ejus, qui ab adolescentia armis tractandis assuetus, sub dio sæpius, quàm sub tecto, sub pellibus sæpius, quàm domi somnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda

sit. Alterius aures tubarum & lituorum & cornuum clangore, alterius Musarum concentu & Apollinis fidibus assiduè personant: illius oculi cæde & sanguine, & incendiis; hujus admirabilium naturæ operum adspectu & contemplatione pascuntur. Ille aut in ipso ætatis flore hostili gladio transverberatur, aut mancos ac debiles artus & insignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum, nisi quantum rugæ, caniq; venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoscendum, perfert ad ultimam senectutem. Neque verò minus gloriosa, aut minus hominum generi fructuosa hujus quàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis & coërcendis: novit ille quemadmodum urbes expugnentur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, & negligatur: dicet ille, quàm multos homines manibus suis trucidaverit: hic quàm multos à cæde facienda, oratione sua revocaverit: ille quàm multos in servitutem abduxerit, hic quàm multos à servitute vitiorum in veram libertatem perduxerit: illius usus nisi in bello nullus est, hujus opera, & in bello, & in pace salutaris. Itaque si homines inter se amicè ac concorditer viverent, si Dei ac naturæ jussa sequerentur, si denique ii essent, qui esse deberent, jacerent omnes artes belli, ut quarum inter justos justus usus esse non possit, nostræ verò tùm demum florerent, ac vigerent, tùm demum eas optimus quisq; summa corporis & animi contentione sequeretur. Neque verò quenquam ita esse arbitror sanguinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neque ullo, nisi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quàm tabo & cruore oblita & multa strage ac cladibus comparata. Multa consultò prætereò: quod mihi, non tàm, & copiam & varie-

tatem

tatem conſecter, laborandum eſt, quàm ut effugiam ſatietatem. Quis enim unquam tanta ubertate ingenii, tanta dicendi copia præditus reperietur, qui literas ita laudare poſſit, ut non ſemper, cùm plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cujuscunq; tandem generis illa ſint, nulla re tertius, aut facilius, quàm eruditione ac literis, acquiri, conſervari, amplificari queunt. Eſt qui rei familiaris anguſtia preſſus ex ea expedire ſe, & ad moderatas opes ſine ulla turpitudine, pervenire cupiat (Quæ ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior aut facilior eſt? Quam multos ex tenui & exili patrimonio, aut juris ſcientia, aut medendi arte fretos, ut eas potiſſimùm nominemus, paucis annis ad maximas divitias pervenire vidiſtis? Nam quod pleriq; vulgato jam proverbio dictitant ex omni noſtrarum artium numero duas modò illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare. in eo vanitatis illos, ac mendacii facilè res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cùm à propinquis objurgaretur, quod omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, quod ad faciendã pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli uſui eſſet: vultis, inquit, oſtendam vobis, poſſe hominem huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, divitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quæſtum ac compendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorum ſcientia, magnam eo anno olearum ubertatem prævideret fore, multò antè exiguo pretio cùm contrà licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cùm poſtea ſuo tempore, quanti voluit: elocâſſet, magnamq; ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtendit Philoſophos non tàm rem facere non poſſe, quàm majoribus ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonnè Rhetorices

rices professione, & maximas sibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac videnti honoris ergò, aurea statua in Apollinis Pythii templo constituta sit? Quid ille qui eloquentiæ quasi mercator, atque opifex quidam habitus est Isocrates? non & summa gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad triearchiam vocatus, cùm eam his effugisset, ad postremam splendidissimè ac magnificentissimè obierit? ad eam autem non ferè nisi opulentissimus quisque ac locupletissimus adigebatur. Neque mendicus erat, optimus pessimi principis magister Seneca, neque de jure consulebatur. Et tamen quantam sibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam, quibusdam incredibile visum iri. Sed tamen, si vera sunt, quæ literis prodita sunt, haud scio an ullus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congessit. Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Crassus opulentissimus fuisse dicatur: Senecæ opes Crassi opibus duplo majores fuerunt. Propè est ut pigeat, in hac parte tamdiu immoratum esse: sed tamen dicendum fuit aliquid adversus stultitiam eorum, qui ajunt, si quis juris scientiam, & artem medendi excipiat, cæterarum artium nostrarum sterilem esse culturam. Qui error ex eo potissimum natus est, quod doctrinæ mediocritas magnos efferre fructus non potest. Itaque excellendum est iis, qui magna & præclara concupiverunt. At nos simul atque paulùm ultrà prima elementa progressi sumus, falsa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuò opes, & honores congeruntur, jacere literas clamitamus. Non jacent literæ: non jacent: neque jacuerunt unquam: &, si antea jacuissent, GREGORIO XIII. Pontifice non jacebunt. An ille, cùm & omni doctrina instructissimus sit, & ad illos veteres atque usitatos nostros & literarum patronos, Joannem Moronum sacrosancti Collegii Decanum, priscæ majestatis absolutissi-

tissimum exemplar, cujus in ipso nutu plurimum auctoritatis residet, cujus è vultu ipso, atque oculis elucet gravitas humanitate condita: Aloysium Cornelium Camerarium hominem plenum officii, & ad omnium animos ac voluntates devinciendas ipsis gratiarum manibus factum: & illa duo ornamenta seculi firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis Guilielmum Sirlecum & Franciscum Alciatum, & eos igitur, quorum jampridem in fide, ac clientela eramus, cùm proximè eum, quem pleno gradu per sua vestigia incedentem videt, quemque optimo jure cordi suo charissimum habet, fratris filium PHILIPPUM S. SIXTI Cardinalem addiderit, eumq; florentis ætatis commendationem à literarum patrocinio ducere voluerit; qui tali argumento declarârit voluntatem erga nos suam, is, metuimus, ne literas aut egere, aut jacere patiatur? Sed ut unde digressus sum, redeam, atque id quod institui, absolvam: & ad facultates ac copias sine dedecore parandas accommodatæ sunt literæ, & multò magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, si id facere neglexerint, instrumentis sibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abusi esse dicantur. Eademq; ratio est & eorum quibus clari, & eorum quibus obscuri parentes obtigerunt. Nam neque illi ullo majori, aut illustriori ornamento condecorare, & ut Homeri verbo utar, coronare possunt nobilitatem à majoribus acceptam: neque hi ex tenebris ulla ratione facilius mergere, seq; in luce, atque in oculis omnium collocatos, à contemptu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. Rex erat ac Regis filius Alexander Macedo: & viam sibi ad summam claritatem ac potentiam armis quotidie muniebat. At is & plus se debere Aristoteli, à quo eruditus, quàm Philippo, à quo genitus fuerat, & cujus in regnum successerat, prædicabat: &, cùm ab illo divulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, ægrè tulit; ac generosa quadam indignatione motus, epi-

stolam ad eum scripsit, in qua hæc verba sunt: Nam qua re post hæc cæteris præstabimus, si quæ à te edocti sumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum scientia, quàm opibus & potentia cæteris anteire. Hac igitur ille regum stirpe ac sanguine editus. Obscurissimo autem genere ortos quàm multos nominare possumus, quos supra omnes omnium famosas imagines literæ collocarunt? Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam tolerâsse accepimus. At ipse & regum familiaritate usus est, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelaus ex Euripidis, quàm Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Æschinis mater, etiam si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quantoperè coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracusarum Regem Hieronem fuit? Sed quid hujus rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora: ut minus sæpe, quibus illi regnantibus vixerint, quàm qui eis florentibus regnaverint, quærere soleamus. Neque tamen hæc præcipua sunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex literis: sunt alia longe majora longeq; diviniora. Literæ inditos nobis à natura honestatis igniculos excitant: luxuriantes quasiq; fruticantes cupiditates stringunt ac coërcent, easque rationis finibus regnant: abducunt à vitiis, duces & magistræ sunt ad virtutem: prosperis in rebus ornamento sunt, solatio adversis: neque illis exultare atque efferri suos, neque his frangi ac deprimi sinunt: eam denique tranquillitatem animi efficiunt, quàm multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid sibi superesset ex Philosophiæ studio, notissimo versu respondisse dicitur: Chœnix lupinum, & mentis à curis quies. O magnum & excelso animo præditum virum. Quod aliis regna

gna

gna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero animo sint, id ipsi, propter literarum, & Philosophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod si tam multa tamque præclara bona literis ac disciplinis continentur: si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus dignissimam esse; si & ignava vita homine indigna est: & nullo in studio melius quàm in literis industria collocari potest. si ad opes ac potentiam, si ad honores ac dignitates via optimè literis sternitur: si eisdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: quid statis, adolescentes, aut cur oblatam vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atq; evolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, ut ait Bachylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur, neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Musas datur. Non frustra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt: Laborem &, sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excubare voluit Deus: qui, ut dicebat Epimarchus, labore omnia prope hominibus venalia proposuit. Ego autem, ut liberè vobiscum agam, valdè vereor, ne, cùm plerisque vestrûm alia omnia abundè sint, mollitia multi & laboris odio à studiis avocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nausicaan è somno excitat, quam segnem, & ignavam vocat, quod vestes magni pretii, sibi emptas à parentibus, neglectui habeat, easque illotas ac sordidas tacere patiatur: surgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficisci, præsertim cùm instet tempus nuptiarum: iisdem meritò multos è vobis aliquis quotidiè objurgaverit. Surge quamprimùm miser, & ex animo torporem atq; ignaviam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi à cõmuni omnium pa-

xente Deo, multò qualibet veste pretiosius datum est, situ, ac sordibus obsolescere, quasiq; rubigine obduci pateris? cur non potiùs diluculo ad illos proficisceris omnibus obvios & expositos doctrinarum fontes, quibus te mersans, ex quibus arbitratu tuo hauriens pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidum referas? Præsertim cum puerulus amplius non sis, sed ea jam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conspectum hominum prodeundum est. Hinc enim demùm multò magis quàm unda illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; completis, Sed jam longior, quàm par erat, fui. Cogitate, obsecro vos, languidis ac remissis omnia difficilia, navis & industriis omnia pervia, ac facilia esse. Deus optimus maximus, cui quæcunque hîc acta dictaque sunt, grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspiret, ut hæc, ad quæ vos hortatus sum, tam sequi velitis, quam consequi potestis. DIXI.

Oratio XXIV.

HABITA ROMÆ ANNO CIↃ IↃ LXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOC igitur unum restabat adflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens omnium quas excepit, acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerbâ atque immaturâ morte rape.

raperetur? O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula! Meritò lachrymis oculi omnium madent: meritò omnia planctibus gemitibusq; circumsonãt; meritò undiq; querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipse, Beatissime Pater, cujus & in prosperis rebus spectata moderatio est, & in adversis animi magnitudo, in tanto casu cohibere dolorem non potes: quasq; lachrymas gravitas & constantia retinere ac frenare consueverat, eas nobilissimi omnium Regni miseratio, & paterna charitas elicit. Planeq, aliis in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in tàm gravi vulnere, tàm dubiis ac formidolosis Christianæ Reipublicæ temporibus accepto, immanis quædam duritia esset, non flere, non ingemiscere, non commoveri. Qualem enim quantumq; Regem, & quanta, non dicam, indole, quod tamen in homine adolescente satis esse videretur; sed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amisimus? Quem cùm divina providentia, annos natum non amplius decem, in illo celsissimo majorum suorum solio collocâsset: quantas ille jam tùm, quamq; crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, nisi leve, ac ludicrum solet, inusitatæ cujusdam & inauditæ prudentiæ significationes dedit? Incredibile dictu est, quàm sæpè ille ni deliberationibus publicis sapientissimorum senum sententias puerulus anteverterit, quæque illi dicere in animo habebant, ea prior ipse protulerit: nemo ut esset, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & consilii maturitas divinum potius quiddam quàm humanum, videretur. Est certè, est aliqua vis originis ac sanguinis: quosque magnis ac nobilibus populis Rectores destinavit præpotens ille rerum omnium Moderator Deus, in eis plerumque virtus non exspectat annos: sapientiæq; semina eorum animi & comprehendunt facilius, & tempestivius adolescunt. Jam quæ laus in filiis præcipua est, reverentia ad-

versus parentes, & eorum præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præstitit, ut nunquam omninò neque privatis, neque publicis in rebus voluntas ipsius à sapientissimæ matris consilio discrepârit: Quid? in fratres quanta, quamq; se omni ex parte prodens charitas? Quod & semper aliàs cognitum est, & proximè cùm ab Henrici Regis in Poloniam proficiscentis amplexu avelli non poterat, seq; à vita relinqui, quod ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum; & de ardentissimo studio, quod semper habuit conservandæ ac propagandæ Catholicæ Religionis, quid ego nunc plura & prædicem, aut quid res in omne ævum omnium scriptorum ingenia fatigaturas exornare in hàc mediocritate ingenii, & in his temporis angustiis coner? Cui enim ignotum est, aut cui notius, quàm tibi, Beatissime Pater, vobisque omnibus, Patres amplissimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus sit, quæ pericula subierit, quibus damnis se, regnúq; suum sponte mulctaverit, dum quidvis satius esse ducit, quàm ut quidquam in Gallia, se vivo, de Christianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defensione pugnavit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis suis nuper delapsæ de cœlo & sibi solis patefactæ veritatis nomen obtendũt: qui, quod ad legem Dei, cupiditates suas dirigere gravantur legem Dei, ad cupiditates suas detorquere conantur: quorum conspirationes sub Henrico II. initæ, sub Francisco II. leviter patefactæ, susceptis à Carolo Regni habenis, apertè se ac propalam effundentes, potentissimum, dum per illos licuit. Galliæ Regnum omni scelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quanquam id quoque, ut Regiam auctoritatem convelleret, quam ut Regnum ab Ecclesiæ communione divelleret. At ille generosi seminis adolescens, qui amorem

Dei & Ecclesiæ cum ipso nutricis lacte suxisset, totaque mente penitus combibisset, articulatim se prius concidi ac comminui passus esset, quam à recta illa regula patriæ & avitæ religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum suum illis pestibus nititur, dum illius hydræ & in suam & aliorum perniciem contumacis assiduè renascentia capita amputare conatur: quatuordecim, tot enim regnavit annos in perpetuis bellorum fluctibus: & in perpetua Regni ac vitæ suæ dimicatione transegit. Ut, nisi pulcherrimum illud CHRISTIANISSIMI cognomen à majoribus suis hæreditarium accepisset, id ipse sibi posterisq; suis sua virtute peperisset. Quin etiam, cùm capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei esse & expeditam viam non modò ac pacandum Regnum suum, sed etiã ad fines illius sine ullo labore amplificãdos ac proferendos, si remittere aliquid de tanto illo vetustæ religionis conservandæ studio vellet: magno animo aversatus ac detestatus illorum consilia, omnes, sibi coronas, omnia regna, omnia Imperia sordere dixit præ illa immortalitatis corona quam sibi in cœlo repositam esse confideret: Cùmque eum exaggeranda hostium multitudine ac virib⁹ perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipse eos interficiet spiritu oris sui. Propè supervacaneum videri potest, cùm de tàm Christiano Principe verba faciam, quanta illius erga Sedem Apostolicam observantia fuerit dicere. Quo enim quisq; Christum ipsum sanctius & religiosius colit, eò studiosius & magis ex animo Vicarios ipsius colat, necesse est. Quo modo ille de Pio V. cujus memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominem, sed angelum quendam humana inter mortales specie versantem videri dicebat: cujus monitus tanquam cœlestia quædam oracula reverebatur. Nam de te, Beatissime Pater, qui successor illius omnium votis expetitus, divino consilio delectus, tam subita tamq; admirabili totius sa-

cre-

crosanctiCollegii consensione declaratus es, quam magnificè in omni sermone prædicare solitus esset, dicerem: si quàm facilè præstas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tàm libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omnium animos voluntatesque devinxerat, ut, quamquam ex ejus ætate & temperatione corporis, probabiliter spectare poterant, diu se illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes si fieri potuisset, partem aliquam vitæ suæ conferre ac contribuere, & annis suis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocefacere nos vult DEUS, terram nobis, non pro domicilio, sed pro diversorio datam: hanc, quæ vita dicitur, non tàm vitam esse, quàm iter ad vitam: in cœlo, non in terra, nobis esse spem defigendum ac collocandam, agitat omnia arbitratu suo, &, quæ solida ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cùm vexata tot calamitatibus Gallia paulùm tolleret oculos, & DEI ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis; partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum desiderium sui, ita paulatim attrivit ac labefactavit, ut ad postremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod ubi percrebuit, qui tùm plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores ac delitias Galliæ, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum præsidium dejici, alii alia, quæ diversis diversa, non diversus suggerebat dolor, miserabiliter querebantur. Ipse unus interritus, & æquissimo animo exitum divinæ voluntatis expectans, cùm matrem,

uxo-

uxorem, fratrem, cæterosq; propinquos ad se convocari jussisset: primùm quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cum animi submissione ac divinæ majestatis veneratione suscepit: deinde verò contestatus, eò tantùm sibi molestam esse mortem, quod fratrem suum, tùm Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non posset: cæteróqui gaudere se, quòd tantùm successorem habiturus esset, cujus singulari & tot jam documentis comprobata virtute non dubitaret fore, ut res Gallicæ feliciter componerentur: interea obtestari, atque obsecrare matrem, ut regni gubernacula susciperet, quaq; prudentia Regnum sibi tot annos conservâsset, eadem fratri suo conservaret: sese jam tùnc omnem potestatem regiam in eam, usque ad fratris reditum, transferre: hortari cæteros, ut ipsius primum, deinde fratris, cùm revertisset, imperio amanter ac fideliter obtemperarent: præcipuè autem, ne quid unquam prius aut antiquius haberent cōservatione Catholicæ religionis: ex ea bona omnia fluere: ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed jam valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad DEUM vocor: quem ut æquiorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, vestris me omnium adjuvari precibus postulo. Hæc fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuum, CHRISTE JESU, nomen invocans, tuum sanctissima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus, evolavit. Ac, si quidem ipsum spectemus, gratulari ei potiùs quàm lugere debemus. Regnum enim terrestre cœlesti, laborem quiete, mortalitatem immortalitate mutavit. Quod mortuus est, humanæ fragilitatis est; quòd ita mortuus, divinæ cujusdam felicitatis. Bonum certamen certavit: cursum consummavit, fidem servavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, tuis Beatissime Pater, & totius Ecclesiæ precibus adductus, coronabit coronâ justitiæ, quàm promisit dili-

diligentibus se. At illam tot Regum matrem, toties jam custodem ac conservatricem Regni, ipsa sua felicitate miserandam quô nunc, quô tandem esse animo creditis? Quæ ex summis honoribus summos dolores consecuta, ter jam & in viro, & in duobus filiis mortua, vitæ suæ superstes, toties ore suo eorum clausit oculos, à quibus claudi cupiebat suos: tàm sæpè eis officia præstitit: quæ sibi ab eis præstari maluisset. Quid illa fortissimarum domina gentium Gallia? quæ sibi eodem funere cum Rege suo efferri visa est: quæ jacet adhuc perculsa & attonita tanto vulnere metuens, ne illius atrocitate, etiam illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescant. Pro Deus optime maxime, etiam cùm ulcisceris, benefice; etiam cùm pœnas exigis misericors: quibus tàm gravibus culpis tàm diuturnam in se iram tuam Gallia provocavit? Quatuordecim jam anni sunt & eò amplius, cùm illud potentissimum & memoria nostra florentissimum Regnum perpetua bellorum civilium serie ita & ab alienis & suis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici possit, quod scriptum est apud Prophetam: Residuum erucæ comedit locusta: & residuum locustæ comedit bruchus: & residuum bruchi comedit rubigo. Atque ut magis intelligatur, id divina ultione fieri, quoties inibi esse videtur, ut jam jamque componantur ac tranquillentur omnia in ipso, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat HENRICUS II. pacem cum PHILIPPO Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali nascentis semina elideret. In ipso ejus rei conatu ac molitione, inopinata morte sublatus est. Sub FRANCISCO II. conspiratione detecta, spes objecta erat, fore, ut, paucorum supplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Ante ipse mortuus est, quàm de sontibus comprehensis supplicium sumeretur. Nunc nuper eò rem perduxerat CAROLUS NONUS, ut omnes instare finem malorum existimarent.

Ali-

Aliter Deo visum est: qui HENRICO III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tàm multis tamq; illustribus argumentis sibi charissimum esse declaravit, hanc felicitatem, ut speramus, reservare maluit. Neque dubium est, hoc ita eventurum, si omnes nos à vitiis nostris aversi, quæ Dei placandi certissima ratio est, tota mente convertamur ad Deum, eumque assiduè obsecremus, ut compescat iram suam: &, quando CAROLUM in sinum, ut speramus, suum excepit, HENRICI III. ductu, sub GREGORIO XIII. raptores quidem lupos interfici; oves autem, quæ aberrârunt, in ovile suum reduci velit Ita eveniat, Domine JESU, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem. DIXI.

ORATIO XXV.

AD S. D. GREGORIUM XIII. PONT. MAX. NOMINE HENRICI III. GALLIÆ ET POLONIÆ Regis, habita Romæ in Consistorio publico, LUDOVICO CASTANÆO RUSBIPOCÆO, Equite Ordinis Regii, viro illustri, ejusdem Regis nomine obedientiam præstante, VIII. Kalend. Quinctil. Anno CIƆ IƆ LXXVI.

GRATUS quidem ac Jucundus tibi esse debet, BEATISSIME PATER, eorum omnium Legatorum adventus, qui hûc à Christianissimis Principibus mittuntur: tùm ut tibi summum in terris honorem gratulentur; tùm multò magis, ut se Christo ac tibi, ut par est obedire, manere in officio, præstare in fide, & vires, & copias suas ad Apostolicæ

Sedis defensionum semper promptas ac paratas & esse, & fore, profiteantur. Nam & ex illa ipsa divinitus tibi delata dignitate, majorem à te capi jucunditatis fructum necesse est, cùm ea cæteros quoque lætari perspicis; neque tibi, qui communis Christianorum omnium Pater es, ulla ex re verius ac solidius gaudium objici potest, quàm cùm filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus seculis ea Gallorum Regum in Pont. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atque obsequium præcipua quadam charitate complectendum, & legati æquissimis animis audiendi, & dicta, factaq; omnia singulari quadam paternæ voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoq; consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quæ illi longè plurima, longeq; maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt: & honorum, quos ab ea vicissim eximios, pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset, eum se jam nunc in ipso adolescentiæ flore HENRICUS TERTIUS Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, ni hil ut de eo tàm honorificè dici possit, quin id jam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superârit. Quò te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantusq; Rex hodiernô die per clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Ludovicum Castanæum Ruspipozæum, Equitem ordinis Regii, Oratorem ad te suum, tibi BEATISSIME PATER, & Sedi Apostolicæ præstat. Cujus enim Regis nomen à summo Ecclesiæ Pastore & Gubernatore, audiri libentius debet, quàm ejus, qui cum hæreditario jure prin-

cipem

cipem inter Christianos Reges locum majorum suorum virtute partum obtineat, ita per eorum vestigia graditur, ut quantum ab eis omnibus splendoris accepit tantundem ipse unus facilè afferat universis? qui, cùm adhuc adolescentulus ac propè puer esset, ita sæpè, ita fortiter, ita feliciter adversus hostes Ecclesiæ dimicavit, ut eorum astus consilio eluserit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quàm sæpè eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro pervia faciente, ex hostium ipsorum tantæ, tamq; præmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quàm sæpè cominus ab eis petitus, ita mirabiliter servatus est, ut Deus ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem causam in omne discrimen exponenda virtutem positam judicabat. Itaque cùm generosissimi adolescentis non jam prælia, sed victoria, ac triumphi numerarentur, jamq; totum terrarum orbem tàm inusitatæ tamq; inauditæ virtutis fama peragrasset: fortissima ac bellicosissima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragiis adoptavit. Quo ille nuncio abstractus ab ingentibus, ac penè ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti suæ ultrò delatum proficiscens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos sui amore & admiratione complevit. Vix dum novi & à se expetiti Regis suavitatem Polonia gustaverat, cùm secuta CAROLI NONI Regis acerba, & perpetuis lachrymis prosequenda mors, res in Gallia componi cœptas, majoribus denuò procellis involvens totius Regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriæ voce revocatus, cùm eosdem illas dissensiones, quæ Galliæ Regnum

propè subverterant, non modò non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendisset: corruptos ac depravatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex iis, qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos: plena omnia licentiæ, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorũ, eadem tamen, qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine: tuo etiam BEATISSIME PATER & consilio & auxilio fretus, bellum repetiit ac redintegravit: diuq; viris equisque, ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessæ tot calamitatibus Galliæ redderetur.

Sed ut animadvertit, nihil ea ratione, quam tamdiu te(n)tarat profici, ac potius Regno & Religioni vehemente offici, quæ jam multis in Gallia locis labasceret, à plerisq; etiam penitus exularet: interea uri ac vastari agros; oppida diripi: omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obsideri. Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus enervari: opes immensis sumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, nisi maturè subveniretur: aliud sibi consilium necessariò capiendum judicavit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit, quod prudentes medici solent: qui cum ustionibus, sectionibus, inedia, detractione sanguinis, non morbum, sed ægrotum ipsum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiũt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulò copiosiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliqua parte morbi alere, quàm utrumque simul è medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamq; manifesto interitus periculo, ei parti suorum, quæ adhuc superesset ignoscere, quàm committere, ut brevi ne super-

perissent quidem, quibus ignosceret. Cumq; cogitaret, illum ipsum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet: ipse quoq; in tantis angustiis multa à quibus animo & voluntate longissimè abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dùm aliquid melius eveniret. Certè enim, BEATISSIME PATER, fretus ea spe, quàm in Deo primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimùm collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici possent. Sæpè quos severitas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adversus frænum contumaces interdum sessore habenas remittente consistunt. Multi, qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur adversus eos, qui à nobis dissident precibus assiduis, & privatim & publicè ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentum Dei ad inserendam in animis hominum fidem, quæ in plerisque Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, liberè jam toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere: vera ac salutaria confirmare & constituere Catholicæ Religionis usus & exercitatio, quæ multis ex locis indignissimè sublata & expulsa erat, restituetur ac renovabitur. Dabitur à nostris opera, ut vitæ ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis usque adhuc efferavit. Rex ipse unà cum fratre, forti ac strenuo, Catholicæ Religionis studiosissimo Principe, concordibus ac consociatis animis enixè omnia facient, quæ ad errores ex animis suorum evellendos accommodata esse arbitrabuntur. Catharina Regum mater, summa prudentia & consilio prædita mulier, & liberorum amans ultra consuetum matribus modum, cujus è sinu pax hæc prodiit, cujus præcipuè opera & laboribus

conflata & conciliata est, omne ingenium, quò plurimùm valet, omnemq; auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuè continendos, & ad populos ejusdem religionis communione devinciendos. Rex quidem ipse, quod maximi momenti est, non tàm nomine, quàm re & animo, & tota vivendi ratione Christianissimus, vitam sibi potius eripi patietur: quàm fidem: neque unquam degenerabit à majorum suorum nota testataq; virtute: & quàm tibi, BEATISSIME PATER, ac Sedi Apostolicæ, verè atque ex animo obedientiam præstat, eam se constantissimè præstiturum usque ad extremum spiritum pollicetur. DIXI.

ORATIO XXVI.

In funere Pauli Foxii Archiepiscopi Tolossani, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM; Habita Romæ, in æde sancti LUDOVICI IV. Kal. Junii CIↃ IↃ LXXXIV.

SI ut opum ac potentiæ, sic eruditionis ac sapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris institui possent, is demùm PAULO FOXIO idoneus laudator reperiretur, quemcunq; ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & uberior omnium laudandarum artium seges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi major, quàm in eo exstiterit, ex omni memoria nostra deligi quisquam potest. Quò mihi majus ac difficilius onus impositum esse video, in hoc ornatissi-

natissimo consessu de laudibus ipsius verba faciendi: quod neque unquam subire ausus essem, nisi & mea me multis abhinc annis suscepta adversus eum observantia, ut id facerem, adduxisset, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgisset: neque nunc ei me ferendo parem fore considerem, nisi mihi, quod vix dictu credibile est, ipsa levamento ac solatio esset difficultas. Nam si quenquam alium de PAULO FOXIO pro ipsius dignitate dicere posse existimâssem, valdè me puderet in eum locum conscendisse, unde nihil aliud viderer præstitisse, quàm ut summi viri laudes inopia dicendi detererem: nunc cùm satis intelligam, quod mihi eventurum est, ut oratio mea longè multumq; infra ipsius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioso & exercitato homini eventurum fuisse, facilè patior delectum potissimum esse me, cujus prædicatione quasiq; præconio admirabilium ipsius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illæ fortè minus notæ fuissent, qualiscunque cognitio perveniret. Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in unius semihoræ curriculum omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neque committam, ut ex tam brevi tempore pars à me ulla in rebus non necessariis consumpta videatur. Primùm igitur si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, verè hoc affirmare possumus, non multas gentes in universo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria comparari queant. Quæ cùm ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior quod cum potentissimis Regibus & Imperatoribus multiplici se jam pridem affinitate devinxit Nam ut vetustiora taceam, neq; illa repetam, quæ quingentos ferè ab hinc annos à COMITIBUS FOXIIS gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla unquam obliterabit ætas, his certè centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exstiterunt: Earum

prima est Anna, Joannis Foxii Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Ungariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, aviam ejus qui nunc feliciter imperat Rodolphi. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginam Navarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Joannem Albertium detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus Rex, avus Henrici, à quo hodieq; idem regnum hæreditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disjicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assuetus, postremò ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo suo fortissime dimicat, etiam moriens vicit, ejus igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia, Gastonis Quarti filia, quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli Octavi primùm, deinde etiam Ludovici Duodecimi uxorem, ex qua nata est Claudia uxor Francisci Primi, mater Henrici Secundi, avia ejus, qui hodie regnat, & ut speramus ac cupimus, diutissimè ac felicissimè regnabit Henrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente natus est Paulus Foxius anno Christi M.D.XXVIIJ. patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriam additurus. Natus autem est ea non oris modo ac vultus, sed totius corporis pulchritudine, ut ex ipso-

aspe-

aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem: mea enim quàm illius, biennio ferè grandior erat ætas, neque quenquam unquam videre memini, in quem verius conveniret id, quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratam ac jucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut quæ discebat, non tam accipere à magistris, quàm ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur. Mores etiam tum in illa ætatis teneritate graves, severi, compositi, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: ut eos quibus cum una erat, & incredibili quadam jucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbescenti segetum viriditate certa propè spes futuræ messis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis postea fuit, tamen facilè augurraretur fore: justum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quàm ad sua conniventem. Literarum studia ita puerulus adamavit, itaque in eo postea constanter perstitit, ut id unum à publicis negotiis diverticulum perpetuò habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, semper in literis omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis literis Lutetiæ diligenter excultus, ibidemq; in Philosophiæ studio magna cum cura exercitatus, Tolosam se ad percipiendam jurisprudentiam contulit, quo in studio tantos brevi tempore progressus fecit, ut adhuc adolescens publicè de utroque jure, magna cum omnium admiratione responderit, eosq; honores consecutus, qui amplissimi; confecto studiorum curriculo decerni solent, incredibili hominum concursu jus civile docuerit: cùm ad eum inusi-

tata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucidè, de confusis ac perturbatis ordinatim ac dispositè, de dubiis enucleatè disserentem, etiam ii, qui diu magna cum laude docuerant, discendi caussa quotidie convenirent. Inde cùm in aulam regiam venisset, ita statim HENRICO II. Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quàm unus hic universis. Ipse verò & officia obibat diligentissimè, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes salutaret, & cum eis sermonem confereret, & eos, quò opus erat, deduceret ac reduceret: neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter absumebat: sed repetitis de integro studiis, Platonis præcipuè & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum ejusdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes, ita studiosè pervolutabat, ut eos in succum ac sanguinem suum converteret, omniaq; eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaq; de rebus maximis consilia tempestivè uteretur. Historiæ quoque multum operæ ac studii dedit, gnarus illustria præcepta nulla re magis, quàm exemplis illustribus confirmari. Itaque tum sacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domesticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere ingressus esset, optimis & accommodissimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione aut odio vetere & ingenio loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cùm jam ad obeundas

das legationes esset aptissimus, antequam tamen ullam earum susciperet, ex usu suo fore ratus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibiq; disceptandis quotidiè maximi momenti negotiis, firmiora & solidiora sapientia fundamenta jaceret, seq; illi præstantium virorum cœtui quasi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipsius voluntate cognita, confestim Rex HENRICUS eum in Consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus est, quòd cum in eo Senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremum non nisi gradatim pervenitur, PAULO FOXIO jus inter primos assidendi, dicendæq; sententiæ statim à principio tributum est. Ibi verò partam sibi antea juris intelligentiam assiduo tractandorum negotiorum usu ita perfecit ac perpoliit ut b[illegible] tempore principem inter Jurisconsultos locum obtin[illegible], cùm eos quidem qui in libris consenuerant, seq; uni cognitioni dediderant, usu & exercitatione rerum forensium: eos autem qui se magis ad usum forensem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potius, si apertè id quod res est, extincta jam invidia, profiteri volumus: utrosque utraque laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit sub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo FRANCISCO II. viro suo in regnum suum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conservandæ religionis, in quibus si postea pari fide ac consilio ædificatum esset: fortassis hodie neque Regina miserabiliter captiva teneretur, neque status religionis laboraret. Illinc cùm rediisset, anno M. D. LXI. Legatus in Angliam missus est, ubi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perspicacitate ac solertia in munere suo versâtus est, ut magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina struere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui à Deo & à Rege

rebellaverant adjuvandos, quod non ipse detexerit ac patefecerit, Regiq; indicaverit, eiq; viam ac rationem ostenderit, qua perniciosa Jezabelæ consilia maturâ perveniret & occuparet. FOXII præcipuè consilio occultisq; monitis, inita est à Rege ratio extorquendi ex Angelorum manibus celeberrimi ac munitissimi portus Gratiarum, quo illi sibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obsessam tenebant. Foxii consilio repertum est, quomodo Rex ea pactione quam HENRICUS II. fecerat, de restituendo Anglis intra certum tempus Galitio solveretur: utq; obsides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniæ, qua Rex depaciscendi facultatem dederat, redimerentur. Illud verò commemoratione dignissimum, quòd quamdiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermisit, quin, quamlibet fremente Regina sacrosanctum [illegible] issæ sacrificium domi suæ celebrari jusserit: ad quo[illegible]m avidè conveniebat ac concurrebat, magna & Ang[illegible]um & exterorum CATHOLICORUM multitudo, quos ille fovebat, consolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, præsidium, perfugium erat: à quibus nō tantùm mala multa imminentia depulit, sed effecit etiam, ut multa damna, quæ eis data erant, restituerentur. Ob quæ merita, ubi primùm ex Anglia revertit, in sanctius atq; interius Regis consilium adlectus est. Secuta legatio Veneta: in qua non tantùm Regi cumulatissimè satisfecit, sed etiam illis sapientissimis Patribus, universæq; Venetæ civitati jucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cùm in aulam rediisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus semper è principibus fuit: cùm & doctrina, & usu rerum & prudentia excelleret: neque sibi quidquam præter sincerum Dei cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositum haberet. Inde sub finem anni M. D. LXXIII. legatus

de

de rebus gravissimis & ad Summum Pontificem, & ad plerosque Italiæ Principes, quæ sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transegit. Interea cum Gallici tumultus utcunque compositi viderentur, missus est à Rege ad Heinricum Regem Navarræ, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac præsentia sua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post novæ turbæ concitarentur, tantùm tamen PAULI FOXII virtute perfectum est, ut, cùm quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, divini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, everterentur templa, sacerdotes crudelissimè contrucidarentur: Agini, quæ urbs, secundum Burdegalem, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis libere opera daretur, starent sarta tecta templa, sacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent: sacra & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cùm & publicè & privatim FOXIUS Catholicis animos faceret, eosq; ad benè sperandum excitaret: ita ut eorum protector, conservator, parens uno omnium consensu haberetur: Scripsit ea de re Clerus Aginensis ad virum summa dignitate præditum CAROLUM RAMBOLLETUM Cardinalem, petens ab eo, ut hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eiq; omni asseveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotum, cæterorumq; divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne secundum Deum, unius PAULI FOXII virtuti auctoritatiq; deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à Sacerdotibus mactandis crudelitatem suam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa præterea memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quàm vestra satietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio
ad

ad summum Pontificem : ita tamen, ut priusquam in am proficisceretur, unà cum Catharina Regis matre Aqu tanium Galliam Narbonensem, Provinciam, Allobroges obire. in singulis oppidis consistere, ac conventus agere, resq; perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optimè ac commodissimè componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quàm salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, restituta, Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas Ecclesiæ ministris reddita, multorum animi, qui nutabant, confirmati. Multa munita loca in Regis potestatem redacta, auditæ populi querimoniæ, adhibita remedia multis, malis quæ superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primùm, deinde PAULI FOXII prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum usque deducta, Romam iter cœpit; ibi ita se moresq; suos, totamq; anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neq; dici potest in obeundi Legati munere quantopere, & pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusq; fuerit, integritate vitæ, summa vultus ac sermonis comitate, promptissimo ad opem ferendam animo, sive quis auxilio, sive consilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusq; rebus vacaverat, exigua tamen omnia videri poterant; prout ea erant, quæ agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam præsens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi provincia, ad TRIDENTINI Concilii præscriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum ECCLESIASTICORUM nundinationem, fœdasq; illas, sed nimis usitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere,

disso-

dissolutos ac diffluentes Ecclesiasticorum mores severis legibus coërcere ac constringere, clericorum seminaria instituere, templa eversa erigere, ruinosa fulcire, reditus Ecclesiasticos injustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam suscipere, & perficere, ut eorum, qui illa fundâssent atq; instituissent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè observaretur, omnia denique summo studio facere, quæ ad boni & inculpati præsulis officium pertinerent. Sed ô spes hominum fragiles, ô fallacia consilia. Hæc eum cum maximè meditantem, & ea una in cogitatione noctes diesq; defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impressionem expertus est adstans ad aram, cum solenni die, quanquam principium quoddam leviter commotæ valetudinis sentiens, abstinere tamen à re divina facienda noluisset. Quem cùm & medicorum cura, & singulari victus temperantia depulisse jam videretur; haud ita multò post, cùm ad hominis GALLI de magna re sua periclitantis caussam adjuvandam, ut erat in omnes officiosissimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum ut rediit lassus, denuò decubuit: nec alius ei postea morbi quam vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum sævientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantasq; moribundus animi verè Christiani significationes dedit? Qua submissione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione sacrosanctum Christi Corpus excepit? Quàm placidè ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantùm quamdiu sui compos erat, sed etiam cùm propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoq; tamen nihil aliud quàm CHRISTUM, CHRISTUM DEUM suum, in ore perpetuò habuisset, ad eum quem spirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem spe-

speramus ac cupimus, evolavit. Hem PAULE FOXI, quantam quamq; justam multis mærendi occasionem morte tua obtulisti. Et si tua quidem causa, nihil est quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te semper homines majoribus dignum judicarent. Tu ausam lacessere te invidiam virtute constantiaq; superasti. Tu, quod ii, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitasti. Is cujus tu judicium maximi faciebas GREGORIUS PONT. MAX. & vitam tuam summè probavit, & mortem non modò honorificentissimis verbis, sed etiam lachrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis hæc ipsa principum virorum, quæ ad cohonestandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Tolosæ dolendum, quæ similem tui pastorem nunquam fortassis habitura, prius te spoliata est, quam vigilantiæ tuæ fructum ullum percipere posset. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Consiliarium amiserit. Dolendum Ecclesiæ, quæ labantibus in Gallia rebus suis magnum auxilii spem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus divinæ voluntati acquiescendum est. Nos, quod unum tibi præstare possumus, & colemus memoriam tui, & te fusis ex animo precibus adjuvare conabimur sperantes fore, ut ipsi vicissim tuis precibus adjuvemur.

DIXI.

EPI-

EPISTOLARUM,

M. ANTONII MURETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI.

LIBER PRIMUS.

M. ANTONIUS MURETUS JOHANNI NICOTIO V. CLAR. Consiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MULTÆ causæ sunt, JOANNIS NICOTI, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolæ expetantur. Sunt quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quædam pulchritudo, nullo ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet: Sunt contra, quæ & verborum & sententiarum minimè vulgato genere cultum & artificium ostentent. Nonnullæ etiam ita scriptæ sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsêre, vixerunt Atque hæ, sive à disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tantò cupidius leguntur: sive etiam ab iis, qui lepore ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Historia enim, ait Plinius, quoquo modo scripta delectat, Graves quædam & Philosophicæ,

phicæ, officii præcepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quædam etiamsi ad res modò privatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamen hominum studia, propter eorum, à quibus scriptæ sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut quos admiramur ac magnifacimus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteq; ac verè Xenophon, virorum virtute præstantium non seria modò, sed & joca digna esse ait, quæ memoriæ commendentur. Et certè si vascula quædam, quibus illi usi erant, & alia quæ in eorum suppellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis cupidos emptores invenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus: multò magis eorum quamlibet tenues & exiles epistolæ in pretio esse debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, causam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre, multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim Latinas literas amant, & ad aliquam Latinæ scribendi facultatem pervenire cupiunt, quis quamne est, qui cum extent Ciceronis, Senecæ, Plinii epistolæ, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ, aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque scribendæ epistolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius: aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quæ, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsæ adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupidè legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac literis consenuerim, nullam & unquam attigerim Reipub. partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quæ

quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea res meas cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cùm in cæteris, tum in hoc præcipuè genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, rarò admodùm his legere; certè quidem nunquam his scribere, sed ut primùm fluxerunt, liturarum sæpè ac macularum plenas ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei descripserant, cæteræ ab iis ipsis, ad quos missæ erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipsis pervenerant corrogandæ, quasique ostiatim conquirendæ fuerũt. Quas nonnullo ordine aut personarum, aut temporum (neque enim res tanti videbatur) sed ut quæq; allata erat, & cum eis nonnullas ad me, à viris doctrina & autoritate præstantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi, ut tuæ vel voluntati obsequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ nostræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem spectatæ tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut suadenti adversari fas putem. Quare quid à me postules, aut quid me facere jubeas, ipse videris: certe quidquid postulaveris: quod quidem in me situm sit, consequeris. Hoc autem æquiore animo passus sum extare aliquas Epistolas meas, quod quædam multis jam abhinc annis editæ sunt pro meis, de quibus scribendis, ego ne per somnium quidem unquam cogitavi. Confinxerat eas is ipse, qui tanquam à me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, sed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: Cùm plurima & maxima officia, quibus à me affectus erat, summis injuriis compensare vellet. Qua de re olim à me graviter objurgatus, multis tum lachrymis à me veniam petiit. Laqueo digna commisisse se fassus, cùm ei sermoni HA-

DRIANUS TURNEBUS, & JOHANNES AURATUS, præsentes interessent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia nostra peto, des operam, ne quid istic excudatur pro meo, quod meum non sit. Quid enim futurum est, nisi coërceatur istorum audacia, qui superioribus mensibus Poëma quoddam de laudibus JOANNIS AUSTRIACI, quod ego nunquam legeram, pro me ediderunt: In quo & mihi & ei, cujus illud poëma est, imposita insignis injuria est. Nunc tua potissimùm fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale post hac eventurum esse confido. Vale, ROMÆ, 9. Kalend. Septembr. M.D.LXXIX.

JOANNES NICOTIUS LIBELLOR. SUPPLIC. IN REGIA MAG. Marco Antonio Mureto Viro eruditissimo. S. P. D.

II.

REm periculi mei me fecisse ex te audio, quo efflagitatione mea, quas ad plerosq; amicos tuos dedisti literas, tandem in manus hominum venire sinas. Ergò verò mi MURETE, id, quid periculi sit non sanè video: excidisse tibi quidem certè, singularis hujus erga literatos omnes beneficii gratiam facilè perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tàm ingenuè fateare. Nulla enim mehercule earum, quas memoras causa satis justa, ad premendum tibi unquam fuit: Nam quam jam inde ab adolescentulo, unus è nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem & quovis scribendi, & toto ipsius vitæ genere ita sis consectatus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam quæso, erit, qui, quùm tuas epistolas leget, nō ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) & eximiarum atque præstantium rerum tractatione,

ne, singularem & voluptatem, & fructum capiat? Quæ tu summè doctus, ad præstantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieq; quin scribas, efficere planè nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quàm familiarium Epistolarum nomen, meritò debeatur. Literatorum, MARCE ANTONI, ac studiis doctrinæq; deditorum virorum inter ipsos, per literas consuetudo, quidpiam egregium atque excellens semper habuit, perpetuoq; habitura est. Id adeò quidem, ut illorũ, qui olim extitere etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritq; quoad quidem mortales terram colent, cuiq; seculo, rerum & publicarum & privatarum, tùm earum quoque, quas neutrarum expertes facilè dixeris, sua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multò certè magis è re sua condiscant, perceptamq; usurpent, quam quæ longè anteactis seculis extitit. Memini quidem me, quùm in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tàm in rebus Legationis illius commodè gerendis antiquis vel fœderibus, quæ cum Lusitanorum Regibus, nostris olim intercessere, vel Annalibus utriusq; gentis versandis, quàm quorum ætati fermè suppares sumus, adjutum ac sublevatum fuisse. Enimverò MURETE, nonnihil haud ita dispar, in ipso etiam scriptorum genere contingit. Nam quùm ad consuetudines hominum inter se instruendas atque ornandas, quæ viri omni doctrina eruditi, cum sui similibus per litteras colloquuntur, magnoperè conducant; ipsa autem consuetudinum colendarum ratio ac disciplina, nequaquam in ætates solùm, verùm etiam propè jam in annos singulos varia eveniat: non tam aut Ciceronis quidem ipsius, aut aliorum quos refers, Epistolis, qui nunc inter homines agunt, quàm aut tuis, aut eorum qui tui sunt similes, qui profectò perpauci sunt, adjuvabuntur. Non sunt denique

ejusmodi tuæ Epistolæ, quæ seclis innumerabilibus manenere, ac, ut Scævola ajebat, canescere nequeant. Itaque tu, ne tibi desis, valdè te hortor atque moneo. Meo res omnis planè, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi verò id me tutò jubere facilè sentio, ea lege tamen ac conditione quodvis periculum absuturum promitto, si quod nunc agis, id tu multò dehinc etiam prolixius ages, quæque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis, partum à malevolo, nescio quo, per summam fraudem, suppositum tibi fuisse, qui falsò se tuum esse dictârit, id equidem adeò immeritò tibi accidisse, ut debeo, magnoperè doleo. At herclè, illo mihi haud satis insidiosè eam fraudem adornâsse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis affabrè effictum commentum, pro tuo agnoscet. Sunt, mi MURETE, pestes quædam hominum, per summam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium Quos tu, cui quidem benè beateq; vivendi ratio constat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderatè feras oportet. Hujusmodi ego hominum monstra, à lacessitis ulciscenda minimè esse censeo, quibus ipsis invidia, quæ miserrimè peruruntur, satis superq; perenni supplicio est. Nam monstro sanè haud absimile est, in obscuro Patriam jacere malle, quàm ferre æquo animo, lumen ei à præstantiore quopiam præferri. Haud sanè luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quàm quantum ille sua face ei prælucere potuisset. Non ut in prædiis urbanis, æquè in litterarum morumq; studiis, ne altius quis tollat, actio ullo unquam jure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τῶ ἀγαθῶ παντελῶς μὲν πᾶσι ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, tuus ille, aut si certè das, etiam noster in Νικομαχείοις docet. Nihil planè erat, qood malevolus ille jure queri

possit

posset, si tu, doctrina singulari ac ingenii vi admirabili, in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quùm ipsi pariter altius tollendi, omnium gentium institutis ac moribus, jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefariè, sibi prospexisse videatur, qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quo summo ornamento es, erisq; dum Latinæ loquentur literæ, id λίαν φθονερῶς, damno sibi existimârit. Sed illum jam missum facio. Tu verò, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnificè contemne: ac perge porrò, quò jamdiu contendis, ad palmam quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non defuturum, hoc mihi credas, vehementer velim. Vale, & me quod facis, etiam atq; etiam ama. Datum Braiæ Comitis Roberti pridiè Kalend. Octobr. M. D. LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. Paulo Manutio.

III.

Heri redeuntem me à Balneis Aponi, quo me, partim animi, partim valetudinis causa, contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quàm mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede, quidquid reliquum erat molestiæ ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος τοῦ περὶ πόλιν ἔμαθες detersferunt, omnemq; ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam sanè atq; illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui, de quo, etsi mihi nunquam, ut dubitarem, contigit: tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio, quasiq; professio

pergrata mihi, perque jucunda sit. Ego, mi Manuti, cùm de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad medicos, meq; illis omni ex parte indicâssem, neq; quidquam de tota mea ratione ac consuetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui, nisi id quod ipse per me facilè suspicabar; nocere mihi, quòd tàm raró exirem domo; quodq; ut me impetus ceperat, ita me, nulla habita ratione temporis ad legendum, aut ad scribendum darem. Itaque de eorum consilio meditor paulò laxius ac solutius vivere: & ante cibum ambulatiuncula modici sudoris aliquid excitare: prætereaque cùm videbitur alienis & oculis legere, & manibus scribere; quem ad usum parare cogito amanuensem quempiã, cui Epistolas inambulans dictem: nisi si quid erit τῶν ἀποῤῥήτων. quanquam hæc quoq; interdum, sed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim solebam statim à prandio calamum in manum sumere, & horam unam atque alteram Epistolarum scriptioni dare: quo, reipsa comperi, nihil esse perniciosius. Cavebo igitur, & , ut mones, parcam mihi, cùm mea causa, tùm me Hercule etiam tua. Non enim levem neque contemnendam jacturam faceres, si quid mihi contingeret, φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego verò amicus tibi sum, & amicus ex animo: quales admodum paucos esse, non injuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: sed tamen dabitur ópera, ut satisfiat tibi. Torquatus Bembus respondit se cognoscendi mei cupidissimum esse, mihiq; libenter gratificaturum quacunque in re posset. Quod scribam aliud nihil occurrit, etiam atq; etiam vale, mi Manuti. A. D. 4. Kal. April.

Patavio.

EI-

EIDEM.

IV.

DE Tibullo ac Propertio: Libenter hoc & omne militabitur bellum: ut ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque assiduè mereris, nulla ut in re unquam à tuo studio discrepare debeat voluntas mea. Sed quæso te, quid tu facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum commentario meo, Tibullum autem & Propertium sine ullo commentario emittere, eosq; tres unum in librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem suspicari. Hoc si est, non equidem reprehendo, neque improbo: etiam librum putó vendibiliorem fore. Sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio est, fac ut sciam. Nam si ego rectè conjeci καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortasse aliquid novi consilii, quod tibi nō displiciturum esse confidam. Hodiè cōstitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus unà: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum, vereor ne illis obstet, quò minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoq; cogitanti ac scribenti, per mirum, perq; incredibile videbatur. Accuratiùs igitur cogitabo, & cras aut summum perendie, totam illam rationem minutissimè, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi: Hercules quoque tuus sexto aut septimo abhinc die venit ad me, neque unquam postea rediit. Ego autem, quando præsenti tibi studium in te meum declarare non possum, libentissimè illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόν τε, omni genere officii prosequendis tuis declararem. Quare, etsi quid eorum causa possim, non video, aut potius, nihil posse me, propè video: tamen erit mihi pergratum, si ita ad eos scripseris,

ris, hanc domum æquè ipsis patere, ac tuam, neque quidquam mihi posse accidere gratius, quàm si me ipsi aliquid sua causa facere jubeant. Ama me mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idus April. A. D. LVIII. PATAVIO.

EIDEM.

V.

DE TORQVATO vehementer amo te. Exemisti enim mihi scrupulum sanè molestum: Nam subverebar, si ad illum scribens, patris mentionem facerem, quo id ipse animo accepturus esset: ideoq; avebam videre Epistolam tuam; quæ me docuit metum illum inanem fuisse. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras, aut summum perendie, intereà operis, quod agant, non desore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus Summoperè cuperem, si commodè fieri posset: ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem filo conjungeretur. Cujus meæ cupiditatis, quæ causæ sit, facilè te suspicaturum putos. Esset, ut opinor, munus hoc pacto, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀστειότερον καὶ μουσικώτερον. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo filio, tàm multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum è meis, sed tàm multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eò factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam, quod ita cecidit, ut à Pentametro inciperet pugna, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facilè corrigi. Characteres tui Græci sanè luculenti, ac dolorem Gallorum nostrorum vicem, quos à te cæteris omnibus rebus jam pridem victos,

ctos, typorum quoque Græcorum elegantia superatum iri video, nisi plus te quàm plerosq; illorum amarem. Edendi autem Syriani consilium, cui eandem displiciturum, displiciturum verò? imò cui, qui quidem homo sit, non summoperè placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir est & literatus: & benè apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur te ad binas litteras suas nihil respondere: neq; non tamen facilè suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cùm manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. Salvebis ab eo, & à Molinio nostro. De Epistolis tuis, noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maji, PATAVIO. Anno M. D. LXVI.

EIDEM.

VI.

SI PEGASI sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te accepisse oportet: at tuæ hodiernæ literæ significant opus eis deesse. Itaq quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cùm istic essem apud te reliqui: alteras quinque nudius tertius misi; tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa missurum esse te dicis; iterū tibi dico: quid cogitem nescio. Nam, sive illa ad te perlata sunt: deesse illis, quod agant, non potest: sive non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, si quid amplius misero. Itaque nihil amplius mittam, ... dum quid illis factum sit, cognovero. Vale 10. Kal. Maji. PATAVIO.

EIDEM.

VII.

MIror, quid acciderit, quòd à te nihil hoc triduo litterarum; præsertim cùm adhuc ad binas meas nihil responderis; quarum alteras accepisti cum indice eorum, quæ in Catullo peccaverant librarii : alteras cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, verè ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæso te, eripe mihi hanc molestiam : & si apud te est, ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego cùm primùm à te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & scholia. Vale, 3. Id. Maji. PATAVIO.

EIDEM.

VIII.

EGo verò te nihil de me tàm improbé suspicatum, certò scio : teq; omnia scripsisse ἀπλύσματα καὶ ἀφελέσματα persuasissimum habeo. Sed quod ea de re scripsi, jocatus sum non tàm in te, quàm in meipsum. Sed quando tu ita vis, omittantur sanè hæc nomina. Catulli, quod reliquum est, ad te mitto. Cætera urgeo. In iis, quæ accepi, non admodùm multa librariorum menda sunt : nonnulla tamen, sed levis momenti, in OdeSapphonis tria aut quatuor, quæ sanè excidisse nollem. At hæc relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more dicare debeam : neque satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνώτεροι sunt, alii κενώτεροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his literis, &, totum φιλοδόξους magis, quàm φιλοχρημάτους. Omninò Venetiis exeundum est. Nám ista littora planè litto-

ra ſunt,fruſtrà ares,fruſtrà ſeras, Tu, ſi potes,conſilio me adjuva. Nam me herculè, ſi nihil aliud oſtendatur,potius amiculo cuipiam meæ ſortis hoc munuſculum deferam, qui me amet,qui mihi benè cupiat,qui mihi ſaltem gratias agat, quam cuiquam ex iſtis ſplendidis, qui omnia ſibi ultrò deberi putant. Quæſo te, quando ego neque defugio, neque defugiam unquam quicquid tu voles laboris, ſuſcipe hanc cogitationem cauſa mea. & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in cæteris, ita in his quoque rebus acutiſſimum & ſagaciſſimum, ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut ſoles, conſilium dederis, quicunque erit eventus, æquiſſimo animo feram. Vale, A.D.V.Kalend.Maji. PATAVIO.

EIDEM.

IX.

DE Propertio quietus eſto. Libenter hoc & omne militabitur bellum, in tuæ ſpem gratiæ. Neque quod dixeram,eò dixeram:ſed tu aliorſum accepiſti, tantùm enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως. Accipio tamen, quod das,fore, ut tui iſti Pegaſi minus incitatè volent. . Mitto ad te Epiſtolam ad Bembum αὐτοσχεδιασμάτιον. Mihi crede, ſemel ſcripſi : ſemel relegi,ſed eò fidentius, quòd ad te mittitur, tanquam Ariſtarchum, quidquid minus placuerit ὀβελίσοντα. Per me quidem non interpoles modò eam licet; verùm etiam de integro cudas. Tantò melior erit, ſi tua erit;ac ne ſic quidem mea eſſe deſinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius?reliqua Tibulli cras mittam, ac fortaſſis etiam ſcholiorum partem; ut guſtum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. MOLINUS te ſalutat. Poſtrid. Non. Maji. PATAVIO.

EI.

EIDEM.

X.

CUM VENETIIS discederem, reliqui apud SIXTUM MEDICEM, optimum & humanissimum virum, cujus ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemq; volumen unum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto jam pridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cùm ipse me de te, tuisq; rebus perhumaniter interrogâsset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro, quid vis, tibi respondeam? denuò confirmâsse se dicitur. Omninò tamen si homo bulla, eò magis senex. Sed ô incertam conditionem nostram. Ille exsuccus, exanguis, exhaustus, senio confectus: & ipse orbis senium, qui jam jamq; animam efflaturus videbatur, vivit tamen, vivit? Imò verò; sed nolo cætera, quæ leviter immutata, pulchrè ut opinor quadrarent. At Gallorum Rex, integra ætate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valdè accisæ sunt spes nostræ, magnaq; hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cùm hîc sunt studiosi nominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medius οὐ τῶν τυχόντων homo & Græcarum & Latinarum literarum scientia excultus, & Philosophus. & si quæris, me hercules etiam Poëta valdè bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum, ut quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: & ea re scripsit ad te Epistolam, quàm ad te, cum his litteris mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuæ, si te orem, ut ad ipsius litteras respon-

respondeas. Puto enim spontè facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valdè amo, & ipse te magnopere observat, mecumq; diligentissime egit, ut id à te peterem, peto & quæso. Quid jam? quid aliud? Nihil nisi ut valetudinem tuam cures; & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine, quem ego medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

EIDEM.

XI.

Heri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenico adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo; quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam à te cognosci, de quo me tàm sæpe prædicantem audiisses. Hic enim est unius propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neq; metuo, ne me spes fallat. Quæso te, complectere eum mea causa quàm poteris humanissimè: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa ætate honorificè potest, id me de eo dixisse & meritò dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire judicium tuum. Quid est, quod hodiè ad me Molinius scripsit, mira quædam esse, quæ tu mihi, cùm istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto.

Vale, 15. Kal. Junii, Patavio.

EI-

EIDEM.

XII.

EGo verò HERCULI quidem optimo atque honestissimo adolescenti sua & tua ex causa: tibi verò, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipsius studiis & valetudini tuæ præclarè consuletur, & ego Epistolas à te accipiam non crebriores tantùm & longiores; verùm etiam ita me HERCULES amet, nitidiores & alacriores. Vel illa quam hodiè accepi, quàm festiva est? quàm hilaris? quàm tua? Itaque MOLINIUS exultat quotidiè addi aliquid ad laborem suum: soletq; mihi sæpè in sermonibus dicere, ingenium tuum sibi agrorum Siculorum simile videri; è quibus;

> Æstiva quantum decerpunt luce capellæ,
> Tantum fecundos gelida ros nocte reponit.

Heri misi ad te reliquam partem scholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum, cur hoc tempore nihil scribam, magna causa est. Propertium urgeo: cujus principium paucis diebus ad te mittam, id est, cùm Tibullum, quod ab operis descriptum est, accepero: Columbinum tuum misi, qui ad me accerseret: sed is negavit se domi esse. Cras si non modò columbinis, sed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale, mi Manuti. χαῖρε, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν ἀντιφιλεῖ. 7. Kalend. Junii. Mira illa, de quibus mihi Molinius scripserat, si potes, scribe; aut a pertè aut συμβολικῶς.

EIDEM.

XIII.

SI nihil est aliud, præter occultam quandam coitionem factam à duobus civibus, amicis nostris ad dejiciendum eum, qui successit in Polyphemi locum; causa nulla est

cu

cur id tantoperè celatum velis. Nam hîc quidem res omnium sermone celebrata est. De Ferrariensi, neque nihil est, quod audisti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, constitutum est. Omninò cuperem aliquam μεταβολήν. Non quin placeat magis in dies Patavium: sed quid intelligam, scio te quoq; intelligere. Neque verò ita multum laborarem, SIGONIONE an mihi etiam: si quæris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc est Sigonius; idq; cum aliis de caussis, tum quia tecum essem. Spes est, aliquid super hac re ante Octobrem III. viris constitutum iri. Neque sanè facere aliter possunt, nisi paulatim Patavinam scholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, & si res succedet ut volumus, gaudebimus: sin, humaniter feremus, & perspiciemus rationibus nostris. Propertium urgebo, ut jubes Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim me paulò diligentius inspicienda mittas. In carminibus quibus celebratur hortorum Deus, jambica quædam sunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejusdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, si voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligam, ut in aliud tempus differre satius putem. Valde me pupugit, quod scripsisti de Simiolo illo Parisiensi; nunquam putâssem sub tanta simplicitatis specie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum necessariò scribendum est: egoq; si tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inseram literis meis, testimonium meum judicii de eo tui, Tu maximo animo contemne ista omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam, vel conservandam, vel confirmandam studium confer. Vale 4. Non. Junii.

PATAVIO.

EI-

EIDEM.

XIV.

CUm constituissem hodie ad te scribere: hesterno die non scripsi: quòd ἀπεχθέσθαι εἰπεῖν, stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper, amici officium es; cùm ea, quæ ad me tantoperè pertineret, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum si vivo; etsi rectius tu; qui tetra hæc & impura animalia, ut despiciam, mones. Coràm igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim significari puto, consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est ὑπόθεσις præclara aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc propter hoc consilium de migratione, animo non sum valdè apto ad poëticas hilaritates. Erat & ad Petrum Τὸν ξηρόχρεμον (finge aliquod ejusmodi nomen aut Latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges) ode una jam pridem scripta: de qua quid faciam nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihil est, nollem. Ad hæc exspecto, quid sentias. Nunc est quod te magnoperè oratum velim. In iis literis, quas ante hos XV. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam inprimis: neque, quænam esset, exprimebam; ajebam autem, me eam neque accipere, neque planè repudiare audere, nisi penè penitus perspecto ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem (ac vide quam improbus sim, qui te quoque mea caussa improbum fieri velim) cuperem igitur, epistolam ad me benè longam eo argumento scriberes,

ut

ut laudares consilium meum, qui & lucro præsenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquillitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem. ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μάλιστ' ἂν δέχοιτο, anteposuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam quam repudio; & tamen ex conditione ostendendi, quanto sit hæc honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus: etiam de iis, qui cum eo sunt: si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur; idq; cùm ad meas rationes accommodatissimum fuerit; tum tibi fortassis inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriæ meæ perciperem fruct⁹. Puderet eum fortasse olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc à te vehementer peto. Ea lege tamen si tibi quoque hoc è re utriusque nostrûm fore videtur. Cras cætera. Vale mi optime & optatissime Manuti. Epistolæ tuæ nullæ præterea sunt; quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπορρήτων. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius ἀντασπάζομαι.

EIDEM.

XV.

Valde recreatus sum iis literis, quas à te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis Δύσελπις πέρα τοῦ μέτρου esse soleam, tantùm ex indignatione quædam superioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιστίαν adjeceram; ut non tantùm aliis omnibus

asper, morosus, ἀπερίτροπος: Verùm etiam mihimet ipsi odiosus atque invisus esse cœpissem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu in quo est, quidquid usquam est amabile. Rasarium, & illud alterum hominis somnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quanquam quæ indignitas est, me à tam indoctis tamq; abjectis nebulonibus oppugnari? hóccine seculum?. Mihi crede, nisi sustentaret me voluptas ea quam ex amicitia nostra capio, evaderem aut Atheniensis ille μισάνθρωπος, aut Bellephoron Homericus, qui κὰπ πεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis illam animi tui magnitudinem planè regiam prædicem? Ecquod erit unquam tempus, cùm ego tibi, cum liberis tuis aliquã beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore studio cavere decet, ne majorem commodi mei, quàm tuarum virium, rationem habuisse videar Neque enim æquum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est, præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est; non deerit, unde vivam, & si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, si antequam è vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meæ testimonium edere potuero. Quanquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus est; quo tu si contentus esse nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium gravissima; quod homini uni omnium optimo, & de me optimè meritò, gratiam referre non possem. Vale. A. D. 7. Kal. Septemb. PATAVIO.

Scripseram jam nescio quid literarum Ferrariam, ad Petrum Morinum, id cùm, cui traderem, nescirem, visum est, ad te mittere; tuum erit, aliquam viam videre, qua illa & tuto & celeriter, perferantur. Id opinor, per Vincentiũ Valgri-

grisium commodissimè facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis literis illud etiam adscripsi: cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret, te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem à te, si opus esse existimarem.

EIDEM.

XVI.

MOriar si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quæ in eo libro maximè videntur operam meam requirere, ea ego æquè intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla sunt; neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore & diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantùm à te peto atque contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quòd vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero de hoc metu. Malo si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quàm audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jam pridem convenerat inter nos, ne quid tu à me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illæ ferant, ego unus omnium optimè novi. Misi qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit: Agam cum eo de re tua accuratissimè, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summoperè gratum. Hac de re ipse statuas. Vale & me ama. Postrid. Idus Junii. PATAVIO M.D. LVIII.

EIDEM.

XVII.

OBsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus? Mureto meo, & si nolit: sed malo volentem. Ego tuus esse nolo? aut omninò esse is, quem & esse me & haberi cupio, nisi tuus sim, possum? Ego verò (tuum enim tibi regeram) tuus sum & si nolis: sed malo volentis. Quanquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idq; quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An verò me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sanè conturbasti: & miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quæ errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione, cras mittam. Nunc eò non possum quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii; quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum: sed facilis jactura. Nunc ad Columbanum, in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quæ suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quàm columbina simplicitate præditum esse. Primùm, quòd totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quæsticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sanè suspectum est; iste autem tuus, nam quæsivi; homo tenuis est; cujus generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis nummis sublesta est, ut Plautus loquitur, fides, at hæc καθολικώτερα sunt: & à me ne animadvertentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent; ad me nunquam, nisi ter quatérve evocatus venit; & sæpe, cùm se venturum constituit, fallit; libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post, quinque petiit, cùm ad rem ventum est;

aureum

aureum præterea nummum poposcit, & abstulit, biduo aut triduo serius profectus est quàm dixerat; cùm tanquam mox in iter se conjecturus, à me discessisset, quo se mox ut rediisset, ad me venturum pollicitus esset; non nisi biduo post venit, & quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί, se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri: melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei ut ad te de re tota quamprimùm quàm accuratissimè scriberet: isq; ita se facturum recepit: neque tamen fecit; quantum literarum tuarum sermonem audio. Omninò οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινές, negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Literas quas ad Duditium scribis, curabo. Vale A.D. 6 Kal. Quintil. PATAVIO, Duditius, cùm hæc scripsissem, venit ad me, & literas tuas accepit.

EIDEM.

XIIX.

Iteradum eadem isthæc mihi, Tam Τὰ ἄλυτοι sunt isthic leges, ut, quo de loco, neminem nostrûm ἐθρυλλεῖτο cogitare oporteret, eum ad locum, ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους tàm facilè perveneris? Quos equidem puto si fortè is, cui Græcè è venali silentio nomen est, Bononiam iverit, eadem prudentia, τὴν τῆς Ἀθηναίης ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι? Sed tamen πὲς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi verò idem planè videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quàm si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare à te jam non magnoperè postulo, ut de me agas, studere te illi alteri cuperem.

Video enim eadem via, mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (si ego tuos sensus benè cognitos habeo) non est, quod Bononienses cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum propè certa magnarum rerum exspectatione conjunctam, interposita præsertim & tua & mea fide illorum caussa relinqueres? teq; abjecta valetudinis cura suscipiendo laboriosissimo munere, in præsentissimum vitæ discrimen abjiceres? De Bargæo injecisti scrupulum. Nam si ille professus fuerit, video petitionem amico illi nostro difficiliorem fore. Absque eo quidem certius, ut opinor, esset. Te omnia mea caussa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quàm constanter, quos semel complexus es, fovere pergas. Sed gratissima mihi tamen est, quam tuis literis expressisti, significatio voluntatis tuæ. Ego, ut me aliquando meritò amâsse dicaris, omni spe conabor efficere. Vale. De Philipono oblitus fueram; puto illum apud me esse. Prid. Non. Septemb. Patavio.

EIDEM.

XIX.

Adolescentes qui ad te has literas perferent, si genus requiris, nobilissimo ac splendidissimo inter suos orti sunt loco: si bona animi, & studia laudandarum artium spectas, conjecturam facere, vel ex eo potes: quòd, cùm ipsis domi in summis delitiis & in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes suscipere, seseq; excolendi ingenii caussa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii cùm judicarent idem, quod omnes qui rectè sentiunt, judicant ingenii & eloquentiæ gloria Italiam cæteris nationibus; in Italia autem longè unum cæteris omnibus Paulum Manutium antecellere, neque se studio suo satisfacere posse arbitrati sunt, nisi in Italiam venirent; neq; cùm in Italiam venis-

venissent, nisi Pauli Manutii aspectu & collocutione fruerentur. Quod autem de scriptis utriusq; nostrûm intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac studiorum conjunctio esset: statuerunt se id, quod cuperent, nullo modo melius quàm per me, consequi posse, mecumq; egerunt, ut eos tibi quàm diligentissimè commendarem. Ita igitur facio, petoq; à te, ut, si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse quam plurimas, huic plus etiam quam cæteris tribuendum putes; adjiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid rogante atq; obsecrante me, adjici potest. Vale. Postr. Non. Septemb. PATAVIO.

EIDEM.

XX.

Tibulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum ac sæpe vereor, ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæso tamen à te, ut hanc molestiam, mea caussa, devores: curesq; quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hic peccentur, quàm in Catullo, ideò admonere te visum est; quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt levia quidem nonnulla: sed plurima animadversione digna, quale est charta tertia. Sit dives: jure furorem: cùm scribendum sit: Sit dives jure furorem & cætera. Multum autem ad sententiam interest, ut ubi nota illa hypodiastoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta ubi vulgo legitur, Capiti: cùm ego è veteribus libris emendassem. Capite nescio qui factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas jube eos omni diligentia in

exemplar à me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumque nostrûm. Columbinus tuus profectus est, quo scis, ego nudius tertius ei mox ut dicebat, iter ingressuro, aureum nummum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie reversurum, quid actum sit, faciam te confestim certiorem. Propertium sunt qui suadent ut mittam ad Franciscum Gonzagam. Qua de re aveo scire, quod tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salvo à Molinio II. Kal. Quinctil. PATAVIO.

EIDEM.

XXI.

VEnit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æquè placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt; quod, cùm mihi venit in mentem tuarum planè Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel sperare, improbum puto: cùm cogito, quantum me ames, quamq; esse soleas mearum rerum, non æquus modò existimator, verum etiam benignus prolixusq; laudator, ne posse quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies & tertiam. Quod si progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi σωμάτιον quoddam conficere. Me à te amari certo scio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salveo à Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale, A. D. 4. Kal. Januar. M. D. LX. ROMÆ.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. PAULO SACRATO.

XXII.

FEci nuper, nescio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcæ à nostris ad Naupactum superati sunt: tanto

ho-

hominum concursu, quantum ipse non facilè credidissem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit semel, quidqu d esset, librariis permittere: præsertim cùm magistratus populi Romani judicarent, id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto: quod semel inspectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Monteeatino, cæterisq; communibus amicis communicare poteris: ut sive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis; sive minus, intelligatis tamen, conservari à me ut decet, memoriam vestri. Vale. ROMÆ 7. Kal. Januar. M. D. LXI.

EIDEM.

XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quàm tu mihi dederas, ne prius ad literas tuas respondere necesse haberem, quàm Episcopus Hadriæ isthuc rediret. Quod tum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestivè de discessu ipsius admonerent: prius tamen eum abiisse rescivi, quàm de abitu cogitare cognossem. Factum id non modò eorum, quibus id mandaveram negligentia: sed & consuetudine quadam multos jam menses à me suscepta, nunquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perrarò veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat: & ego eum, qua debeo, observantia colam. Sed tanta me satietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis solus videar, quàm in illa turba: nunquam melius comitatus, quàm cùm me solus in bibliothecam abdidi. Itaq; cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summam quater collocutus sum, postquam huc venit.

Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocent sanè, ut libet, mihi ægrè est, quod non jam pridem ita vivere cœperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone, aliquid perpetuò disceres. Ipse quanquam doctrina mediocri, magno tamen & excelso ingenio, & mirificè dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quædam videri poterat. Hic amat quidem & ipse mirificè homines bonarum artium scientia excultos, sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blandè excipit, cum omnibus humanè colloquitur, facilem se atque obvium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amatores sui: sed à tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuò obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quæris? Ego qui quotidiè cum illo altero suavissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc mussanda sunt: quæ tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quòd tam sæpè me in epistolis tuis tamq; honorificè appellas, gratiam habeo: etsi video te multo plus amori, quàm judicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me à te unicè diligi. Quid nunc præterea scribam, nihil habeo: nisi fortè illud scire vis; me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publicè libros Politicorum Aristotelis: in quibus videor mihi navaturus operam, & multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quàm quid ne bello aut pace dicatur, & quæ ejus generis vulgo à circumforaneis hominibus disseminantur, ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus, mi Sacrate, vivamus, & canescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quæ vulgò maximi fiunt. Deum & æter-

æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale, ROMÆ 3. Julii, M. D. LXXVII.

FRANC. DUARENUS M. ANT. MURETO VIRO DOCT. S. P. D.

XXIV.

CUM nihil à te post discessum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi MURETE, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem, literis tuis tam oportunè mihi redditis, magnoperè delectatus sum. Illud verè meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi, te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verùm hoc mihi aspersit molestiæ epistola tua, quòd dolorem illum, aut gravissimum mœrorem potius non obscurè testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eò magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti, istorum Schytharum σκυθρωπίαν & barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed ἀρχαϊσμὸν illum suum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atq; segetem gloriæ integram tibi Deus, opinor, reservat: ut hostibus, qui bello tentati à nobis & lacessiti sunt profligatis, ac de possessione jurisprudentiæ expulsis, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam præsentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundas, aliæ paulò firmiores atque instructiores accesserint; quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, perfacilè est. Ac spero fore, ut hæc cogitatio & εὐελπισία consolationem tibi non minimam adferat, cupio quidem certè. Nam & nos quoque superioribus annis, cùm eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde cõfirmavit: nec nos omninò frustrata est.

Etsi

Etsi enim ne hîc quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus jam propemodum vicit exspectationem nostram: adeò plausibile apud nos popularéq; est, quod Scythæ vestri insolenter, contumaciter, superbè contemnunt atque oderunt. Mitto principis in nos scholamq; nostram studium incredibile. De quo pluribus tecum, si opus fuerit, aliàs. Itaque quod in extrema epistola scribis, unum istic esse doctorem COTELIUM, qui colat nos ac scriptis nostris faveat, ad id ego gloriosius fortè & audacius, sed tamen verè, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli πάρ ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum; immò nostrum numerari vehementer lætor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facilè ex tuis literis persuadeo, ne εἷς ἐμὸς μυρίοι, ut paucis, quod de eo homine sentio, dicam. Verùm quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores, qui istic sunt, mihi affirmârunt, neminem in ea urbe jus profiteri eo nomine, tu velim, Anarcharsis hic quisquis sit, paulò plenius me literis edoceas. Quanquam profectò malim, si rationes tuæ ita tulerint, hûc ad nos maturè te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & subtilius ad te scribam, cùm te mihi totum patefeceris, & quod consilii habeas (nam de animo dubitare me sinit Epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris, Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæque ad te pertinere significaveris, ea summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale, mi Murete. Avarici Biturig ipso Hilarium die, M, D. LIII.

LII.

LUCAS FRUTERIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXV.

INgratus meritò, ne dicam improbus, videri possem, Murete doctissime, si cùm à te non semel, verùm sæpius humanissimè acceptus fuerim, ne litterario quidem officio, tantum in me studium tuum, compensare studeam. Deterruit certè me hactenus & rusticus quidam pudor, &, ut quod sentio, liberius exponam, ingenii mei non obscura tenuitas. Nunc verò, cùm didici ex scriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui beneficiis amplissimis & honorum insignibus acceptis ab aliquo ἔπων ὐδ' ἐπὶ ὐδ' ἔργῳ, ut ait ille, ὀνέῳ, sed & illum, qui præstanti ingenio & singulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipse sit appulsum, non è vestigio liberali quodam scripto honestat: meritò sanè & ego in vitio sim, nisi te post tot colloquia, tot sermones ultrò citroq; habitos, non quidem opere aliquo laborioso, qui enim possim? sed Epistola tamen officiosa munerer. His ego rationibus cùm animo meo diligenter expensis, eò deveni audaciæ, ut te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clarissimum sidus litterarum mearum cruditate, ab opiparis illis & suavibus Græcorum & Latinorum epulis avocare non dubitem; in bonam tamen spem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volensq; sis impensurus. Quanquam tamen non ea sint, quæ in doctissimas tuas aures, oculosq; veniant; do nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obscurè hactenus & intelligere & agnoscere potui, ut isthæc officii mei in te certissima argumenta, non alieno vultu amplexurus videare.

Semper enim hoc in doctis viris desideravi, & etiamnum desidero, ut cùm ingenio plurimùm valeant, & pos-

sint, comi non minus alloquio sint, & in omnes sapientiæ studiosos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto suo desiderare FRUTERIUS nec potest, nec debet: non potest certè, quia humanitatem illius semper promptissimam expertus est; & indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odisse potest. Et hæc quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quàm religiosè voluntatem in me tuam conservare, & si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quædam ex optimis quibusq; auctoribus per me nuper animadversa judicio tuo, ut politissimo, sic humanitatis plenissimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem, non eo consilio, ut te omnium rerum potissimùm Anagnosten docere videar, quod certè vel cogitare nefas esse duco: sed tamen ut ex re cognoscere possem, sintne in his meis aliqua, quæ verò esse consentanea putes: quinimò ut quæ à me si non corrupta, certè non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis verò mihi est, loca quædam obscurè depravata, quæ possum luce donare, vel certè tibi indicare: Tuum erat vicissim ea in suam lectionem restituere; quod tibi, quàm facilè succedat, non obscurè testantur variarum lectionum præclarissima opera, quæ mihi quidem, multò antè quàm in familiaritatem tuam veni, semper charissima fuêre: & nunc, cum divino illo amicitiæ tuæ bono affectus sim, chariora indies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsum bibere videaris. Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tùm ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tùm verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit; non tamen omnibus in lo-

cis sui se similem ostendit : quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis injuriæ debemus. Sed ut tandem, quod agimus : probemus, locus est in P. littera, qui satis quidem obvius est & expositus, sed tamen haud fideliter editus; si modò nec ætate impeditur judicium meum, nec ipse mihi plus justo indulgeo. Dicit Festus: Petissere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere & incessere : sed ut mihi videtur, tùm significabant sæpius petere, ut petissant, sæpius petant, alioqui insulsum erit, quod Festus dicet, nam cùm subjiciat, petissere sæpius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, sæpius jam explicatum, quinimmò simile quoddam verborum adjunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel dejerare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, aliqua, quæ exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus. Festus carissam apud Lucillium vafram significare vult, malim ego catissam dixisset. Nam Catos pro callidis & ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. Ac dicat aliquis catissam ductui litterarum non respondere, fateor quidem, dummodo nec caprissam satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentienti ad marginem Veneti codicis adjectum est: quod verò ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omninò sunt confusissimi, ut facilè credam, Festum Acrostichum illam Alphabeticam observâsse, non tamen in syllabis curiosulum fuisse. Alio in loco Hirrire, Garrire, genus vocis est canis rabiosæ, in margine est ringere pro garrire, & certè garrire quid ad canes pertineat, non video, nisi fortè quod R litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici.

Herire quidem vetus est & probè ignotum, rabire quoque, si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuritate cum hirrio contendere. Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vi-

cem

cem succedant, ut illis prioribus suapte natura parùm solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit; quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos, & annorum successibus prudentiores in belli Catastrophen rejicerent. Prodeant itaq; vetustissima illa succrescentis Urbis volumina, Numæ nimirum Pompilii sanctissima instituta, quæ ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cùm, quæ Pellices dicantur, disertè ostendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam est constituta, subjungit his verbis: Pellex aram Junonis ne tangito. Si tangat, Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito. Hanc ego legem; ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suæ reddendam existimo, quod, qua ratione faciendum putem, subscribam. Pellex aram Junonis ne tagito; si tagit, Junoni crinibus demessis arnum fœminam cædito, Veram esse, & genuinam legis hujusce correctionem affirmare tibi nec ausim nec possim; non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim verò, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omninò aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si tagito reposuerim & tagit vel taget, cùm vel Festo teste notissimum sit veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit. Ut ego, si quisquam me tagit, & tagam. Cæterùm, quòd crines demesses non demissos velim, ratio est, quòd hac lege non levem quandam pœnam imponi pellicibus sciam; tùm quod existimem, Numam ut sapientissimum, ita ut Politicum maximè fuisse, neque omninò sanctissima conjugii fœdera temerè violari voluisse; quinimò graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jusserit eas Junoni, quæ ipsa pellex est, arnum fœminam crinibus de-

messis

messis: immolare, crinibus verò demessis, ut quod in fœminis honorificum est maximè, iis auferret: alioqui observari videar in sacris comptissimas fuisse matronas, & lætissimo cultu, quod indicat Tibullus, cùm puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deæ commendat, sic autem scribit:

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Pota tibi est hodie, tibi se lætissima compsit:
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non tota, sed loca legam cupidinis. Arnum fœminam scripsi, quod sciam ex Gestio sic veteres nominâsse. Lex alia est ejusdem Numæ apud Pompejum, ubi quid differentiæ sit inter occisum & necatum meminit, Lex autem talis est. Si hominum fulminibus occisit, ne supra genua tollito. In hac Numæ constitutione aliquid desiderari videtur, aut enim dicendum est. Si hominem fulminibus occisit, nimirum Jupiter, aut hoc pacto legendum, Si hemonemfulmen Jovis occisit, ne supra genua tollito, fuit tempus, cùm sic legerem: Qui hemonum fulminib' occisus est, ne supra genua tollitor. Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est, tibi vel indicâsse quid sentiam. Supra genua tollere, esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens sic habet. Homo sine fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet. Videtur autem nos fuisse olim, qui & nunc Galliæ quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumq; extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent, sicq; in locum communem Mettia porta transferrent. Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modò adjecero non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cùm de noctu concubia disputat, Decemviros ait in 12. Tab. inusitatissimè nox pro no-

ctu usurpâsse, & hanc legem citat. Si nox furtum factum sit, si jam aliquis occisit, jure cæsus esto. Ego cùm hunc locum legerem, miratus sum, cùm de persona non adminuisset lex, tamen subjungere, sitim aliquis occisit, statimq; suspicatus sum legi posse hoc modo: Qui nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto; quam conjecturam meam, si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit, quod gaudeam; sin minus, patiar certè vel tantulum temporis subitæ huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim præter eas, quas tibi adferam, vel plurimæ. Silicernium genus esse farciminis docet Festus, quo, inquit, fletu familia purgabatur, dictum autem silicernium, quia, cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret. Cæcilius. Credidi silicernium ejus me esse esurum. Quid sibi Pompejus velit non video: cùm dicit, quo fletu familia purgabatur: nisi fortè distinctio interponenda est post quo, & intelligamus farcimine, fletu familia purgabatur. Hæc levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem, quovis esu, quod ipsum & litterarum ductus, & Cæcilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit. Silicernium cœna est, quæ infertur Diis manibus: quòd eam silentes cernant, id est, umbræ possideant; vel quod, qui hæc inferunt, cernant, neque degustent: quod quidem meæ sententiæ opponi videtur. Tuum quidem judicium esto, ego vel somniis istis meis facilè cessero, tu verò variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto admiscere poteris hæc loca, genuinæ lectioni suæ per se data. Properabam ad alia Festi loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. constitutio, quam eò libentius tibi indicavi; quòd & in eam Auratus tuus cogitationem & conjecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo, Si membrum capserit, ni cum

eo pacit, talio esto. Auratus cùm legit conjecturam meam statim legi posse putavit hoc modo. Qui membrum capserit & cætera, & capserit interpretabatur privaverit, ut in illo talpæ oculis capti. Verbum non addam de homine & optimo & doctissimo, tantùm à te petam, ut quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certè felicius id negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim, superq; ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini & Græci auctores & debeant, & debere velint amplius, si illos melius quidem jam habentes in ipsissimam sanitatem restituere pergas. Extremum adjiciam, quod in Festo corrigendum puto. Taminia, inquit, una silvestris generis videlicet tertio dicta, quod tàm mira sit quàm nimium; legendum existimo, quod tàm rubra sit quàm minium. Mecum facit Plinius lib. 23. c. 1. ubi sic de Taminia scribit: Maturescit Astaphis tùm vindemia nigrescit, cùm Taminiæ rubentes norimus acinos. Nunc subjiciam loca quædam, quæ & obscura sunt, & correctione indigent; quali verò non dicam; quia nescio, nec multũ scire laboravi, tibi verò facillimum erit ea ingenii tui divinissima acie penetrare, & suis è tenebris eruere. Ait Festus, Redarguisse, Scipionem Aphricanum per E litteram protulisse, eundemq; pertisum dixisse non pertesum, de quo meminerit Lucillus, cum ait Quò facetior videare, & scire plus quàm cæteri, pertisum hominem non pertesum dicere ferunt, nam genus. Primum quidam manifestò scribendum Redarguisse videtur, cùm id ajat Festus, tùm Lucilli versus quadrati videntur; quibus tamen nigra est cauda. Tu his lacunis felicissimè impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus alius est eodem in Festo æquè deploratus; cui quidem aliquid opis attuli: quòd tibi eum indicavi; tuum verò erit, qua es humanitate, nobis eum saniorem dare. Sponsis benè, beneq; volueris in precatione augurali, Messala augur ait, significare spoponderis, volueris.

Cùm hunc locum attentius legissem, sensi tandem Messalám, qui formulam quandam precationis antiquæ referret, ea verba, utpote obscura explicare voluisse, cùm dicat, sponsis significate spoponderis & volueris, dico ego vel nil cernere me vel ætate impediri judicium meum; aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit, ignoro: nisi fortè vulsis legas pro volsis, itaque precere. Benè sponsis, beneq; volsis. Alia sunt, quæ mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius: Nondum tibi molestia esse desinit infantia mea, quam re vera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tàm infans est, quàm indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiæ in te meæ. Dii enim meliora, quàm ut tantùm temporis, petire cupiam tibi, dum singula hæc inspicias; quinimò nisi ea essen, quæ Studiosis olim omnibus, mihiq; inprimis utilissima forent, omninò te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi, quæso, quod restat. Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 7. cùm de Laberio equite Romano agit, quem Cæsar Julius quingentis millibus invitârat, ut prodieret in Scenam, & ipse ageret mimos, quos scripsitârat, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi,

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quò me detrusit penè extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio, & cætera.

Hi versus ut sint venusti multum; tamen venustiores futuri videntur, si unius litteræ mutatio accesserit. Legerem itaq; libens tertio illo in versu. Quò me detrusit penè extremis censibus? Erat enim Laberio præmium à Cæsare oblatum Quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nôsti. Quin addit, se, cùm juvenis esset,

nulla

nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior', sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possim, extremis sensibus in senecta ætate; sed nil ad rem, quia subjungit statim,

Ecce in senecta ut facilè labefecit loco,
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placidè blandiloquens oratio?

Sequitur.

Ego bis tricenis annis actis sine nota,
Eques Romanus è lare egressus meo,
Domum revertar animus?

Sic legi debere & versus ratio, & ipsi orationis contextus ostendunt,

Paulò pòst est;

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo.
Si tibi erat libitum litterarum laudibus
Floris cacumen nostræ famæ frangere, & cætera.

Hæc omnia sunt corruptissima. Quid enim est literarum laudibus floris cacumen famæ frangere? legendum putarem Ludionum laudibus vel lusibus potius; sic enim locum quendam Propertii emendavit Auratus noster; ubi agitur de Spartæ laudibus, quæ nudas puellas in Gymnasium mittebat cum viris decertaturas, sic habet versus:

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sit itaq; Laberii versus repono.

Fortuna immoderata in bono æquè atq; in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus,
Florens cacumen nostræ famæ frangere,

Vel certè florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixisse veteres pro eo, quod floridus nunc est, exploratum habeo. Sequitur:

Cur cùm vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvâsti, ut carperes?

Non hîc quidem benè habet carmen. Nam qui tandem ille est trimeter. Non me flexibilem concurvasti, ut carperes? lego, ut cæteros, vel cœperas: Certè quiddam ejusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut speret, Mureto suo gratum futurum, quàm vel aliæ omnia. Cùm hęc scriberem incidi in librum quendam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranę, in quo reperi, hęc, quæ subscribam. Videbatur autem Grammatici cujusdam figmentum aliquod, de quo tamen affirmare non possum. sic habent ea. Inveni marum pro marium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud Nævium in carmine belli Punici. Senex fretus pietate dominum adlocutus summi Dominum Regis Fratrem Neptunum regnatorem marum; ejus ablativum Cæsar quinto belli Gallici ponit pauló latiores, quàm quibus in reliquis utimur maribus. In vulgatis codicibus, statim à principio hunc in modum leges. Ad onera & ad multitudinem jumentorum transportandam paulò latiores, quàm quibus in alio mari uti consueverant. Certè, si hic est locus, quem citat Grammaticus ille, mirum est tam sui dissimilem esse; sed fieri potest, ut in alio Cæsaris libro sit hic versiculus. Tu vel optimè id scies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas; inprimis verò Cæsarem. Hæc pauca sunt de multis, Murete doctissime, quæ ad te scribenda putavi, partim ut ἀχαριςίαν, qua tertius esse vitium nullum puto; à me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo essem, non ignorares. Benè valè, Galliæ tuæ & Italiæ totius clarissimum decus. Cuperem omninò, Murete optime, ut his meis non voce, sed tabellis respondere digneris: quod in suffragiis tabellariis factum nôsti, Deus ero, si vel literulam à te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MURETUS JACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

Convalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi Epistolæ principium reperire nullum posse, certò scio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu à me tertio abhinc anno Ferrariæ depulisti: nisi quod hæc mitior & remissior fuit. Itaque octavo me die, postquam corripuerat, reliquit. Curatus sum non medicamentis modò, sed & missione sanguinis: de consilio Angeli Jostiniani nostri, qui medicamenta non solùm ipse præscripsit, sed & magnam partem eorum sua manu confecit ac concinnavit. Omninò & ipsius & omnium qui hic sunt, sed præcipuè ipsius, & Petri Normesini, mirificum quendam expertus sum in me amorem, miram in curanda valetudine mea solicitudinem, sedulitatem, assiduitatem. Neque ita hos prædico, ut non cæteris quoque plurimum deberi me fatear: Nam & Bartholomeus Ferrus (puto te antea nescivisse id nomen Theologo nostro esse) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Rossetus contendere quodam modo inter se videbantur, quis pluribus atque expressioribus judiciis studium erga me patefaceret suum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus avidè expecto, quid vos istinc scribatis de nostro in Italiam reditu. Quanquam enim tuæ litteræ certa propè & explorata nunciant; non desunt tamen hic, qui sponsione certare parati sint, nos in Gallia hybernaturos. Alii aliter putant, sed tamen dubitationis aliquid affert, quòd hic nondum pro certo auditum est, Nichettum abiisse, qui si media hyeme redierit (& jam vix videtur aliter fieri posse) tamen ne se alienissimo anni tempore, asperrimo cœlo, inviis viis, tàm longinquo itineri com-

commissurus est Cardinalis? ita disputant quidam; qui mihi non satis cognitum habere ipsius ingenium videntur. Ego enim hoc ipso argumento utor, cur magis augurer fore, ut abeamus. Herus enim noster, qua est magnitudine animi, hanc ipsam occasionem accipiet declarandi omnibus hominibus, virtutem & constantiam suam; neq; æstatis ardoribus, neq; asperitate hyemis retardari. Quare si aliud nihil obstiterit, ibimus vel si cœlum ruat. Meam voluntatem si exquiris: equidem negare non possum, quin tanto mihi desiderio sit Italia, quanto fortasse nemini nostrûm: sed ad res meas multò accommodatius esset exspectari à nobis tempus illud.

——Gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed quod fors feret, ut ille ait, feremus æquo animo. Iter hyeme capessendum, si fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compensabimus: sin exspectandum ver, commoditate temporis ad conficienda, quæ volumus, desiderium Italiæ leniemus. Sed utut futurum est, obsecro, obtestorq́ te per amicitiam nostram, ut expiscere, si potes, aliquid certi, idq́; ad me scribas, quam poteris certissimè. Permagni mea interest, scire quid futurum sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est, & aliud capiendum, si properatur profectio, aliud si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optimè & optatissimè Canane. Vale & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Nostri omnes te salutant. è Karoli loco. Prid. Non. Octobr.

M. D. LXII.

El.

EIDEM.

XXVII.

Ego verò jam sub verebar, ne mea hæc nova ad te scribendi ratio parùm tibi probata esset: adeoque (vide, quanto in errore versatus sim) meditabor excusationem. Sed gaudeo contrà cecidisse, quàm putaveram. Nunc tu à me, & crebras, & longas litteras expectato. Ea tamen lege, ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit scribere, Literæ tuæ omnes mihi redditæ sunt; neque facilè credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quanquam enim non sum solitus valdè magnam curam suscipere de iis, quæ ad me nihil pertinent; neque quisquam usquam est minus, quàm ego sum, rerum novarum curiosus; libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, præcipuè cùm ea nunciantur, quæ spem adferunt, aut victoriæ, aut honestæ alicujus compositionis. De recepto Avarico jam hîc auditum erat, multò antè quàm tuas ea de re litteras accipeeem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio an literis committere debeam, indicabo leviter. Etenim si falsum est, nihil periculi fuerit, etiamsi tu, quid sit, non assequare: sin verum, quamvis leviter admonitus, facilè totam rem intelliges. Fuêre igitur hîc, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invitissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorundam aut scelerata collusio, aut stulta clementia, alienæ virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facilè fuerit jam nunc prospicere, qui futurus sit exitus: Neque enim dubium est, quin suum quisque institutum conservaturus sit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis hujus tàm molestæ peregrinationis futurus est? Quando erit ut ad E-

ridani, aut quod malim ad Tyberis ripam inambulantes, concinere possimus illud Euripidis.

Suavis est laborum præteritorum memoria. Sed pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo; si verum est, quod modò huc allatum est, equos omnes furto sublatos esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius quàm unquam antehac agi de pace? Utinam quidem eveniat: ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat: antequam incidamus in hyemem. Sed hæc, ut opinor, somnia sunt: quæ tamen cujuimodi erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Præclaras illas historias, quas tibi superioribus literis promiseram, neque vacat scribere, neque nunc quidem satis tutum est. Sed mihi crede mirificus homo est ille noster: neq; magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te sæpissimè audivi, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam vellet. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi tu istic, quos videbitur, Contarellum præcipuè, & Gerardinum. Vale. Karoliloci 12. Kal. Octobr. M.LXII.

EIDEM.

XXVIII.

VErum est quod audisti. Trepidatum hic est ab omnibus; neq; sanè injuria. Quis enim constare animo posset, cùm audiret fusum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitatum disjectum ac dissipatum, ex ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos. Comitem stabuli captum? Mihi crede habent justam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem caussa est, quæ cæterorum; sed cùm his ita crederetur, nihil propius esse, quàm ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret; Theologus noster, homo, ut scis, mini-

minimè bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua præsidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas; & iter in Belgium cepit. Comitati eum sunt Abbates duo, neq; de iis quicquam posteà audivimus. Cæteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuncium accepissent, huc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bello vacum profectus eram; quo me Cardinalis miserat. Ita autem fors tulit, ut eodem planè temporis puncto, quo illi redibant, ego quoq; redirem. Quo factum est, ut prius redisse sciverim, quàm abiisse scirem. Hilaratis igitur omnium animis, multum inter cœnam risimus; multa in eos qui remanserant, plura in eos qui fugerant jocati sumus: mecum omnes præclarè actum esse dicebant; qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, & fugissem ab acerbitate prioris nuntii, & ad posterioris lætitiam accurrissem. Nunc hîc ego & Petrus Normesinus suavissimè vivimus, venatu, aucupio, piscatu; & quod caput est, bonis sermonibus: neq; vobis invidemus, quos istic ambit o aureis compedibus allegatos tenet. Unum me malè habet. Theologi absentia: quem desidero, & ut discipulum magister, & ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, ut ego eum Græcas literas, ipse me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litteræ tuæ, quòd & læta nunciabant, & omnia accuratissimè ac minutissimè persequebantur: Conserva, quæso te, istam consuetudinem: sed noli expectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quæ scribas, plurima quotidie suppetunt, mihi quod scribam ferè nihil est, nisi hoc ipsum, nihil esse quod scribam. Ego & Petrus Normesinus te communiter salutamus, atque à te petimus, ut nostro amborum nomine Contarellum salutes. Vale, è Karoliloco. A. D. 7. Kalend. Januar. M. D. LXII.

EI-

EIDEM.

XIXX.

O Tristem nobis & acerbum nuncium de Rege Navarræ; quem nos hic etsi acceperamus ex aliis; sustentabamur tamen aliqua spe, donec allatæ sunt literæ tuæ: quas ego utrasque heri vesperi acceptas communicavi cum omnibus nostris: neque eorum quisquam fuit, qui non ita certò statueret, cùm tu ita scriberes, fieri aliter non posse, quin planè deplorata esset optimi & religiosissimi principis salus, Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam caussa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno nostro malo sentiamus. En quos fructus civilia bella pariant. Hoc unum miseræ Galliæ restabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in suo sanguine renovatas videret. Quid enim interest? nisi quod illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cædere expediret: quod & contigit. Hic cùm è duobus fratribus alter errore ductus, & quasi præstigiis quibusdam occæcatus; contra patriam; quódq; gravius est, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius; quàm ut & fratrem reduceret, & famam caputq; illius modis omnibus conservaret: Ei allata nex est, cujus in vita & fraterna salus, & magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quod si qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam summo cum honore omnes anni consequentes excipiunt: si consecrari ac propè divinis honoribus affici post mortem solent, qui Christianæ religionis defensionem vita sibi priorem ac potiorem esse duxerunt, quos tandem honores satis amplos congerere posteritas in eum principem poterit: qui prò quarum rerum utravis mortuum esse satis est ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans anima spoliatus est? Nunc ille cœlo receptus, ex

alte

alto res mortalium despicit: & ut nuper auctoritate, consilio, manu communem Dei & Caroli Regis caussam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aspectu fruitur, fusis, eandem fovere ac sustentare non desinit; imprimisq; ut credibile est, filiolo suo ejusmodi duces ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternæ potius constantiæ, quàm in maternæ pervicaciæ imitationem deducant. De Fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quàm citissimè mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quæ nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides, quàm & ipse otiosus sim, & esse te putem: qui & tecum, Poëtarum more, de iis quæ aguntur in cœlo fabuler, & tibi ad hæc legenda otium suppetere existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis, & somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cùm piger ad omnia, tum ad scribendum pigerrimus, cogor hæc, tanquam ad clepsidram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cùm aliquis statim profectutus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quòd & subitò scribendum est, ne officio desim, cùm tu ad me creberrimas, de omnibus quæ istic geruntur, amantissimè & accuratissimè perscriptas litteras mittas: & multa scribenda, quo te expleam; cùm in hac solitudine novi nihil, nisi ea quæ istic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, & quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, tum longas epistolas anteponere aut nullis, aut brevibus. Nunc ad alia venio: hibernaturos in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jam pridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur; quàm dum tecum sim, ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid

quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto à te, ut quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat quàm poteris sæpissimè. Non enim facilè credas, quam dulces mihi ac jucundæ sint literæ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum; cui dices me de libello ad me misso maximas gratias agere, & mandata ipsius diligenter curaturum esse. Hæc ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes. Itaq; scribere me hercules ad eum non audeo, nisi cùm est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem tuam cura, è Karoliloco Postrid. Id. Novemb. M.D. LXII.

HORATIUS CARDANETUS Mureto S. P. D.

XXX.

Mitto ad te, Murete eruditissime, omniumque politiorum literarum decus (liceat mihi, quod sentio, ac potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla assentationis suspicione verè loqui) paucas aliquot epistolas tuas: ad me humanissimè ac elegantissimè scriptas; quas Lucas Sempronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrûm studiosissimus, tuo nomine à me petiit. Descripsit eas libenter & eleganter Balthasar Ansideus, tuúsne an meus dicam? utriusque certè quantum alter alterius esse potest, agnosces facilè ipsius manum: qui superiore anno in describendis variis lectionibus operam tibi suam navavit, tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum epistolarum editione cogitas, rectè cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentissimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu

car-

carmen pangas, idq; variis numeris: seu solutam texas orationem: seu poëtam, ut Catullum, interpreteris: seu oratorem, ut Ciceronem, explices: seu Græcos vertas, ut Aristotelem; quidquid denique quoquo modo literis mandes elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant nulla unquam eorum satietas: vel ipsæ epistolæ, quas properanter exarare te scio, quàm venustæ, quàm sæpe eruditæ, quàm semper urbanæ? Quod si volumen ipsarum legatur studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas, judiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios, mitto alios, imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur, tuoq; ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaq; principes viros, qui munus sunt illud aspernati, laudemq; sibi ex eo quæsiverunt: Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere, in qua de bene scribendæ epistolæ difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus, illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verùm hoc hactenus ego, quod jam diu literarum officium intermisi, hanc arripui occasionem, velim existimes, tantùm me tibi tribuere in literis, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum Balthasar & ego custodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebrò per literas, sed partim vereor, ne interpellem nugis quanquam officiosis: partim per valetudinis infirmitatem, docendiq; molestas occupationes, quibus invitissime distringor, haud commodè licet, cupio tamen consuetudinem repetere: mercaturamq; istam, exercere, quam tu mihi aliquot ab hinc annos proposuisti, quam si exercuissem, multum fecissem lucri; quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo omniū quos cogno-

cognoverim, bonarum omnium literarum cupidissimo ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis: ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel à me tibi commendatum, quo primùm tempore ad Urbem venit, nunc iterùm commendo, non quod ipse à me petat, sed mea tantùm benevolentia in ipsum suscepta, ob eximiam ejus probitatem, quibuscunque rebus illi commodaveris, mihi commodaveris. 5. Id. Januar. M.D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. HORATIO CARDANETO SUO.

XXXI.

QUidni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cùm & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo, verè à te atque ex animo dictum esse; ita caussas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo verò majorem in modum à te peto, ut si, cùm me ac mea diligentius inspexeris & excusseris, animadverteris, non esse in me eam eruditionem eamq; eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere ac sufferre pœnas erroris tui: neve, quasi vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex ædilitio edicto agere ad redhibendum velis, si me ita amabis ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum minimè fucatum, minimè tectum, imprimis φιλόφιλον, præstabo tibi ea omnia cumulatè, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eò tu si præterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam,

ut

ut eloquentiam, ut cætera id genus;ipse quomodo tibi caveas,videris Ego ea neque polliceor,neque præstabo,his legibus initam mihi esse tecum & constitutam amicitiam volo,quas à te quoque non gravatè acceptum iri puto, atque equidem cùm multis de caussis antea amaverim Gisbertum Oddum, adolescentem optimum & pleno gradu ita tendentem in ea studia,quibus nos delectamur,ut quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate & diligentia compensaturus esse videatur, habebo posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quasique προξενητὴς hujus nostræ conjunctionis fuit. Magna sanè cum voluptate repeto memoriam tempus illud, cùm ipse mecum de doctrina tua, deq; suavissimis moribus, & creberrimè & amantissimè loquebatur. Addebat etiam nonnulla de studio quodam & amore mei tuo, quem tibi ex tuis sermonibus cognitissimum esse dicebat; ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda quæ jucunda sunt, faciles naturâ omnes sumus. Itaque iisdem ex eo sæpe & constanter audiendis,sic jam incalueram; ut quemadmodum in aridissimam siccissimamq; materiam nulla potest incidere tam parva scintilla, quæ non maximum subito incendium excitet, ita nulla posset à te dari tam pusilla tamq; tenuis significatio eorum,quæ de Gisberto audieram, quæ non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum satis habitura virium videretur.Adhuc hæc erant;cùm afferuntur à te ad Gisbertum literæ, non solùm scriptæ eleganter ac politè, quod tibi proprium ac perpetuum est, verùm etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam sæpe audieram, omni ex parte sperantes.Quid quæris?ita exarsi,ut nihil fieri posset ardentius. Successerunt primis illis alteræ,tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes suavitate persusæ, iisdem insignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus sim, planeq;

ferreus, nisi tam amanter à te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore respondeam? sed non committam, ut eo nomine accusari possim: semperq; sine ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usu aut ornamēto esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissimè operam dabo. Quod ad literas tuas tardius fortassis tua exspectatione responderim, scito eas mihi nudius tertius tandem redditas esse. Vale, postr. Non. Decembr. ex Urbe M.D.LXIV.

EIDEM.

XXXII.

Volo tecum, Horati, si modò ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quandam instituere literarum; ut quando iisdem ferè in studiis nostrûm uterque versatur, si quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum ut longinqua littora, ita veterum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos ENDO COELO, ut Cicero in legibus loquitur, MERITA LOCARUNT, Hippocratem Coum, & Democritum Abdericen, Platonem Atheniensem, & Tarentinum Architam: tum è nostris (quanquam illos quoque quidnî nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usitatius nostros dicimus idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitâsse satis apertè ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens ad hanc te societatem, Horati, voco: quam nisi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrûm; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam, ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων; si non magnos atque ube-

ube-

uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, nisi tibi secus videtur, eæ leges ac pactiones erunt. Primum ut quidquid alterutri nostrûm quocunque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obscurum, ambiguum, depravatum; de eo, ut ipsi alterius sententiam exquirere jus fasq; sit: deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur, communicata, quidquid aut commodè cogitare ipse, aut ex aliis expiscari potuerit, aperiat: tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumq; sit, caussas, cur eam non probet, exponere, isq; qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modò non lædi se ac violari in eo: verum etiam beneficium sibi tribui putet: postremò, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim, neque publicè id se ab eo accepisse dissimulet quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occasiones, non tantùm oblatas arripiat; sed etiam studiosè diligenterque perquirat. Hæc si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus, & discemus denique vicissim, & vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro, quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, præsens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim, qui cùm ad cætera omnia, tum ad scribendum ita piger sum, ut nemo magis, eo post hâc, cùm ad te scribam; amanuensi uti cogito. Nam & ipse cùm laborem caussa mea libenter capit, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur.

Vale 3. Kal. Jan. M. D.
LXIV.

EIDEM.

XXXIII.

RESpondeo tibi breviter, ut & postulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos utriusque linguæ auctores reperiri quædam seu de industria, seu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modò ἀνακόλουθα, modò σολοικοφανῆ vocant: cùm illi non ipsam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, sed id modò, quod sensum est respiciunt. Exempla scio tibi non deesse: sed tamen ut videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra. Nam nos omnes quibus est alicunde aliquis objectus labos. Omne quod est interea tempus, prius quàm id rescitum est, lucro est. Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohæreat illud, nos omnes. Sallustius Sed antea item conjuravêre pauci contra Rempub. in quibus Catilina fuit: de qua quàm verissimè potero dicam. Idem. Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant. Idem. Familia nostra cum populo Romano bello Carthaginensi amicitiam instituit: quó tempore magis fides ejus, quàm fortuna, pendenda erat, quorum progeniem. Idem. Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus, Hos quos videris stare hîc capteivos duos, illi qui astant; ii stant ambo non sedent. Sed ne apud Plautum quidem talium modus est: hujus generis sunt & illa Homerica:

Τέκνον φίλε,

Et:

Et:

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε ἐκαλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et:

Ἔθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum:

Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabis cædis acervos.

Et:

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.

Poſſum è Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: ſed ne longior ſim, &, ne tibi homini eruditiſſimo videar diffidere, pauca tantùm tibi in memoriam ex ipſo Cicerone revocabo. Ita igitur eſt in ſecundo Tuſculanarum; Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus: (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, &c. Scio eſſe locum quendam ubi ad Atticum ſcribens, cùm epiſtolam dixiſſet, ita reliquum orationis contexuit, quaſi literas dixiſſet, non epiſtolam. Sed nunc non venit in mentem. Inſpice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo verſus Cæciliani:

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri,

& vide, cum quo ea, quæ ſtatim ſubjungit, cohæreant: Jucundum potius, quàm odioſum. Neque enim hoc dicit, Miſerum eſt, ſentire, ſe jucundum potius, quàm odioſum; ſed hoc ſi quis commodus ſenex ſit & humanus, eum jucundum potiùs eſſe, quàm odioſum. Quæ tamen ſententia

si verba tantùm spectes, effici nullo modo potest. Revocabo te ad illos ipsos libros de ORATORE. Ita igitur loquitur, in jocorum tractatione. Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt, Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuria sua renunciaret Acеidinum consulem, precoq; dixisset, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumq; civem esse arbitror. Vide quàm conveniat, Maluginensem illum, cum verbo inquit: quod postea subjunxit. Eodem igitur modò cùm dixisset: etenim cæteræ ferè artes, & cætera: ita dixit postea, cujus terminis septa teneatur, quasi non benedicere, dixisset, sed ars benedicendi, quod orationis ἀκολυθία postulare videbatur. Habes verbosam & insuavem epistolam, ut scriptam à properante, & occupato: etiamq; ut tibi molestia duplicetur, mea manu scriptam: ut fortassis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum sit. Gisbertus enim noster propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi assidendum est, ut statis vicibus omnes cubicularii solent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cùm facies, mutuo te facturum esse scito. Vale, ROMÆ 6. Kalend. Mart. M. D. LXV.

EIDEM.

XXXIV.

AD eas literas, quas à te amoris plenissimas nuper accepi, statim respondissem, si otiosus fuissem, sed eram occupatus in recognoscendo volumine quodam orationum mearum, quod à me his superioribus diebus librarii extorserunt verius quàm impetrârunt: Omninò enim constitueram nihil posthac scribere. Sed me, ut consilium mutarem, amicorum nimis bene de me sentientium non cohortationes modò; sed preces assiduæ coëgerunt. In eo igitur

tur eram occupatus, cùm accepi literas tuas: & simul cogitavi, si paulò serius responderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin sententia tua vera sit. Nam vel idipsum, quod ais videri posse obstare, magis etiam eam, si accuratè inspicias confirmat. Si quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito, non committam, ut quidquam à me, quod ego quidem præstare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tùm quòd multis nominibus dignissimus es, qui ameris, tùm quòd ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Vale, ROMÆ. Prid. Idus Aprilis die ipso natali meo, quem tu mihi faustum ac felicem precare. M. D. LXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subiratus sum: quod quiddam à me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam isthuc, ut spero, mense Majo proximo, & præsens ab eo pœnas reposcam. Qui enim tantùm triduum domi ipsius esse decreveram, ulciscendi causa, totos sex dies manebo. Ad eum scribere nunc non licet per occupationes, propediem scribam.

EIDEM.

XXXV.

NEmini aut mirabilius est aut molestius, quàm mihi, tamdiu differri adventum ad vos meum, sed nescio quo modo ter jam contigit, ut cùm in viam dare me vellem, jamque sarcinulas componerem, subitò exstiterit aliquid improvisi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri. Nisi illud certo mihi excuti nullo modo potest, veniendum tamen, & quæ obstant, omnia qualibet ratione superatum iri, sed ἀργαλέον πρᾶγμα, alieno arbitrio vivere. Præcipuè si quis

ei serviat, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusq; ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum unà esse possim ante Kalendas Julias, sed, si id non potero, certè quidem mense Septembri, si vivam, istic ero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me scribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis sæpissimè & cogitabo, & loquar; si quid erit, quod vestra causa efficere possim, studiosè atq; amicè omnia procurabo. Vale ROMÆ. 9. Kalend. Jun. M.D.LXX. Marcello Vestrio S. Qui etiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Æmilium Comensem salutabit. Vereor, ne ad te perlatæ non sint literæ, quas ipso meo natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM.

XXXVI.

VAldè tardi effecti sunt tabellarii vestri, qui quadragesimo demùm die literas huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem literis quibusdam Gisberti Oddi, quæ cum scriptæ ab eo essent de mense Novembri perlatæ ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quòd hodiè potissimùm, ut qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eò potissimum hilararer jucundissimo sermone literarum tuarum, & recordatione amòris erga me tui; simulq; quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi (ludis enim & spectaculis omnes hodie detinentur) vacui temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisq; studiis jam cognôsse te aliquid puto ex iis literis, quas proximè ad Gisbertum dedi, satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, si sit opus, joci causa dictum est, quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit,

sit. Ergo si sit opus, si quis à me id fieri postulet: si quis hoc sibi à me officium tribui petat: si quis in eo me sibi gratificari velit: si quid eveniat, ut publicè inter sit eum laborem à me capi, & si cogites, multa nos quoque vulgò ita jocantes dicimus Quando ita jubes, sedebo, cùm tamen nemo jubeat. Honoris tui causa ad prandium ibo, quasi qui id facit, non sua potius causa faciat: hodie in prandio pulchrè tibi operam dedi, quasi qui benè ac libenter versatur, non sibi potius operam det quàm amico. Ex eodem genere est illud si sit opus, de quo satis jam multa. Albedo, latinum non est, non magis quàm nigredo. Sed ita sumus omnes, etiam qui paulò melius latinè loqui putamur, quàm vulgus solet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendatè loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Isti præcipuè delicati, qui omnia sibi præter Ciceronem putere ajunt, qui si sine Nizolio possint unam aut alteram Epistolam scribere, Germanos se esse Cicerones putant: qui Senecam contemnunt. Plinium irrident, Tacitum damnant: ad inferiorum verò temporum scriptores etiam nauseant, qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irrident, quod ex Apulejo ipso aut Sidonio quædam petenda esse dicam ad usum latini sermonis; illi igitur ipsi sæpe ita & loquuntur, & scribunt, ut nos eos modò, quos ipsi tantoperè, abjiciunt, quos præ se contemnunt, sed eorum pistores ac coquos multò latinius locutos fuisse constet. Ad omnia Epistolæ tuæ capita responsum esse arbitror. Vale 1. Kal. Martii, M.D.LXXI. ROMÆ, quo ipso die literas tuas accepi, quibus adscripta erat dies 7. Kal. Febr. Ne me tàm serò tibi respondisse mire-
ris.

EIDEM.

XXXVII.

POstquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, si sit opus, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam.

Simile igitur est illud ex Adelphis.

Tu inter eas restim ductans saltabis M. probe.
Et tu nobiscum una, si opus sit.

Et illud Catulli ex Epigrammate in Vettium.

Ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus.

Quamvis igitur sperabam, sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil præterea argumentis opus foret; tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem prætermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic præterea nôsti amantes mei. ROMÆ, Postrid. Non. Mart. M. D. LXXI.

PETRUS JOHANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXXIIX.

ONus Ætna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt: nisi ejus, aut cui, aut pro quo spoponderunt, humanitate subleventur. Scis, credo, quid velim. De versibus illis in D. MARIAM Lauretanam, qui eos à te optabat, propter singularem exspectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me urgere non cessat. Ego tametsi inscio & inconsulto te, me temerè recepisse

pisse intelligo; tamen hanc temeritatem in spondendo meam tua eximia in re perficienda, humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes & pomaria Tiburtina si quid iste secessus otii à quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atq; obsecro, ut ostendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostræ Societatis magister statuit, ut Romæ anno proximo manerem. Nostri omnes te salutant. Vale, ex urbe 18 Kal. Septembr. M.D.LXIV.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. PETRO JOANNI PERPINIANO Societatis Jesu.

XXXIX.

Cupio equidem & meam, & tuam fidem liberare: sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primùm quod quem locum, quodq; tempus otii, & quietis plenissimum putabam fore, in eo me & multa, & longissimè à studiis meis abhorrentia negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cætera taceam, his paucis diebus his mihi Romam eundum fuit; quod etsi leve videri potest, tamen ea mihi perfectiones octo amplius dies abstulerunt. Deinde quòd multos jam & menses, & annos intermisi Poëtica studia, ut etiamsi quid olim fuisset in me ejus facultatis, quod sanè aut nihil, aut pertenue quiddam, & perexiguum fuit; effluxisse id tamen, & exaruisse necesse sit. Postremò δεῖ γὰρ τ. ἀληθῆ λέγειν, tardiorem me, ac timidiorem facit exspectatio illa, quam de meis versibus concitatam esse scribis. Scis enim, quam inutilis ea, atque aliena sit placere cupientibus. Nam si illud à me postulatur; ut tuorum elegantiam æquem, à te ipso mihi versura faciunda fuerit. Utut est, meditabor tamen prope-

diem aliquid: sed si me amas, quod quidem ita mihi perspexisse videor, ut, quin ita sit dubitare, non debeam, minue, obsecro, quantum potes istam exspectationem: ac perfice, ut ille amicus tuus à me tanquam à malo nomine, ut nummos, ita versus etiam, si neque optimæ notæ erunt, neque justi ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Benè factum, quod te Societatis vestræ magister Romæ retinendum judicavit. Mihi crede, magnam molestiam cœpissem è discessu tuo. Nunc spero fore, cùm istuc rediero, ut fruar tua suavissima, mihi optatissima consuetudine, quam ego, quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale, TIBURE, 16. Kalend. Septembr. M. D. LXIV.

PETRUS JOHANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XL.

TUum tandem reditum exspectare non possum. Timeo namque ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quonam, inquis adeò festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata Magistri nostri sententia, mihi sit ex urbe proficiscendum, rem totam à principio audies. Præpositus iterum Rhetoricæ scholæ, à qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de Præfecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare, ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita planè futurum esse video, certè conatus ipse in re perdifficili, nonnihil ab Auditoribus gratiæ & benevolentiæ consequatur, summiq; Philosophi nomen apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita ut fit, legenti & meditanti mihi,

mihi, quæ ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertum habent; ut non facilè sit statuere, quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quàm mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per literas absens, quod verbis præsens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longè abes à libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio sis liberaturus; eò magis, quòd de quibus ambigo, ea tibi jamdudum quæsita, cogitata, tractata esse scio. Primùm itaque velim cognoscere, quid tibi videatur de partitione artis Aristoteleæ in tres libros: prætereà ne putes hoc opus, quod nemo Aristotelis esse negat, à Laërtio qui duorum tantùm librorum fecerit mentionem; an in numero librarios fuisse mendosos: an in duas duntaxat partes totum illud quasi corpus ab auctore distributum, ab aliis postea in tres fuisse divisum: num quidnam aliquando legeris apud antiquos Aristotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perspici possit, quot in libros partitus ipse fuerit hanc artem benè dicẽdi tam accuratè conscriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων ecquid comperti habeas? Nam ut à Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio divisionem hanc operum Aristoteleorum confirmantibus dissentiam, nullo præsertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios esse debeat, animum inducere non queo; argumenta contra sententiam, qua ratione refellam, non video. Cur enim, in primo libro Νικομαχείων libros de anima, quos subtilitatis plenos esse omnes confitentur, ἐξωτερικοὺς appellat? Cur hos ipsos de moribus libros ad Nicomachum modò vocat ἐξωτερικοὺς, ut in tertio πολιτι-

κῶν

κῶν libro, modò ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν se jungit; cùm in ipsis τὰ ἐξωτερικὰ veluti genere prorsus diversa citentur τῶν ἀκροαματικῶν nulla usquam mentio? Quod enim octo libri τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inscripti sunt, eam ego inscriptionem idcirco Aristotelis ipsius non esse suspicor: quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Postremò doceri cupio, an Dialecticæ nomen sic ab Aristotele aliquando usurpetur, ut non τὴν τοπικὴν solùm, sed totam omninò Logicam comprehendat. Alexander enim in Prooemio τοπικῶν, tres tantùm tradit hujus verbi significationes: de hac verò vulgari notione, prorsus nihil. At mihi in hoc, quod subjiciam loco, primi de Rhetorica libri, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος τῆς διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης ἢ μέρους τινὸς, non alia notio ei videtur esse subjecta. Nolim tibi esse molestior: His nunc ero contentus; si quid est aliud, de quo scire velim quid sentias, id ad tuum in Urbem reditum reservabo, ne jure queri possis, ne in otio quidem tibi licere esse otiosum. De versibus, quos avidissimè exspecto, næ tu prudentissimè fecisti, qui tamdiu nostros animos tenueris exspectatione suspensos, ut tanquam poculum aquæ frigidæ longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes, & diuturno desiderio flagrantes insolita quadam suavitate perfundant. Accipio tamen excusationem, modò quàm citissimè, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris, ut exspectationem de te concitatam possis explere, vide, ne, dum modestus haberi studes, parùm de nobis amicè existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiæ communis expertes esse putas, ut quantum à quoque sperandum sit, videre nequeamus? aut tàm parùm studiosos tui, ut quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? facis tu quidem, quod te decet; at nihil à te, nisi

nisi summa iudustria elaboratum,atq; perfectum exire patiaris; verùm, sic habeto, tantam esse omnium nostrûm erga te benevolentiam, eam de ingenio & doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum à te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo, sed si quid à te elucubratum scriptorum tuorum dissimile forte legeremus, noluisse te potius tantum contendere,quantum posses,quàm quantum contendisses, efficere non potuisse crederemus.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. FRANCISCO BENTIO Societatis JESU.

XLI.

VTtræq; literæ tuæ mihi gratissimæ fuerunt :hæ posteriores eò etiam gratiores,quod subdubitabam,ne ægrè tulisses, nihil à me ad illas Senenses, responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cùm, quæ petebas,ad te miseram. Mihi n. videtur melius petenti respondere, qui silentio facit,quod rogatur,quàm qui verborum affatim repēdit, rei nihil.Gaudeo te Perusiam venisse,unde opinor crebrius à te literas exspectare potero. Cupio autem scire,quem potissimum scriptorem explicandum susceperis.Nā,si nihil aliud exacuam industriam tuam: teq; fortassis ad locosquosdam diligentius,quàm ab aliis solent, tractandos excitabo.

Cave enim, putes, quidquam mihi accidere posse jucundius, quàm videre te πολυχίτην,ut ita dicam,disciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidiè longius progredientem in ea via, quàm me tibi olim monstrare memini. Et si tu quidem, ut à me discessisti, multò,quâm ego sum meliores magistros nactus es. Sed quid tùm? blandior mihi γεροντικῶς: & quia te olim nescio quid docui, videor mihi te quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut hæc missa faciam-

ciam, scin tu me nuper à Pontifice iterum antiquo, ut ait HORATIUS, inclusum ludo? Cùm enim Cæsariùs multorum jam stipendiorum veteranus missionem impetrâsset; egerunt mecum primùm Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς ut eam provinciam susciperem. Multa argumenta allata sunt, quæ me moverent; sed unum ἄλυπον καὶ ἄφυκτον, quo pro ducentis aureis annuis, quadringentos proposuerunt. Homini autem egenti, & propter imminentem senectutem paulò ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo jam ad veteres illos Congerrones meos, Ciceronem, Horatium, cæteros, & mihi quodammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant, se quenquam alium ferre posse. Plerique etiam, nisi me habeant, Jurisprudentiæ se multam salutem dicturos profitentur; ipsi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam; ut sit aliquando, unde otio frui possem. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingressus es, ubi à talibus curis animus liber est. Noli tamen putare à meipso hæc ita curari; ut angar, λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia usque hûc paulò negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adolescentem, qui mihi literas tuas reddidit, vidi perlibenter; & mihi, quantum ex una collocutione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi, si quos istic nôsti studiosos mei. Vale, mi Benti optime & suavissime, & me ama. ROMÆ, 5. Kalend. Septembr, M.D. LXXII.

GU-

GULIELMUS CANTERUS M. ANTONIO MURETO. S. P. D.

XLII.

Etsi satis audacter facere videor, vir doctissime, cùm te literis meis interpello; quoniam tamen hunc libellum proximis his mensibus edidi, putavi me non satis ex officio facturum, nisi cùm eundem ad te mitterem, tùm veniam à te rerum tuarum peterem. Etenim, cùm id quo libellus nostrer est exornatus maximè (Athenæi fragmentum dico) à te primùm in manus nostras devenerit, postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum, quidquid est mitti debuerat quam tibi. Jam quod ea fuerim audacia, ut rem à te κειμηλίου δίκην habitam publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitâris. Hûc accessit, quod non leviter suspicabat fore, ut alii, nisi ego prævertissem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, sibi solis essent prærepturi. Quanquam nihil magnoperè video cur ea res gloriæ tuæ, quæ jam pridem est toto orbe clarissima, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quæ incolitur terra ita barbarus, & omnis expers elegantiæ, ut Muretum non cognoscat, amet, exosculetur? Ego certè ὁ τῶν λόγων ὅσον ἔπω γεγευμένος, tanti te, liberè ut loquar, facio, quanti haut scio, an alium neminem. Sed, ut ad ipsum redeam libellum: in eo si fortè alicui majorem videbimur habuisse veritatis quàm hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimùm, quid de veritate Socratem Plato sensisse tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ literæ suis cultoribus libertatem, ut in utram-

que partem sine periculo disputare possint? nec enim hic opus est τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, si hoc à te consecutus fuero, vir doctissime, ut nihil hujus libelli editione offensum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: sperabo potius me, quod ille dicebat, sine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare posse. Et quoniam non facilè fortassis me, qui sim, agnosces: velim tibi Aurati tui atq; mei in mentem veniat, cujus ego convictu, cùm tu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar. Fruterii quoq; cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere (quanquam nos tantùm boni non meremur) ad Oporinum vel Petrum Pernam Typographos Basileenses literas curabis. Benè vale, vir doctissime, & eum te à nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratos condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id meritò tibi doctorum omnium respectu tribuamus, quid hoc? inquies, τὸ δὴ ἄκρον κορυφοῦται τῷ Μυρήτῳ FRANCOFURTI nundinis autumnalibus, anni M.D.LXIV.

ALEXANDER JUSTINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLIII.

Te post tuum discessum VENETIIS in febrim incidisse, ægrè sanè tuli, ut debui; idq; statim meis literis significâssem: sed præter morbum, tibi molestus esse nolui. Nam indies experior, quàm molesta ægrotantibus omnia penè esse soleant. Cæterum mitescente jam morbo nullum παραμυθικοῖς λόγοις in tàm magno præsertim elatoq; animo, adversum omnem fortunæ temeritatem mihi locum relinqui video: & fortassis ipso jam fugato, convalescenti gratulandum potius, aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi Medice-

dicorum legibus περὶ τῶ ἀνακομιζομένων interdictum scirem. Scribam aliâs, & quod toties recepi, tandem cumulatissimè præstabo, præsertim cúm χρύσεα ἀντὶ χαλκείων à te sperare liceat. Interim cura, ut valeas, ego verò, & Johannes Datianus noster, valemus, teq; plurimùm salutamus, & cùm primùm per valetudinem tuam licuerit, à te literas exspectamus, Vale VENETIIS, Prid, Kalend. Octobr. M. D. LVIII.

EIDEM.

XLIV.

VEteris Illius familiaritatis ac necessitudinis, qua mihi maxima tecum olim Venetiis intercessa, minimè te oblitum esse opinor, neque tot amorum ἀπεργασίας, ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sanè momenti ad vulgaris cujuspiam amicitiæ diuturnitatem in assiduitate literarum positum esse non diffiteor: mutuam verò inter nos benevolentiam; certò judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quæ genuit, & continuisse & conservâsse certò scio. Nam illã sanè παροιμίαν, quam Athenæus jure μισανθρωποτάτην appellat, ad cujus præscriptum τηλοῦ φίλοι ναίοντες, οὐκ εἰσὶ φίλοι, tibi probari nequaquam credo, cùm amicitiam non locorum spatiis; sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quod si ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum à te desiderari, mihi significaveris, non solùm hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore à me prætermissi usuram cumulatissimè reddam. Quanti verò te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Johannem Bissonetium, quem tibi cùm morum probitate, tùm doctrina

singulari conciliatum esse audio. Eum mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia quæ in me, si Romæ essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus, tuiq; amantissimus, neque te unquam pœnitebit in eum beneficium contulisse. Experieris me hercule re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Expectabo literas tuas, quibus & me à te amari adhuc intelligam, & si quid Genuæ à me agi voles, certior fiam. Vale, GENUÆ 7. Kalend. April. M. D. LXXV.

MARTINUS BELLIVICEJUS PANNONIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLV.

IUvenis quidam natione Gallus, vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te literarum ansam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel si sæpius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cùm enim mense Martio te Paulum Manutium Romæ salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ gravissimis studiis continuè fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facilè in tui memoriam redigar, præsertim si & album tuum, in quem nomen tuum relatum esse voluisti, intueberis, & memineris quibus verb s Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cùm adjiceres nihil esse, quod non Giphanii caussa libenter faceres. Quare cùm tibi in mentem rediisse nomen meum existimem, ad juvenem illum revertor, à quo cùm quæsissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & cæteri omnes qui elegantiorum literarum cupiditate te-

nen-

nentur, avidissimè exspectant: à Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quàm tu ante aliquot annos, humanarum literarum caussa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum allatum iri, si tuum exemplum hujus ætatis Jurisconsulti imitarentur. quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consectari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quæstum conferre Sed quod Cujacius & tu homines Galli, in studiis sapientiæ consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius Cujacio amicissimus, & tibi charissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atq. de te sæpius honorificè loquutus est, & nullo in sermone libentius eum versari vidi, quàm cùm de Plauto loqueretur, existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis literarum fore, si tam bonus latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit sanè esse in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solùm pollicitus sum, sed etiam spopondi. Itaque non erit tuæ bonitatis committere, ut sponsorem appellet, cùm ipse facilè possis dependere. Unum est quod à te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis & ingeniosis hominibus non potest Et herclè tua maximè gloria agitur. Vale, & salvebis à Giphanio, qui Venetiis, apud Oratorem Regis Galliæ degit. PATAVIO, Kalend. Decemb. M.D. LXIV.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO TURNONIO S. R. E. Episcopo Cardinali S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te scribendi usque eò differre voluissem, Francisce Turoni Cardinalis Amplissime, dum par à me aliqua tuis erga me plurimis maximisq; beneficiis reperiretur oratio; magnoperè mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam consequi possem, inani ipse me labore torquerem, & immodica silentii diuturnitate suspicionem tibi aliquam angusti & humilis a[n]imi, neque satis, quantum à quoque acciperet sententiis afferrem. Cùm igitur, diem assiduè ex die ducens, sine dubio diutiùs, quàm par fuerat, reticuissem, planè obstupefactus admiratione istius erga me tam prolixæ, tamq; beneficæ voluntatis tuæ: confirmavi me tandem; & ad hæc pauca, quoquo modo possem, scribenda me contuli: quibus quod tam multis, tamq; claris & illustribus signis, me, quamvis nihil prorsus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum esse declaraveris, gratias, quando nihil præterea neque tu exspectare, neque ego præstare possum, tibi agerem immortales. Est omninò hæc tota gratiarum actio perpusillum quiddam, perq; tenue: præsertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me à te ornatum esse voluisti: sed eam tamen, cùm hæc scriberem, pro certo atque explorato habebam: tibi non ingratam, neque injucundam fore; cùm, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se ejusdem sortis homines, aut certè non admodum dispares devinciuntur: vobis,

quos

quos supra cæterorum conditionem evectos, in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus cœlestibus commune est, quòd ut illa efficientiam quidem suam declarant in inferiora hæc, viresq; in ea exercent suas: sed ab eis nihil vicissim accipere, &, ut Græci sua lingua dicunt, pati queunt: sic vos potestatis quidem copiarumq; vestrarum documenta. sublevandis inferioribus, datis: ipsi vicissim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, testem grati ac memoris animi, percipere non potestis. Ago igitur tibi quàm maximas gratias, Cardinalis clarissime, humanissime, optime, agamq; dum vivam, tibique à summo hujus universitatis effectore ac gubernatore Deo assiduis votis fausta ac felicia omnia precabor: non quod me dignum existimem, cujus vota ab eo attendãtur: sed quòd tu dignissimus, pro cujus salute atque incolumitate, etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me amplissimo atque honorificentissimo testimonio, quantum in me erit, respondeam, modis omnibus operam dabo. Illustrissimo quidem Cardinali Ferrariensi, ad quem tua potissimum auctoritate adductus, me, cùm primùm potero, conferam, commissurus non sum, ut unquam venire possit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo secutus sit, pœnitere. Vale, 3. Non. Februar. M.D.LVII.

PATAVIO.

EIDEM.

XLVII.

Non puto ulla mihi excusatione apud te utendum esse, quod ad te rarius scribam. Nam tum demùm peccare ipse mihi viderer, si tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantisq; assiduè occupationibus impedito, frequenter literis meis obstreperem, ideoq; contineo me: &, cùm quotidiè de te cogitem, votaq; uti debeo, pro tua salute atque incolumitate faciam, in scribendo sum rarior, neq; unquam id facio, nisi cùm aliquid accidit, ut, nisi scripsero, officio videar defuturus, quale est, quod me hoc tempore, ut scriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidissem: etsi satis intelligebam, eos leviores esse, quàm ut tu, quem nihil nisi præclarum atq; eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: judicavi tamen, omninò mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neq; dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses: vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui ut à te singulariter amatur, ita te ipse admirabili, non amore solùm, sed cultu medius fidius, atq; observantia prosequitur. Unum est, quod quanquam mihi conscius sum, me optimo animo fecisse, tamen, quia fieri potest, ut confidentius in eo me gesserim, quàm decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perspectam humanitatem tuam, mihi ut ignoscas, etiam atque etiam à te peto. Ausus enim sum quodam ex eis libris loco nominare te: ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæserant ex eidyllio, quod olim ad te misi unà cum tragœdia, quàm de C. Cæsaris cæde factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid à me peccatum est, (nihil enim debueram te inconsulto facere: præsertim cùm te Venetiis e[illegible]em) peccatum est, incredibili quadam abundan-

tia

tia amoris erga te mei: quàm ut æquo animo feras, omnibus à te precibus, atq; omni obsecratione contendo. Etenim verè hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atq; arduum, in quo ego paratus non sim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Unum est in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem, nisi invitissimus, obtemperare; si me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in sinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi, & animo indulgere patiaris; quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hîc omnia tibi fausta & prospera precari, & gratulari aquis istis, quòd eas tibi salubres & fuisse & esse audivimus. Vale.

CORNELIUS VALERIUS M. ANTONIO MURETO S.P.D.

XLIIX.

Vide quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Justus Lipsius, familiaris & idem discipulus meus, literarum & antiquitatis caussa in Italiam proficisci velle cœpit, petiit à me, amicis quibusdam commendari; inprimis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirificè flagrat, literas sibi darem. Ego autem etsi videbam putidum esse, me hominem fortassis ne fama quidem tibi cognitum, literas ad te dare, ejusmodi præsertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem, morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quàm aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eò libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem; sed ad eum virum qui cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus, quæ ingenuo homine

dignæ sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin tum in omnes, tùm præcipuè in earundem artium studiosos propenso animo ac humano. Accedit similitudo professionis studiorum nostrorum, nam & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiæ humaniorum literarum studia, voce & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu M. Antoni, antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hæc ipsa studia cum immortali tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quærenda mihi est excusatio & prætextus pudoris mei, quod scripserim, quàm gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id quod caput est epistolæ meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinæ meæ adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, judicio, quanta testari possum, equidem me in alio nullo, in ista imbecillitate ætatis, adhuc esse expertum, tum verò, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis & artium illarum quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me hæc ambitiosè & supra quam res est, commendantium more, scribere: immò verò minus fortasse, quàm virtus & eruditio adolescentis merentur scribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipsos institutionemq; nostrã velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atq; obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo literas & literatos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunæ est, ut se in longinqua & extera regione difficulter suis facultatibus sustentare possit, vereundè etiam hoc à te petam, (vides quantum mihi sumam) ut si qua in re commendatione & opera tua juvare eum

poter-

potes, quod certè potes, ei ut ne desis. Hoc quidem tibi spondeo, & in me recipio, te, si quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quàm nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantùm dicam, quod in sermone sæpissimè mihi significavit, eum pene non alia ulla de caussa in Italiam è tam longinquis regionibus venisse, quàm ut te inprimis tuiq; similes eruditos viros videret & cognosceret, quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris caussa fuisti. Quod si tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, aut fortasse habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi præivi: efficiam ut intelligas mihi ad benignè faciendum nec voluntatem deesse nec facultatem. Literæ hæ meæ si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo; primùm enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, ac commodavero, deinde mihi ad amicitiam tuam quasi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi potest contingere optabilius. Vale LOVANIO, ante diem 14. Kalend. Septembrium.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. CORNELIO VALERIO.

XLXIX.

Redit ad te Lipsius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi præstantia ingenii & doctrinæ, integritate morum, suavitate sermonis ac consuetudinis suæ, ut, eo discedente, à memetipso mihi avelli viderer. Felicem te Corneli, cujus ex disciplina adolescens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magnifaciebam te ex scriptis tuis, & amabam pro judicio quod amantissimè de emendatis à me Terentii fabulis feceras.

Nun-

Nunc verò mihi crede, tanta accessio propter Lipsium facta est, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum nihil ut magis cupiam, quàm occasionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me sis, cujus rei si licebit periculum facere, quæso te, si qui huc venient, quos tu ames, præcipueq; qui habeant aliquid simile Lipsii, ut eos mihi potissimum commendandos putes: Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipsi quoq; eo nomine aliquid se tibi aliquando debere fateantur. Vale ROMÆ 3. Non. April. M.D LXX.

M. ANTONIO MURETO
Nathan. Ch. S. P. D.

L.

Cum 5. Id. Octob. anno abhinc quarto ROMAM ex Campanio rediissem; postridie ejus diei magna cum admiratione, te, Murete clarissime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. cùm Christianissimi Regis legatus, usitata solennitate, magnificè exciperetur. Ea ego oratione, etiamsi jam antea, ex monumentis scriptorum tuorum qualis esses cognovissem, ita sum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea præstantissimos existimassem, tibi uni in Oratoria palmam deberi, certissimò mihi persuaderem. Quin si animo tum obsequi licuisset, unà cùm illo exclamare veritus non fuissem: ὢ σύνεσις, ὢ λόγοι, ὢ μνήμη, ὢ συνθήκη μακάριος εἰ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. Cùm autem id, eo quidem in loco, & in clarissimorum virorum corona me non deceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sanè ardentissimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus esset meo apud te ipsum detegerem,

gerem, & literis Caselii nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quasi fores mihi aperirem Accepisti tum me, ut solet, humanissimo amplexu, & literis nondum lectis, notum me tibi esse, ex sermone Caselii, quem tecum ad oppidum Sancassionense paulò antę habuisset, ostendebas. Id certè longè mihi fuit gratissimum, cœpiq; ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram, ità hinc etiam virtutem & bonitatem tuam suspicere, & exosculari. Verùm illa congressio, fato quodam meo infelici, diuturna esse, firmasq; radices agere non potuit. Senis enim cujusdam interventu, vix dum inchoata collocutio nostra, interrupta est: & ipse etiam, propter comitum festinationem, & hyemem imminẽtem, celerius opinione, istinc sum avulsus. Quod itaq; tum necessitate quadam impeditum est, quid vetat, quo minus idipsum literis restituamus? cujus quidem consilii auctorem habui eundem illum qui me primus in animum tuum insinuarit. Cum eo enim ego hic in iisdem literis & studiis, in quibus tuæ quoq; lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantissimè. Quod si ille, ut primò fuit, ita nunc quoq; felix erit, tuamq; mihi hoc modo benevolentiam denuò conciliabit, quis me erit beatior? quis ipso deniq; in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certè Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Crœsi thesauris longè anteposuero. Vale ROSTOCH. O. Kal. April. anno M.D LXX.

M. ANTONIUS MURETUS AGAPETO GIDETO SUO S. P. D.

LI.

VEre es, qui diceris: neque, quàm tu, ἀγαπητότερος quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quàm dum

d m Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim: tibiq; vel prosim re aliqua, vel certè prodesse coner: ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipsa, vel tibi saltem conatu probem: quorum hoc, si me tantùm respiciam, satis est: illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quanquam nihil mihi jucundius est, quam abs te quàm maximè amari: tamen, ita mihi eveniunt quæ volo, ut, si mihi detur optio, malim justam tibi caussam esse, cur me ames, quàm abs te sine ulla justa caussa amari. Agam caussam meam. Debes & tu talem eum magnifacere, qui nihil à te aliud expetens, eò te tantùm amat, quia dignum judicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissimè delegisti, ad quem itares, cui te crederes, cui te in disciplinam dares, vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum affecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissimè combibas suadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres; &, ut sim, operam dabo: eò magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuò ante oculos obversatur, quæso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito ægrè ferre quod dicam. Illum unum plus amo, quàm te: &, ne hoc tibi durum videatur, te à me proximum habeo; illum æquè amo ac memetipsum. Vale TIBURE. 3. Non. Augusti. M. D. LXXVII.

EIDEM.

LII.

VIx ausus essem à te postulare, ut ad me Latinè scriberes: veritus ne id tibi oppidò difficilè videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eæ literæ, quas à te Latinè scri-

nè scriptas nuper accepi : non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multò tamen nitidiores & cultiores, quam credidissem. Itaque bene te sperare jubeo, neq; dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam sis hujus quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quàm mihi optatus ac jucundus futurus fuerit, nihil necesse est affirmari. Satis enim, ut opinor, nôsti magnitudinem amoris erga te mei, sed ita multos hic adolescentes, qui Roma venerunt, ægrotare video, ut veritus sim, ne quid tibi ista hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal Septemb. spero fore ut nonnihil remittant calores, tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui : teq; statim accersi jubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illas tuas, in quibus nescio quid quærebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quæstionis molestia facilè liberare ipse te potes. Dominium enim directum & utile, nusquam à Jurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta ac somnia sunt eorum, qui obscurando & ineptiis suis contaminando jure civili, sibi se acuminis, & eruditionis laudem quæsituros putârunt : Quod usu capitur, fit pleno jure ejus qui usucepit. Qui tamen se postea id pro derelicto habeat, æquius est rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quàm adjudicari ei qui neque usucepit, & sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos qui pro possessoribus, ut dicitur, possident : æquitate quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam usucaptam fuisse. Nam cùm is qui usuceperat, jure illo sibi quæsito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat & aliud quiddam in iisdem literis, de quo quærebas : sed nunc non recordor. Hujus generis literas, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, & ego libentius scribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fra-

tri-

tribus tuis salutem. De Matthæo vehementer doleo, sed gratum est quod scribis, spem esse. eam, sine ope prætoris, in integrum restitutum iri. Horatio audio meliusculè factum esse, quod quàm mihi jucundum sit, ipse scis. Vale Agapete mi, meq; ama, ut facis. TIBURI. 7. Idus August. M. D. LXXVII.

CONSTANTIUS BARGELLINUS EPISCOPUS REATINUS M. Antonio Mureto S. P. D.

LIII.

Afficior lætitia incredibili, quod ut ex literis tuis accuratissimè scriptis intellexi, à nonnullis Lutetiæ impressoribus urgeris, ut Epistolas tuas mittas, quas prælo subjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum literarum studiosos multùm voluptatis, plurimùm etiam utilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam, vel augendam percepturos. Equidem etsi fateor in his politioribus literis, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrimè non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: Sed tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo; nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissé, nisi me verecundia mea à rei perspicuæ testimonio non necessario revocâsset, nunc quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciæ notam subire malui, quàm in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valdè impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti

epi-

epistola tua in manus venit, quæ me, quòd amantissimè, & disertissimè loqueretur, mirificè delectavit. Itaq; cùm eam ipsam vesperi inter alia scripta, quę forent magis in promptu, retulissem, postridie mane ecce tuæ literæ, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teq; hortor, aut si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, néve in aliud tempus rejicias. Quid scire cupis, an æquo animo laturus sim, si quæ à me scriptę sunt literæ, unà cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod ajunt κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profectò non tam tuas admirari, quàm meas improbare soleo; tamen ubi quóve pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis; tui consilii est, nec est cur aliorum sententiam exquiras. Quod si tibi statutum est, ut illæ horridulæ meæ litteræ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptæ; quod res ipsa declarat, nec earum editionum aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in quo minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale mi Murete, & de bonis literis optimè mereri, quando id vel uni tibi maximè licet, ne desistas, ac BARGELLINO tuo ad omnia utere.

EIDEM.

LIV.

ITa diu jucundissimè vivam, mi MURETE, ut allato nuncio de tua valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cujus præcipuum aliquod bonum repentè in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil enim extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quæ est ipsa per se ama-

bilis, cujusq; omnia in te elucent ornamenta, & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Postea verò, quùm te morbo levatum esse cognovi, difficilè dictu est, quanto gaudio penè exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aspiciendam lucem nunc primùm mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnoperè gratulor, etsi nostra certè gratulatio omnibus qui modò sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique excellenti eruditione, atque industria virum? cui salus tua æquè exoptanda non sit, ac sua? Eum profectò ferreum, & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectæ, spectatæque virtuti, nihil, nihil illustri gravissimi viri gloriæ dare haud temerè affirmârim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissimè vivere non modo non expetat, sed ab immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo triumpho. Jam, ut spero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque præclarè actum putem, cùm omnes delitias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi recuperârint: iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato mihi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quàm diligentissimè commiseris. Hæc hactenus, mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maximè consentaneum: è cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te benevolentiæ significationem, de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omni-

mnibus cognitam esse, & studiis, officiisq; quàm plurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certè hanc voluntatis meæ propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inservi valetudini: huic quantum studii, diligentiæque adhibueris, tantum te mihi, publicæque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. REATE ex ædibus nostris, Non. Febr. M.D.LXXVI.

M. ANTONIVS MVRETVS CONSTANTINO BARGELLINO EPISCOpo Reatino S. P. D.

LV.

NUnquam putâssem fore, non modò ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear, necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex literis tuis intellexi, vehementer doluisse te, cùm primùm de invaletudine mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quàm ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primùm vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qua tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quàm ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse notum est. Incredibiliter igitur gavisus sum, Bargelline vir præstantissime, tanti me à te fieri, ut & mirificum dolorem senseris, cùm me graviter ægrotare audivisti & exhilaratus sis, simul atque DEI beneficio, morbum depulsum esse cognôsti. Quanquam ego ipse nondum satis constitui, verùm mihi satius fuerit, ex hujus vitæ miseriis quam primùm eripi, an diutius hîc manere. Certè enim, cùm omnes summo consensu Medici dictitarent, nullam propè am-

plius reliquam esse spem evadendi; ita me compararam, atque ita animum composueram, ut neq; augerer neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu: neque quidquam aliud à Deo peterem, quàm ut mecum misericorditer ageret; condonaret errata anteactæ vitæ; neque pateretur me in illa separatione animi à corpore, aut diutius, aut vehementius torqueri, quàm vires meæ ferre possent. Hoc ego tùm unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoque, qui mihi assidebant, ut à Deo mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen, relictum esse me à Deo in hac vita, ut maculas superiori ætate contractas, lachrymis deleam: tandemq; omissis & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere à principio debuissem. Atque à te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, ita & monitis ac præceptis & fusis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantùm palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valdè accommodatæ. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum, & poëmata quædam, quæ spero te libenter lecturum esse, non quòd valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas: tibiq; pro certo persvadeas te à me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quàm ego sum studiosiores. Vale, ROMÆ. 14, Kalend. Mart, M, D, LXXVI.

CON-

CONSTANTIUS BARGELLINUS Episcopus Reatinus M. Antonio Mureto S. P. D.

LVI.

AMavi te ſemper, mi MURETE, ex quo primùm die cognitus es mihi, cùm te nunquam antea vidiſſem, commotus fama laudum tuarum, poſtea verò quàm de te ſuperiori loco docentem audivi, ita tui ſtudio ſum incenſus, ut nullam amoris acceſſionem fieri poſſe putarem. Acceptis tuis literis 14. Kalend. Mart. datis, (fatear neceſſe eſt) ad ſummum amorem tantus cumulus acceſſit, quod fieri jam non poſſe arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexiſſe. Nam ſic omni obſervantia inſignes doctrina, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri à meipſo debes, qui omni liberali doctrina ita ſis excùltus, ut habeas paucos admodum pares, ſuperiorem verò neminem, cùm hæc ipſa ſint tibi cum tanta Chriſtiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo ſapiens veras virtutes omnes ineſſe negabit, quibus nobis ipſi felicitatem comparamus: hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam eſſe cenſeo: hanc non modò Craſſi divitiis, ſed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono, hæc ipſa te olim mihi chariſſimum, longè jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculoſiſſimo morbo fiducia modò concepta, non angebaris, non terrebaris mortis imminentiæ metu, ſed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, ſperans fore, ut ejus beneficio poſt has ærumnas & calamitates, tandem beatiorem vitam conſequi poſſes. Hi ſunt nimirum animi fructus, nullius culpæ, quæ Dei Gratiam diſcutiat, ſibi conſcii; qui cùm à corpo-

re separabitur, licet sit periculis, ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro, non modò ut utrique nostrûm, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitæ miseriis quàm primùm eripi, an diutius hîc manere, id, etsi est ejusmodi, ut non facilè explicari possit; tamen est; quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte natura donum, prorogârit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservarit. Præclara enim ista tua à Deo accepta dona, si intelliges, te ea conditione accepisse, ut, cùm ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas, quis dubitet uberiora ac præstantiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac si æquum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulò diligentius, teq; in dies magis magisque confirmes, sentiasq; in eo verti communem caussam, quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego verò etsi me exiguis omninò meritis adjutum esse probè novi; tamen à Deo summoperè contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus grata potero, gaudebo me tamen pietati, amicisque debitum officium præstitisse. Venio ad Orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem sanè legi libentissimè. Orationes habitæ de Philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes verò ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia præstanti cum eruditione conjuncta. Non verborum elegantiam aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiæ,

vel

vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum quàm venustè, quantaq; cum dignitate Theologiæ locis eas perspergere consueris; ita fit, ut & summum Oratorem exprimant, omniq; scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem, dum lego, etsi ἄφωνοι sunt, crebrò tamen aures meæ præclara illa voce tua, qua prælegens in publicis Gymnasiis uteris, personare videntur. Poëmata mirum in modum me cepernnt. Quid enim vel à diuturno studio, vel à divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tùm illa prosunt, tùm magnoperè delectant. Crebræ sunt, & acutæ sententiæ; miros pietatis igniculos excitant; stylus quoque ita rei consentaneus, ut facilè quivis intelligat te parem, eandemque in utroque genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cùm plurimum debeo, tùm verò quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave, suspiceris me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirificè amicos colo; plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non detererem, sed augerem. Scio id à modestia tua minimè postulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo quâm silentio rem non sine suspicione improbitatis præterire. Da operam, ut vel eas, atq; meipsum unà cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. REATE. 6. Idus April, M. D. LXVI.

AD M. ANT. MURETUM.

LVII.

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,

Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, MURETE, salve,
Salve, & has aliquid puta esse nugas,
Quas mittit tibi maximo Poëtæ,
Longè pessimus omnium Poëta.
Sic calvus tenero ausus est Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere pessimos Poëtas,
Quis is continuo die periret.
Ac tu, ni caveas, MURETE, nugis
Istis tàm illepidis & invenustis,
Plenis ruris & inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum malè nausebis annum.

Justus Lipsius.

M. ANTONIUS MURETUS ALEXANDRO RIPARIO SUO S. P. D.

LIIX.

DUlces literæ tuæ, ut omnia quæ à te proficiscuntur; etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur à patribus, suntq; eorum etiam ipsi errores voluptati; sic mihi ista tua in literis infantia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime & suavissime, sequere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atq; impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quæ ne & eos & me fallas, omni tibi cura ac studio providendum est. Vale, Nonis Julii. TIBURE M. D. LXX.

EIDEM.

LIX.

NE priores literæ tuæ ad te pervenirent, CAROLI incuria factum erat; cujus tu quoq; negligentiam nôsti. Nunc unà cum his meis utrasq; tuas accipies: simulq; hoc intelliges, quod tibi gratuleris; posteriores multò meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit, te præclarè responsurum exspectatione meæ. Vide igitur, si me amas, quod & facis, & facere certè debes, ut omnibus aliis rebus neglectis: quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua: multa legas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate, ac consvetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites gravissimam esse jacturam temporis; præcipuè autem ista ætate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te literas ostendas licet: Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipsi errores tui. Vale, mi dulcissimè Alexander. v. Id. Junii, M.D.LXX. TIBURE. Oblitus eram scribere, heri in mensa injectum esse sermonem de Comœdia: qua occasione multa de te quoq; dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omninò spero fore, ut huc tibi ad me veniendum sit.

EIDEM.

LX.

PErge, ut facis, mi ALEXANDER, amare literas, eis te oblectare, in eis omnia & seria & joca tua collocare. Non magnus labor, magno tibi olim honori futurus est. Ista via,

quam tu nunc ingrederis, multi humili & obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla ejusmodi præmia literis proposita essent; ipsa tamen doctrina amanda est per se: neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine literis comparari non potest. Voluptas, quæ ex turpibus capitur, celeriter transit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimæ & solidissimæ voluptatis. Hæc cogita & vale. Postrid. Id. Jul. TIBURE.

EIDEM.

LXI.

Etsi nihil erat, quod scriberem, ac præterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te literis istuc venire. Amo te quotidiè magis, quòd à te literarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te nunc scriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an quod malim utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis quæ ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quæ in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale, TIBURE. 5. Kalend. August. M. D. LXX.

EIDEM.

LXII.

Nemo est omnium ad quem libentius quàm ad te scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te planè pater

paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secessu occupatus; quem tamen pleriq; omnes esse plenum otii putant, & quotidiè quinas aut senas ab amicis literas accipio, ad quas, si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consvetudinem P. Æmilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina, & exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare: qui autem alio ingenio sunt, eorum consuetudinem quasi pestem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius providendum est, quàm quibus sodalitatibus utare. Neq; ego severum esse te ac tetricum, omniq; generi voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amicitias quærendas, quæ dulcissimæ videantur, sed inducendum animum, ut quæ honestissimæ sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac svavissimas putes Mi Alexander, etiam atque etiam vale. TIBURE. 5. Id. August. M.D.LXX.

EIDEM.

LXIII.

Vide, quàm te amem, cùm à multis hodie literas acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quàm ut ad te potissimum rescriberem, cave, putes Alexander mi, ipsi te patri tuo chariorem esse quàm mihi. Ac si quæras, quæ causa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam si aliam adferre possum, quàm quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito, tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura bonas; sed quę culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimæ ac perniciosissimæ fiant. Bonæ sunt opes, sed si quis non rectè utatur, malæ. Bonum forma: Sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium, si rectè utaris: nullum propè homi-

hominum generi dari potest majus aut præstabilius donum. Sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quò erit melior & accuratior, eò plus adferat mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio malè uti cœperis. Sed id spero non fore, teq; bono ingenio benè usurum esse confido, vel tuapte sponte, vel quia videris mihi valde amare amorē erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, & si me amas, virtutem ac literas ama. Nulla in humanis rebus majora sunt. Iterum vale. TIBURE, 8. Kalend. Septembr. M. D. LXX.

EIDEM.

LXIV.

Accepi ternas tuas literas: in postremis autem quædam erant ita negligenter scripta ut facilè constaret, aliud egisse te, cùm illa scriberes. Ostendam ea tibi, cùm istuc venero, & auriculam pervellam tibi; ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos solœcismos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis literis imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale, TIBURE, 9. Kal. Octobr. M. D. LXX.

EIDEM.

LXV.

Versiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poëticam ingenium tuum contulisses, & bonos magistros nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam præstantiam

tiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt, & sententias habent, neq; inconcinnas, neq; ineleganter collocatas: & ipsum dicendi genus non abhorret à recto. Planeq; sperare posses, te aliquando bonum Poëtam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quæ, quantum potes, urgeas, censeo, & subsicivis horis veterum Poëtarum scripta manibus teras, non tàm ut imiteris, quàm ut eis te oblectes; simulq; aliquid ex eis assiduè, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus à te collocari, verum ut fateor, nolim. Malos versus facere, turpe est: mediocres, inglorium: bonos difficilius quàm & præstari possit ab eis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, præsens præsentem monere possem: per literas non æquè facilè possum. Recteq; ac verè mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse quàm scribendi. Mihi hoc credas; velim: me hodie non difficilius ad saltandum, quàm ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto à te, illud quoque cogites, non multò juniorem esse me, quàm erat Horatius, cùm illa de se scriberet.

Nunc itaq; & versus, & cætera ludicra pono. Vale, ROMÆ, Id, Febr. M.LXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. P. D.

LXVI.

Tandem ad te remitto Epistolas tuas: neque enim per assiduas occupationes, & per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eæ si conquerentur se à me paulò severius acceptas esse: recordari

debe.

debebis, hoc ipsum à te mihi mandatum esse: ut si mollius ac levius eas tractare voluissem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum: quando literæ, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatissimus est, & hoc supra cæteros omnes Reges, qui multis abhinc seculis vixerunt, eximium habet, quod & amat unicè homines eruditos, & ipse omni elegantis doctrinæ genere mirificè excultus est, miserat in Italiam unum è domesticis suis, qui quasi delectum quendam haberet præstantium doctrinâ virorum, eosq; opimis admodum propositis conditionibus, in Poloniam invitaret, ad Academiam novam, quam Rex Cracoviæ instituere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qua hûc venerat, optimum quemquè & in docendo exercitatissimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat: de me, de Carolo Sigonio, & Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex, si sacris initiari vellem (nondum enim sciebat me Sacerdotem esse) perfecturum se, quò mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto al quo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohonestarer. Ea de re unus è primoribus illius regni, Johannes Zamoscius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, literas ad me peramanter perque honorificè scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius præmii magnitudine (etsi his quidem temporibus inusitata) quàm tanti regis tàm propensa ac benefica erga homines literarum studiis deditos voluntate. Neque me commonebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cùm lectica, unà cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum

(eo enim, religionis ac pietatis causa, iter facere decreveram) gestatus essem; posse me cisio Cracoviam usque commodissimè vehi. Et jam convenerat, ut mihi REGIS nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinæ specimen STANISLAUS Cardinalis Varmiensis gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviæ habet, amplissimum offerebat. Multæ à summis viris literæ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promissæ erant: ut cùm eò venissem, nunquam ferè in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quæ in Polonia esse dicitur, inclementiam cœli asperitatemq; frigoris. Sciebam illa omnia re multò minora esse quam famâ: & alioqui sum ipse quoque natus in parte Galliæ maximè montosa ac frigida. Quod autem quidam qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros; rectos, simplices, apertos, humanissimos præterea, & propè omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quàm ad ullam barbariem accederet. Nugæ istæ sunt hominum, eos qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus. Utri verò barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemq; reperias, qui Latinè aut Græcè loqui sciat, aut literas amet: an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissimè callent, & ita literas ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis, asperi ac barbari fuerunt: hoc quidem seculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus & splen-

dor

dor vitæ, & eruditio atq; humanitas, mutatis sedibus commigrârint. Itaq; ut verum tibi fatear, libentissimè eò commeâssem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei causa ab eis petebam, id omnes prolixè ac copiosè offerebant: ut jam constaret inter nos, sine ullo negotio conventurum esse. Quid quæris? Fidem eis dederam venturum esse me, si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cùm Cardinalis quidem gratis me alat. Nullam enim ad rem, mea opera utitur: summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quàm putaram: Etenim cùm rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani (is summus Magistratus est eorum qui hodie populi suffragiis deferuntur) ad Pontificem accedunt, cùm præsentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remq; ei exponunt: atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benignè eos audit: bono animo esse jubet, se, quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozeum Christianissimi Regis Oratorem, virum & claritate generis & virtute, & eruditione præstantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: sibi curæ fore, ne me, quòd auctoritati suæ paruissem, pœniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quod à tanto Rege vocarer: sed multò honorificentius, quòd & à Pontifice & à tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum

rum

rum nummorum aureorum, quod jampridem capiebam, significabat se ducentos præterea addidisse. Eodem tempore Matthæus Contarellus Pontificis Datarius vir & eximia quadam integritate vitæ, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis, & mei ut scis, amantissimus, certiorem me fecit, sibi à Pontifice mandatum esse, ut mihi quamprimum attribueret & assignaret annuam trecentorum aureorum pensionem. Itaque Rex tam longinquus effecit testimonio & judicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: quod ego eò magis prædicare gestio, quòd ipse tacere me jussit. Parendum tamen est, ne dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum præbeam. Sed & ego scribendo defessus sum: & te suspicor, cùm hæc tam verbosè scipta legeris, fessum fore. Vale, ROMÆ, prid. Kal. Maji. M.D.LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO ÇUIACIO J. C. S. P. D.

LXVII.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci V. C. cùm Lælius Ubaldinus & Octavius Bandinus summo genere nati adolescentes, in Galliam se, studiorum caussa, auctore potissimùm atque impulsore me contulerunt. Nam cùm ex me ipsorum propinqui quæsissent, quid eis potissimùm faciendum esse, quaq; ratione ipsorum studiis optimè consuli posse censerem: auctor eis fui ut Lutetiam primùm irent, ibiq; se Græcarum literarum & Philosophiæ magistris recoquendos darent; deinde jus civile, cujus studio in-

censi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia, nisi à Cujacio, rectè ac verè disci posse sperarent. Ita igitur fecêre: & quòd meo consilio paruerint, sibi magis magisque indies gratulantur. Ego autem Cujaci, ambitiosum fateor esse me: &, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, verè ab eo dictum demum experior. Quare cuperem eos qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quòd indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod à te, mea causa libenter viderentur, exciperenturq; ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit: néve ipsa quæ sunt & morum & ingenii elegantia, ita te jam; hominem ἀπὸ τῶν πρώτων ἐναλλάξων, ceperint, ut novæ commendationi nullus supersit locus. Peto tamen à te, quantum me amas, & puto me à te non vulgariter amari; ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caussa adjicias; sive ipse jam eos amas, ut nulla fieri possit accessio; reperias ita tamen, atque excogites aliquid, quod commendatione mea adductus, eorum caussa fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximiè amo: & quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinæ tuæ præstantiam; te quoque æquum est aliquid mea caussa facere. Majus autem facere nihil potes, quàm si his duobus adolescentibus ostendas, meam commendationem aliquid apud te valere. Vale ROMÆ 7. Kalend. Februar. M.D.LXXIX.

JOANNES CASELINUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXIIX.

EGo verò quàm sum importunus? Toties te interpello, si ve

sive hoc facit tuus in me animus: sive mea de te persuasio: sive hominum tui sitis. Mihi enim quævis harum causa sufficit ad excusationem. Ut autem præteream, quæ in nobis mutua esse, lubens mihi persuadeo; nemo est vel modicum tinctus literis, quin & te magnifaciat, & si istuc proficiscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei Johannes Lubecius & Gallus Beccius Germani, fama tui nominis permoti, & ipsi te salutare jam pridem in animum induxerant. Quod cùm mihi mirificè placere intelligerent, ut qui te jam penitus perspexissem: visi sunt à me epistolam hanc cupere, quàm ipsis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus suum obierit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubiè sive illa etiam antequā huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognosces viros & virtute præditos, & literis probè excultos, & cùm omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quæ cum in iis dependes, erunt tibi me quoquo tacente commendatissimi, cui commendatione, si fiet quædam quoq; ex hisce literis accessio; multò magis & ipsos & me tibi obligabis. Vale Murete clarissime. FLORENTIA Kal. Mart. anno M. D. LXII.

ANDREAS DUDITIUS M. ANTONIO MURETO V. C. S.P.D.

LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentissimum scribere. Neq; tamen impetrare à me ipso possum, ut nullas potius, quàm ejus generis, cujusmodi soleo exarare, literas ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quàm in scribendo sim infans: sed quàm studiosus, quàm tui cupi-

 dus,

censi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia, nisi à Cujacio, rectè ac verè disci posse sperarent. Ita igitur fecêre: & quòd meo consilio paruerint, sibi magis magisque indies gratulantur. Ego autem Cujaci, ambitiosum fateor esse me: &, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, verè ab eo dictum demum experior. Quare cuperem eos qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quòd indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod à te, mea causa libenter viderentur, exciperenturq; ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit: néve ipsa quæ sunt & morum & ingenii elegantia, ita te jam; hominem ἀπὸ τῶν πάντων ἐναλλων, ceperint, ut novæ commendationi nullus supersit locus. Peto tamen à te, quantum me amas, & puto me à te non vulgariter amari; ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caussa adjicias; sive ipse jam eos amas, ut nulla fieri possit accessio; reperias ita tamen, atque excogites aliquid, quod commendatione mea adductus, eorum caussa fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximiè amo: & quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinæ tuæ præstantiam; te quoque æquum est aliquid mea caussa facere. Majus autem facere nihil potes, quàm si his duobus adolescentibus ostendas, meam commendationem aliquid apud te valere. Vale ROMÆ 7. Kalend. Februar. M.D.LXXIX.

JOANNES CASELINUS M. ANTONIO MURETO S. D.

LXIIX.

EGo verò quàm sum importunus! Toties te interpello, sive

ſive hoc facit tuus in me animus : ſive mea de te perſuaſio: ſive hominum tui ſitis. Mihi enim quævis harum cauſſa ſufficit ad excuſationem. Ut autem prætereain, quæ in nobis mutua eſſe, lubens mihi perſuadeo ; nemo eſt vel modicum tinctus literis, quin & te magnifaciat, & ſi iſtuc proficiſcatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus ſim. Hi amici mei Johannes Lubecius & Gallus Beccius Germani, fama tui nominis permoti , & ipſi te ſalutare jam pridem in animum induxerant. Quod cùm mihi mirificè placere intelligerent, ut qui te jam penitus perſpexiſſem : viſi ſunt à me epiſtolam hanc cupere, quàm ipſis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus ſuum obierit , ſi ipſis fores in ſermones tuos patefecerit, quod haud dubiè ſive illa etiam antequā huc legendo proceſſeris, ſive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognoſces viros & virtute præditos, & literis probè excultos, & cùm omnium eruditorum, tum tui obſervantiſſimos. Quæ cum in iis dependes, erunt tibi me quoque tacente commendatiſſimi, cui commendatione, ſi fiet quædam quoq; ex hiſce literis acceſſio ; multò magis & ipſos & me tibi obligabis. Vale Murete clariſſime. FLORENTIA Kal. Mart. anno M. D. LXII.

ANDREAS DUDITIUS M. ANTONIO MURETO V. C. S. P. D.

LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentiſſimum ſcribere. Neq; tamen impetrare à me ipſo poſſum, ut nullas potius, quàm ejus generis , cujusmodi ſoleo exarare, literas ad te ſcribam. In quo tu, humaniſſime Murete, non quàm in ſcribendo ſim infans: ſed quàm ſtudioſus, quàm tui cupi-

dus, spectare debes, magnum me hercule benevolentiæ cum verecundia fuit certamen ; sed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque verò nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi & cognita superiore anno humanitas tua ; cùm ego te officii caussa adirem ; qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quàm tibi, debere me sentiam, quàm paucissimos habeam. Admirabor equidem antea doctrinam, atque incredibilem quandam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc verò, non id modò, sed ex quo die te cognovi, ita te amare cœpi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demùm invideam ; illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret. Sed non licet; at quod licet facio, meumq; incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissimis & honorificentissimis de te, deq; excellenti tua doctrina sermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscunque ea sit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sanè non eò dico, quod meis sermonibus, & prædicatione quidquam ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum à ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse credam) sed ut, quanti te faciam, quàm observem, quanta benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas ; quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud à tali, tantoq; viro exspectari queat? Peto abs te, ut cujus generis id totum sit, ad me perscribas, & quæ tua est humanitas, si quid jam est à Typographo descriptum, ad me mittas. Nam planè non fero desiderium, legendi ejus libri. Superioribus annis, cùm Lutetiæ Parisiorum, magna tua cùm laude, &

de, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem, quàm verborum elegantiam dicendiq; artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio, pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi literis tuis adjunctum miseris. Vale, mi optime atq; eruditissime Murete, & meæ libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum cupidissimumq; mutuo ama. PATAVIO, 6. Id. Maji. M. D. LIX.

PETRUS MORINUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXX.

Cum Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpissem, isq; huc venisset, cùm ego discipulo meo fortè operam darem, permolestè tuli, eam ne conveniendi hominis doctissimi atq; humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et, quo dolorem meum desideriumq; tanti viri lenirem, & aliquid earum literarum elicerem, quibus inprimis delector, scripsi ad eum, mandaviq; ei, cui literas dederam, ut studiosè percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, & propter redeundi festinationem exspectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de literis, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotúmne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino: hic si etiam in manibus, an jam divulgaris: consiliúmne sit sacros & ecclesiasticos reliquos Scriptores studio & opera simili adjuvare atque Victorinum. Jam enim leviores literæ,

παιδιαὶ tibi ſunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ, ſanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc verò, matura jam ætate, animum ſtudiumq; tuum contuliſti. In quibus te jam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μαθεῖν, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teq; id etiam atque etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſſimo & obſervantiſſimo tibi cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐν τῷ νεωτερισμῶν, ἐκ δὲ κινεῖν τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc perniciosiſſimam στασιωτείαν & αὐζοχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimum jube ſalvere. Vale CANTILII A. D. 4. Kalend. Septemb.

IDEM M. ANTONIO MVRETO VIRO OPTIMO AC DOCTISSIMO ET homini amiciſſimo S.P.D.

LXXI.

PRoximæ congreſſionis noſtræ grata jucundaq; recordatio facit, ut ſermonis vel non neceſſarii occaſionem & facultatem etiam abſens quæram. Atque hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra conjunctio, mutuaq; benevolentia patitur, vel requiris potius, ut nullo ſcribendi argumento; inter nos tamen per literas nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia propè una fuerat, ut res meas curæ tuæ bonitatiq; committerem, & commendarem, eam mihi ſingularibus tuis in me ſtudiis, & eximia liberalitate præripuiſti. Nam cùm antea ſemper rationibus meis per te conſultum eſſe voluiſti; tum nuper in hac provincia, quam te potiſſimùm auctore ſuſcepi, ſic dediſti operam, ut ea mihi

hi quàm honestissima & quàm fructuosissima esset; ut si de fratre laborares tuo (etsi me quidem fratris loco semper habuisti) nec diligentiùs à te, nec amantiùs agi potuerit. Quo in munere cùm non solùm rem meam, officium, famam agi viderem, sed etiam existimationem & gratiam tuam; effeci quantam potui, ut id in me judicii, te haud temerè contulisse homines existimare possent. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eò majorem curam & diligentiam mihi adhibendam esse constitui, quòd in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῷ κατὰ τὸν νέον Ὁδηγοστέα, χεῖρας ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσαν γὰρ ἐνεργὸς modò in opere, reliquis temporibus cessationi suæ veniam speravi datum iri, καὶ εὐγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod ut jam ne me fefellerit; confido quidem certè. Hoc verò docendi officium cùm consilii & moniti tui memor studerem in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnantibus: Itaque ἀποπαυλὴν meditor. Tu, ut spero, conficies, πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiæ historiam literis tuis illustrandam conferre, jamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lætor. Vivent scripta tua in æterna hominum memoria, & valebunt ad sanciendam & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiæ disciplinam, & eos homines errore gravibusque opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Peto à te, ut Niceto, quas ad eam scribo literas, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quàm maximè ad me tuendum & augen-

dum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granuceium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale, POLI. Postrid. Non. M. D. LXVII.

MORINUS EIDEM.

LXXII.

CUm exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, literæ à Niceto venerunt comitatæ tuis, ibi ego agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbellè devorare solet, περιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno literarum mearum silentio intelligere potuisti, quàm otio & præter consuetudinem nihil agendo languescerem; in qua tamen desidia narro tibi, quid mihi optatissimum & jucundissimum nec opinanti contigerit. Ædes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus ædis custos & præses, senex optimus ac religiosissimus, cœtum habet virorum summa nobilitate, & humanitate præditorum domi suæ, quæ divinæ juncta est. Quo ex numero cùm apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumq; ego casu indixissem: Quid tu, inquid, in hac solitudine consenescis? & simul me humanissimè invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, æditimum, si quando liberet, esse vellem. Ego ejus studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cùm me eò, quò vocarat, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene GREGORII Theologi scripta studiosè legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique: alterum etiam assiduè in Republica versantem & studiosum Rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui,

potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, cujus ego librum, tuum lectitando, detriveram: & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum discipulo mirantur. ut mihi, (fatendum est enim, præsertim apud te) paulò jam beatior esse videar, & hæc nostra studia non adeò contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus eruditione, sanctimonia, gloria, germanis communia & intelligendi & benè vivendi præcepta ducantur. Tantum est, cujus te participem fieri, & mea caussa lætari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter & à principio sum acceptus, & quotidiè tractor, ut quid illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendâstis, non solùm scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & dijudicandis controversiis operam navans, mihi sæpissimè, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum musis humanioribus & sanctioribus literis habeam; dum ipse litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec à veterum Jurisconsultorum, quos sæpiusculè in manus sumo, usu discedere patitur, nec quicquam proficio, quod dicam consecuturum me, cùm illa digustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear, & nôrim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum literarum studio incultis sordibusq; caruerim. Hoc idem ambi hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem se suaq; omnia liberaliter mihi detulerunt, & nisi meas copias viderent, uti cogerent suis, habent συμμελετητὴν rebus necessariis instructum, non sumptuosum, non gravem amicis, & tamen aliquid à se sumere

mere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ad minimum unum me hîc mensem etiam commoraturum puto. Vale. GENUÆ. Postrid. Id. Januar. M.D.LXIX.

HUBERTUS GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXXIII.

ETsi de tua liberalitate atq; facilitate multa sæpe in Gallia Auratum, Fruterium, & Cantorum prædicantes audivi; atque adeò ipse viderem doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere: nunquam tamen, qui meus est pudor, imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumque munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quàm ut studium in te meum & quo ab ineunte ætate te ob scripta & magnas DEI in te collocatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem literis ad te datis testarer. Nam Berzevicæus juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cùm tuos de me, minimè licet idoneo, humanissimos sermones commemorâsset: facilè impulit, ut has ad te literas darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam præclarè sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudentia nostra, encyliea & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroque (quando ad Juris scientiam Philosophiam necessariam esse non ignoras) satis mihi respondere votoq; meo non possim. Et sunt tamen

tamen subcisiva quædam, quæ suavissimè illi humanitati non possim. quin adsignem. Hinc ea in Lucretium perpusilla, hinc & in Gellium quædam jam diu paramus; quanquam post tam malè acceptum Parisiis à Lambino Lucretium nostrum, aut me potius, haud scio an quicquam in eo genere narrare debeam. Mirificè tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam posse me hoc, quod in Gallia non potui, hîc integrum aliquod idq; pervetustum ejus exemplum nancisci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu, hac in re nos juvare velis. Nam quin possis, non dubito, in tanta librorum veterum; quos Romæ esse audio, copia. Ad solos 7. priores libros vetustum, hoc est, in quo diphthongi sint pleræque integræ, & græcum exemplum requiro. Nam reliquos ad vetustissimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, vestibulo & aditu onus etiam imponere tibi non sim veritus. Sed hoc tuæ humanitati partim ut tribuas; deinde & studiis communibus ut des, rogo. Neque verò ignoras teneras etiam familiaritates, officiis utriuque maximè ali & augeri. Quod reliquum est, te oro, ut eorum loco numeroq; me esse velis ac patiaris, qui te & colere & observare ob singularem tuam eruditionem consueverunt. Quibus ego rebus, etsi aliis facilè concedo; fide tamen, diligentia summoq; in te studio ne minimum quidem cedere sum paratus. Vale & salve. Si quid rescribes, facilè poteris, ad ædes Legati Regii. Salutat te Alfonsus Delbenius, VENETIIS.

HUB. GIPHANIUS EIDEM,

LXXIV.

NE me putes, clarissime Murete, vel oblivione tui, vel gra-

graviore culpa tardiùs ad te scribere; quem cùm aliàs & ante hac semper, tum post literas illas ad me tuas omnis liberalitatis plenissimas, amare & in oculis ferre soleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est, Venetias tandem aliquando reverso, nihil prius mihi faciendum putavi, quàm ut humanissimis tuis literis responderem. Quibus ut ὁμηρικῶς respondeam, scito illustrissimo Legato nostro gravissimam accidisse voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus, exigere non curaverit; ego tamen urgere & flagitare pergam; Ne tamen nostros sensus ignores, si fortè hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoque inprimis delectatur, maximè Physiologo. Quod equidem sæpè miror; cæteroqui omnia tua illi pergrata esse fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cùm erit commodum, nunc quàm possum, habeo maximas. Intellexi postea ab iis, qui Romæ superioribus mensibus Fulvium Ursinum, de quo literis meministi, salutarunt, habere illum Gellium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namq; se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam atq; etiam à te peto, & quæso, mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio homine, ut audio, perfacili, tibiq; amicissimo ad paucos dies nobis impetres: eumq; commodè compositum & involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoq; si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam & constantiam testor, & apud quem virum agam, memineris, & ipse me in amicitiam jam susceperis. De fructu & utilitatibus, quæ ex hoc scriptore, mea opera, exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat, quædam tamen hic apponam, ex quibus tu conjector

hac

hac in re solertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.

Lib.10.cap.15.initio: item casus multiplices, legendum ex vetere libro puto, item castus multiplices. Quid castus, apud Nonium & Festum. Minuebatur, in fine. Eodem cap. legendum cum strue atq; ferto, & mox arborem felicem, & quod in rica, ex vetere libro: etsi in vetere erat IN RITA. de rica Festus, & de ferto Cap.21. Ælius illo. Legendum ex veteri codice, L. Ælius Stilo, & mox. Quod extremum inquit, dicebatur, dici novissimum cœptum vulgo Cap.25. rumices, trifaces, de utroq; teli genere Festus, Cap.24. Sicut pristini & pristinè: legendum præfiscini & præfiscinè, Et mox: Sacerdotes populi Romani cùm condicunt. Lib.11. cap.12. Non partitionem solam, tanquam ille. Accipe quoq; versus pulcherrimos Ennii lib 12, cap. 4. ita emendatos ex libro vetere.

Hæce locutus vocat qui cùm benè sæpè libenter
Mensam sermonesq; suos, rerumq; suarum.
Comiter impertit, magnam cùm lassus diei
Partem fuisset de summis rebus gerundis
Consilio, endo foro, sanctoq; senatu,
Cui res audacter magnas parvasq; jocumq;
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta.
Evomeret, si qui vellet tutoq; locaret.
Quo cùm multa volupia gaudia clamq; palamq;
Ingenium, cui nulla malum sententia svadet.
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis.
Svavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus verbum.
Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
Quæ facit & mores veteresq; novosq; tenentem.
Multorum veterum leges Divumq; hominumq;
Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset,

Et mox. L. Ælium Stilonem.

Et lib. 16. cap. 19. versus Lucilii ita legendi ex veteri codice.

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
αἰγίλιπες montes, Ætnæ omnes asperi Athones.

Ejusdem modi complura adferre possem, adeoq; vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes, hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Cæsare similem operam posui: quod ipsum pronuper in Epistola ad lectorem Lucretio præfixa sumus testati. Verùm ab LAMBINO postea ita verberati: &, quia à jure paulum temporis lociq; nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaq; quàm accuratissimè sine librorum veterum copia expoliri nequeunt: tardius fortasse quàm debueram, certè, quàm putâram Cæsarem tamen brevi, DEO volente, daturus sum, adjecta explanatione modica: gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpicis futurum, tua illa Epistola (eò namque redeundum est) mirificè recreatus, atq; adeò munitus adversus furores illos Dionysiacos; quem jam audio libellum illum, qui vulgò Æmilius Probus à me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus Imperatoribus Græcis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse: in quo libello si quemadmodum in CICERONE, omnia illa, quæ in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumpsit, sibiq; arrogavit: veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quæ mea legitimis documentis ostendero; asseram & vindicem, incusso plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, doctissime & humanissime Murete. VENETIIS, Idibus August. M. D. LXIX.

HU-

HUB. GIPHANIUS EIDEM.
LXXV.

Quia Tibure Comam te jam reversum puto, auctore etiam Tesserano nostro, qui tuam in me singularem voluntatem prædicavit, tertium ad te scribo de Gellio: teque etiam atque etiam oro, ut à doctissimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat quod in eo exemplo reperietur ad VII. primos libros ejus scriptoris. Cave enim, putes, mi Murete, ullum scriptorem mendosiorem reperiri posse. Ex posterioribus libris cùm possim afferre loca innumerabilia, tùm proximè quædam indicavi. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores simili malo laborent; præsertim qui jam periculum, & in his fecerim. adjutus nonnihil à libris quibusdam sed minimè vetustis. Verbi gratia lib. 1. cap. 7. expavidosque Demosthenes avertit iter: in vetere codice reperi, avertitur; hinc legeudum fortasse avertit, inducto iter, ut Plato in Phæd. καὶ ἅμα διαχρύζαν μεταστρεφόμενος ἀπῄει, & cap. 20. quales sunt fermè metæ triangulæ quas sic scilicet legendum, cap. 16. Convertit ad me, sic vetus liber. Et lib. 2. cap. 8. Sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur, & cap. 7. aut pro reo Catilina aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio, de Tibullo, sæpè hîc. Habeo emendationes aliquot in Epistolas Ciceronis famil. quas Manutius (cum explanationes scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulæ abest, cognovi) si me mittere ad se volet, mittam quàm primùm, sed tu fide & auctoritate. Nam Manutium etsi virum doctissimum esse scio. & filio Aldo sum usus perquam familiariter; temerè tamen mei

non

non nimis acutis emendatiunculis interpellare, ipse non ausim. Vale humanissime & doctissime Domine, VENETIIS, 7. Kalend. Decembr. M.D.LXIX.

HUBERTUS GIPHANIUS MURETO S. P.

LXXVI.

MAgnam tibi gratiam habeo, Murete humanissime, qui laborem cum ipse ceperis, quo nemo id melius præstare possit, teq; rogo, ut, quod facis, reliqua item descripta usque ad lib. 9. quæ quidem reperies, mittere velis. Valdè gaudebam de Tubulo lib. 2. cap. 7. ibi Catilina aliquo aut Tubulo. Nam ex clarissimi Pinelli libro, minimè tamen vetusto, in quo ita erat, aliquo aut cubant, aut jampridem, Tubulo conjeceram, quod an ad te præscripserim dubito. Sambucus certè, ad quem ea de rescripseram, nuper ita rescripsit. De Tubulo conjectura non displicet: cùm facilis sit lapsus de Tu in Bi. Nam de Tubulo, qui palam ob rem judicandam pecuniam accepisset, condemnato, viro improbissimo, Cic. 2. de finibus. 3. de natura Deorum & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro hæc Ciceronis verba. Si me herculè judices pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, & cætera. Ea, inquam, verba huic loco inprimis conveniunt. Existimo in veteri codice vestro, cap. 1. lib. 1. desiderari. Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeò in primis versibus. In cap. 13. lib. 1. Scripsi ad magistrum ἀρχιτέκτονα, molis Atheniensium. In veteri codice quodam vidi, ad magistratum Græcum more Atheniensium. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam ἀρχιτέκτονα. Atheniensium, Hoc igitur consideres, velim, Deinde an eodem libro

bro cap. 24. pro, Orchio traditus thesauro, non sit scriptum, Orcivo, & lib. 2. cap. 10. Favisse, duobus SS. an uno S. exaratum sit. De nomine scriptoris etsi ipse dubito. Nam ea quoque re in Lucretio infinitè illum voco scriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramq; partem, quæ habeo proximis tibi perscribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc ita clamat contra se quoque tu fortasse ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidisse te sentio, ponderosas illas explanationes in Cornelium Nepotem, seu Æmilium Probum, deprehendimus nos, cum omnes nostras emendationes in eum scriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, desumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, sibi sumpsisse omnes. Qua de re memini ad te scribere timidè. Sed ipse faciam, ut comperias ita rem se habere, si libebit conferre hac loca ex collectaneis nostris, & commentario Lambini, quæ hic notavi. Sunt hîc eruditi viri, qui re cognita, fabulam egisse dicerent Lambinum: qui, ut aliis persuadeat, se non legisse nostra, Puteanum ὥσπερ θεόννια ἀπὸ μηχανῆς adhibet, cùm nodus vindice dignus occurrit. Excusatum habebis, quæ tua est humanitas, mi Murete, qui in rerum nostrarum vindicatione diligentior fortasse tibi videar: in quibus usurpandis vir ille propriis lapsis, maximas etiam adhibuerit, laudat te: quem ita tamen accepit, scit scilicet; quem laudet, & cur, metuit, ne offendat solido. Valdè laboro in prænomine Cornelii Nepotis inveniendo: Tu, si potes, me explica. Vale, mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. VENETIIS. Kalend. Jan. M.D.LXIX.

MURETUS GIPHANIO S.

LXXVII.

Tum demùm non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cùm tua causa laborem aliquem cepero. Quæ enim usque huc à te oratus feci, non magis causa tua feci, quàm mea. Nihil est enim, quod libentius faciam, cùm quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere, quod reliquum est, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipsi non ignotæ sunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaveras & admiratus sum hominis impudentiam: quam tamen in memetipso jampridem expertus eram. Non enim tantùm, cùm multa à me accepta pro suis publicasset, ultrò conquestus est: sua sibi à me subrepta esse: sed etiam (vide, quæso te, inauditum improbitatis genus) cùm admonitus esset à me de locis quibusdam Horatianis; quos ita stultè interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, à qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quæ à me acceperat. Quid ejusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrêre? Sed benè, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriæ patientes, quàm ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacitè hoc tulissem calidus juventa. Nunc vix credas, quàm mihi à toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque, si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui. Vale. ROMÆ, Idibus Januar.

HUBERTUS GIPHANIUS MURETO. S.

LXXIIX.

PAulò tardius rescribo, quod de auctoris nomine, quæ requiris, denuò mihi conquirenda fuerint. Quæ etsi olim Brugas ad Gvidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cùm & ille de Carsania aliisq; id genus conditionibus monuisset; nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos ferè nullos hic habeo. Sed de Lambino φθόνῳ τῆς ἀνοδείας, in quem ut omnia pulchrè conveniant accipe & aliud ejus stratagema. Cùm Lutetiæ Thyrsum; non Lucretianum illud, sed suum in me quatere instituisset, (ego interim domi virgam tàm pueriliter peccanti minitabar) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi malè cupere: protulitq; duodecim ferè Belgarum nomina, qui tùm ibi agerent studiorum causa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem & citationem, quòd illum ne salutâssent quidem unquam, me autem ûterentur familiarissimè, immò eo ipso tempore epigrammata in illum partim præscripsissent, ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artésque ejus oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus, unde eorum nomina collegisset, intervenit mox ejus convictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Se namq; rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi ea aliquot Belgarum nomina dictare, causæ ignarum. Atque ita res in risum abiit. De Agellio quæ adferam, te rogo, ut accuratè perpendas; quæ si tibi probabuntur, fac, ut ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manu scriptos septem, Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed mi-

nimè integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum: tertium Mæmianum, clarissimi Senatoris Henrici Mæmii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erant Pinellini: quos tamen, quia minimè vetusti, non libuit totos conferre, ut neque RHEDINGERI unum, juvenis nobilissimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentissimè contuli, Danielis amici cujusdam mei, advocati Parisiensis erat, omnium longè pulcherrimus & antiquissimus; accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoq; optimo, excepto, in quo A. Gellii ter scriptum reperi; neque sæpius nomen in eo codice aderat: constanter vidi exaratum Agellii. Itaque veterum codicum auctoritate sola, usitatam descriptionem mutare nolim.

Nam tametsi omnes alii habent, Agellii; unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii; Rursus hîc etsi jam vetustus est: unus tamen habet A. Gellii: cùm reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam benè vetusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo, prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur (sæpè autem adducitur) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium, minimum ter abducitur, à B. Augustino usurpatur quinquies, à Prisciano ter. Loca sunt hæc. Priscianus lib. 6. A. Gellius noctium Atticarum 9. Historia ex libris Heraclidæ Pontici, & cætera, & eodem libro: A. Gellius noctium Atticarum 6. Sole medio, inquit, & arido, & cætera, & lib. 7. Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit: Augustinus de civitate Dei, lib. 9. c. 4. in libris, quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ, & cætera. Mox ibidem: Narrat A. Gellius, & cætera, postea quæsivit A. Gellius à Philosopho, & cætera, in eo libro se legisse

dicit

dicit A. Gellius, & cætera, & : hæc ut potui non quidem commodius A Gellio, ſed certè brevius, & cætera. Sic Auguſtinus in uno eodemq; capitulo. Servius in commentario Virgilii ad illum verſum lib. 5. Et me ſævus equis oriens adflarit anhelis. Hæc autem, inquit, plenè exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, & lib. 7. ibi. Et quos maliferæ deſpectent nomina, & cætera, & in Gregoricis ni fallor, ſemel.

Alterum eſt argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum ſcriptorum manu deſcriptis conſtanter exaratum vidi Agellius & interdum Agerius. Contuli autem codices Priſciani ſex manu ſcriptos. Servii duos, Auguſtini unum, omnes valdè antiquos, ſed Auguſtini illum antiquiſſimum. Poſſem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, ut ſolet, paulo momento huc illuc impulſus, in edendo Cicerone Agellius probat: in Nepote deteſtatur. Accepi Gabrielem Faërnum Agellii quoque nomen probâſſe, commotum maximè verſiculo quodam antiqui neſcio, cujus Grammatici, in quo hæc vel ſimilis fuerit clauſula: ut doctus Agellius inquit. Tu, ſi eum Grammaticum & verſiculum (Fulvius fortaſſe eum tibi ſubjiciet, quem valdè familiarem Faërno audio fuiſſe) mihi indicaris: magnoperè hanc opinionem confirmaveris.

Agellii autem nomen Romæ uſitatum fuiſſe (ut & Agerii, de quo cùm alia in Pandectis loca, tùm l. qui Romæ Agerius de verbor. obligat.) cùm ex inſcriptione quadem antiqua, quàm reperi in iis, quas multas, & fortaſſe nimis multas, in parvum libellum ſuum de Orthograghia retulit, Aldus junior, &, ex Statii Poëtæ matre, quam vocatam Agellinam ſcribunt, tùm ex Priſciano, qui mihi noſtrum auctorem αἰνιπλεαθης videtur. Sic igitur ille lib. IV. in eis deſinentia ſive à nominibus, ſive à verbis derivata, ſervanti ĩ

ante us, & cætera, ut servus, servi Servius: servilis, Servilius, agellus, agelli, Agellius: silva Sylvius: virgula Virgilius, & cætera. Nunc respondeamus objectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari manu scripta contractióe quadam facileq; lapsu, scripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Carphania & aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fore Prænomen, quod novum sit & inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter & perpetuò ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur; quod certè nemo unquam (aut valdè erro) facturus est. De prænomine, ea ætate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta jam exolevisse. Fortasse & prænomen & cognomen habuit hic noster, quæ tamen interciderint, aut quæ ipse auctor, Agelli nomine notior, prætermiserit adscribere. Pauli & Ulpiani & omnium ferè Juris auctorum prænomina, quis unquam audivit? Possem fortasse probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, sed conjecturis hujusmodi non puto esse opus. Hæc ferè sunt, quæ de Agellio habebam, quæ, si probas, obsecro, si potes, adjuva maxime illo Faérni versiculo: sin minus probas, tamen ut versiculum illum, & tua perscribas. Sed enim volumen ut habeas, teq; civiliter lacessam, cupio mihi explices, tuamq; indices sententiam, cur Ulpianus Jus à justitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Jus enim ut actionem ex habitu justitiæ manere. Quæro etiam, cur Juri gentium Florentinus adscribat vindicationem in l. tertia: cùm & beluis ea sit communis. Plura aliâs, jam satis. Vale, mi doctissime Murete, 5. Kal. Febr. M.D.LXX.

JO-

JOANNES ZAMOSCIUS REGNI POLONIÆ VICECANCELLARIUS, Belzensis, Knissynensis, Zamchensis Capitaneus, &c. M. Antonio Mureto S.

LXXIX.

Tum ex constanti fama, tùm ex scriptis tuis, quæ in lucem à te edita, manibus omnium, ab eorum elegantiam teruntur, cognovi, quantus sis in literis. Facilè igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo à te remotum, & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit. Cùm & ipse eas, licet earum ignarus, ac in vita civili occupatus, amem. Id tibi literis hisce meis breviter significare volui. Plenius verò per Generosum Johannem Zamoscium, Serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istuc à Rege missus est Cui tu fidem, in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex Castris ad Gedanum, 3. Kalend Julij, M.D. LXXVII.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI STEPHANO, DEI GRATIA, Poloniæ Regi, &c. M. Antonius Muretus S. P. D.

LXXX.

Nihil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex quàm ut homo

neque ingenio, neque doctrina, præter cæteros præstans, amplissima & honestissima conditione proposita, à Majestate tua in Poloniam vocarer. Quò equidem venire cupiebam; non tàm privati commodi spe, quàm mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum principem; qui solus hodie confirmat vetus dictum, hominis sapientissimi: tùm demùm beatas civitates fore, cùm aut Philosophi regnarent, aut Reges philosopharentur. Sed id, cùm ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamoscio Secretario suo intelliget. A qua supplex peto: ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neq; iniquo animo ferat, me, dùm vivam, quibuscunque modis potero, & loquendo & scribendo, quantum Regiæ ipsius liberalitati debeam, profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quàm diutissimè servet. ROMÆ Kal. Decembr. M.D.LXXVII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ZAMOSCIO REGNI POLONIÆ VICEcancellario, Belzensi, Knissynensi, Zamchensi Capitaneo, &c. S. P. D.

LXXXI.

PRæter spem & opinionem meam accidit, ut cùm inter me & Joannem Zamoscium Serenissimi Regis Secretarium omnibus propè de rebus convenisset: in eaq; cogitatione totus essem: subitò ostenderit Gregor. Pontifex Maximus profectionem meam sibi non placere: meq; per viros summa auctoritate præditos monendum curaverit, ne

ex

ex urbe discederem; sibi curæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quæ mini in Polonia deferretur. Quid? etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi jam pridem constitutum erat: statim ducentos adjici jussit, mandavitq; Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam veniendi ad vos: à quo, nec vivam, si me alia ulla res, quàm summi Pontificis voluntas atq; auctoritas abducere potuisset. Interea etiam tacente me, facilè omnes vident, quantum Serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime debeam. Vobis enim, nisi planè ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram, necesse est. Quare, dum vivam, me utriq; tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimùm potest. At te etiam atq; etiam peto, ut mihi veniam à Serenissimo Rege impetres: tibiq; persvadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promptius aut majori animo faciat. Vale, ROMÆ, Kal. Decemb. M.D. LXXVIII.

JOANNES ZAMOSCIUS REGNI POLONIÆ CANCELLARIUS, BELZENSIS, Knissyneensis Capitaneus, &c.
M. Antonio Mureto
S. P. D.

LXXXII.

NOstrum tui studium tam bene cessisse tibi, ut scribis, tibi quidem gratulor; mihi gaudere non possum, qui

te hîc careo, ubi & frui è propinquiore loco poteram tuis literis, & eas etiam ornare magis, uti quidem summoperè cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui necessariò obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quàm sæpissimè scribas, & cùm quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbitrare, nos quoq; eo beare ne prætermittas. Rem nobis feceris gratissimam, & nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum VARSOVIÆ, die 25. Martij Anno Domini M.D.LXXVI. Scias te Regi nostro inprimis commendatum esse.

MURETUS GERARDO SVO S. P. D.

LXXXIII.

Mihi crede. Irascerer TITIO nostro, nisi vererer ne ipse eandem rationem iniret placandi me, quam iniit abhinc biennium. Etenim, si nescis cùm eum, nescio qua de causa subasperè appellassem; meque iratum esse dixissem: renidens ille, faxo, inquit, istud verbum magno redemtum velis; Eo ipso die sub vesperam, cùm mihi jam parata cœnula esset: ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquã, huc? Tecum, inquit, ut cœnem, si fortè placare te possim φιλίαν ἀμφὶ τραπέζαν. Tu verò cœnare mecũ potes; placare me neq; tam cito, neq; tam facilè potes: Inter cœnam, multa, ut solet, festivè narrare, multa urbanè dicere: quæ omnia ego, non facilè quidem, sed tamen, mihi imperans silentio audiebam; ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratæ solent. Discessurus etiamne, inquit, iratus es? Multò, inquam, iratior, quàm prius. Postridie eadem hora, cùm, tanquam ad constitutum venisset, quærenti mihi: Quid tu huc denuò invocatus? αὐτόματοι δ' ἀγαθοί, inquit ille. Itane, inquam, falsis dictis

ctis & versiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. Rectè sanè, inquit, ego igitur, te spectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum sit. Fortè autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miserat. Quarum cum partem coqui, partem in crastinum servari vellem, præteriens ipse coquo meo, homini simplici ac credulo, apud quem valdè gratiosus est, persvaserat, ut omnes coqueret: alioqui enim fore ut corrumperentur. Ita mihi denuò hospes habendus fuit non multi tantùm joci, sed multi etiam cibi. Ubi adsedimus, tam multa dixit, ut non cæteris tantùm domesticis, risu ilia distenderit; sed postremo mihi etiam ipsi, qui tristitiam simulare cupiebam, risum invitissimo excusserit. Facilè jam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse: & ita erat aut planè depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratū sibi. Redit tertio; & quærenti, quid hoc negotii esset: Volo, inquit, parere veteri sententiæ. Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων δηρόν. Tum tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? Ego verò, inquit, te unico magis unicum, neque mihi unquam benè est, nisi cùm & esse & comesse unà tecum licet. An tibi igitur diu videris absuisse, qui mecum & heri & nudius tertius cœnaveris? Quinimò, inquit, ita erga te affectus sum, ut Medus illa erga Cyrum καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολὺς μοι δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quò dignus es, cum istis tuis ineptiis, ante mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipse tamen absterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis mensis, quæso, inquam, amoto ludo, hoc quotidie facturus es? Quotidie, inquit, donec te mihi planè placatum esse cognovero. At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Nisi irasci desiissem, adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianū

habe-

haberem. Itaq; quidvis jam perpeti possum potius, quàm ut istis irascar, qui se tàm benè vindicare nôrunt Extra jocum, mi Gerarde, neq; Titio quisquam vir melior est, neque officii plenior, neque cujus aut sermo aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in Bibliotheca mea ita abstrusum ac reconditum ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cùm quicquid visum erat, etiam me inconsulto, auferebat, ac deinde referebat, sed id facere desiit, postquam me ægrè ferre animadvertit. Et tamen sic quoq; absente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neq; si quid modo absolutum ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, & inchoata describit. Quis neget hoc nimium? ait Hispanus Poeta: sed sit satis, saltem ne me traduceret: sed, quod semper pollicetur, nunquam præstet, nugas meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur, vos quoq; sibi esse hujus erroris socios putat: & ea sæpe vobis, ut admiranda dilaudat, quæ vos, sat scio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de Græca tragœdia quale est? Neq; enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit vidisse se apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem cùm tamen ego latinè quidem duas tantùm adolescentulus tragœdias scripserim : de græca tragœdia scribenda nunquam, ne per somnium quidem cogitârim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitârit : multis qui ex eo illud audierunt, ejus legendæ potestatem sibi fieri postulantibus, mecumq; quod id non facerem, expostulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porrò narrare aliis possis. Sumpseram haud ita pridem, otiosus in manus Senecæ tragœdias, easq; animi caussa evolvebam : ac fortè incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quæ vulgò dicitur Troas: Libuit tentare, num quid græcè simile possem: & subitò quodam impetu ita exorsus sum :

Ἐι

Εἴ τις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε ταῦρος ἢ κομπάζεται
Ἐς αἰεὶ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μένειν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροῖ ἐμβλέπει.
Οὐ γὰρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπόδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ.
Παίδων τ' ἄθυρμα καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ,
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τοῦς πρὶν ὀλβίας
Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερὶ,
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οὐκ φανέν:

Vereor ne prolicias epiſtolam,ſi perrexero. Et tamen blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illam Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα abſente me,inciderat Titius: & putans ſe reperiſſe, quod pueri in faba,avidiſſimè legere exorſus,ſuperveniente me,deſtitit. Vix à me digreſſus erat, cùm,ut in quemcunq; amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poëtam eſſe me: viſam a ſe tragœdiam græcam meam δαιμόνιόν τι χρῆμα: ſed me non temerè quemlibet ad mea legenda admittere: Jovis,ut ait Horatius,auribus illa ſervare. Paucis poſt diebus, ut quisq; amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obſecrare,obteſtari, uti ſibi ſaltem inſpiciendæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam. Cùm ego, qui vix jam illorum verſuum memineram, negarem ullam unquam à me ſcriptam eſſe tragœdiam græcam,idq; etiam jurejurando confirmarem, neq; tamen aut hoc perſvadere poſſem, aut ab eis cognoſcere,quis ejus fabulæ auctor fuiſſet,extitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum,id quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum

rum, iis præcipuè, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amicè agere me secum putarent, eos versus ostendissem feci, ut tragœdia in minimum verteretur. Video tibi quoq; illud mendaciolum aspersum. Tu verò, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissimè communicem. Quod si tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modò auditorem, monitorem, censorem admitterem; sed alios operis inspectores, quàm possem, plurimos corrogarem. Neq; enim mihi cornea fibra est. Neq; quisquam unquam qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine de studiis tuis, quid in isto amœnissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, & alumnum tuum præstantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta: ROMÆ, Prid. Id. Sextil. M.D.LXV.

M. ANTONIUS MURETUS AUGUSTINO VALERIO EPISCOPO Veronensi S.P.D.

LXXXIV.

Soleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cùm & ego te propter tantam doctrinæ copiam, tantamq; morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, colerem, atque adsectarer: & tu mecum, quæ tua est humanitas, tua omnia familiarissimè communicares. Ex eo igitur plerique qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse: neq; ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opi-

opinionem, aut refello, aut imminuo: confirmo potius, & quantum in me est, augeo: qui præclarè intelligam, quantoperè mihi pulchrum atq; honorificum sit, arbitrari quã plurimos me à te tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te sua caussa scriberem: quod tamen facere usq; adhuc nolui: quod, quæ ipsi volebant: non erant ejusmodi, ut ea vel me à quoquam, vel à te quenquam petere debere arbitrarer. Nunc cùm ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihiq; amicissimi commodum; sed quod multò pluris est, existimatio tua quodammodo agitur, putavi me, nisi ad te, præsertim rogatus, scriberem, officio defuturum. Jam diu est, cùm qui hîc Pauli Sadoleti Carpentoractensis Episcopi viri præstantis, planeq; magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas, quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiæ tuæ proventibus deberi adseverant. Jamq; hic tertius mensis est, cùm ad te super ea re, ipsorum rogatu Hippolitus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, literas dedit. Cùm hoc omnibus qui te nôrunt, novum atq; incredibile videtur dare te cuiquam caussam ullam de te quærendi: tum te nihil, dum ad Cardinalis literas respondisse, non alii tantùm, sed & ipse miratur. Hic ego te, Valeri optime ac sapientissime, non orabo: des operam, ut Sadoleto quamprimùm satisfiat: novi non integritatem modò; sed & altitudinem animi tui longissimè remoti à sordibus, & pro honestate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cùm ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certò mihi persvadeo per te non stetisse, quò minus suo tempore factum sit; hoc igitur cùm feceris, ut significes Cardinali, literas ipsius tantum apud te quantum debent, ponderis habuisse. Vale, ROMÆ, Idibus Mart. M. D. LXVIII.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ANTONIO ODISCALO SUO S.

LXXXVI.

ETsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi chara ac jucunda sint; tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiàm jucundiores fuisse, quàm tu existimare facilè possis. Nam & quod ego summo opere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ istic vita, qui mores, quæ cùm cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita disertè ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum nativi illius leporis & αὐτοφυοῦς urbanitatis, quâ præsens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantùm non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V.C. qui eas mihi usq; in Quirinalem, ibi enim nunc sumus, ipsemet attulit: ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras; quibus eadem prope quæ in meis, sed latinè expressa continebantur. Tum demùm agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neq; enim illud te movit, in quo jocaris Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cùm jam detectum esse videas: censeo posthac ad me quoque latinè, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege à te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum

de

de iis qui istis Jus civile profitentur vanum fuisse: & eos scriptores, quos ego tibi delaudare consveveram, etiam istis vigere. Felicius hac in parte tecum actum est quam cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, ut à me digressi sunt, inter illos συνφετώδεις ac βορβορώδεις, splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exspecto, cùm ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, sed vera, ac solida Jurisprudentia instrúctissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic Pandectas publicè interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & quæ juvenes didicêre, senes ridenda fateri. Equidem dabo studiosè operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in Jure, aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, quod non insulsè ineleganterq; dicatur. Spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburnio secessu aliquid novi adolaturum. Quidquid erit, si quid modò erit, sum enim mirificè Callipedes, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim te ad mutuò facere, & ad me, quàm sæpissimè poteris, scribes. Vale, ROMÆ 3. Non. Januar. M.D.LXVIII.

HIPPOLYTUS CARDINALIS FERRARIENSIS ARCHIPISCOPUS Auscitanus A. Sorbino Theologo S. P. D.

LXXXVI.

Cum allatum esset ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus sacris à Deo concessa, deq; studio quod à te perpetuò adhibetur in vera & Catholica religione defen-

denda, atq; in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter sanè fecimus, ut te potissimùm deligeremus, qui in Ecclesia nostra Auscitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo suscipias, utq; te cùm primùm poteris ad ipsam Auscorum civitatem conferas: ut animus noster de populo illo dies noctesq; sollicitus, aliqua ex parte in tua fide, ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neq; diffidimus à te, Deo adjutore præstitum iri. Laborum ac vigiliarum quas in populo illo docendo collocabis, vera quidē & solida præmia ab ipso Deo, cui servies, exspectare te convenit: sed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale, ROMÆ, 6. Idus Mart. M.D.LXVIII.

PETRUS VICTORIUS LUDOVICO CASTANÆO RUPIPUZÆO ORATORI Regis Christianissimi ad Gregorium P. M. S.

LXXXVII.

NOSti maximè illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themistocle sapiente ac forti viro, respondisse eum, cùm quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriæ traditurum, oblivisci se malle discere. Quæ sanè vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteq; fecisset, quicunq; literis mandâsset, ne prudentiæ plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασιν hanc non commemoravit: non tamen, cùm de ipsa sæpe mecum accura-

tè

te cogitârim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc à Themistocle dictum esse, quòd hærebant in memoria, quæcunq; audierat aut viderat. Etsi namq; hoc præstare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cùm minimè ipso egeret: nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimq; explendam, quæ in animo Themistoclis vigebat ejiciendi inde, quod tùm molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut liberè, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valdè omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamq; monstrâsset, qua penitus obliteraret cuncta, quæ nō sine dolore in memoria insiderent; præsertim cùm feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse; famaq; ipsius eo tempore, quasi ad metas hæserit; quod postea ipse quoq; confessus est: & simili ad rem declarandam satis accommodato, purgare conatus est. Et sanè existimo ego paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoq; dominatur, quæ imperium suum durum atque injustum, exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur mecum multum jam de hoc quæsiverim, exspecto modò de ipso judicium tuum; teq; judicem hujus quæstionis statuo quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumq; usum regnum spero facilè cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, sive contrà lapsus opinione fuerim, valdeq; peccârim, qui temerè à tanti viri auctoritate discedere, ausus sim. Vale, FLORENTIÆ, 6. Kalend. Januar. M. D. LXXVIII.

LUDOVICUS CASTANÆUS RUPIPOZÆUS P. VICTORIO S. P. D.

LXXXIIX.

Fontes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cùm tu, talis tantusq; vir in hoc genere literarum de eo quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam præterea exquirendam putas. Sed si maximè aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret; ego tamen minimè omnium ad eam rem idoneus videri poteram: qui dicis tantùm caussa, ut vos loquimini, hæc studia attingo: multisq; ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facilè itaque adducor, ut credam, te magis, ornandi mei caussa fecisse, ut quæreres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quàm quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiæ dictio est, adsentior tibi, Victori, atque ita adsentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut tu rectè ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quæcunq; aut audierat, aut viderat hærebant; poterat quidem despicere artem illam memoriæ, ut sibi minus necessariam: sed nihil tam ei erat caussæ, cur artem præterea requireret obliviscendi. At cùm gaudium, quod cupiebat è rebus suis præclare gestis, contaminaretur recordatione eorum, quæ adolescens libidinosè nequiter fecerat, non immeritò cupiebat eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sinceroq; frueretur. Habes igitur me adstipulatorem sententiæ tuæ: quod tu quanti facturus sis, nescio: ego ita demùm à te non omnino parvi fieri putabo, si me, quod tuo commodo fiat, tali-

bus

bus epistolis sæpè provocaris. Interea, mi victori si quid vides, quid ego hic aut tua, aut tuorum caussa facere possem, fac ut sciam; atque hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam studio, quàm mea semper à me procuratum iri Vale, ROMÆ, 6. Non. Januar. M.D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. HERCULI CIOFANO.

LXXXIX.

ITa crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc causâ tuâ ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, id quod facio sæpissimè, totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ἀπορία conditionum, quæ quidem ex usu tuo esse possunt, ut nunquam fuisse majorem putem. Video hîc quotidiè homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusq; earum linguarum, quæ in pretio sunt, intelligentia; qui cujus domi vivant, reperire neminem possunt. Non defatiscar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt κινεῖν, donec aliquam rationem repererо, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno usui fuerunt. Liber est neq; antiquus, neq; descriptus ex ullo valdè antiquo, & negligentissimè scriptus. Ago tamen de eo tibi gratias sanè maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero, aut potius video multò meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstringet me sibi memoria beneficii sempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noster sit. Sumptuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter & cum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum quoq; salutabis meo nomine diligenter. Velim, dum istic es, si qua ratio-

tione potes, græci sermonis saltem prima elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime, etiam atq; etiam vale, 14. Kal. April. M.D.LXIX. Ex urbe, SARDUS ecquid literarum à me acceperit scire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS M. ANTONIO CIOFANO S.P.D.

XC.

TU verò neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes : neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum à moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi suprà quàm dici potest, gratum atque acceptum fuit : partem autem illius interceptam fuisse, antequam ad me pervenisset, ex tuis primùm literis intellexi. Factum quidem ab eis est sordidè & illiberaliter, qui si quid à me eo nomine amplius pecuniæ postulâssent, dedissem non invitus plus etiam, quàm quanti erat, quo ipsi me fraudârunt. Sed in ea te est, quod tibi gratias agam, ut sanè ex animo facio, valdeq; cupio occasionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipsos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modestè possunt; ut discant posthac, si possunt esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi cedo. Itaq; curabo & adjuvabo quacunq; re potero, ipsius commoda; neq; committam, ut ullum à me munus hominis vere amici, aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto à te, ut amare me pergas, & tibi planè persvadeas te à me fraternè amari 10. Kalend. Maji. ROMÆ, M.D. LXX.

EI-

EIDEM.

XCI.

ET ad literas tuas, & ad versus suavissimi adolescentis Julii Roscii citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer literas meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea causa eas perferret in seminarium ad Roscium; à quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem causa est, cur nihil rescribam ad literas Germani illius, quas tu à Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neq; ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos: præsertim ortos in iis regionibus, ubi vulgò à recta & vera religione homines desciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιασμένων literas dem, cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis aut comercii volo. Nec causa quidem ulla est, cur hoc quidē tempore, præsertim occupatus, respondeam ad literas fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quæ ad te, quæque ad illum pertinebūt, studiosissimè procurabo: neq; in tanta nostra conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc iste est, meis verbis salutes velim: eiq; adfirmes, in valitudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui, si fortè animum induceret, huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos æstivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem è salubritate cœli Tiburtini, quàm multi alii capiunt: à me certè exspectare posset ea omnia officia, quæ vetustissimæ inter nos amicitiæ & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam

meo nomine optimum & eruditissimum hominem FULVIUM Cardulum: eiq; quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoq; gratias ages. Plura scriberem; sed avocor. Val. 11. Kalend. Sextil. M.D.LXX.

EIDEM.

XCII.

GRatulare mihi, Cæsar valet: cujus invaletudo tantum mihi mœrorem attulerat, quantum ego ipse nunquam credidissem. Mihi crede, non putabam eum tantoperè à me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, ut Poëtæ loquuntur, ἀΐδυ πύλαισι, ut jam jamq; efflaturus animum videretur. Aliter Deo visum est, qui maluit eo conservato, quàm sublato, sibi gratias agi. Potero nunc, antea enim non poteram, ad fratrem tuum scribere, eiq; ut decet, gratias agere, & de vasis quatuor, quæ ad me misit sanè elegantibus & operis eximii, & de literis amantissimè scriptis. Intereà tu cùm ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratissimum, purgabisq; me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc aliud quàm de Cæsare cogitabam. Nunc quoq; exspectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: & dolore & gaudio æquè impendimur. Vale, TIBURE, 5. Idus Septembr. M. D. LXX.

M. ANTONIVS MURETUS JULIO ROSCIO S.

XCIII.

EX Elegiis, quas à te nuper accepi, dici non potest, quantum

tum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant, etsi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, sed quia id elegantissimè venustissiméq; faciebant. Omninò multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, déque præstantia in pangendis versibus dixerat: Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longè multúmque superâsti. Verè hoc tibi adfirmo; nullum à multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem; neque dubitò, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus seculi Poëtas censeri, insignemq; tuo capiti petere inde coronam. Unde prius paucis velârint tempora Musæ. Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente ætate, ab amœnitate Poëmatum abduxerit, tamen te, mî Rosci optime & suavissime, hortor, ne Musas unquam planè deseras, néve unquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium ut non tibi identidem ex Musarum cantibus, si nihil aliud, petendam certè graviorem cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum esse diffido. Μοῦσαι γὰρ ὅζυς ἴδον ὄμμασι παῖδας, ἄχρι βίου πολίους οὐκ ἀπέθεντο φίλους. A me verò ut posthac omnia officia exspectes, quæ à homine amicissimo exspectari possunt, te etiam atq; etiam oro. Cùm istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites: meq; ac rebus omnibus meis æquè liberè utaris ac tuis. Spero autem consvetudinem sermonesq; nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale mi Rosci, tibiq; persvade, te à me planè in filii & quidem ὀψιγόνου loco amari II. Kalend. Sextil. M.D. LXX. Literas quas cum his accipis, peto ut Ciofano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

rum, iis præcipuè, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amicè agere me secum putarent, eos versus ostendissem feci, ut tragœdia in minimum verteretur. Video tibi quoq; illud mendaciolum aspersum. Tu verò, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissimè communicem. Quod si tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modo auditorem, monitorem, censorem admitterem; sed alios operis inspectores, quàm possem, plurimos corrogarem. Neq; enim mihi cornea fibra est. Neq; quisquam unquam qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine de studiis tuis, quid in isto amœnissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, & alumnum tuum præstantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta: ROMÆ, Prid. Id. Sextil. M.D.LXV.

M. ANTONIUS MURETUS AUGUSTINO VALERIO EPISCOPO Veronensi S.P.D.

LXXXIV.

Soleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cùm & ego te propter tantam doctrinæ copiam, tantamq; morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, colerem, atque adsectarer: & tu mecum, quæ tua est humanitas, tua omnia familiarissimè communicares. Ex eo igitur plerique qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse: neq; ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opi-

opinionem, aut refello, aut imminuo: confirmo potius, & quantum in me est, augeo: qui præclarè intelligam, quantoperè mihi pulchrum atq; honorificum sit, arbitrari quā plurimos me à te tali viro amari: Sæpe igitur multi, qui à te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te sua causa scriberem: quod tamen facere usq; adhuc nolui: quod, quæ ipsi volebant: non erant ejusmodi, ut ea vel me à quoquam, vel à te quenquam petere debere arbitrarer. Nunc cùm ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihiq; amicissimi commodum; sed quod multò pluris est, existimatio tua quodammodo agitur, putavi me, nisi ad te, præsertim rogatus, scriberem, officio defuturum Jam diu est, cùm qui hîc Pauli Sadoleti Carpentoractensis Episcopi viri præstantis, planeq; magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas, quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiæ tuæ proventibus deberi adseverant. Jamq; hic tertius mensis est, cùm ad te super ea re, ipsorum rogatu Hippolitus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, literas dedit. Cùm hoc omnibus qui te nôrunt, novum atq; incredibile videtur dare te cuiquam caussam ullam de te quærendi: tum te nihil, dum ad Cardinalis literas respondisse, non alii tantùm, sed & ipse miratur. Hic ego te, Valeri optime ac sapientissime, non orabo: des operam, ut Sadoleto quàmprimùm satisfiat: novi non integritatem modò; sed & altitudinem animi tui longissimè remoti à sordibus, & pro honestate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cùm ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certò mihi persvadeo per te non stetisse, quò minus suo tempore factum sit; hoc igitur cùm feceris, ut significes Cardinali, literas ipsius tantum apud te quantum debent, ponderis habuisse. Vale, ROMÆ, Idibus Mart. M. D.

LXVIII.

M.AN-

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ANTONIO ODISCALO SUO S.

LXXXVI.

Etsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi chara ac jucunda sint; tamen mihi hoc affirmanti credas velim, literas tuas mihi etiàm jucundiores fuisse, quàm tu existimare facilè possis. Nam & quod ego summo opere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ istic vita, qui mores, quæ cùm cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita disertè ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum nativi illius leporis & αὐτοφυοῦς urbanitatis, quâ præsens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantùm non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usq; in Quirinalem, ibi enim nunc sumus, ipsemet attulit: ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras; quibus eadem prope quæ in meis, sed latinè expressa continebantur. Tum demùm agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neq; enim illud te movit, in quo jocaris Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν δεινότητι. Quod artificium tuum cùm jam detectum esse videas: censeo posthac ad me quoque latinè, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege à te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas literas des. Quidvis enim malo, quàm earum fructu carere. Gaudeo metum meum

de

de iis qui istis Jus civile profitentur vanum fuisse: & eos scriptores, quos ego tibi delaudare consveveram, etiam ist.s vigere. Felicius hac in parte tecum actum est quam cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, ut à me digressi sunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις, splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupidè tempus illud exspecto, cùm ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, sed vera, ac solida Jurisprudentia instrúctissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic Pandectas publicè interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & quæ juvenes didicêre, senes ridenda fateri. Equidem dabo studiosè operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in Jure, aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut eruditè dici, quod non insulsè ineleganterq; dicatur. Spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburnio secessu aliquid novi adolaturum. Quidquid erit, si quid modò erit, sum enim mirificè Callipedes, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim te ad mutuò facere, & ad me, quàm sæpissimè poteris, scribes. Vale, ROMÆ 3. Non. Januar. M.D.LXVIII.

HIPPOLYTVS CARDINALIS FERRARIENSIS ARCHIPISCOPUS Auscitanus A. Sorbino Theologo S. P. D.

LXXXVI.

Cum allatum esset ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus sacris à Deo concessa, deq; studio quod à te perpetuò adhibetur in vera & Catholica religione defen-

denda, atq; in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter sanè fecimus, ut te potissimùm deligeremus, qui in Ecclesia nostra Auscitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo suscipias, utq; te cùm primùm poteris ad ipsam Auscorum civitatem conferas: ut animus noster de populo illo dies noctesq; sollicitus, aliqua ex parte in tua fide, ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neq; diffidimus à te, Deo adjutore præstitum iri. Laborum ac vigiliarum quas in populo illo docendo collocabis, vera quidē & solida præmia ab ipso Deo, cui servies, exspectare te convenit: sed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale, Romæ, 6. Idus Mart. M.D.LXVIII.

PETRVS VICTORIVS LVDOVICO Castanæo Rupipuzæo Oratori Regis Christianissimi ad Gregorium P. M. S.

LXXXVII.

Nosti maximè illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod literis proditum fuit à M. Cicerone de Themistocle sapiente ac forti viro, respondisse eum, cùm quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriæ traditurum, oblivisci se malle discere. Quæ sanè vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteq; fecisset, quicunq; literis mandâsset, ne prudentiæ plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασιν hanc non commemoravit: non tamen, cùm de ipsa sæpe mecum accuratè

te cogitârim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc à Themistocle dictum esse, quòd hærebant in memoria, quæcunq; audierat aut viderat. Etsi namq; hoc præstare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cùm minimè ipso egeret: nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimq; explendam, quæ in animo Themistoclis vigebat ejiciendi inde, quod tùm molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut liberè, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valdè omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamq; monstrâsset, qua penitus obliteraret cuncta, quæ nō sine dolore in memoria insiderent; præsertim cùm feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse; famaq; ipsius eo tempore, quasi ad metas hæserit; quod postea ipse quoq; confessus est: & simili ad rem declarandam satis accommodato, purgare conatus est. Et sanè existimo ego paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoq; dominatur, quæ imperium suum durum atque injustum, exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur meeum multum jam de hoc quæsiverim, exspecto modò de ipso judicium tuum; teq; judicem hujus quæstionis statuo quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumq; usum regnum spero facilè cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, sive contrà lapsus opinione fuerim, valdeq; peccârim, qui temerè à tanti viri auctoritate discedere, ausus sim. Vale, FLORENTIÆ, 6. Kalend. Januar. M. D. LXXVIII.

LVDOVICVS CASTANÆVS RVPIPOZÆUS P. VICTORIO S. P. D.

LXXXIIX.

Fontes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt. Victori, cùm tu, talis tantusq; vir in hoc genere literarum de eo quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam præterea exquirendam putas. Sed si maximè aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret; ego tamen minimè omnium ad eam rem idoneus videri poteram; qui dicis tantùm caussa, ut vos loquimini, hæc studia attingo: multisq; ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facilè itaque adducor, ut credam, te magis, ornandi mei caussa fecisse, ut quæreres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quàm quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiæ dictio est, adsentior tibi, Victori, atque ita adsentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut tu rectè ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quæcunq; aut audierat, aut viderat hærebant; poterat quidem despicere artem illam memoriæ, ut sibi minus necessariam: sed nihil tam ei erat caussæ, cur artem præterea requireret obliviscendi. At cùm gaudium, quod cupiebat è rebus suis præclarè gestis, contaminaretur recordatione eorum, quæ adolescens libidinosè nequiter fecerat, non immeritò cupiebat eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sinceroq; frueretur. Habes igitur me adstipulatorem sententiæ tuæ: quod tu quanti facturus sis, nescio: ego ita demùm à te non omnino parvi fieri putabo, si me, quod tuo commodo fiat, tali-

bus

bus epistolis sæpè provocaris. Interea, mi victori si quid vides, quid ego hic aut tua, aut tuorum caussa facere possem, fac ut sciam: atque hoc pro certo habeto, tua omnia maiori etiam studio, quàm mea semper à me procuratum iri Vale, ROMÆ, 6. Non. Januar. M.D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. HERCULI CIOFANO.

LXXXIX.

ITa crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc causâ tuâ ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, id quod facio sæpissimè, totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ἀπορία conditionum, quæ quidem ex usu tuo esse possunt, ut nunquam fuisse majorem putem. Video hîc quotidiè homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusq; earum linguarum, quæ in pretio sunt, intelligentia; qui cujus domi vivant, reperire neminem possunt. Non defatiscar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno usui fuerunt. Liber est neq; antiquus, neq; descriptus ex ullo valdè antiquo, & negligentissimè scriptus, Ago tamen de eo tibi gratias sanè maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero, aut potius video multò meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstringet me sibi memoria beneficii sempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noster sit. Sumptuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter & cum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum queq; salutabis meo nomine diligenter. Velim, dum istic es, si qua ratione

tione potes, græci sermonis saltem prima elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime, etiam atq; etiam vale, 14. Kal. April. M.D.LXIX. Ex urbe, SARDUS ecquid literarum à me acceperit scire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS M. ANTONIO CIOFANO S.P.D.

XC.

TU verò neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes : neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum à moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi suprà quàm dici potest, gratum atque acceptum fuit : partem autem illius interceptam fuisse, antequam ad me pervenisset, ex tuis primùm literis intellexi. Factum quidem ab eis est sordidè & illiberaliter, qui si quid à me eo nomine amplius pecuniæ postulâssent, dedissem non invitus plus etiam, quàm quanti erat, quo ipsi me fraudârunt. Sed in ea te est, quod tibi gratias agam, ut sanè ex animo facio, valdeq; cupio occasionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipsos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modestè possunt; ut discant posthac, si possunt esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi cedo. Itaq; curabo & adjuvabo quacunq; re potero, ipsius commoda; neq; committam, ut ullum à me munus hominis vere amici, aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto à te, ut amare me pergas, & tibi planè persuadeas te à me fraternè amari 10. Kalend. Maji. ROMÆ, M.D. LXX.

EI-

EIDEM.

XCI.

ET ad literas tuas, & ad versus suavissimi adolescentis Julii Roscii citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer literas meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea causa eas perferret in seminarium ad Roscium; à quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem causa est, cur nihil rescribam ad literas Germani illius, quas tu à Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neq; ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos: præsertim ortos in iis regionibus, ubi vulgò à recta & vera religione homines desciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμισοζυγίων literas dem: cum quibus ego nihil mihi esse ant familiaritatis aut comercii volo. Nec causa quidem ulla est, cur hoc quidē tempore, præsertim occupatus, respondeam ad literas fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quæ ad te, quæque ad illum pertinebūt, studiosissimè procurabo; neq; in tanta nostra conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc iste est, meis verbis salutes velim: eiq; adfirmes, in valitudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui, si fortè animum induceret, huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos æstivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem è salubritate cœli Tiburtini, quàm multi alii capiunt: à me certè exspectare posset ea omnia officia, quæ vetustissimæ inter nos amicitiæ & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam

 meo

tum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant. etſi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, ſed quia id elegantiſſimè venuſtiſſiméq; faciebant. Omninò multa mihi Hercules noſter de ingenio tuo, déque præſtantia in pangendis verſibus dixerat: Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipſius ſermonibus de te conceperam, longè multúmque ſuperâſti. Verè hoc tibi adfirmo; nullum à multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neque dubitò, ſi pe·rexeris, quin poſſis aliquando inter optimos hujus ſeculi Poëtas cenſeri, inſignemq; tuo capiti petere inde coronam. Unde prius paucis velârint tempora Muſæ. Sin te, quod fore auguror, gravi :s aliquod ſtudium, progrediente ætate, ab amœnitate Poëmatum abduxerit; tamen te, mî Roſci optime & ſuaviſſime, hortor, ne Muſas unquam planè deſeras, néve unquam ita te addicas cuiquam illarum ſeverioris, ut ita dicam, ſupercilii artium ut non tibi identidem ex Muſarum cantibus, ſi nihil aliud, petendam certè graviorem cogitationum allevationem putes Neque te hoc facturum eſſe diffido. Μοῦσαι γὰρ ὅσσους ἴδον ὄμμασι παῖδας, ἄχρι βίου πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους. A me verò ut poſthac omnia officia exſpectes, quæ à homine amiciſſimo exſpectari poſſunt, te etiam atq; etiam oro. Cùm iſtuc rediero, erit mihi gratiſſimum, ſi interdum ad me, quod modo permiſſu eorum fiat, apud quos educaris, ventites: meq; ac rebus omnibus meis æquè liberè utaris ac tuis. Spero autem conſvetudinem ſermonesq; noſtros ad iſtam ipſam laudem, ad quam adſpiras, conſequendam tibi non prorſus inutiles fore. Vale mi Roſci, tibiq; perſvade, te à me planè in filii & quidem ὀψιγόνου loco amari II. Kalend. Sextil. M.D. LXX. Literas quas cum his accipies, peto ut Ciofano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

EIDEM.

XCIV.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quàm quod nescio, quos progressus in Græcis literis feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione, cave putes ad ullam doctrinæ præstantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, ejusque etiam Interpretes Græcos, sine cujusquam interpretatione latina consulere, non invitus patiar te ad studia Philosophiæ gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni. Thucydidi, Herodoto Xenophonti, & hujus generis Scriptoribus prætereaq; Poëtis Græcis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prospere tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut, si absq; illo instrumento ad te Philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque hæc à me ita disputantur, quasi tibi in iis literis, quæ humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer. Longè semper ab ea sententia meus abfuit animus: sed tu & ea ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut si firma ac solida doctrinæ fundamenta jeceris, ad summa omnia facilè perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quæ vulgò habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus differere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne propè tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce

occu-

occupationibus meis, & vale. TIBURE. 3. Non. Octobr. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SULMONENSI. S. P. D.

XCV.

Accepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimùm, eo ſimul atque uſus ero, remittam. Demere partem de ſolido die apud Horatium, ſine ulla dubitatione eſt, meridiari, id eſt, ipſo meridie horam unam aut alteram dormire; quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt: ac dividunt; neque eum unum ac ſolidum & ὁλόκληρον eſſe patiuntur. Itaque is, qui demit partem de ſolido die, dicitur id facere, nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ: Et hoc ipſum Varro alicubi vocat, diem dividere. De verbo deducendi, cur eo vim ullam ſignificare putes, non ſanè video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta eſt. At non eſt tamen dubium neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur aut pœnas dat ei, adverſus quem bellum geſſit. Verſus tui non inſvaves ſunt: & erit mihi gratum, ſi te, cùm licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale.

ROMÆ. 4. Idus Mart. M.D.LXXI

P.GIL-

P. GILBERTVS MALLOCIVS M. ANTONIO MURETO V. C. S. D.

XCVI.

Dupliciter ſum delectatus tuis literis, & quod me ad amicitiam applicare, propiusq; adjungere cupientem, tàm humaniter tamq; benevolè exceperis, & quod Franciſci Flebardi Epiſcopi noſtri cauſam ita amplexus: ut in ea juvanda, & conſilio tuo promovenda, non mediocrem naturæ tuæ bonitatem, & humanitatem expreſſeris. Qua quidem de re, non ſolùm apud me, qui tibi multa debere cupio: ſed apud illum quoq; ſuosq; omneis, ſummam, mirificamq; gratiam iniiſti. Ille igitur te admonente & hortante, maximè ſacris initiatus, in numerosq; relatus eſt, ut quæ antea rebus abſolutè perficiendis difficultas opponebatur: nunc penitus ſublata, ereptaq; videatur. Adeò ut ex poſtrema literarum tuarum parte, in ſpem certam venerimus: totam negotii iſtius explicandi rationem perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum prudentiſſimis tuis conſiliis, amantiſſimisq; admonitionibus acceptum ferre volumus. Epiſcopum itaq; noſtrum rurſus tibi commendare, neceſſe non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeò pertinere arbitror, ut nunquam niſi re perfecta & abſoluta, de illa & laborare, & ſollicitus eſſe deſinere neq; poſſim, neq; debeam. Te verò vehementer oramus, obteſtamurque, ut quemadmodum præclarè initia poſuiſti, ita in eodem voluntate perſeveres. Quod de te, & ſperamus, & ſanè confidimus. De turbulento rerum noſtrarum ſtatu, nolo quicquam ad te ſcribere. Neq; enim id ego præſtare poſſum ſine mœrore, neque tu

tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil sunt, quâm bella infanda, neces, incendia furta, rapinæ, ut uno versu complectar omnia.

Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis. Tametsi non dubitem te patriæ quoq; calamitatibus etiam longè dissitum, non mediocriter affici, & commoveri. Neq; enim solus Ulysses amans est Patriæ. Ad rem nunc redeo: Ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso, ad me amandum complectendumq; studio, proq; illa, quam de me habes, opinione, tibi perpetuò devinctus, obstrictusq; permaneam, ingratus planè sim, meiq; dissimillimus. Quod nulla neq; dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Dracchium ad nos, reperactâ, lætum contentumq; quàm primùm dimittas. Vale GRATIANOPOL. 12. Kal. Octobr. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. SINIBALDO ANTONINO SUO.

XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniosè excogitata, & densa & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaq; ut Pythagoram ajunt è modulo pedis quanta corporis mole fuisset Hercules, judicâsse: sic & ego ex hoc brevi commentario facilè de tui ingenii magnitudine, ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem planè singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus fuerit ac jucundus fuerit.

Neq;

Neque ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quàm ut à tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summè tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit; eaq; de me sentire ac prædicare coëgerit, quæ, ne tu quidem quanquam disertus es, alii cuiquam facilè persvadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloria tua mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas; quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale, ROMÆ. Idibus Decembr. M.D.LXXIIX.

M. ANTONIVS MURETUS FRANCISCO BENTO, è Societate JESU S. D.

XCIIX.

QUod non difficile modo factu, sed propè incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit. Francisce Benci: ut inter homines summa inter se charitate devinctos, intercedat tamen propè quotidiana contentio: dum & tu, & alienorum officiorum benignissimus æstimator, summa quædam mihi debere te prædicas; & ego contra tantùm mihi à te tributum esse profiteor; ut omnis mihi spes planè præcisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandæ, & ad calculum res vocanda sit: quid à te mihi aliud ferri potest, quàm quod multos abhinc annos efflorescentem ingenij tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbuit, in quibus postea

DEI ope, & industria tua fretus eos progressus fecisti, ut in te jampridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscunque officij erga te mei abundè mihi magnam gratiam percipere videor, cùm, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se prædicant, eaq; in te viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortaßis aliqua ac simulachrum fuit. At ego nisi prorsus ingratum haberi me velim, quæ quantaq; tibi à me deberi agnoscam, necesse est. Tu me primus; tantò adolescentior, tantò seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti: cum in ipso vernantis ætatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis alijs omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti, cùm in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti: neque cessisti illorum vocibus, qui cùm in collegijs vestris educati essent, & illinc didicissent, istuc nescio, quid quod jactant literarum, à quo ipsi ordine flagitiosè desciverant, in eum, ne nomen dares, absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus, ita vitam instituisti, ut facilè declaraveris, non illum cæcum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse: &, ut ad ea redeam, quæ ad me propriè pertinent, nunquam ex illo consilijs, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Meritò itaque ita te amo, & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima sunt, charitatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare quod & in cæteris rebus, quoad potero, sedulò faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo, & qui pridem conatus essem secundùm Rhetoricorum Aristotelis librum latinè reddere, quanquam

hoc

hoc tempore & multis, ut nôsti, occupationibus obrutus, & molesto ac difficili pedum morbo octavum jam mensem impeditus in tuam tamen gratiam, etiam primum addidi. Tertium, ut sæpè ex me audisti, latinè reddi posse vix puto. Sed si quid unquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quàm sperare possum, non ego quidem illum interpretabor: sed Aristotelea præcepta, quæ eo continentur meo more tractare, & latinis exemplis illustrare conabor.

In his autem, quos nunc ad te mitto, quosq; amoris erga te mei monumentum esse cupio, facilè prospicio fore, ut multi multa mirentur, partim longè aliter à me accepta, quàm ab aliis, partim etiam à vulgata Græcorum librorum editione discrepantia. Qui hoc, velim cogitent, neque causam mihi ullam fuisse suscipiendi novi laboris, si nulla in re dissensissem à cæteris: & ipsos inter se Græcos libros ita variare, ut à multis discedere necesse sit, quicunque unum sequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præstiterim, aut præstare voluerim, curque locis aliquot, non ab aliis modò, sed ab ipso quoque eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quidquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, dissentire ausus sim, commodius intelligatur, Romæ, Idib. Febr. M. D. LXXXV.

M ANTONIVS MVRETVS JACOBO PONTANO e SOCIETATE JESU S. D.

XCIX.

QUod ad te scribendi principium capiam, nescio, ita me pudet tàm diu in ære tuo fuisse, & humanissimè scri-

ptis

pris à te literis nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate & comitate tua, daturum te non gravatè veniam occupationibus meis, quæ me ita undiq. districtum tenent, ut erga plerosq; amicos parùm officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bentius, qui mihi omni adseveratione confirmat, ita te cupidum esse literarum mearum, ut quidquid à me mittetur, in solutum accepturus sit. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idq; ea lege, ut me posthac, jam enim, ut spero, liberior ac solutior futurus sum, copiosius tibi satisfacturum esse pollicear. Interea quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quò te facilius placem, λογάριον quoddam meum, & versus nescio quos illustratos notis cujusdam familiaris mei. Hoc munusculum qualecunque est, peto à te, ut boni consulas, meq; quanquam immerentem amare pergas. Vale, ROMÆ Idibus Julij, M. D. LXXXIV.

EIDEM.

C.

Cur & tàm rarus, & tàm brevis inscribendo sim, puto te ex Bencij nostri literis cognovisse: cui cùm promisissem, heri me hac nocte aliquid ad te scripturum; ita postea sum totam propè noctem acerbissimo sinistri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de scribendo cogitare potuerim. Nunc albescente cœlo, cùm paulùm se remiserit dolor, cuperem quidem scribere; sed quod scribam hoc quidem tèmpore nihil habeo, nisi te à me mirabiliter amari, quod tibi etiam tacente me, dubium non esse arbitror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem: sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur,

 ut

ut ad te quamprimùm perferatur. Et si hoc ipsum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valdè gratum esse debeat: quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit, vel nihil agere, quàm eis legendis operam perdere? Obsequamur igitur studio vestro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor hoc ipso in id incidam, si judicium meum judicio vestro anteponere voluero. Quid jam? quid scribam aliud etiam ut & tu, & quos istic habere diceris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius, hac saltem extrema ætate aliquid efficere & edolare possim, quod & ad gloriam ipsius, & posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale & me ama

ROMÆ, 16. Kalend. M. D. LXXXIV.

M. AN-

M. ANTONII MURETI PRESBYTERI, J.C. ET CIVIS ROMANI, EPIſtolarum & Præfationum Liber Secundus, qui recens nunc adjungitur.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. JUSTO LIPSIO SUO.

EPISTOLA PRIMA.

Nihil eſt aut te amabilius, aut literis tuis dulcius, ad quas ego nudius tertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otij, aut ſtatim reſponderi tua interfuiſſet. Cùm & eſſem paulò, quàm ſoleo, occupatior, & in unius diei mora nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuæ. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſvetudinem noſtram, ſi vis me apertè ac ſimpliciter loqui, ut mea conſvetudo fert, & ut noſtra ſumma conjunctio poſtulat, gaudeo: quodq; ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtia

tum ceperim voluptatis: non tantùm quia me laudabant. etsi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, sed quia id elegantissimè venustissiméq; faciebant. Omninò multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, déque præstantia in pangendis versibus dixerat: Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longè multúmque superâsti. Verè hoc tibi adfirmo; nullum à multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem; neque dubitò, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus seculi Poëtas censeri, insignémq; tuo capiti petere inde coronam. Unde prius paucis velârint tempora Musæ. Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente ætate, ab amœnitate Poëmatum abduxerit; tamen te, mi Rosci optime & suavissime, hortor, ne Musas unquam planè deseras, néve unquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium ut non tibi identidem ex Musarum cantibus, si nihil aliud, petendam certè graviorem cogitationum allevationem putes Neque te hoc facturum esse diffido. Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμμασι παῖδας, ἄχρι βίου πολιοῦ οὐκ ἀπέθεντο φίλους. A me verò ut posthac omnia officia exspectes, quæ à homine amicissimo exspectari possunt, te etiam atq; etiam oro. Cùm istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites: meq; ac rebus omnibus meis æquè liberè utaris ac tuis. Spero autem consvetudinem sermonesq; nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale mi Rosci, tibiq; persvade, te à me planè in filii & quidem ὀψιγόνου loco amari. II. Kalend. Sextil. M.D. LXX. Literas quas cum his accipies, peto ut Ciofano, cùm primùm poteris, reddendas cures.

EIDEM.

XCIV.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quàm quod nescio, quos progressus in Græcis literis feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione, cave putes ad ullam doctrinæ præstantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, ejusque etiam Interpretes Græcos, sine cujusquam interpretatione latina consulere, non invitus patiar te ad studia Philosophiæ gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni. Thucydidi, Herodoto Xenophonti, & hujus generis Scriptoribus prætereaq; Poëtis Græcis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prosperè tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut, si absq; illo instrumento ad te Philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque hæc à me ita disputantur, quasi tibi in iis literis, quæ humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer. Longè semper ab ea sententia meus abfuit animus: sed tu & ea ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut si firma ac solida doctrinæ fundamenta jeceris, ad summa omnia facilè perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quæ vulgò habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus disserere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne propè tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce

occu-

occupationibus meis, & vale. TIBURE. 3. Non. Octobr. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SULMONENSI. S. P. D.

XCV.

Accepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum, eo simul atque usus ero, remittam. Demere partem de solido die apud Horatium, sine ulla dubitatione est, meridiari, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire; quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt: ac dividunt; neque eum unum ac solidum & ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere, nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ: Et hoc ipsum Varro alicubi vocat, diem dividere. De verbo deducendi, cur eo vim ullam significare putes, non sanè video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur aut pœnas dat ei, adversus quem bellum gessit. Versus tui non insvaves sunt: & erit mihi gratum, si te, cùm licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale.

ROMÆ. 4. Idus Mart. M.D.LXXI.

P.GIL-

tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil sunt, quâm bella infanda, neces, incendia furta, rapinæ, ut uno versu complectar omnia.

Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis. Tametsi non dubitem te patriæ quoq; calamitatibus etiam longè dissitum, non mediocriter affici, & commoveri. Neq; enim solus Ulysses amans est Patriæ. Ad rem nunc redeo; Ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso, ad me amandum complectendumq; studio, proq; illa, quam de me habes, opinione, tibi perpetuò devinctus, obstrictusq; permaneam, ingratus planè sim, meiq; dissimillimus. Quod nulla neq; dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Dracchium ad nos, reperactâ, lætum contentumq; quàm primùm dimittas. Vale GRATIANOPOL. 12. Kal. Octobr. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. SINIBALDO ANTONINO SUO.

XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniosè excogitata, & densa & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaq; ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicâsse: sic & ego ex hoc brevi commentario facilè de tui ingenii magnitudine, ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem planè singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantoperè mihi gratus ac jucundus fuerit ac jucundus fuerit.

Neq;

Neque ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quàm ut à tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summè tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit; eaq; de me sentire ac prædicare coëgerit, quæ, ne tu quidem quanquam disertus es, alii cuiquam facilè persvadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloria tua mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas; quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale, ROMÆ. Idibus Decembr. M.D.LXXIIX.

M. ANTONIVS MURETUS FRANCISCO BENTO, è Societate JESU S. D.

XCIIX.

QUod non difficile modo factu, sed propè incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa inter se charitate devinctos, intercedat tamen propè quotidiana contentio: dum & tu, & alienorum officiorum benignissimus æstimator, summa quædam mihi debere te prædicas; & ego contra tantùm mihi à te tributum esse profiteor; ut omnis mihi spes planè præcisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandæ, & ad calculum res vocanda sit: quid à te mihi aliud ferri potest, quàm quod multos abhinc annos efflorescentem ingenij tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbuit, in quibus postea

DEI

DEI ope, & industria tua fretus eos progressus fecisti, ut in te jampridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscunque officij erga te mei abundè mihi magnam gratiam percipere videor, cùm, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se prædicant, eaq; in te viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulachrum fuit. At ego nisi prorsus ingratum haberi me velim, quæ quantaq; tibi à me deberi agnoscam, necesse est. Tu me primus; tantò adolescentior, tantò seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti: cum in ipso vernantis ætatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis alijs omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti, cùm in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti: neque cessisti illorum vocibus, qui cùm in collegijs vestris educati essent, & illinc didicissent, istuc nescio, quid quod jactant literarum, à quo ipsi ordine flagitiosè desciverant, in eum, ne nomen dares, absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus, ita vitam instituisti, ut facilè declaraveris, non illum cæcum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse: &, ut ad ea redeam, quæ ad me propriè pertinent, nunquam ex illo consilijs, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Meritò itaque ita te amo, & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima sunt, charitatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare quod & in cæteris rebus, quoad potero, sedulò faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo, & qui pridem conatus essem secundùm Rhetoricorum Aristotelis librum latinè reddere, quanquam hoc

pris à te literis nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate & comitate tua, daturum te non gravatè veniam occupationibus meis, quæ me ita undiq. districtum tenent, ut erga plerosq; amicos parùm officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bentius, qui mihi omni adseveratione confirmat, ita te cupidum esse literarum mearum, ut quidquid à me mittetur, in solutum accepturus sit. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idq; ea lege, ut me posthac, jam enim, ut spero, liberior ac solutior futurus sum, copiosius tibi satisfacturum esse pollicear. Interea quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quò te facilius placem, λογάριον quoddam meum, & versus nescio quos illustratos notis cujusdam familiaris mei. Hoc munusculum qualecunque est, peto à te, ut boni consulas, meq; quanquam immerentem amare pergas. Vale, ROMÆ Idibus Julij, M. D. LXXXIV.

E I D E M.

C.

CUr & tàm rarus, & tàm brevis inscribendo sim, puto te ex Bencij nostrì literis cognovisse: cui cùm promisissem, heri me hac nocte aliquid ad te scripturum; ita postea sum totam propè noctem acerbissimo sinistri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de scribendo cogitare potuerim. Nunc albescente cœlo, cùm paulùm se remiserit dolor, cuperem quidem scribere; sed quod scribam hoc quidem tèmpore nihil habeo, nisi te à me mirabiliter amari, quod tibi etiam tacente me, dubium non esse arbitror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem; sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur,

ut ad te quamprimùm perferatur. Et si hoc ipsum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valdè gratum esse debeat: quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit, vel nihil agere, quàm eis legendis operam perdere? Obsequamur igitur studio vestro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor hoc ipso in id incidam, si judicium meum judicio vestro anteponere voluero. Quid jam? quid scribam aliud etiam ut & tu, & quos istic habere diceris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius, hac saltem extrema ætate aliquid efficere & edolare possim, quod & ad gloriam ipsius, & posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale & me ama

ROMÆ, 16. Kalend. M. D. LXXXIV.

M.AN-

M. ANTONII MURETI PRESBYTERI, J.C. ET CIVIS ROMANI, EPIstolarum & Præfationum Liber Secundus, qui recens nunc adjungitur.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. JUSTO LIPSIO SUO.

EPISTOLA PRIMA.

Nihil eſt aut te amabilius, aut literis tuis dulcius, ad quas ego nudius tertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otij, aut ſtatim reſponderi tua interfuiſſet. Cùm & eſſem paulò, quàm ſoleo, occupatior, & in unius diei mora nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuæ. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſvetudinem noſtram, ſi vis me apertè ac ſimpliciter loqui, ut mea conſvetudo fert, & ut noſtra ſumma conjunctio poſtulat, gaudeo: quodq; ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtia

ipsa tua voluptatem capio. Nam neq; tu,nisi me valdè amares, tàm iniquo animo ferres absentiam meam, & mihi nihil jucundius est,quàm à te valdè amari I nunc, & dicito verum esse illud Euripideum ἐς κοινὸν ἀλγεῖν:cùm duorum qui certè inter se amicissimi sunt, videas, uni alterius ægritudinem esse jucundam. cave tamen,putes,minus à me sermones tuos requiri,quàm à te meos. Hic enim etsi adfluimus omnibus delitijs, planeque Phæacum vitam vivimus,ubi

—Εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα.
Δαιτυμόνης δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ,
ἥμενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι

Σίτου καὶ κρειῶν,nemo tamen est, qui ijsdem, quibus nos, studijs delectetur:ut jam verear,cùm istuc rediero,tamdiu à Musis & à literis omnibus peregrinatus,ne quis vestrum, quibus assiduè in libris versari licet, mihi illud occinat. ἐν βαρβάροισι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu mi Lipsi,si me audis hominem,si non valdè prudentem,certè quidem insigniter amantem tui, obdura, & noli tam citò de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede,iste tibi quondam lætitiam feret labos,Conventum esse à teManutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum sæpè descripseram. Hoc tibi liquidò confirmare possum,eum virum bonum esse,φιλόφιλον & studiosissimum benefaciendi quàm plurimis. Quare auctor tibi sum, ut te,quantum potes insinues in illius consvetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum nostrum scribere, sed aliò vocor. Interea salutabis eum nomine, & ut cæpisti,reddes quotidie tua consvetudine doctiorem, Cras ad eum scribam. Bene vale mi svavissime Lipsi. TIBURE, 12. Kalend. Septembr. M. D. LXIX.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS S. D. JUSTO LIPSIO SUO.

II.

NEq; enim puto aut malevolorum rumusculos, aut tenues quasdam & obscuras suspiciones tantum potuisse; ut meus esse desieris: cùm ego planè sim tuus. Quod inter amantes solet, Zelotypia mea quædam incesserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari solebamus, & qui certè te, cum hîc esses, non ex æquo mecum amabant: si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam à te & sæpius & honorificentius quàm me, præ quo illos contemnere solebas, nominari, sed missa hæc faciamus. Electorum tuorum γλῦμα, mirificè mihi placuit. Cætera expecto, & cùm Saturnalia, tum multò etiam magis de vita ac scriptis Senecæ: quæ ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis quæ ais in undecimo meo aliorsum ab iniquis capi posse, medêre, ut vis. Sin fortasse integrum non est, omitte sanè istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de iudicio dubitare possit. Ni fecero, tum ut sanè de me, ut de homine parum bonæ fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eò constantius, ut urantur ac ringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quæso de tuarum omnium rerum statu, fac me, cùm primùm poteris, certiorem. Vale mi Lipsi: cujus ego nunc svavissimum os intueri mihi videor. 6. Idus Februar. ROMÆ. Literas tuas Kalendis ipsis Februarij accepi: ne me tardiorem fuisse in rescribendo putes, neque antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO S. D. Justus Lipsius.

III.

CAussa mihi scribendi nata ex tuis ad Plantinum literis quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conspectâ lætabar: quanto magis in hoc animo, & tam insigni testimonio amoris? quem si à quoquam mortalium, à te certè volo. Ita adolescens judicavi, ita nunc, consensum quendam esse conspirantis judicii nostri & naturæ, qui ad conjunctionem, quæso te, valeat; non ad æmulationem, aut quod pudet me dicere, simultatem. Et fuêre tamen improbi homines, qui id sperarent: à quibus alia quædam ad me delata olim, non nego: sed vana, falsa, ut nunc video; & quibus Caput, homines non infesti solùm, sed utrique nostrum infesti Ea; per communes Deos, deasq; obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis Electorum librum jam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum, & de vita ac scriptis Annæi Senecæ, quem nec invitus ad te miserim, quasi vadem amicitiæ coeuntis & sanescentis. Etsi quid in ea ægrum? nec aliud peccatum utrinque, quàm cessatione, & amicitiæ, ut sic dicam, in usu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissimè unà, vivamus porrò, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coram probasti: nec amorem absentis requires profectò aut fidem. Te ut eundem sperem, faciunt paucula, sed impressa & signata epistolæ tuæ verba: quæ ruminor identidem & ex animo, ut solent amantes.

Vale, LUGDUNI in Batavis, ad magnum & sine terminis mare 3. Kalend. Decemb. M.D. LXXI.

M. AN-

M ANTONIVS MVRETVS HIERON. MERCVRIALI S. P. D.

IV.

CUm tuæ literæ ad urbem allatæ sunt, Tibur jam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesseramus, eò illas accepi biduo, aut triduò serius: Tibure autem, neq; Hippocratem habebam, neq; Gellium, expectandum denuò fuit, dum Roma arcesserentur. Allatis; ecce tibi aliud incommodum, corripit me febricula, non illa quidem, ut eventus postea docuit, periculosa: sed quæ tamen animum nonnullo metu suspensum ab omni scribendi cogitatione avocaret. Hæc ideo, ne mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex libello περὶ τροφῆς, οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τύποισι καὶ πλέω καὶ ἐλάσσω. Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potius pro illis, οὐκ ἔστι καὶ ἔστι, supponebam illa ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν, ὀκτάμηνον γίνεσθαι. Quod si tibi quoq; ita videtur, non dubito quin verum sit; sin tu secus judicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modò rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni literarum genere judicium tuum libentissimè anteponam meo. Vale, meq; ama, & certò tibi persuade, te à me mirificè, & amari, & coli. TIBURE, Kal. Sept. M.D.LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HUB. GIPHANIO S. D.

V.

LIteræ tuæ, supra quàm dici potest, mihi gratæ fuerunt:

cùm enim jam pridem te valdè amarem, mirificè cupiebam animum illum meum tibi notum eſſe, non dubitans, fore, ut viciſſim abs te amarer. Sed ad eas idcirco ſerius opinione tua reſpondeo; primum quia eas quoque ſerò admodum accepi, hoc eſt, Kalendis Januarijs ipſis: in quo mihi viſum eſt etiam ineſſe aliquod lætum ac proſperum omen, ut ſpem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται, mihi fauſtum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, numquid, antequam ſcriberem de Gellio, quale tu cùpis efficere ac præſtare poſſem, ſed nihil adhuc repertum eſt, quod quidem ſit magni pretij. Spes adhuc una reliqua eſt, in bibliotheca Cardinalium Farneſij & Sforzæ, quas nondum excuſſi; id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus ſim, cùm primùm per occupationes meas licuerit: quæ ſanè & multæ ſunt; & eo moleſtiores, quòd alienæ ſunt ab omni genere literarum. Sed multa ferenda ſunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu verò, mi Giphani, qui & ingenio excellis, & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ ſit labori ferendo, perge ut facis, aliquid aſſiduè elaborare, quod & tibi gloriæ ſit, & nobis ac poſteris uſui. Nam de Lambino quidem nihil video cauſſæ, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere à ſtudio debeat. Ille in te fuit, qui in alios ſolet. Et, ita mihi omnia quæ cupio eveniant, ut ego valde mirabar, ſi tibi eum impunè laudare licuiſſet. Ita enim homo eſt: eis ſolis primum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, noſti: quantum autem mihi debeat, & ipſe & alij plurimi nôrunt. Tu verò pro uno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto à te ut me ames: neque de mea erga te propenſiſſima voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed urget hic amicus meus, vir bonus, & literatus, quo nomine eum à te quoque humaniter

exci-

excipi volo. Is cùm statim discessurus esset, vix ad hæc ipsa scribenda, satis mihi temporis dedit. Quare ignosces etiam si quid fortè minus accuratè scriptum erit. Quæso te, scribito aliquid ad Berzevicæum nostrum, & significato ei, multum accessisse ad veterem meam erga eam benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiæ nostræ. Item illud, me paucis diebus ad ejus literas, quas unà cum tuis accepi, copiosissimè responsurum: Saluta etiam mihi diligenter clarissimum virum Paulum Foxium, Oratorem regium: qui quando tanti me esse duxit, ut me ad scribendum, literis suis excitandum putaverit, mirari non debebit, si quando ego honorifica ipsius appellatione scriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditissime Giphani, etiam atque etiam vale. ROMÆ, Prid. Idus Januar. M.D.LXIX.

EIDEM.

VI.

PUdet me tam sero ad literas tuas rescribere: sed velim quâ humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen & molestis, quæque me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quàm vellem. Impetravi tandem librum à Fulvio, qui ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν minimè respondit expectationi meæ. Nam neq; totus est ille noctium Atticarum scriptor, neq; quod est, valdè diligenter scriptũ est. Contuli quicquid erat accuratissime ipsemet cum meo Gryphiano anni M.D.XLVI. Quod aliter quàm vulgò reperi, id omne tibi hic cum fidere præsentabo. Primum igitur moneo, librum Fulvij σύμμικτα quædam esse ex Gellio sive Agellio & ex Valerio maximo, ita vi alternis singulis Agelli capitibus singula Valerij subjuncta sint.

Idq; nullo certo ordine. Græcam nusquam comparent: nisi paucis admodum locis : idq; ubi una tantùm aut altera vox Græcè scripta erat. Jam tu facilè potes conjicere librum non valde magni pretij esse. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam: quid in eo à vulgatis editionibus discrepet, accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro ferè notatur, ACEL, semel tantùm omnibus literis AGELLIUS, sed scis in Pandectis PANTONIUM esse pro P. Antonio, CAFRANIAM pro C. Afrania, ut quidem nonnulli putant. Sic MAURELIUM aut MAURILIUM dixerunt, qui erat M. Aurelius. Sed hoc tu videris, Jam enim clamat Lambinus indoctè atq; inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent : itaque verendum est, ne det aliquam pugnam denuò. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo apertè & constanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma, quibus adducor, ut existimem rectius Agellium vocari, quâm A. Gelliũ. ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει. cap. 17. libri primi, irarumq; & molestiarum, lib. 5. rerumq; & molestiarum, eodem Satyra, Satúra, ita etiam alibi sæpe, lepido quidem fer. lepide quidem, cap. 19. desiperet, risit, derisit, apposuit, apponit, deussit, deurit, reliquos sex an eodem, &c. illud, an abest à libro vetere, cap. 20. Græca omnia latinis literis notata sunt, præter illo in extremo μῆκ@ ἀπλατές, in eodem metæ triangulæ, & in fine inlætabile, qualia posthac non notabo, ut neq; illa adferre, adponere, non ut vulgo, afferre, apponere, & similia, quæ vix unquam aliter scripta in libris veteribus reperias. c. 23. scriptaq; est à M. Catone venustate atq; luce, cùm hæc dictavi. Tum cum in senatu, percunctata est filium. Ita semper hoc verbum scribit: non ut vulgo quidam percontari. Tum puer matre urgente, utrum videretur utilius. Quid sibi postulatio isthæc vellet, ne introeant præter ille unus Papiri[9], (hoc verum puto) in

ætate

ætate prætexta prudentiam, cap. 24. postquam mortem adeptus Plautus,(hoc quoque fortassis rectum sit)cap.25. Induciis múmnsum aliquo. Ego,mensum. Cessationem istam pugnæ pacticam, ἰὸς pacti caussa, non pugnetur, nihilq; incommodetur. cap. 26. post cotidianas lectiones. Ita fere semper scribit, non quotidianas etsi hoc quoque modo interdum in ipsius commentariis, neq; jam querimoniam aut gemitus hejulatusq;. Non ita esse Plutarchum,ut philosophum deceret, tu hoc age, ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν.

Libro Secundo.

Cap.1.ad fortuitas patientiæ vices firmandi,id quoq;, &c. Valitudine. Ita semper,ut benivolus & malivolus. Quæ in bello Poleponnesiaci principis ipsam Ath. civ. internecivo gerere,c.6.Nonnulli ex Grammaticis,Atimidos nautas. Omnia jam vulgata.hæc tres voces absunt à libro vetere. Inlaudati, & sic semper, non laude solùm indignus, sed detetione. Ego suspicor legendum, detestatione, squalentem, semper, non, ut vulgo, squalentem, quàm jacere, unde id verbum,&c. aut vento aut pulvere laborare videmus, duæ postremæ voces absunt à libro vetere. Hannibal (sic semper. M.Tullius IV. in Verrem,non ut ab hoste. Nemo quisquam tam effictis est moribus; ἴζως efflictis. Inlaudatus quoq; igitur finis est, &c. Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus. Rectè autem scripsisti legendum ibi esse, auctor. Illaudabilis, & innominabilis, duæ postremæ voces absunt,Dianæ Efesiæ. Sic & Favorinum non Phavorinum, & alia quædam eodem modo,auro & purpuro prætextæ, c.7. Omnia quæ pater imp.parendum. Super ea prius quæ dicta sunt, ut accessitum venire. Catilino aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra propositio

ſitio dicendum. Ego dicentium. c.21. procedentis noctis ſpatio. Sed ego, inquit, cum Lælio, lego autem L. Ælio, triones ruſtico cetero vocabulo, elegantiusq; eſſe viſum, cap. 22. Atq; etiam appetebamus, regionesq; eſſe cœli quatuor. Septemtriones. Japyz & Japygem ſemper per literam y. Sed qui ab activa & ſolſtitiali meta venit. Africus, qui Græcè λίψ, unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quatuor in media, &c. Cur medie ſeptentrione eadem, &c. in ſuis quiſque regionibus, quem ſæviſſimum putant. Apuli eodem quo ipſi ſunt nomine, λευκον φε αὐτων ων ὁ καιχιας νεφ☉. Ego ἔλκει ἐφ' αὑτὸν ὡς ὁ καικίας νέφος. Vocem καικὰ omninò delendam puto, neq; ſanè eſt in illo vetere, c. 26. alitr oſtrum, aliter crocum, nihil à vocabulo rufi differunt, in ijs tamen coliribus q.m.d. dominandis. Nam phœniceus q.I.G. φοίνικα dixiſti, & rutilus. & phœnicæi, συνώνυμος Laſſiram his ponere laborioſum putarent, feciſſe Cornelium. Laſſitudinemq; minuam. Rudibus autem eſt rufus atrior, & nigrore multo inuſtus. Luteus contra Rufus color eſt dilutior. Unde ei quoq; &c. Noſtris autem veteribus Cæſia, quod in verſus H. eſt, id facis c.29. neq; imperiosè, iret cibum quæſitum, idcirco die craſtino, miſit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioſo eſſe. Sol feruit, & fit nihil, & dies amici nulli erant. Ego legendum puto, Sol feruit, & fit nihil, & dies, amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipſo enim jam vertitur, cuja eſt res non aliunde petitur, migravit ſeges à domino, &c. levi plerumq; & inani fiducia. Sperabam me quæ reliqua ſunt perſcripturum. Sed interpellor. Ea tamen, ſine ulla dubitatione, intra quadriduum mittam. Ac ſi quid aliud, quod me tua cauſſa poſſe arbitrere, peto à te, mi Giphani, ut tibi planè perſvadeas, te mihi ex animo cariſſimum eſſe: meq; omnia quæ ad te pertinebunt, ſemper ſtudiosè diligenter procuraturum. De locis quos

quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est bonus, non dissimulaturum esse, quid à quo acceperit. Vale, ROMÆ 18 Kal. Jan. M. D. LXIX. Clarissimo oratori, quæso ut plurimam salutem meo nomine impertias.

EIDEM.

VII.

Risi, conferens Lambiniana cum tuis, & præter ea quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura repperi. Tu quæ ab illo in puteum illum mersa sunt, cùm tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibiq; vindices censeo. Quod me laudat, vellem tam meritò id faceret, quàm olim immeritò notavit. Equidem possum, mi Giphani, ostendere tibi, si hic sis, literas ipsius manu scriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos ipse postea questus est à me sibi subreptos esse. Et eas literas diligenter adservo, non ut eadem, neq; enim tanti esse duco, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me & Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus fui: & nunc quotidie magis lenit albescens animus capillus. Tua potius caussa verendum est, ne à quopiam audiat ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί. Sed hæc omittamus. De Tubulo, ita planè in Fulvij libro omnibus literis scriptum est, cap. 13 l. 1. neque quod divulgatum est placet, neque conjectura tua, quod venia tua dictum sit, mihi explet animum, præcipuè cùm statim sequatur. Tum magister ἀρχιτέκτων. Cogitandum igitur si quid melius. In libro Fulvij scito, non tantum primum caput libri primi, sed

omnia

omnia omninò, in quibus nihil notatum à me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua: & in eo ipso admista, ut dixi, Valerii maximi capita prope pari numero. Orchio ibi scriptum est, non Orcivo. Lib. 2. cap. 10. in eo libro non est. De scriptoris nomine expecto quæ polliceris. De prænomine Nepotis nihil habeo, nisi quod semper suspicatus sum ex C. CORNELIO Nepote, librarios, qui eandem literam sæpe hoc ita commissum scio. Quæ reliqua sunt in Gellium, superest, ut exsolvam. Illud mihi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maximè requiris, vix πολλοστημόριον quoddam est in Fulvij libro. Cap. 5. lib. 3. Arcesilaum. Sed hoc prætereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. Incorruptus tamen & à stupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an posterioribus Cap. 6. in VII. Problematorum: Cap 9. memoria atque ammiratione, sic sæpe scriptum reperias. Colore puniceo, florea & comanti juba. Argos evertisse, cupidineq; habendi. Eum Cassium postea s. enim est. victis partibus f. q. e. s. misera morte oppetijsse, Cap 15. Polycritan. Is Diagoras tris filios, eos omnes vidit: Cùm populus gratulabundus, ibidem in stadio, in osculis atque in manibus, non diu post eam pugnam exanimata est. Post hunc locum usque ad librum nonum, nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quædam sunt pauca quidem, sed in ijs tamen quædam non contemnenda. Ea, si voles ad te mittentur, simulque, si quid erit aliud, quo hoc tuum institutum à me adjuvari posse arbitreris. Vale, ROMÆ, Prid.

Calend. Januar. M. D.

LXIX.

M. AN-

M. ANTONII MURETI IN LIBROS Variarum Lectionum Præfatio.

AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem Illustrißimum, singularem omnium honestarum artium Patronum.

IIX.

Magnoperè peccare mihi viderer, Hippolyte, Cardinalis illustrissime, si otium illud, quod & plurimum & honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quàm literarum, & earum artium, quibus te insigniter oblectari video, assidua tractatione consumerem. Nam cùm ea te præcipuè caussa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultrò patefaciendum putâris, quòd ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortasse scriptis, & amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam præsens ipse omni studio omniq; corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium singularis pulchritudo mentem meam, usq; à puero, admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo alijs omnibus curis solutus magno & alacri animo persequor. neq; sanè committo, ut qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ sitientissimum commendârunt, cùm in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id quod exploratum haberent, verè apud

apud te testati esse videantur; quod cum facio, primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturæ meæ propensionem sequor. Verè enim hoc tibi affirmare possum, si quis mihi Deus omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam hæc studia, & has qualescunq; literulas, altrices adolescentiæ meæ, fidissimas meorum omnium temporum comites deseram: nunquam id faciam, neq; quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut à svavissimo earum amplexu & contubernio abducar, quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo: idq; facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem, deinde, quo mihi nihil prius ac potius neq; est, neq; esse debet, voluntati tuæ morem gero, sæpe enim mihi, quæ tua est humanitas, affirmâsti, nullum tibi à me genus obsequij præstari posse jucundius, quàm, si omne tempus arbitratu meo ponerem in literis, & aliquid assiduè, quantum in me esset, excuderem, quod mihi ornamento, & alijs usui, & tibi oblectationi esse posset, neq; verò me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verùm etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunq; tuis opibus non aliam ob caussam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studijs omni cogitatione defixa, dies noctesq; exerceamur: cùm te te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantoperè ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrûm naturæ suæ, ut ait Poëta quidam, semina sequitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facilè ac libenter imitatur. Te verò cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omniũ,

quæ

quæ ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: conseeuta deinde Francisci Valesii, Galliarum regis optimi, ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriæ præmia statuens, convocabat, idem illud exemplum jam dudumItalia te maxima cum tua laude renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut sæpius, quàm vox alicujus eruditi hominis, audiebatur, epulæ quoq; tuæ quotidie nulla re magis, quàm gravissimis, & honestissimis virorum doctrina præstantium sermonibus, condiuntur. Ille igitur ad cæteras suas laudes eam addidit, quâ nulla, meo quidem judicio, major est, nulla præclarior, ut communi omnium populorum consensu, *Literarum Pater* nominaretur, idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam, planeq; regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, qui per te hoc otio fruimur, omnium industriam eò conferre oportet, ut quacunque ratione possumus, heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus, non quòd rerum à te gestarum gloria nostro testimonio indigeat; sed quòd alia nobis via nulla relinquitur, quà ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alij quidem, quibus major doctrinæ copia est, alia tibi graviora, & majoris operæ inscribent. Ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut à me quicquam egregium expectari debeat, scribam tamen qualiacunq; potero, & hisce parvis ac tenuibus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiæ ergà te meæ. Illud quidem certè omni ope conabor efficere, ut scri-

pta mea, si nullam aliam ob causam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se, & hoc saltem nomine à studiosis hominibus non negligantur, quod & aliàs feci, & in ijs maximè, quos nuper apud te scripsi, Variarum lectionum libris. Primùm enim cum in præstantissimis utriusque linguæ scriptoribus multa, vel temporum vel hominum culpa, corruptè & depravatè legantur; eaq; res vel non animadversa errorem, vel animadversa molestiam, & difficultatem legentibus objicere soleat: ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi, deinde, cùm & illud constet, veteres latinos summo studio esse in Græcorum imitatione versatos, & eorum locorum quos illi ab his acceptos in usum suum transtulerunt diligens, & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: hujus quoque generis inspergenda nonnulla esse duxi, narratiunculas etiam aliquot admiscui quarundam historiarum, quæ neq; contritæ ac communes essent, neq; fore injucundæ cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab ijs, qui vel ætate nostra, vel etiam superioribus temporib⁹ in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant, dissentirem; feci id, ut & natura & consvetudo mea fert, liberè; sed ea tamen moderatione servata, ut imminutam esse à me dignitatem suam, nemo conqueri possit, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet, quod neq; cuiquam unquam contigit, & majus est, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat, sed nos quid fecerimus, ipsa res indicabit, testatum quidem omnibus esse volumus, nihil aliud nobis propositum fuisse, quam ut sine cujusquam offensione, auxilij aliquid attulisse huic studiorum generi diceremur.

A te autem, Hippolyte, Principum decus, etiam atq; etiam petimus, ut qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores nostros, qui nulla re magis, quàm tui nominis auctoritate ni-

xi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes: neque tam, quid amplitudini tuæ conveniat, quàm, quid præstari à nobis possit, expendas, nam & hæc ipsa, novis indies accessionibus crescent, & alia suo tempore, quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

PRÆFATIO IN VERSIONEM LATINAM LIBRI QUINTI ETHICORUM Aristotelis.

IX.

Cum hunc Aristotelis librum vobis explicaturus essem multis de causis mihi faciendum putavi, ut eum prius latinè à me conversum ederem. Primum quoniam etsi in cæteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ij quidem, qui Græcarum literarum rudes sunt, aditum sibi ad me audiendum peregrinitate sermonis occlusum esse quererentur: Non obscuris tamen multorum sermonibus aures meæ quotidiè verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum Græcarum interjectu retardari intelligentiam suam: Planiora sibi multò & expeditiora omnia fore, si latinè dicerentur. Horum igitur studio aliquid tribuendum esse duxi. Deinde submolestum ipsi mihi nonnunquam erat, verum ut fatear, tantum quotidiè operæ ac tempus in reddendis singulis vocibus ponere: Ut mihi quoque satius videretur, semel illo labore defungi. Nam cùm singulæ disputationes nostræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoque ipso aliquid sæpè multis occasionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia est, videndumque omni studio, ut id saltem, quod datur, quàm possumus, optime & utilissime collocetur. Jam è tam brevi tempore non multum potest tra-

ctandis rebus relinqui, si aliqui ex eo singula verba decerpant.

Præcipuè autem hic liber propter mirificam quandam rerum ac sententiarum subtilitatem postulare quodammodo videbatur, ut, quò liberiores animi nostri totos, sed ad eos penitus cognoscendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuêre & aliæ hujus mei consilij causæ, quas nihil necesse habeo pluribus persequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Aristotelis non sententiam modò exprimerem, sed genus ipsum dicendi, quoad liceret imitarer. Nam cum suo quisq; modo, & loquatur, & scribat: aliosq; angusta, pressa, concisa. alios ampla, copiosa, redundans delectet oratio: Non satis probo consilium eorum, qui, cùm Aristoteles siccitatem quandam tenuitatemq; dicendi, contrà Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neq; quidquam tam dissimile sit, quàm eorum inter se dicendi genus, Aristotelem tamen interpretantes, quia se, quàm possunt, Ciceronis simillimos esse cupiunt, quæ ab illo & breviter, & subobscurè dicta sunt; ea hujus more dilatant, atq; diducunt. Sed suum cuique, ut dicitur. Ego, an, quod volui, assecutus sim, nescio, aut potius id non assecutum esse me, scio: Certè quidem quod in hoc genere optimum est, id me secutum esse, ac propositum habuisse confido. Neq; damno industriam eorum, qui aut ante me, aut post me (siquidem jam duodecim anni sunt, cùm hujus libri interpretatio mea primùm edita est) in his rebus latinè tractandis elaborârunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo usos esse se, non diffitentur. Neq; tantum, ut ille dixit, posterior dies prioris discipulus est, sed etiam magister. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio? Græcos etiam libros multò pluribus locis depravatos esse video, quàm tunc arbitrabar. Itaq; necesse est, multa longe secus in eorum interpretationibus, quàm in mea, legi. De quibus non intelligentes

modò,

modò, sed etiam eos, qui sibi tales videntur, quorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos esse prospicio. Horum ego neq; alteros rejicio, neq; alteros extimesco, est ejusdem ingenij, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere. Ubi, & cur à cæteris dissenserim, vos quidem & quotidiè ex me ipso, cæteri autem ex commentario, quem, cùm primùm licebit, editura sumus, intelligent, ROMÆ. Kalend. Mart. Anno M. D. LXV.

M. ANTONIUS MURETUS BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. Patricio Veneto S. P. D.

X.

PRæstantium Poëtarum, Bernardine Lauredane adolescens clarissime, neq; magna unquam copia, & semper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in causa est, quod in cæteris facultatibus, nemo est, duntaxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non adhibito labore; si minus excellere, at certè ad mediocritatem aliquam pervenire, se posse confidat: in hac nisi ijs, quos ipsa quodammodo natura ad eam finxerit labore diligentia, vigilijs effici nihil potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit Poëtarum, obstupefactis videlicet hominibus, cùm viderent alios sponte quadam, & propensione naturæ, sine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tùm sparsa multifariam eruditionis variæ notis, non tantùm dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere affectuum, intimos audientium sensus, cogitationesq; tentarent; alios contra ingenuarum artium scien-

tia perpolitos; nulla tamen diligentia, aut diuturnitate ſtudij conſequi poſſe,ut aliquo inter Poëtas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ tractatione ita hujus quoq; virtutis præſtantia, longè ſupra ceteros Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & ſerius attigerunt Poëticam, & coluerunt negligentius, & minimè longo tempore in rectè ſcribendorum Poëmatum via perſtiterunt, ſiquidem cùm à rudibus apud eos Poëtica profecta principijs tandem per multos gradus ad Virgilium perveniſſet: quo ego homine nihil ſtatuo fieri potuiſſe divinius; ita poſtea cæpêre ingenia in deterius labi,ut mirum ſit,quanta, quàm brevi tempore ſit conſecuta mutatio. Hiſpani Poëtæ præcipuè & Romani ſermonis elegantiam contaminârunt, & cum inflatum quoddam & tumidum, & gentis ſuæ moribus congruens, invexiſſent orationis genus, averterunt exemplo ſuo cæteros à recta illa, & ſimplici, in qua præcipua Poëtarum ſita laus eſt, & in quam ſuperiores omni ſtudio incubuerant, imitatione naturæ, itaque ferè poſt Auguſti tempora, ut quiſque verſum maximè inflaverat, ſententiam maximè contorſerat,eo denique modo locutus fuerat,quo nemo ſeriò ſoleret loqui,ita in pretio haberi cœpit. Quinetiam fucatus ille ſplendor, & adulterinæ eloquentiæ ſpecies ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ guſtum non habebat, occæcavit animos, ut his quoque temporibus extiterint Hiſpani duo, homines ceteroqui & in primis eruditi, & ſcriptis editis nobiles:quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non eſt, quorum ab utroque ita diſſentio,ut, ſi quis Deus poteſtatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilij, cui videor injuriam facere,ſi eum ullo modo cum cæteris comparem, ſed Ennîj alicujus, aut Furij, quàm Lucani, multò ſimilem in ſcribendo eſſe me malim; inter Martialis autem & Catulli ſcripta, tantum intereſſe arbitrer, quantum inter

dicta

dicta scurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui hominis jocos, multo urbanitatis aspersos sale, neque verò negaverim, multa in Martiale quoq; non inscienter dicta reperiri: sed profectò deteriorum longè numerus major est. Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeq; quasi pigmentis infuscata germanitas in Martiale nulla est, in Catullo præcipua. Ijs de causis cum ab illo altero, nescio quo modo, semper abhorruissem, Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi:itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamq; operam ad lepores illius intelligendos conferebam, nihil tamen minus cogitans, quàm fore unquam, ut in eum commentarios scriberem: Sed, cùm haud ita pridem venissem in Italiam, & ut eam regionem aspicerem, qua qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam satis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cùm alios eruditos homines, tùm Paulum inprimis Manutium ut cognoscerem, quod in ejus scriptis mihi videbar animadvertisse, expressas quasdam excellentis doctrinæ eximiæq; probitatis notas, mihique divina quadam virgula contigisset, ut nòn pedem penè prius in hac civitate ponerem, quàm in amicitiam ipsius familiaritatemq; intimam admitterer: ipseq; aliquot diebus post, de meis sermonibus collegisset, quantoperè me ejus Poëtæ scripta caperent; Quin tu, inquit M. Antoni, quæ in hoc genere notasti, ea in publicum profers, fructumq; laboris tui cum cæteris antiqua illa naturæ atque humanitatis lege communicas? ibi tùm ego cùm & longè aliarum virium opus illud esse dixissem, & protulissem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem suscipiendam sanè quàm incommoda essent; eaq; ipse amicè admodum refutare pergeret; (nôsti autem divinam hominis illius in dicendo suavitatem) non prius destitit, quàm me impulit, denique, sibi ut reciperem; me id primo quoque tempore esse facturum. Neque verò diu fidem meam libe-

rare distuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore, spatio absolverim. Nunc hasce vigilias meas Bernardine Lauredane, multæ sunt causæ, quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cumprimis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobscurabit oblivio. Præterea est hoc generi vestro propè fataliter datum, ut ametis literas, hominesq; earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longè abierimus; pater ipse tuus, vir, ut omnes nôrunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatissimus, ita literarum amore incensus est, ut ea, quæ ubiq; plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, signorum, nomismatumq; veterum, cæterorumq; antiquitatis monimentorum copiam ex universa Europe diligentissime collegerit, itaq; ut augusta quædam Musarum ædes, ita domus vestra Venetijs ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cùm magna sint, ut certè sunt, tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum literarum studium, optimarum artium cognitio tanta, quantam cum paucis alijs in istam ætatis viriditatem cadere posse docuisti: tùm, quod præcipuum est, ita compositi mores, ut juventus tua multorum senectuti exemplo esse possit. Vel his superioribus mensibus, cùm ad M. Antonij Trivisani principis optimi, propinqui tui, luctuosam bonis omnibus mortem funebri laudatione honestandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es; quanta, Deum immortalem, orationis & gravitate, & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantùm, verum etiam admiratione dixisti? ut jam tum sperare non dubiè senatus populusq; Venetus cœperit, quæ tam diserte in alio laudares, ea te aliquando re, atq; operibus præstiturum. Igitur cùm eam

ora-

orationem in publicum emisisses, nemo repertus est, qui non in cœlum tolleret: aut, si qui postea fuerunt, qui eam clanculum extenuarunt verbis, eos satis constat, vel crassitudine ingenij, ne illius pulchritudinem pervideant, vel ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Accessere his prope quotidiani mecum Pauli Manutij de tua laude sermones, in cujus tu viri ore plane habitas, ita enim frequenter, ita cupidè de te loquitur, ut mihi nunquam omninò, quàm cùm de te dicere ingressus est facundior esse videatur. Attigi breviter ea, quæ me, ut hunc librum tuo nomini potissimùm inscriberem, impulerunt. Nunc à te adolescens ornatissime, etiam atque etiam peto: primùm, ut munusculum hoc non ex sua magnitudine, sed ex meo tibi gratificandi animo ponderes: deinde, ut si quando eorum rationem inibis, quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoque, si videtur, eorum adscribendum numero existimes. VENETIIS, Idibus Octobr. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS TORQUATO BEMBO PETRI F. S. P. D.

XI.

Magna felicitate mihi carere videor, TORQUATE BEMBE, quod non ita maturè in Italiam venerim, ut patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre atq; alloqui possem, nam & incredibilem quandam voluptatem hausissem ex illius herois adspectu, qui aut solus, aut præcipuè effecerat, ut ne hæc ætas superioribus seculis invideret: & effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me, pro humanitate illa, qua complectabatur omnes, in quibus esset aliqua

non alieni à Musis ingenij significatio, non usquequaque sibi despiciendum putaret Nunc, quando id, quod cuperem, consequi nullo modo possum, certè quidem, id quod proximum est, sedulò facio: colo, quacunque ratione licet, memoriam illius: & cùm in omni sermone, tùm in scriptis meis, libentissimè facio, ut eum laudem, qui mihi neque à me, neque à quoquam satis laudari posse unquam videtur, neque verò ita sum amens, ut ad gloriam ipsius quicquam meo testimonio posse adjici censeam. Sed ita planè judico: ut Deus, qui nullius præconio indiget, laudari se tamen ab hominibus vult: sic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum Deo conjunctas, gaudere, cùm se à nobis coli ac celebrari vident, ergò perindè ac si hujus rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia, cæterisq; virtutibus, quoties occasio est, prædico, quod sive ita est, gaudeo: sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantoperè delectat, mihi eripi nolim. Equidem non solùm, quæ ille nobis monumenta ingenij sui plurima ac pulcherrima reliquit, accuratè pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiosè contemplari soleo: magnamque ex eis oblectationem capio: quod illæ mihi ipsum ante oculos constituere videantur. Jam si aut depictam in tabula aut marmore expressam, aut in ære, argentoq; insculptam Petri Bembi imaginem propè divino cultu afficere solitus sum: quid me tibi facere par est, Torquate Bembe, quem nobis divinus ille vir vivam & spirantem tùm corporis, tùm multò magis ingenij ac virtutum suarum imaginem reliquit? Itaq; ut intelligas, te à me tanti fieri, quanti æquum est, & talis viri filium, & talem filium, qui paternæ gloriæ præclarè omni ex parte respondeat: mitto ad te muneri Tibullum. hoc est, eum Poëtam, quem pater tuus felicissimè expressit, emendatum à me, & brevibus scholijs illustratum, qui tibi testimonium aliquod sit incredibilis

obser-

observantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor, sed & à magno animo proficiscitur, & majora alia subsequentur, si hoc tibi non ingratum fuisse cognovero. Vale, Non. Maji. M. D. LVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO GONZAGÆ FERDINANDI F. S. D.

XII.

Non injuria dubitatum est à veteribus Francisce Gonzaga, adolescens præstantissime, Tibullóne an Propertio deferendus esset inter Latinos Poëtas elegiæ scribendæ principatus, nam ut insunt in utroq; permulta, quæ eos vulgarium numero exemptos, in edito atque eminenti statuant loco: sic propriæ quædam extant & elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguam facere videatur, summo in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas: summa in Propertio eruditionis Poëticæ copia & varietas: in illa Romana propè omnia, in hoc pleraque transmarina, illum, nativa quædam, & incorrupta Romani sermonis integritas, in media urbe natum & altum esse, perspicuè ostendit: hunc præter cætera forma & character ipse dicendi in Græcorum Poëtarum scriptis assiduissimè versatum esse demonstrat, cumq; à sapientissimis viris traditum sit, duo esse præcipua Poëticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur, mollior ille & delicatior: nervosior hic & accuratior, illo magis oblectere: hunc magis, ut opinor, admirere, illũ judices simplici⁹ scripsisse, quę cogitaret; hunc diligentius cogitâsse, quid scriberet, in illo pl⁹ naturæ; in hoc pl⁹ curę atq; industrię fuisse perspicias.

Quæ

Quæ cùm ita se habeant; perdifficile est decernere ac co stituere, uter alteri præstet, nam si præcipua laus Poëtaru in imitatione consistit: mihi quidem videtur Tibullus va rios illos fluctuantis animi motus, quibus amantes agita solent, melius imitatus esse, sin, ut quicquid ad optimu proximè accedit, ita ipsum quoque optimum judicandu est; crediderim sanè veterum illorum Græcorum, ac præ cipuè Callimachi, Propertium haud paulò similiorem fuis se: qua etiam fiducia ipse se Romanum Callimachum vo care ausus est.

Sed hæc ut sunt, neq; nostrum est, neq; cujusquam ho minis pudentis, & considerati, qua de re veteres illi, quo rum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non lique re pronunciârunt, de ea certi quicquam constituere, & li tem secundum alterutrum dare: satius fuerit, utrumq; stu diosè ac diligenter evolvere, utriusq; virtutes accuratè per pendere: utrumq; sibi ad imitandum proponere, si quando fortè nos ad tentandum idem poëmatis genus aut volun tas adducet, aut naturæ impetus feret, quæ ego omnia, FRANCISCE GONZAGA, quantum quidem in me fuit, sum mo studio adolescens factitavi, non enim facilè concesserim multis, qui hos Poëtas aut sæpius, aut accuratius legerint, aut verò plus operæ posuerint in eorum virtutibus imitan do exprimendis. Ex quo autem in me juvenilis illa, qua stu dia Poëtica foventur, alacritas deferbuit, animumq; sibi meum graviorum, & hac ætate digniorum artium tracta tio vendicavit; temperare mihi tamen non possum, quin sæ pè eos in manibus habeam; horisq; subsecivis graviorum studiorum asperitatem hoc quasi condimento amœnitatis mitigem ac molliam, quin etiam ut non occupationes tan tùm meæ, verùm remissiones quoq; animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero studium non mediocre ad li bros eorum perpurgandos, & ad locos: si quos mihi fortè intelligere videor, qui non ita sint omnibus pervii, expli can-

randos, tale igitur quiddam his diebus in Propertio præstiti: & cum admirabili desiderio tenerer insinuandi me aliqua in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munusculo volui. Ut autem à te cognosci cuperem, ne vivam, si me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam deniq; præter maximas tuas, & jam nunc omnium sermone celebratissimas virtutes incitavit: nam opulentorum, qui honesta studia spernant, non modò ambire ac persequi, sed aspernari etiam, ac refugere amicitias soleo, non semel expertus, nihil esse hujusmodi hominibus φορτικώτερον: generis autem nobilitas in iis demùm habet aliquid gloriandum, qui faciunt, id quod tu, hoc est, in ijs, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipsi splendoris posteris suis tradidisse, quàm à majoribus accepisse videantur, itaq; colunt te quidem homines, & observant, ut magni illius FERDINANDI GONZAGÆ, sapientissimi, fortissimi, fortunatissimi Imperatoris, filium: sed multò te, mihi crede, impensius colunt, quod eam te viam ingressum, aut potius in ea jam longè progressum, vident, in qua si, ut spes minimè dubia est, perstiteris, non ille apud posteros tot victoriis, tot opimis spoliis, tot trophæis, quàm te filio, clarior sit futurus. sed illius quidem res gestæ cùm aliorum monumentis celebrantur, tùm præcipuè scriptis Antonij Possevinij, familiaris tui, eruditissimi hominis, & ad conscribendam historiam facti, tradentur memoriæ hominum sempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus persequi nolo: tùm, ne modum Epistolæ excedam, cùm quod mihi veniunt in mentem Euripidis versus:

Αἰνύμεθα γὰρ οἱ σοφοὶ, τρόπον τινα
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐαν αἰνῶσ, ἄγαν.

Id tantùm te orabo, ut, cùm à Philosophiæ studijs, in quibus te quotidiè Bernardinus Tomitanus, singulare Patavini Gymnasij decus, exercet, relaxare animum voles, Proper-

tia-

tianæ lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris. in qua si comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolitum Capilupum, Episcopum Fanensem incredili & virtute, & doctrina hominem, assumpseris, habebis, qui tibi possit ea, quæ à me vel omissa, vel non satis intellecta sunt, unus optimè omnium interpretari. Vale, PATAVII, Kalend. sextil. M.D. LVIII.

M. ANTONIUS MURETUS LEONARDO MOCENIO, ANTONII PROCURATORIS F. Patricio Veneto. S. P. D.

XIII.

Quod, me sæpè in quotidiano sermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuisti; magna inest in veterum scriptis & depravatio, & difficultas, quarum utramque qui pro sua virili parte tollere moliuntur, operamque ad eam rem studiosis hominibus profitentur suam; ij mihi & labores suos collocare fructuosius, & ad extruendam sibi nominis immortalitatem firmiora, & solidiora fundamenta jacere videntur, quam qui hunc emendandi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem molestiarum, & abiectiorem quodammodo, atque humiliorem refugientes, scribendis latina, græcáve lingua orationibus, aut poematis, ejusdemq; generis alijs, sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim cum è veterum monumentis, tanquam ex opimis, & pinguibus pascuis, quæ ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur, profectò qui & evellere noxias herbas, quæ in eis cultorum negligentia pullularunt, & excisis, si quæ iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem

rem efficere nituntur negari non potest, quin præclarè omninò de humano genere mereantur, siquidem ut qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemq; virium adipisci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur, næ illi valdè bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem, aut ullum exquisitioris doctrinæ elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quàm multa vitiosa genera loquendi, propter librorum corruptionem, usurparunt ij, qui se nostra patrumq; memoria Ciceronianos dici volebant? quantularum rerum ignoratio quantas tenebras sæpe in omne disciplinarum genus invexit? magna enim Mocenice fecunditas erroris est: & ut morbi quidam à pusillis principijs profecti, paulatim per corpus omne serpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sanè expectandum, ut omisso Cicerone, Virgilio, cæterisq; veteribus, legantur ij, qui temporibus nostris aliquid eadem lingua, in eodem genere scripserint, qui si aliquid afferunt non haustum à veterum fontibus propè reprehenduntur; sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non è priscis illis imitatum, & effictum appareat; nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos evolvere, sibiq; proponere ad imitandum velit, itaque ejusmodi scripta, tanquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paulisper placent; iterum aut sæpius gustata fastidiuntur. in promptu exempla sunt, Bembi, Navogerij, Molsæ, Lampridij aut versus, aut orationes, quotusquisque hodie legit; & tamen aut illi nostra ætate proximè ad antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo unquam accessurus est, at contra si quæ ijdem ad illustrandos veterum libros pertinentia literis prodiderunt; qualia nonnulla Bembus

ele-

elegantissimè scripsit, ea plus, plusq; in dies studiosorum hominum manibus conteruntur. sed quid de his loquor? possum nominare nonnullos, qui abhinc sexaginta ferè vixêre annos, quorum poëmata, orationes, epistolas, cum propter perversum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat, eorundem tamen scripta quædam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus affertur, omnibus vigent, denique, quem sola sermonis elegantia suavitasq; commendat is ætatem ferre liber non potest: at ex quo fructus aliquid utilitatisq; percipitur,

Hic meret æra liber Socjis, hic & mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat ævum.

Ego autem Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maximè viget, navandi studium suum utilitati publicæ, & hominis sui ad posteros propagandi, ab ea unquam me abhorruisse confiteor, quam ad rem cùm illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem, progressus sum in eo, quoad potui, & progredi porrò, si vita suppeditaverit, cogito. ergo alia aliàs: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi à multis mendis, quæ in eis librariorum vitio insederant; tum, addita brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui, primum, quòd ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitię hominum voluntates valent, summa esse omnia animadverto. nam sive generis claritatem requirimus; cui tandem; qui Veneti imperij nomen audiverit, Mocenicæ gentis splendor ignotus

esse

est? quæ quidem gens, ut ne annalium memoriam replicem, neque eos commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragijs, ad hujus Reipublicæ fastigium evexit; illud integritatis, illud justitiæ, illud incorruptæ severitatis exemplar, Aloisium Mocenicum, equidem, tuum Leonarde avum protulit: quo viro nemo unquam in hac civitate, qui, cùm pauciora peteret, plura consequeretur honoris insignia, inventus est: ipsa pro eo prensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiosè salutandis civibus; sed gloriosis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat, neque verò passa resp. est, tantum lumen exteris principibus incognitum latere: sed quanquam fidelissimis illius, sapientissimisque consilijs nixa, non libenter ab amplexu eum suo dimitteret: mandandis tamen ei plurimis, honorificentissimisque legationibus; facultatem dedit famæ suæ per omnes terrarum oras disseminandæ, qui cùm omnes in eam opinionem addnxisset, ut quicquid ipsi, non dicam denegatum, sed non ultrò delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur; filio suo, patri tuo Leonarde, ijsdem virtutibus prædito facilè atque expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam, qua nulla summæ propior est, dignitatem reliquit, sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longè maxima divinitus contigit: sive teipsum, nulla ratione generis habita, intuemur, ea videmus in te, quæ vel abjectam, obscuramque familiam erigere atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia insolentem facit: sed illam quidem incitamentum, hanc verò instrumentum exercendæ virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate & affabilitate nihilo superior infimis esse videaris, quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat, qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat; qui non

& optet, & auguretur fore, ut te eodem planè, quo avus olim, itinere gradientem, iisdem resp. quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur è tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui, deinde, cum plurimis, manifestissimisq; indicijs, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem; volui ego quoq; vicissim, qualemcunq; poterā, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetijs, A. D. 6. Idus Octob. M. D. LVI.

M. ANTONII MURETI AD LEONARDUM MOCENICUM, P. V. PRIMÆ ORATIONIS Catilinariæ explicatio.

XVI.

SÆpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinæ conjuratione fecerat: ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, consulibus Resp Senatus consulto permissa erat, quod ego ipsum admonere supervacaneum putâssem, (est enim sanè quàm apertum) nisi animadvertissem, multos magnosq; viros, non è recentioribus modò, sed etiam ex antiquis: quòd, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attentè considerâssent, in errores quosdam minimè, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem: ut, sicubi ab eo cæteri dissenserint: homines eos fuisse, idcircoq; labi potuisse, arbitremur: secundum Ciceronem autem Salustio, qui ijsdem temporibus fuit: tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum absuit. Græcos autem, Plutarchum, Appionem, Dionem magno esse adhibito judicio legendos. Jam ut hinc ordiamur, cùm conjurati, Catilinæ denunciatione, in M. Porcij Leccæ domum convenissent, reperti-

que essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur; tùm demum ait Sallustius, rem ad senatum à Cicerone relatam; senatumq; decrevisse, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet: at id manifestò falsum est, siquidem, quæ nox consecuta est posterum diem nonarum Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcij domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla, jam autem sedecim, minimum dies erant, cùm illa senatus auctoritas intercesserat; ut ex hac ipsa oratione liquidò cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cùm aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certè quidem aliquot diebus post commissam consulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esse: id se non aqua, sed ruina restincturum, id enim jam pridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat, quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cumprimis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profectò nobis ingenij acies est: neque ut quicquid à quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum alijs, & ad Ciceronis præcipuè auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem singula diligenter examinanda. Nunc ad rem: Dicta est hæc oratio à Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infrà probabitur, qua quidem oratione ostendit, patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus remp. consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P.R. profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falsò Cælius Curio putat, non enim in senatu ju-

dicia exercebantur, sed ne deliberativum quidem est. quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat: jubet denique, ut cum Reip. salute, sua verò peste ac pernicie ex urbe proficiscatur. Quid igitur? fatendum profectò est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab Oratore tractantur, ad tria illa pervulgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτὴρ plenus est δεινότητος, τραχύτητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας, itaq; quæcunq; de illo genere à veteribus prodita sunt, ea hîc mirabiliter observata reperiemus

M. ANTONII MURETI AD LEONARDUM MOCENICUM, P. V. SECUNDÆ Orationis in Catilinam explicatio.

XV.

Cum multa sunt alia, quæ in veteribus dicendi magistris admirari, & liberè, ut loquar, non satis probare soleo, Leonarde Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multò longius, quàm par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem postea multò breviore, multoque angustiore, quâm ipsius natura fert, ambitu, quasiq; gyro concludere, ac constringere voluerunt, nam cum ita latè patere oratoris officium tradidissent, ut ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non instructum esse eum, atque ornatum oportere dicerent, neque præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, nisi qui idem & grammaticus esset, & dialecticus, & earum rerum quæ in naturæ obscuritate

positæ sunt, intelligens, & gubernandæ Reip. & gerendi belli peritus: eundemq. esse vellent & musicum, & geometram, & arithmeticum, & astrologum, & medicum, & architectum: nulla ut res esset cœlo, terra, mari, de qua non ille copiosissimè disputare, atque ornatissimè posset: ijdem postea, tanquam illius tantæ liberalitatis suæ pœnitentes, quasi angustissimo quodam ergastulo, ita tribus caussarum generibus totam illius tàm latè patentem, diffusamq; vim coërcerunt, in quibus illud primum est, quod admirer si quis Euclidis, Ptolomæíve scripta nunquam legisset, cui tandem impedimento id ej ad dicendum putârint fore: aut qui minus eloquentem futurum, si qui nunquam neque cantare, neque saltare didicisset, nam si quod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunæ defectione disserens, exercitum L. Pauli confirmaret, iccircò astrorum rationem oratori esse necessariam dicimus: & quia de faciendis portubus, architectum; quia de livoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum esse eum volumus: eadem ratione dicamus sanè, debere eum bonum coquum esse; bonumque sutorem: quod in tanta rerum varietate accidere aliquando possit, ut de cibis ei sit aliquid calceamentisque dicendum. Magnum verò oratori negotium imponimus: si ut ei aliquid in sermone de hujus aut illius artis instrumentis, operibúsve, aut de ipsa etiam efficiendi ratione occurret: ita eum mittemus ad magistros, &, nisi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum unum facere patiemur, ac profectò si ista omnia in oratore sunt, mirum est, cur non ad canendum tibijs, ad obliganda vulnera; ad ædificanda navalia, diserti homines adhibeantur, & cur non oratoribus respub. tanquam Delphicis gladijs ad omnia, quæ sunt in civitate necessaria, utatur. Est autem operæ pretium cognoscere, quo potissimùm argumento istud gloriosum dogma confirment. De omnibus inquiunt, rebus dicere, orato-

ris officium est, non potest autem quisquam ea dicendo tractare, quæ cognita perspectaque non habeat, omnium igitur artium scientiam animo comprehenderit, oportet is, qui oratoris munus sustinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem! quis enim hoc tibi concesserit, nisi quem ista magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus oratoris esse officium dicere? Sophistarum hoc fuit, ponere jubere quod quisque vellet: quod nemo unquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem potest accidere, ut orator dicere debeat, quadrari possit circulus, neque possit, aut ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipsa si tractanda susceperit, multò tractabit ornatiùs, quàm ipsi artifices solent. Sanè verò, mortuos, credo, excitabit, & multis rebus sermonem dabit, & similiter cadentibus ac similiter desinentibus canoram numerosamq; efficiet orationem: facileque, si id facere voluerit, effugiet, & risus hominum, & insaniæ famam. Consputaretur me hercule, ut opinor, & saxis lutoque peteretur, si quis in corona tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De justis, injustis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, dicere oratoris officium est: non de quadratis, & circulis, de conis, & pyramidibus disputare. Itaque præclarè Aristoteles, ut solet, Rhetoricen in ijs modò versari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν; καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα; ijs videlicet in rebus, quæ sunt in communi quadam intelligentia positæ: & de quibus, nemo est, qui non natura duce, utcunque judicare se posse confidat, hoc enim planè mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam esse περὶ τοιούτων τινῶν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, si maximè oratori accidere interdum posse fateamur, ut ijs de rebus verborum aliquid faciat, quæ ad alias facultates, ad scientias pertinent: non tamen ex eo efficietur,

tur, ut ad oratoris nomen tuendum necessaria sit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem istius erroris origo esse potuerit; ut aliarum multarum stultissimarum opinionum, ita hujus quoque videntur Stoici principes, quasi; procreatores fuisse. qualem enim illi suum sapientem esse dixerant, qui solus formosus esset, solus liber, solus rex, solus dialecticus, solus eloquens, solus denique omnia, ut etiam, quamvis nunquam soleas fecisset, sutor tamen esset inprimis bonus: talem propè isti præclarum illum suum è Platonis rep. oratorem effinxere, quàm vanitatem secutus Vitruvius multo ille quidem modestius, sed tamen aut talem, aut certè non multò alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant, quod idem non tantùm in poëta, aut in imperatore facilè probari queat: verùm etiam si ad istud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiscere libeat, eò tandem, dijs juvantibus, veniemus, ut bonum musicum esse oporteat, qui bonus credo evadere cogitet. Sed ut mittamus cætera, illud certè convenire nullo modo potest, ut & omnibus de rebus dicere sit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus caussarum generibus, demonstrativo, deliberativo & judiciali: neq; verò mihi quisquam Aristotelis hoc loco auctoritatem objiciat: nam ille primùm non, ut isti, omnia quę in rerum natura sint, oratori ad dicendum subjecta esse voluit: deinde multò verius, multoq; sapientius locutus est: non enim tria genera caussarum aut controversiarum, sed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit, quod si quis putat idem cum illo altero esse, longè errat. ego autem, si quis quærat ex me, quo in genere causæ, aut controversiæ sit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro patria occubuerant, Athenis laudari mos erat, planè respondebo: in nullo; nulla enim ibi neque caussa, neq; controversia est: neq; quicquam de quo

 quis-

quisquam controversetur, & tamen è Platonis Aristotelisq; doctrina verè dici potest, esse γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu verò qui oratorem Hippiã quendam παντοδαπὸν facis; quæro ex te, cum de corporum cœlestium motibus, de fulguribus, de terræmotibus disputabit: (quando hæc quoq; ad munus illius pertinere vis) in quo istorum trium generum eum versari dices? neq; enim tum laudabit, neque vituperabit; neq; suadebit, neq; dissvadebit: neq; accusabit, neq; defendet, ac ne longius exempla repetamus: (tempus est enim, ut, his omissis, ad ea veniamus, quæ instituto nostro adjunctiora sunt) hæ in Catilinam orationes, præter postremam, quæ sanè deliberativa dicatur, sub nullum ex illis tribus generibus includi queunt, non sub judiciale: neque enim habentur in judicio: non sub demonstrativum: nam in demonstrativo sola audientium voluptas quæritur: totumq; illud genus ad pompam, & ad ostentationem comparatur: non sub deliberativum; in priore enim ut vidimus, nulla deliberatio est: quin id tantùm agebat Cicero, ut exiret Catilina, quo ipse postea cum senatu deliberare de repub. posset, neque enim præsente eo deliberare, aut decernere utile fuisset, hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemq; tertia, nihil aliud agit, quàm ut exponat populo ea, quæ gesta sunt, eumq; confirmet, ac benè sperare jubeat, ne quæramus igitur, hæ orationes quo in caussæ genere sint, aut in quo statu; sed ista relinquamus ijs, qui eò progressi sunt stultitiæ, ut, editis libris, non tantùm in epistolis Ciceronis, verùm etiam in Comœdijs Terentij & genus caussæ, & statum requirant.

Nunc Ciceronem ipsum audiamus.

M. ANT.

M. ANTONII MURETI AD LEONARDUM MOCENICUM, P. V. TERTIÆ IN CATILINAM orationis explicatio.

XVI.

Admirabilis quædam, ac propè divina vis est, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis; meritoque sapientissimus poëta scripsit Euripides, nihil esse quod ferro, quin idem oratione confici possit. Quòd si unquam ullum tempus fuit, cùm id manifesto perspici posset; tùm profectò apertissimè declaratum est, cùm sceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaque consilia fretus eloquentiæ viribus Cicero dissipavit, ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, quos Romana olim Respublica plurimos protulit, intuenti, aliorumque facta cum alijs, quàm possum, accuratissimè conferenti prorsus ita videtur, plus uni Ciceroni urbem Romam, quàm omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperij, debuisse, nam ut in corporibus nostris externum calorem, externumvè frigus propulsare ac defendere facile est: ubi autem intus contractum frigus, aut venis ac visceribus conclusus calor labefactat eas partes, quibus vita præcipuè continetur, remedium ei malo adhiberi, nisi ab homine perito; atque exercitato non potest: sic in ratione gerendæ reipublicæ debellare hostes externos, & quòd illi mali civibus suis moliebantur, id in ipsorum capita convertere, si minus facile est, cujusmodi tamen est, ut humanis viribus effici posse videatur: at ubi ipsæ inter se dissident reipublicæ partes, & quidem ita dissident; ut quibus in tota civitate plurimum animi, atque audaciæ est, ij conjuncti ac consociati inter se obstinatissimo ani-

mo.pellem cæteris,atq; exitium machinentur : Deum profectò Mocenice, Deum quendam, non hominem, esse oportet,qui in tanto, tamq; ancipiti discrimine statum civitatis integrum, atque incolumem præstet, ea verò laus cui potiùs. quàm Ciceroni, tribuenda sit, neminem video, unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem singulari providentia, vigilantiaq; deprehendit, ac protulit: manantem, serpentemq; paulatim longius, compressit: fractos ac debilitatos metu propter inusitatam perieuli magnitudinem civium animos confirmavit, indormientem tantis rebus excitavit senatum; eadem voce & securitatem bonis, & terrorem improbis attulit: Collegam suum labe conjurationis infectum, sponte deposita, oblataque illi provincia, ad bonas partes adduxit, & ut quæ sanari poterant, summo adhibito studio sanare conatus est, ita quæ insanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidia pro nihilo habita, animosè ac fortiter amputavit, itaque earum rerum ergo, primus meritissimo eum honorem consecutus est, ut pater patriæ diceretur. Ac si quis est, qui horum præstantissimorum operum laudem ab eloquentia removens, ad alias quasdam virtutes referre malit: ut ei nos illud dabimus, nunquam hominem quamlibet in dicendo copiosum atque ornatum, hæc tàm præclara effecturum fuisse sine alijs plurimis, maximisque virtutibus: ita ipse, nisi valdè iniquus sit, nobis hoc concedat, necesse est, nunquam hæc tàm feliciter à quoquam dirigi gubernarique potuisse, cui, ceteris instructo animi bonis graviter ornateque dicendi facultas defuisset. Hanc ego ad facultatem, Mocenice, vias commonstrare conor iis, quibus in hac urbe cordi sunt honestarum artium studia. Nam etsi non sum ita nescius mei, ut eloquentem esse me putem: tamen, quód à prima ætate dedi me studiosè ad exercitationem

nem dicendi, & magna cum cura pervolutavi eorum scripta, qui aut diserti fuisse ferebantur, aut ea præcepta libris suis complexi esse, quibus orationis copia pararetur: videor posse, quò ipse non pervenerim, nihilominus, eò qua perveniendum sit, aliquo modo indicare. Certè quidem sedulò præsto, quod possum, & quod mihi senatus auctoritate munus injunctum est, ei ut ne desim, viribus opibusque omnibus elaboro. Quoniam autem multi sæpe ita mecum egerunt primarij homines, ut dicerent, se cupidos quidem esse cognoscendi ea, quæ à me dicerentur: sed ne ad me tàm sæpè, quàm vellent, veniarent, negotijs impediri si subsceivi temporis aliquid sumerem ad ea ipsa, quæ quotidiè traderem, mandanda literis, gratum id multis atque optatum fore: morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos pristinos labores hoc quoque scribendi onus adjeci. Quod utinam tàm utile sit alijs, quàm à me, solo obsequendi amicis desiderio, sine ulla ambitione susceptum est, quanquam enim non eam me sapientiam consecutum præ me fero, ut gloriam spernam: tamen ea nostris temporibus copia est vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obstruant; vel malevolorum, qui omnem judicij laudem in vituperandis alijs positam putent: ut judicaturus sim, mecum præclarè actum, si ita caream gloriæ fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos sentiam. Nunc, quandò de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati sumus, pari duas reliquas studio persequemur.

M. ANT.

M. ANTONII MURETI AD LEONARDUM MOCENICUM P. V. Quartæ Orationis in Catilinam explicatio.

XVII.

SI præmijs tantùm, Mocenice, & ijs præmijs, in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad benè merendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur; multos, ut opinor, & certè, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum ætatum exempla revocarent, nam si replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus; deprehendemus, unaquaque in republica eos ferè, quorum plurima in eam extabant, maximaque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuisse. quod quamvis ita exploratum est, & tibi & ijs omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium ipsiusque adeò humanitatis parentes Athenæ: quàm optimis studijs deditam, refertam assiduè, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditissimis hominibus civitatem, cui unquam insigniter adjuvare, impune licuit? non illa Miltiadem, Cimonem, THEMISTOCLEM, ARISTIDEM, Æschinem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficijs, in exilium pepulit? non illud probitatis, modestiæ, integritatis, sapientiæ specimen Socra-

Socratem veneno necavit? & constituto adversus impios, ac pravè de rebus divinis sentientes supplicio eum potissimè affecit: qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proximè accesserat? sed Romana Respubl. quanto cæteras omnes magnitudine virium, atque imperij amplitudine superavit; tantò majorem nobis atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam subministrat, cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo ipsum illum urbis parentem Romulum Senatorum manibus crudelissimè discerptum, ac dilaniatum videt. Quòd si tàm horrendi facinoris immani atrocitate spectata, intrò tamen ire porrexerit, non longè progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exilium proficiscentem ea ex urbe, quàm ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atq; ut Cariolanum tacitus prætercam, Marcum certè Camillum, haud facilè dixerim, militarine virtute, an fide, justitiaq; majorem, & mirabitur & miserabitur eadem calamitate perculsum. Scipionem verò illum de quo verè scripserat Ennius, nullam ei statuam, nullam columnam à populo Romano erigi posse, quæ magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet: quis est, qui cùm intellexerit eò post tot tamq; insignes victorias redactum; ut exilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo; planeq; judicet nullam ijs attingendam esse Reipubl. partem, qui commodo ac tranquillitati suæ consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & salutaris reip. civis perculsus est: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum nefarijs consceleratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, ô vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum, cùm passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur

tur furor: cùm, qui aliquando Reip. præsidia fuerant, eis nullum in civitate præsidium reperiebatur: cum, quorum eloquentia ipsis gloriæ, alijs admirationi, Reip. saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, è quibus tàm sæpè concionati erant, incisis cervicibus, capita sangvinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus satis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt; opus esset ingenio: Ciceronis casus, totiusq; vitæ jactatio quem non, qui in juvanda patria commodum suum, aut aliquod ejusmodi præmium sequatur à reip. tractatione deterreat? cujus enim unquam hominis vel plura vel majora merita populus Rom. habuit? at ille tamen, cui senatus togato supplicationem decreverat: quem Q. Catulus, princeps senatus, quem M. Cato, quem multi alij parentem patriæ meritissimo vocaverant, Cui L. Gellius coronam civicam à Reipubl. deberi dixerat, quid non postea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipsius consilijs stabat, civitate perpessus est? ipse in exilium ab homine deterrimo pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa: quicquid denique meruerat CLODIUS, CICERO pertulit: & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca si sola, ut initiò dixi; præmiorum exspectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, à proposito abducerentur. Sed est profectò, Mocenice, est major quædam vis, quæ tibi, ac tui similibus persvadeat, virtutem non modò detractis omnibus præmijs, verùm etiam propositis omnibus supplicijs, expetendam: pulchrum esse adjuvare cives suos, & omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in Reipubl. salute defigere; nullum ejus causa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere: cives beneficijs affecti, si quid præmiorum retulerint, non repudiandum, sin parùm grati, parum-

rumque memores fuerint, quid denique nos Reipubl. non quid alij nobis debeant, cogitandum. Sæpè enim ex te audivi, cùm diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori Deo, quod ea in Republ. natus esses, in qua verendum non esset, non modò ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in Remp. beneficijs sua præmia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus, & optionem tibi Deus tulisset, Ciceronis fortunam ab urbe conservata exulantis, fortunæ Cæsaris, in eadem oppressa dominantis antepositurum fuisse. Ac planè ita est, ut dicam, gratuita ita prorsus, non mercenaria est virtus: neque præmiorum mercedibus ad rectè agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate atque honestate ducuntur: aut si quando de aliquo præmio cogitant: de gloria deque immortalitate nominis cogitant: cujus splendore capti & incensi, omnia quæ aspera, molesta, difficilia perpessu, impatibilia creduntur, vel non sentiunt, vel despicatui ducunt. Neque verò M. Tullius, cùm de conjuratis supplicium sumeret, non jam tùm cogitatione præcipiebat eas tempestates, quibus postea vexatus est: Sed animus & à natura præclarè conformatus, & sapientiæ præceptis adversus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multò pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam, quæ in conservanda patria esset, quàm omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem ac sententiam fuisse, cùm alia multa, tùm hæc, quàm explicare ingredimur, oratio manifestò declarat.

M. AM-

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D. ADRIANO TURNEBO.

XIIX.

Cum ex Italia, octavo post anno, in Galliam mihi esse redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima, & bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquisita & visenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui tam longo intervallo, salvum venisse, at sit, gratularentur. Quanquam igitur toto peregrinationis meæ tempore studiosissimè feceram, ut veteres Bibliothecas, quæ illic plurimæ, ac pulcherrimæ sunt, excuterem, bellissimum quodque, quod suo tempore ad usum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romæ fui, majori etiam studio ad eam rem incubui: insita & usitata hominibus consvetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus se paulò post cariturosvident. Sæpè autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullij, quod asservaretur in Bibliotheca Vaticana, non in majore quidem illa & augustiore, quæ Pontificum beneficio, quotidiè ferè statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consvevit: sed in abdita quadam, & non ita omnibus pervia, quæ à sacerdotibus D. Petri superioribus annis concinnata, postea, sive negligentia hominum, sive fraude, exhausta propè jam exinanita esset, sed anxium me ac solicitum habebat, quòd cùm antea multa per me, multa per amicos expertus essem, ut eum librum inspicere, eoq; triduum aut quatriduum arbitratu meo uti possem: nun.

nunquam successerat: semperque casus aliquis, cùm jam jamque id, quod optabam, consecuturus viderer, conatus omnes meos eluserat: statui tamen, antequam ab incœpto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, & quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, prius quàm re infecta discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem, quid quæris? puncto temporis obtigit, quod totum propè biennium ne quicquam optaveram, non modò enim mihi eximium illum librum inspicere licuit, quod ego ipsum posuissem in magni beneficij loco; sed etiam permissum est, ut eum mecum auferrem, domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum ac restitutum iri. Tum verò, tanquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avidè pervolutare, & cùm ijs, qui ab eruditissimo ac diligentissimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre cœpi, ut me, quanquam graviter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor (ut eum Poëtæ Græci vocant) à tam dulci occupatione posset somnus abducere; præclarè autem mihi constitit operæ meæ fructus. Non enim facilè crediderit quisquam, quàm multa in his orationibus mutila, quàm multa temerè addita, quàm multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus alijs libris, quæ hujus ope expleta, resecta, sanata & integritati suæ restituta sunt. Librum autem ipsum, credo equidem, ante hos septingentos annos exaratum esse, quod & ipsa literarum conformatio ostendit plerisque locis gemina, quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi visitur; & scribendi ratio, quàm ὀρθογραφίαν vocant, eadem planè in ijs, quos modò nominavi, libris, & prætereà in antiquissimo illo Epistolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc trien-

nium divulgavit P. Victorius. quam quidem cùm ex aliqua parte exprimendam curaverim, non tamen sum ausus perpetuò id facere, ne nimia illa novitas (siquidem nova dicimus etiam ea, quæ, cùm vetera sint, diu ab oculis & ab usu hominum abfuerunt) lectoribus & moram objiceret, & molestiam pareret. Ut taceam, quod q, ædam in eis libris inesse judico errore potius, & vitio illorum temporum, quam ratione, & auctoritate superiorum recepta, cujus generis sunt emptus, sumptus, & similia per literam p, in quo immoderata fuit ætas illa, cum solempnia, & sompnum, & temptare, pleriq; omnes tùm scriberent.

Sed & illud ex eodem fonte fluxisse puto, quòd literas multas inter se commutabant: cùm apsum, & optineo, contraque, scribtura, & obtare, sæpè in eorum libris legatur, in eundem numerum incluserim, avieris pro abieris: & Bolumina pro Volumina, ejusdemq; generis innumera. Nam illud, quale esse dicam, nescio, quòd lathrones & lathrocinia prope semper scribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber scriptus est. Ne illa quidem exprimenda duxi, adficere, adponere, conligere, conlega, inlustris, & talia, aut æcum, relicuum, locuntur, cotidie: quæ tamen non ejusdem generis, cujus illa, esse duco: aut illa, immemoriam; pro, in memoriam, summast, pro summa est, & similia; etsi hæc quidem non planè aspernanda censeo. At hæc leviora sunt: illud majoris momenti: quòd locos amplius trecentos in omnibus alijs libris depravatos, à nobis emendatos videbit, quisquis hanc editionem cum alijs conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctissime, hunc laborem meum inscribere quasique consecrare placuit, tùm, ut extaret monumentum aliquod veteris amicitiæ nostræ, tùm, ut liber ipse hoc nomine studiosis omnibus gratior ac commendatior foret. Et sanè sive quærendus erat amicus de me benè meritus, cui hoc munusculum daretur, neminem

ordi-

ordinis nostri videbam, cui plus deberem: sive deligendus judex, qui de his rebus existimare unus omnium optimè posset, nullum reperire poteram, cui justius id deferretur, quàm tibi. Non enim aut obscurum, aut ambiguum est, inter omnes, qui hodie literas tractant, ad quem ex hominibus nostris primæ sine controversia deferantur. Vale, meque, ut facis, amare perge. LUTETIÆ. Idibus Martij, Anno M. D. LXII.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. PAULO SACRATO SUO.

XIX.

Ex omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejus ab hominibus imperitis, ac temerarijs flagitiosiusque tractata sunt, quàm ea, quibus Jus Civile populi Romani continebatur. Nam cùm extitisset antiquitus magna quædam vis hominum eruditorum, qui leges, Senatusconsulta, plebiscita, edicta magistratuum & urbana & provincialia tùm copiosis & uberibus, tùm mundissimo ac nitidissimo orationis genere scriptis commentarijs illustrassent: jamque immensi operis videretur eorum omnium scripta pervolvere: arduum etiam & difficilè in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum ac verissimum esset, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Justinianus, negotium Triboniano & aliquot alijs dedit, ut ex eorum scriptis ea tantùm excerperent, quæ utilia essent, quæque in judicijs obtinerent: quæ cùm in unum corpus, resectis ceteris, ordine digessissent, sola deterrentur studiosorum manibus, eisq; laborem minuerent, ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inserit, sed ut milites accepto signo ad oppi-

dum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium Jus Civile grassantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres Jurisconsultos, instar Deiphobi, laceros crudeliter ora Ora manusq; ambas: quamq; disciplinam perpurgandam ac perpoliendam susceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius ejus imago superesset. Quam enim hanc infelicitatem esse dicemus, quòd, cùm hoc Jus ex legibus, Senatusconsultis, Plebiscitis, edictis magistratuum, Constitutionibus principum, responsis prudentum constare dicatur: hodiè in libris Juris nulla lex exstet, nullum Senatusconsultum, integrum saltem & ὁλόκληρον, nullum plebiscitum: edicti perpetui paucæ quædam, ut ex naufragio, tabulæ, ipsæ Principum Constitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμέναι, prudentum autem scripta ita distracta, dilacerata, divulsa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodiè non aliter Jus Civile discere cogimur, quàm si, sublatis & extinctis omnibus Aristotelis, & Aristoteleorum interpretum scriptis, fragmenta tantùm quædam reperirentur, è varijs Alexandri, Themistij, Simplicii, Philopini & aliorum decerpta commentarijs, ex quibus ut cumq; in communes locos digestis Aristoteleam Philosophiam discere juberemur. Accessit aliud multò etiam perniciosius & exitiosius malum. Nam, cùm superioribus seculis, Dei permissu, densissima quadam caligine animis hominum offusa, omnes propemodum bonæ artes oppressæ ac sepultæ jacerent, extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præfidentes, qui nulla Latini sermonis intelligentia, nulla veteris Reipublicæ Romanæ cognitione, cùm Dialecticam sine qua nihil rectè atque ordine tractari potest, aut non attigissent, aut ita attigissent, ut non attigisse præstaret; Politicen autem, unde omnia juris principia ducun-

ducuntur, ne per somnium quidem aspexissent: arrepta, ut inter cæcos, juris interpretandi provincia, verbosissimis & insulsissimis commentarijs illas qualescunque veterum prudentum reliquias onerarent, & ita imposuerunt humano generi, ut hoc quoque politissimo & eruditissimo seculo judicia tamen plerisque omnibus in locis ad eorum somnia dirigantur, & ex eorum indocta doctrina exerceantur.

En quo magnifica illa Justiniani promissa ceciderunt? ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos esse dicebat, ij pro illo obryzo veterum auro scoriam, & si quid ipsa fæce magis fæculentum est, acceperint: quosque in illis floridissimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium pasci oportebat, ij nunc in Bartoli, Baldi, & aliorum etiam sequioris notæ sordibus ac sterquilinijs volutentur. Quosque quidam inelegantes quidem & incultos, sed magno tamen ingenio & acri judicio præditos vixisse ajunt: de istoc videbimus: nam ne ego quidem eis ingenium adimo; nimis potius ingeniosos fuisse fateor: illud quidem certè negari non potest, cujus quis civitatis neque linguam teneat, neque formam, leges, mores, instituta cognoverit, ejus Jus Civile non posse ab eo, quamlibet ingeniosus sit, commodè intelligenterq; tractari. Satis igitur magna gratia ijs haberi non potest, qui hanc caliginem discutere, & istius impostoribus personam, sub qua tamdiu hominibus illuserunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum cæteræ omnes disciplinæ à teterrimo Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac splendorem suum his temporibus receperunt, ita disciplina juris tandem aliquando in pristinam restituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longè plurimos Gallia. Quorum ego vestigia pro virium mearum modulo persequens, totum illud quadriennium, quo libros Digestorum in hac urbe inter-

pretatus sum, dedi equidem operam, ut quotidiè plurima istorum qui tanti in vulgus fierent, ac fœdissima errata detegerem: & ingeniosorum adolescentum animos ad meliora converterem: effecissemq; omnino aliquid, nisi hominum nudari subsellia sua & cornicum oculos configi dolentium conquestiones obstitissent. Cogito autem, si & vita superst erit, & otij aliquid contigerit, ea quæ tunc è superiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere video in publicum emittere. Ideoq; nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto: quàm tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus charissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrete vir optime & humanissime, & magno illo Jacobo Sadoleto avunculo tuo dignissimo, pro plurimis, ac suavissimis officijs erga me tuis aliquid tibi vicissim rependere, ac perficere, ut amicitiæ, quæ mihi tecum viginti jam annos & eò amplius, sine ulla offensione intercessit, & ut spero, ad extremum usq; spiritum duratura est: monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale, ROMÆ, Idibus Septembr. M. D. LXXX.

PAULUS SACRATUS CANONICUS FERRARIENSIS M. ANTONIO Mureto J. C. ac civi Romano præstantissimo viro S. P. D.

XX.

PRimum quidem maximas, ut debeo, atque immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoque, Mu-

rete præstantissime, cujus divino beneficio ad hoc usque tempus perveni, quo mihi amplissimo illo atque pulcherrimo munere jampridem pro tua singulari in me humanitate mihi debito frui tandem liceat, ubiq; facultas fuit exolvendi promissum tuum, & fidem denique tuam præstandi ac liberandi; Nam duodeviginti annos me summa in expectatione fuisse hujusce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis literis, quas nuper edidi, liquidò perspici potest. Gaudeo deinde majorem in modum, neque ullis verbis explicare queo, quàm grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuæ constantissimæ in me voluntatis declaratio; Nam præcipui tui erga me amoris, quod illustrius indicium mihi ostendere potuisti, quàm cùm voluisti nomen meum illustrari abs te divinis scriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeò eripuit, ut si parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dedisset, ne ad minima quidem hujus tanti erga me beneficij tui partem oratione assequendam aspirare nunquam possim. Accedit etiam, quod nihil mihi ad felicitatem deesse puto, postquam me tali ac tanto monumento decorasti: Tuus enim svavissimus liber quæstionum plenus, refertusque gravissimis sententijs, in quo mirùm in modum excellentissimi ingenij tui atque admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctissimorum virorum cùm versabitur, sicut ego jam totum his percurri, quòd mea legendi eum inexhausta erat aviditas, nec satiari poterat, ubi te illi miris in cœlum laudibus extulerint, nónne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum astrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ sempiternæ tradere volueris? Sed quod in epistola ad me tua de Triboniano illo ejusque socijs quereris & justè, quibus Justinianus cùm mandâsset, ut ex veteribus illis Jurisconsultis excerperent ea, quæ ad judicia accommodata

 essent,

essent, quæq; maximè utilia ac necessaria viderentur; illi tamen immissi cùm felicibus amputârunt, dilacerârunt, mutilâruntque: in eadem profectò sententia, Murete excellentissime, jamdiu sum, ac dùm eram Patavij, me cum socijs illic meis de hoc tùm sermonem habuisse sæpè memini, quibus etiam dicere solebam, si Cicero unus nobis superstes non fuisset, linguam Latinam ab illis viris gravissimis non esse petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris; quos imitari non valebat ac Bartolo cæterisque successoribus leguleis sermonem rudem, vulgarem, plebejumque nobis obtrudendi ansam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur esse locus.

In ijs autem λῆρος πολὺς, ut Justinianum alterum desideremus. Verùm cùm satis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, si te posteri imitari voluerint, ut magnam in spem venio fore multos, qui exemplum tuum sequantur, non vereor, ne non in pristinum statum leges brevi restituantur, ac suæ dignitatis splendorem obtineant: Primi quidem tui hujusce disciplinæ fructus uberrimi lectissimique, quos pro tuo summo in me studio dicare mihi voluisti, omnibus viam monstrabunt, quam qui persequentur, non solùm indicabunt se adamare hanc excellentem Juris Civilis scientiam, sed & illius facilè compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipsis studium suum dabunt, hortari non desinam, ut eandem semitam teneant, quibus etiam spondebo fore, ut eos instituti hujus nunquam pœniteat. Quòd reliquum est, cùm à te tàm divino munere affectus fuerim, Murete humanissime, ut nihil unquam tale cogitâssem, atque ut te simillimo remunerari possim, præcisa mihi spes omnis sit, nihil enim suppetit præter voluntatem, quò me vertam, quid moliar, ut cæteri saltem me tibi animo

mo gratissimum, ac tanti tamq; eximij & regalis doni memorem esse intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obstrictum prorsus addicam, quem tibi fidelissimum in tua potestate habebis, ac quoad vixero, colere diligentissimè nomen tuum non desistam; Et quotannis tamen nonnulla tibi signa dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas, tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me posse oblivionem. Vale, Murete, ætatis nostræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutissimè servet incolumem, omnesque cogitationes & actiones tuas perpetuò fortunet. FERRARIÆ 7. Kalend. Novembr. M.D.LXXX.

M. ANTONIO MURETO PAULUS MANUTIUS S. D.

XXI.

Mihi verò ita vivam, etiam atque etiam probatur, & cùm in quovis genere magnus omninò sis, in hoc maxime videris excellere. Planè (ut omittam reliqua) ingenij tui quasi quandam δεξιότητα sum admiratus, ita concinnè, ita aptè facili quondam sententiarum nexu, rem ducis, donec ad ipsum pervenias: in quo te, ubi scis hærere multos, citra omnem adulandi suspicionem summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eò magis, quod si locis impertitur gloria, novum decus accedat ad Italiam nostram; in qua sedem, auctore atque auspice me uno ita locâsti, ut cogitare nihil prorsus de migratione videaris, nec verò secus debes. Valdè enim ad literarum elegantiam, planeq; ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cœlum, è quo jam per quadriennium spiritum hauris, Itaque noster eris perpetuò, mi Murete, si gratus esse vis:

quòd profectò vis: soles enim hanc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte, ut cùm Epistola conjungatur. Scholia, non dubito, te operam daturum, ut tua videantur, id est, lita luminibus ingenij, &, quantum res patitur, erudita. Vale. VENETIIS.

EIDEM ROMAM.

XXII.

GAudeo, mi Murete, quod profectò etiam me tacente existimas, te navare operam regibus ingeniumq; tuum, quod ego semper unicè dilexi, extuliq; laudibus à tanto Pontifice, & ab universo Cardinalium collegio vehementer probari. Nam si qui aliter sentiunt: quanquam quis est, qui aliter sentire possit? Veruntamen si qui fortasse reperientur, quos livor impediat, quò minus rectè ac sincerè judicare possint; de ijs laborandum non erit; cùm te præsertim ille noster, quem sequuntur multi sed ille præter cæteros, qui nobis quasi μηνίτου ξένου debet esse, non mediocriter ornet, atq; diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit, sententiarum, verborum, ordinis præstantia, quo in officio ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expedita, maximeq; directa gloriæ via, per quàm processisti jam longissimè, nemine præcurrente, me favente plurimum. De tua in me benevolentia, cùm recordor meam, dubitare non possum, meum in te animum expertus jam es, eundem si esse nunc, & perpetuò futurum arbitraris, nor fallam opinionem tuam, nam & mea non solùm consvetudo, sed etiam natura ita postulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exspectantem id, quod præstare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo summas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiscopo Beccatellio: eumq; meo nomine, ut quàm licebit offi-

officiosè, quamq; plurimum salutes, valde rogo: &, ut scribit ad amicos. floret honoribus in patria, carus Imperatori, jucundus omnibus, nôsti humanitatem & ingenium: doctrinam auxit à discessu tuo, quantum vix credas: itaq; summa omnia de illo adolescente sperare nobis liceat. Duareni obitu, de quo heri primùm à Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in jure Civili factum est, equidem dolui vel tua caussa, quod eum à te amari senseram, quanquam hæc, si ferret humanitas prorsus dolenda non essent, quid enim proficimus? angi quidem gravius: neq; communis eruditionis necessitas concedit: & vitæ commutatio, brevissimæ cum æterna, miserrimæ cum beatissima, valde vetant. Ego nunc, quod acceptum divinæ benignitati refero, quodq; tibi puto fore jucundissimum, valetudine utor satis commoda, oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaq; cum otium non ferrem (scis enim me quiescere non posse) commentarios in reliquas Ciceronis epistolas cœpi texere: &, ut initia sunt, prorsus industria non ἐλέγχεται, absolvi, ut mihi quidem videtur, majorem partem, id est, tres primos libros, &, extra ordinem octavum, in quibus, ut dixi jam, nisi me communis φιλαυτία decipit, non videtur opera malè collocata. Habebis in clausula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibiq; devinxit ingenio, humanitate, prudentia. Planè vixi, quamdiu mecum fuit: nec mediocri sum amore discedentem prosecutus: næ tu, si nihil præterea mea caussa velles, qui & vis, & egisti jam plurimum, tamen hoc uno munere, quod auctus per te sum tam ornati adolescentis amicitia, meis omnibus in te studijs, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale, VENETIIS.

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO VIRO ERUDITISSIMO S. D.

XXII.

VEllem, Murete, V. C. ea esse tempora, ut literis nostris liber esset commeatus: haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut μυσταγωγόν, vel ut amicus commonefacerem. Nunc quæ sint vides, itaque consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus & literis, maximè ad longinquos. Quod tamen institutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelenius, familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cùm magnoperè me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc literarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adolescentem, mihi crede, suavissimis moribus & elegante doctrina expolitum, omniumq; doctorum hominum observantissimum, genus enim domi nobile, multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto.

Exspectas autem fortasse & de Agellio nostro aliquid: Sed, & eum, & alia nostra remorantur, cùm occupationes nostræ cotidianæ, tùm librariorum hoc in loco inopia. Juris quoque Civilis in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musæ, ut Poëta vetus eas vocat, severiores, sive, ut Fortunacianus loquitur, duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta sæpè expatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & expolitis illis Criticorum studijs planè jam dixisse, aut eorum sectam JurisConsultorum sequi,

quorum utinam barbara modo esset oratio (ferri enim ea quoquo modo posset: quanquam & vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat) & non Juris ipsius, ac rerum, totiusque ferè scientiæ Civilis nostræ magna ignorantia, atque perturbatio: de qua & tute jam pridem eleganter in Oratione quadam disseruisti: Quare ne his me vitijs adfinem existimes, parerga nunc accipe, ex ijs quædam, quæ in ipsas lectiones tuas, quasi præteriens aliquando notavi: Non ita certandi cupidus, quam propter amorem, quo te imitari aveo, ut Carus ait. Vidisti acutè lib. 6. cap. 16 locum illum Ciceronis 2. de Divinat. *Totas noctes somniamus, neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus evadere?* esse mendosum: Qui tamen ita fortasse scribendus est: *Neque tamen ulla ferè est, qua non; Et miramur, &c.* ut τὸ, qua non, præcisè sit positum: pro eo, quod, qua non somniemus. Non verò, ita, ut tu putas; *totas noctes dormimus, neque ulla ferè est, qua non somniemus, &c.* id enim à vetere scriptura longius aberrat, & nesti, ob orationes concisas, quàm sæpè in veterum scriptis peccatum sit, agitur de somnijs, & non de somno: quamvis & illa in somnis. Illum autem locum pro Archia. *Quod si non hic tantus fructus ostenderetur: & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor hanc animadversionem humanissimè ac liberalissimè judicaretis.* Alij aliter, tu lib. 12. lect. cap. 15. ita emendas: hanc animi adversionem. Vide, quæso, ne ita rectius. *hanc humanissimè*, hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpe enim his articulis, hanc illam, & similibus non adjungitur nomen aliquod, sed prius adlatum tacitè repetendum intelligitur, ut apud Senecam epist. 95. *At illam habentem præcepta plurimum*

ait

ait proficere : ubi delendum illud *habentem præcepta*. Nam ibi non de parænetica, sive, ut Seneca, præceptiva, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis posita est, parte Philosophiæ, sed de theoretica agitur. Sic & pro LIGARIO: Valeat vox illa tua, quæ dicit, &c. id quæ dicit, perspicuè spurium. Ejusdem libris tui cap. 1. in his verbis Senecæ lib. de benef. *Nemo beneficia in* KALENDARIO *scribit*: *nec avarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat*: mendum esse rectè admonuisti, atque pro Creditorem, fortasse legend. Debitorem, quomodo & jam pridem BRISONIUS lib. 4. de verb sign. illum ipsum locum adducit, hæc enim cognata sive potius inter se relata vocabula, magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migrasse interdum alterum in alterius locum videntur, quod & Jacobus Cujacius observabit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. si in emptione. D. de contrah. empt. & l. 18. solutione. D ad exhib. cur non adsentiar, ijsque in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecæ, etsi τὸ Debitorem non improbo, omitti tamen utrumque potest, & Creditorem & Debitorem, sed intelligi debitorem; ut verbum appellat, præcisè & absolutè ibi sit positum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo & tu lib 6. cap 20. & Turneb. alijq; laborant. *Resplendeat his vestis, argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium, &c.* eum ita emendandum puto: *vestis, argentum, locus ipse*: reliquis inductis: Aut certè ita: *Vestis, argentum, aurum, locus ipse*, ut odrilitium sit depravatum ex ore sive auro. Paulò ante apud Ciceronem hæc, *quibus vinum defusum è pleno sit Hirsiphon*, ut ait Lucilius, cui nihil ius & sacculos abstulerit, portenta potius quàm verba, quæ tamen ita exarata sunt in libris

manu-

manuscriptis, aliter Paulo Manutio, aliter Josepho Scaligero in appendice ad conject. in Varr. mihi ita, è pleno fit hinophoro, ut ait Lucilius, eni nihil sacculus abstulerit, fortasse inquam ita (nam & ipse dubito) rescribenda videntur, Inophorum certè, vel ne mentiar inoforum in vet. libr. reperio, nunquam œnophorum, & rectè. Romani enim veteres Græcum οι non modò œ Latinum, quod vulgare ut Demoe, Edeatroe, (sic enim legendum puto apud Fest.) Adelphoe Terentij, de quo & tu in Terent. Clarumenoe apud Plaut. & Canephoroe apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. Sed etiam interdum aut in o nudum, ut in Poëta. Poëma, diocesis. & diocetes apud Cicer. pro Rabirio Posth. ubi antea mendosè. Diogenes, & Parochia, παροικία vocab. Eccles. (falluntur enim, & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere cœperunt diœcesis & diœcetes, parœcia & parœcus, quos miror eadem ratione non scribere pœeta, pœema, pœesis) interdum in I merum vertebant, ut videre est in Iconomus, quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in Oeconomus, ut Alciat. admonuit lib. 9. Parergon. c. 3. in hodidocus apud Fest. id est, grassator qui græcè ὁδοιδόκος, Inomaus apud Orosium in l. vet. qui à Græcis Οἰνόμαος. & in Cimiterium: sic enim Latinè è veteribus Christianis scriptum id fuisse, quod Græcè κοιμητήριον, vetera monumenta confirmant. Unde & Acimitense monasterium in l. inter claras C. de S.S. Ecclesia dicitur, quòd à Græcis τῶν ἀκοιμήτων. Solent scilicet Romani Græca vocabula paululum variando sua sæpe facere, nec iisdem ea aut literis aut syllabis semper admetiri, ut Ulixes Ὀδυσσεύς. Exanclare, & anclare apud Fest. ex Græco ἐξαντλεῖν & ἀντλεῖν.

ἀντλεῖν: non ut vulgò jam scribunt exantlare, quod Exantlandi verbum & tu contra Lambinum rectè vindicâsti, lib. 13. cap. 17. alia æquè ejusdem modi: de quibus alibi. Quod qui non observant, latinam linguam mirè perturbant: idemque & Elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonæ quasi monetæ, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, planè exterminant; aut variè nunc in eclogium, nunc in ellogium, nunc in eulogium mutant: & epistolam scribunt Græcorum more, invitis omnium scriptorum libris, antiquissimis etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter Epistola, & Elogium extat. Atque quæ quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis, in quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & his accidat, quod nuper Themillæ nostræ apud Cicer. & Ennio, item nostro apud Agellium l. 12. c. 4. de quibus diligenter olim ad te scripseram contigit, εἰδὼς loquor. Sed de his alio fortasse loco planius, & plura. Nunc, ut modò dixi, de me satis multa. A te autem lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus: omnis elegantiæ refertos: Sed quod inter nos, liceat, Soli enim sumus: postulantur jam àte, & φιλοσοφούμενα quædam, & à Nobili politiss. philosopho qui aliqua jam dedit, plura. atq; adeò accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquod Platonis & Aristotelis Politicorum, quæ graviores scriptiones huic quoque & ætati tuæ jam maturiori, & personæ, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii historiam, quæ in Vaticana bibliotheca abservatur, curare te describendam, quod idem & Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumtu jampridem cæperat: sed conatum ejus mors interrupit. Tu, si & Politica illa scholia

tua,

tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epistolas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotheca Herveto teste, superest, aliaque veterum scripta divulges, benè, mihi crede, de Republica mereberis. Eorum namque opera cum Reipublicæ utilior, tum etiam ad laudem, ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab alijs divulgatos vel eruditis scholijs explanant, vel ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarij. Vale, vir doctissime & salve. Anno M.D. LXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS. EPISTOLA, DE CICERONIS IMITANDI modo, ad nobilissimum adolescentem Nicolaum Fitzherbertum. Anglum.

XXIV.

Etsi sunt ejus generis tuæ literæ, ut in politiori humanitate, in qua ex gravioribus Legum studijs conquiescis, consilio aut præceptione mea tibi minimè opus esse intelligam; tamen quia mei in te amoris esse video, non tam spectari, quid ego possim, quam quid tu velis attendere; rationem tibi & consvetudinem hujus rei meæ exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo studere licuit, unum aliquot menses ex Latinis scriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemque, & illum unum imitandum esse cognôram. Quare cùm illum ipsum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ prin-

cipem esse constaret, rejeci cæteros latinitatis authores. Quo in studio primùm dabam operam, ut statuta essent tempore & studendi & scribendi mea. Didiceram enim à summis viris, qui se id re expertos esse dicerent, plus adjumenti esse in certo, nec multò, quàm in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora studiorum, non solùm admonitionis & recordationis vim, sed etiam quoddam momentum ordinis: qui cùm in omni re multum, tum in dicendo plurimùm potest. Sed hoc fortasse patet latius: illud ad id unum pertinet, quod institueram. Duo igitur in Cicerone legenda mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari, interdum plura comprehendi breviter, & absolutè, sæpius eandem variari rem, ut cùm idem diceretur, tamen commùtatis verbis atque sententijs, aliud dici videretur. Mirabar verò partium & quasi membrorum pulcherrimam compositionem, qua sic alijs nexa & apta sunt, nihil ut lectori possit esse jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deque copia & quasi sylva elegantium vinculorum? quibus cùm multi, vel quasi compedibus quibusdam, inscriptiones suas colligent, vel ita dissolvant ac dissipent, ut capiti membris corporis, ac ne corporis quidem speciem habeant: sic Cicero res nectit, & verba, ut sola ejus oratio liberè moveri, magnificeque ingredi videatur. Cogitabam verò etiam de singulis verbis, de conjunctione verborum, de eorum numero atque forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam esset caussa paucitatis eorum, qui divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Hujus autem erroris & inscitiæ multorum, duplicem aliquando culpam animadverti. Sunt enim

qui

qui à Cicerone abhorrentes, se ad alios, nescio quos, scribendi magistros contulerunt. Qui quod judicium habeant, cùm appareat, facilè negliguntur. Alij sunt, quorum est levius peccatum: imò verò non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis simillimi velint esse, si possint: sed consilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullij verba mordicùs tenent, nec ullam ferè syllabam audent ab eo discedere; & dum verentur, ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam sensa totidem verbis transferunt in suas literas, scilicet illi (quod miserrimum est) nunquam sunt in scribendo sui, sed ineptè ac putidè semper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa suspicio, quòd sermonem Ciceronis in id modò convenire sunt arbitrati, ad quod ille semel accommodavit. In qua si ipse Tullius sententia fuisset, non jam eum copiæ atque ubertatis magistrum, sed inopiæ & jejunitatis auctorem haberemus. Quæ cum viderem, putavi mihi elaborandum, si modò id assequi possem; me ut ab illa balbutientium turba sejungerem, conjungeremque cum iis, qui planè & latinè loquuntur. Quid quæris? Audere cœpi. Nam ut quisque mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & ejusdem & alterius generis sensa, quasique unis ab illo sumptis vestimentis studebam vestire & ornare res innumerabiles. Exempli caussa, quod hæc dictans legebam tè *Publii Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentia, & juris scientia, P. Scævola commendavit domus*; Quia prohibet eò traducere? Hannibalis Minalis adolescentiam ad opinionem & eloquentiæ & Philosophiæ, Flaminij nobilis consuetudo commendavit: vides genus, sed quoniam intelligebam, quædam esse sententiarum lumina, quibus scripta illustrarentur,

 tur,

tur, sumebam illa vel ab ipso Cicerone, vel à quovis; sed ita, ut in eadem exercitatione alia quadam ratione uterer ab illa superiore. Ut enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines; sic hic quasi eundem hominem alio habitu vestiebam. Quare fiebat, ut quæ ab alijs parta essent, à me inventa viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina sententiarum, ut, Ne quid nimis, Latè patet invidia, & hujusmodi sexcenta, quæ si ita efferas, Tenendus est omnium rerum modus, & nihil non occupat invidia, quis tua esse neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos esse bonos fures, qui earum rerum, quas cœperunt, signa commutant. Ut enim illi pallium, si cui furantur, ne id is agnoscat, ex pallio sagum faciunt; sic qui aliorum sententias commutatis verbis enunciant, quæ communia sunt, propria facere videntur. Neque verò non etiam conabar interdum quodammodo cum ipso Cicerone certare acumine contrariorum, ut si illo, In lætitia doleo, ego contra, In dolore lætor. Si idem dicat, ut tardius faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; item ipse, celerius, id est, negligentius, in contrarium conversa sententia. Quod institutum mihi si meo arbitratu diutiùs tenere licuisset, in hac laude fortasse aliquis essem. Sed ab ea me consvetudine avocavit necessaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura scribere. Tibi certè, quid de tota hac ratione sentirem, significandum putavi: qui etsi scio, quanta occupatione destinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, proque eo, quantum profecisti in hac latinè scribendi ratione, cùm istum graviorem studiorum cursum confeceris, si huc redieris, teque in hac laude exercueris, brevi

brevi etiam in principibus futurus sis hujus facultatis. Quanquam aliquid interea assequere, si cùm vacuus quotidie fueris à legum studijs, animi caussa, stilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quàm dixi, subsecivas operas posueris. Sed quod mihi penè exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda sunt, & paranda tanquam magna suppellex, tibi ut suppetat in variandis & mutandis sensibus multus & elegans vestitus orationis. Et quoniam ut in victu & vestitu priùs necessaria, quàm voluptaria quærimus; sic in oratione propriorum primum verborum, deinde translatorum copia comparanda est; haud scio an illæ ad Atticum epistolæ, in quibus nulla est elaborata concinnitas, nullum exquisitæ voluptatis aucupium, plurimùm proficiant ad latinè & emendatè loquendum, quemadmodum nonnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte disposita, aut distincta auro, quàm pura atque nativa delectat; ita Latini sermonis ubertas sine fuco, aut peregrinis quodammodo delicijs orationis in illis maximè probatur epistolis. Etsi hæc admonitio accommodata est ijs, qui nunc primùm in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantùm jam hac scribendi exercitatione profecisti, præsertim majoribus rebus occupato, fortasse minus est necessaria. Quare cùm grandiori etiam scribendi genere delectari videaris, nos quoque sive ingenio, sive judicio tuo, certè tempori obsequemur. Cùm igitur tibi, ut nunc est, facultas non sit pervolutandi multos Ciceronis libros, ex illis optimos leges, etsi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & edisces, quæ multùm te delectabunt, & scriptionem tuam adjuvabunt. Ignosces verò mihi, si hæc neque subtilius scripsi, ut res postulare videbatur, neque illustravi exem-

plis. Eram enim & ipse valdè occupatus. Quare aliâs reponam, & acuratius aliquid ad te mittam, quod proximis ferijs æstivis in Trebiano tûo vacuus legere possis. Interim vale, & mihi conserva amorem tuum, ROMÆ, Pridie Kalend. Aprilis.

M.AN-

M. ANTONII MURETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI.

HYMNORUM SACRORUM LIBER.

SERENISSIMO PRINCIPI GUILIELMO GONZAGÆ, DUCI MANTUÆ, Montisferrati, &c.

MAgne Ducum, fœtam populis cui fortibus orbem
Pulcher olorifero Mincius amne lavat:
Sume datis à te scriptos mihi legibus hymnos,
Néve parum culti despice vatis opus:
Illi etiam quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos constans vexit ad astra fides,
Non indignantur parvo sibi thure litari:
Atque animum magni muneris instar habent.
Forsitan his olim juvenis meliora dedissem,
Et mulcere aures dulcius apta tuas:
Sed veniens etiam ingenio est damnosa senectus:
Nec tantùm vires corporis imminuit.

Cùm mihi turgerent meliori sanguine venæ,
Nec curarum animum pondera deprimerent:
Sponte sua numeris carmen mihi mollibus ibat:
Et subitò versus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet senio, & mens ipsa pigrescit.
Quodq; habuit ludo, nunc onus esse putat.
Dulce onus hoc tamen est, quod te mandante subitur.
Et leviora facit jussa jubentis amor.
Atq; utinam hæc roseo legat & VINCENTIUS ore
Phœbi & Musarum maxima cura puer:
Qui florescenti paullatim attollitur ævo,
Ut sata se ad fluvij subjicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon lustratur ab annis,
Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem jam ipsa Uranie blandis complexa lacertis,
Stellatas Superûm vexit ad usque domos:
Ostenditq; astrorum ignes, cœliq; meatus,
Queísq; suos peragant legibus illa choros.
Quis scit, an &, cœlo dum singula despicit, inter
Cætera majores viderit astra suos:
Et quos purpureo contexit Roma galero:
Et qui regali sceptra tulêre manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
Cui Lachesis net plena aurea fila colo,
Vive diu, utq; dati poscit tibi nominis omen,
Tende atavos omni vincere laude tuos,
Nec grave sit, dum dona tibi graviora parantur,
Interea partem carminis esse mei.

HYMNI

HYMNI SACRI.

IN ADVENTU.

VErbum, quo omnipotens condidit omia,
Summi prævalidum consilij Angelum,
Vatum Plena Deo pectora dixerant
Venturum, ut fieret caro.
Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentisq; vafri contereret caput:
Præclusamq; homini morte recluderet
In cœlum propria viam.
Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum se fore viderant,
Cœlum suspiciens, luctisonis dabat
Carmen lugubre vocibus.
O qui pollicitis applicitos tuis,
Quamvis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & citò, quem tibi
Certum est mittere, mittito.
Simplex ætherij numinis unitas
Quæ distincta eadem est veraq; Trinitas,
Æternis vigeat semper honoribus,
Et terra simul & polo.

IN DIE S. BARBARÆ.

QValis, nulla polum nubila cùm tegunt,
Inter clara nitet sidera phosphorus:
Talis martyrio conspicuas micat
Inter Barbara virgines.

Cui solus teneris Christus ab unguibus
Ussit cor nitidum perpetua face,
Cui desiderium, cui fuit unicus
Spretis Christus amor procis,
Quamvis imperio barbarus aspero
Terreret genitor, quem furor, & mala
Perduxit rabies, ut gladio caput
Natæ demeteret suæ,
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad Superos protinus evolat.
Sed Christus sceleratum in Stygias patrem
Sedes fulmina dejicit.
Simplex, &c.

AD LAUDES.

SAnctæ triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæq; honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non stirpis illam regiæ
Splendor superbam reddidit.
Quin se à tenellis unguibus
Christo regendam traderet.
Insanus infremit pater,
Omnesq; pœnas admovet,
Tandemq; sacrum filiæ
Caput cruentus amputat.
At virgo casti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatq; stipata Angelis
Ad expetitum conjugem.

Æter-

Æterna cunctorum pater,
Æterne fili par patri,
Et par utrique spiritus
Soli tibi sit gloria.

IN NATALI DOMINI.

O Nox vel medio splendidior die,
Cujus per tenebras virginis integræ
Ex alvo nitida Sol novus emicat,
Complens omnia lumine.
Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumq; Deo conciliat genus,
Is nunc sub tuguri vilis operculo
Nascens, pauperiem docet.
Pastores ovium, dum gregibus suis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuncium
Lætis auribus hauriunt.
Grata est haud dubiè simplicitas Deo.
Grata est vita, dolis quæ procul omnibus
Rectum sponte sua perpetuo colit,
Et priscam retinet fidem.
Simplex, &c.

IN DIE S. STEPHANI.

Levitæ juvenis fortia pectora
Ornari solitis tempus honoribus,
Primus martyrij, qui sibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum grandinis in modum,
Denso turba fremens imbre sacrum caput.
Nunquam mota suo sed tamen est loco
Mens sancto ebria spiritu.

Sed

Sed sese in medijs ictibus erigens,
Ad cœlum penetrans, En ait, en eum.
Pro quo dulce mori est, jam video patris
Ad dexteram positum Dei.
At tu Christe suscipe me tuo,
Atque his, qui, tenebris turpibus obruti,
Quo sese impediant crimine, non vident,
Quæso te, veniam dato.
Simplex, &c.

IN DIE SANCTI JOHANNIS EVANGELISTÆ.

CHristo præ reliquis charus Apostolis,
Qui supra Domini pectus in ultimis
Discumbens epulis composuit caput
Festa luce canendus est.
Felix, cui Dominus jam rigida in cruce
Pendens, jamq; neci proximus, & Patri
Sanctam sancto animum tradere cogitans,
Matrem crediderit suam.
Felix, qui se aquilæ more super polos
Tollens, & nitida in luce Deum videns,
Divino eloquij flumine filium
Æqualem docuit Patri.
Felix, qui senio jam gravis, & sacra
Multa canitie tempora consitus,
Ut si membra levis corriperet sopor,
In Christi rediit sinum.
Simplex, &c.

IN DIE SS. INNOCENTIUM.

CAntemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abstulit impij,

Cunas

Cunas innocuo ſanguine proluens,
Chriſtum perdere dum furit.
O nullis feritas cognita ſeculis,
Materno pueros è gremio rapi,
Perfoſſa ut rutilis corda mucronibus
Lac cum ſangvine funderent.
Heu quis, cum ſolito raptus ab ubere,
Diſtrictumq; pavens ad gladium puer
Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adſpiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Chriſtum liquido gutture concinunt:
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit,
Simplex, &c.

IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiſcos Roma Duces deſine laudibus
Efferre immodicis, qui valida manu
Fines imperij protulerunt tui,
Quacunq; Oceanus patet.
His ſolus tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus
Sylveſter, dominam qui prius urbium
Chriſti ſuppoſuit jugo.
Multo te ille prius ſangvine Martyrum
Reſperſam, docuit parcere cædibus,
Et quos mille modis ſæva peremeras,
Illorum monitus ſequi.
Romam idem precibus nunc quoque, cælitum
Adſcriptus numero, perpetuis juvet,
Et tanti oſſa ſuo quæ gremio viri
Servat condita Mantuam.
Simplex, &c.

IN DIE CIRCVMCI-SIONIS.

Circumciso agitur lux Domino sacra,
Quæ jam, si Dominum ritè licet sequi,
Impura è tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Umbra Evangelij lex fuerat vetus;
Sed Sol exorient ut tenebras fugat,
Sic Sol justitiæ legitimis suum
Finem ritibus attulit.
Nobis corporeo nil gladio est opus;
Sermo quippe Dei vivus & efficax,
Sese instar gladij mentibus inferens,
Ad vivum omnia persecat.
Quæ semper vitij germina pullulant,
E nostris utinam cordibus amputet,
Anni principium sit simul ut novi
Vitæ principium novæ.
Simplex, &c.

IN DIE EPIPHANIÆ.

Quæ vos causa Magi, dicite pertulit
E vestris iter hûc capere finibus?
Quem tanto studio quæritis anxij?
Quóve hæc munera pertinent?
Nos stella insoliti luminis hûc trahit
Et dux certa viam perpetuo præit,
Judææ populis quæ cupientibus
Regem significat datum.
Auri isthæc sed enim quid sibi pondera,
Myrrhæ mirificus quid sibi vult odor?
Aut quæ cùm populus sacra Deo facit,
Aris thura solent dari?

Rex

Rex auro colitur, thura Deum docent,
Nostri myrrha homines post obitum linunt,
Huic ergo hæc pariter, munera congruunt,
Qui & Rex est, & homo, & Deus.
Simplex, &c.

A SEPTVAGESIMA AD CINERES.

EHeu quàm scelerum non tolerabilis
Nos urget miseros sarcina, quæ Dei
Nostris principio mentibus inditam
Obscuravit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat Deus,
Causæ nil fuerit, quò minus agmine
In tristes tenebris perpetuis domos
Uno præcipites agat.
Sed semper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnitenit suæ,
Nunquam horum lacrumis & gemitu tulit
Se frustra veniam peti.
Hac spe, quam ipse dedit; poscimus ut gravi
Pressos exoneret pondere, néve se
In nostro rigidum crimine judicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

A DIE CINERVM.

MUltis tensa epulis viscera dum tument,
Mens oppressa nihil cogitat arduum,
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat spiritu caro.
Sed subtracto eadem comprimitur cibo,
Et se spiritui morigeram exhibet:

Qui,

Qui cùm nulla gravant pondera sordium,
In cœlum celer evolat.
Primus corporeo legifer à cibo
Bis binos decies abstinuit dies:
Quem Christus numerum nos itidem sequi
Exemplo docuit suo.
Sed frustra vetitis os tenet à cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat,
Jejuno assiduæ conveniunt preces,
Cumq; his munificæ manus,
Simplex, &c.

IN DOMINICA PASSIONIS.

ÆQuæva ingenio progenies Patri,
Vitam morte suis redderet ut sua,
Se Christus nivei velleris hostiam
Ultrò supplicio obtulit.
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum quæ pietas, tradidit unicum;
Ut pro mortifera fraude nocentium
Pœnas solveret innocens.
O non visum alias sacrificî genus,
In quo æterna Deo sacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & sibi
Ipse est victima Pontifex.
O crux tincta sacri flumine sangvinis,
Olim supplicium mancipiis grave,
Nunc Regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu,
Simplex, &c.

IN

IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

REgem pacificum, mœnia dum ſubit
Urbis celſa ſuæ, turba manu ferens
Palmarum gravidos obvia termites,
Fauſtis vocibus excipit.
Hic lætas ſpoliat frondibus arbores:
Hic ſerta ante pedes, florea projicit:
Supplex ille manus porrigit, hic ſuis
Terram veſtibus obtegit.
Heu mentes hominum. Quis fore crederet
Quem tantis ſtudijs exciperet frequens,
Poſt paucos ut eum turba eadem dies
Suffixum adſpiceret cruci?
Nil in vita homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite proſperis,
Plerumq; hic lacrumis gaudia temperat
Certo conſilio Deus.
Simplex, &c.

IN DIE PASCHÆ.

POnatur lacrumis jam modus, & novis
Templorum reſonent atria canticis,
In vitam reduci nam Domino ſacer
Poſcit lætitiam dies.
Lux poſt Chriſti obitum tertia venerat,
Cùm ſpes ſancta moræq; impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Viſendum ad tumulum vocat.
Tùm motum lapidem, tùm lapidi vident
Innixum niveis veſtibus Angelum:
Qui, quo ſollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus eſt.

Non hoc amplius est, quem petitis loco,
In vitam rediit Christus ab inferis.
Ite, & discipulis hæc eadem date
Summi nuncia gaudij.
Simplex, &c.

IN DIE ANNUNCIATIONIS B. VIRGINIS.

AD te sidereis missus ab arcibus
Cùm venit Gabriel, virgo, renuncians,
Te summo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbata tibi nunc purpureus genas
Sparsit mente pudor, nescia quod viri,
Casto, sponsa licet, pectore virginem
Semper te fore voveras.
Verum idem subitò nuncius addidit:
Istos pone metus: nam tibi jam datum est,
Ut virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viscera spiritus,
Tunc ore ex roseo vox tibi prodijt,
Testis mirificæ certa modestiæ:
Ecce ancilla Deo subdita, nil moror.
Fiat, quod Dominus jubet.
Simplex, &c.

IN FESTIVITATIBUS S. CRUCIS.

GEntes, nulla quibus notitia est Dei,
Armis imperio, prole superbiant:
Nobis queis melior spiritus obtigit,
Sola est in Cruce gloria.

Lignum

Lignum prima homini pernicies fuit,
Cùm primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo se perdidit ac suos.
Sed pòst lignum homini certa salus fuit,
Cùm scandens patulam Christus in arborem.
(Æternus fieri sic voluit parens)
Vitæ restituit suos.
Crux hostes hominum sola procul fugat.
Crux sola insidijs munit ab omnibus.
Adversa intrepidos despiciat, licet,
Cujus spes Cruce nititur.
Simplex, &c.

IN DIE ASCENSIONIS.

Victa in perpetuum mortis & inferum
Insignis spolijs, luce nitens nova,
Primusq; insolitum Christus iter secans
Arces in patrias redit.
Natus nasci iterum nos quoq; dum cupit,
Mundo mortuus est, nos cupiens mori.
Surgens & repetens æthera, nos quoq;
Ut possimus idem, dedit.
Christo nunc igitur vivere nos decet,
Ut Christo pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoq; gloria
Pluro lumine vestiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Castæ adduxit amor viscera virginis,
Nos dignare, tuis artubus insitos,
Voti reddere compotes.

Simplex ætherij numinis unitas,
Quæ distincta eadem est veraq; Trinitas,
Æternis vigeat semper honoribus,
Et terra simul & polo.
Amen.

IN DIE PENTECOSTES.

Lustra nostra tuâ pectora lampade,
Qui quondam, altisono spiritus à Patre,
Lustrâsti unanimes, missus, Apostolos,
Linguis deditus igneis.
Confirma dubios, dirige devios,
Consolare tui muneris indigos,
Letaliq; animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita.
Mens doctrinam avidè nostra bibat tuam,
Perstetq; assiduè totà Deo calens,
Et spem firmam in eo constituens sibi,
Terram pro nihilo putet.
O rerum alme sator, certè homines sumus,
Quanquam indigna, tuæ plasmata dexteræ,
Ne fer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui.
Simplex, &c.

IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum pervia sensibus,
Naturæ penitus sola capax tuæ:
Cujus condita sunt omnia numine,
Æterna & monas & trias.

Nato æquæve pater, natéq; par patri,
Et manans ab utroq; inclyte spiritus,
Circumfusa tuo nubila lumine
Nostro discute pectori.
Da, mens per speculum cernere te queat
Nostra, & posthabitis te petat omnibus,
E jussisq; tuis pendeat, & tibi
Soli dedita serviat.
Tu clemens miseris da veniam pater.
Tu Fili miseris sterne iter ad patrem.
Tu sanctum miseris Pnevma vagantibus
Præfer conspicuam facem.
Simplex, &c.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

COelestes epulæ, certa pijs salus,
Quas apponit amor pura capit fides,
In queis ipse cibi perpetui loco
Cœnæ se pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere nescij
Cæcis judicium sensibus abrogat:
Quod non est, oculi cernere se putant,
Nec, præsens quod adest, vident.
Sub panis specie viva latet caro,
Sub vini specie sangvis: & utraq;
Seu tantum species sumitur altera,
Christus sumitur integer.
Felix qui Dominum sedulus hospitem
Abstersis animi sordibus excipit.
Qui contra facere id negligit, ah miser
Ipse est exitio sibi.
Simplex, &c.

IN NATIVITATE S. JOANNIS BAPTISTÆ.

SAnctorum soboles serà parentium,
Solis perpetui Prodrome Lucifer,
Qui nascens hilaras omnia; dum tuum
Natalem colimus, fave.
Nondum natus eras, cùm dominum tamen
Nondum castæ utero virginis editum
Agnôste exiliens, & quatiens novo
Matris viscera gaudio.
Mox & magnanimus tesqua petis puer,
Et victu populos horridus admones,
Factis abstineant turpibus, & viam
Adventante parent Deo.
O cui voce sua maximus arbiter
Laudem supra homines egregiam dedit,
E cœlo assiduis, quæsumus, adjuva
Cultores precibus tuos.
Simplex, &c.

IN DIE TRANSFIGURATIONIS.

QVàm crebrò dederat discipulis fidem,
Confirmare modis dum studet omnibus,
Tres secum comites montis in ardui
Adsumpsit Dominus jugum.
Illic frons radijs cincta micantibus,
Solaris nituit lampadis in modum:
Tum qua tectus erat, protinus est nivi,
Vestis reddita concolor.

Cum

Cum Christo gemini visi etiam senes,
Et jussa ad populum cui dederat Deus,
Et qui sidereas visus erat domos
Quadrigis petere igneis.
E nubis nitidæ quinetiam sinu
Hæc dicta omnipotens intonuit pater:
Hic est, quem eximiè diligo filius
Hujus jussa capessite.
Simplex, &c.

IN DIE S. LAURENTII.

LAurenti canimus nobile prælium.
Qui cum visceribus flammam aleret suis,
Et cratem roseo sanguine spargeret:
Subjectis ruber ignibus:
Constanter Domini perstitit in fide.
Ambustumq; latus carnifici exhibens,
En istam rabiem quo magis, expleas,
Hoc jam coctum, ait, est; vora.
Tanto corporeis ignibus acrior
Christi ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei fervida spiritu
Sensum corporis hauserat.
Nunc nobis solito more rogandus est,
Iratum ut merito conciliet Deum:
Et quos mirifici roboris instruit
Exemplo, precibus juvet.
Simplex, &c.

IN DIE ASSVMPTIONIS B. MARIÆ.

REgnator Superûm quo nitidam die
Matrem sidereis arcibus intulit.

Et supra Angelicos conspicuam choros
Stellanti statuit throno:
Quæ cœlo fuerint jubila, qui sonus
Quæ sanctis animis gaudia, non modo
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi.
Illa est arca novi conscia fœderis,
Conclusus, Domini delitiæ, hortulus,
Rastro intactus ager, sidere pulchrior
Et sponsa & genitrix Dei.
Felix quisquis eam suppliciter colit,
Rebusq; in dubijs sedulus invocat.
Nunquam hoc qui statuit præsidium sibi,
Spe lusus doluit sua.
Simplex, &c.

IN FESTO SANCTI HADRIANI.

CHristi in militiam nomina nedarent,
Multos impedijt supplicij metus:
Multos qui dederant, vis cruciatuum
Illam deserere impulit.
Non sic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
Quia constantem animum Christicolûm videns
Horum se ad numerum appulit.
Prudenter reputans, non sine numine
Tales cuncta viros aspera perpeti
Nec se illos temere sponte sua ratus
Pœnis objicere omnibus.
Ergo his se agglomerans, credidit; & simul
Index ipse sui supplicium appetens,

Quæ mente imbiberat, mox eadem suo
Sanxit dogmata sanguine.
Simplex, &c.

IN DIE S. MICHAELIS.

Coelestis canimus militiæ ducem:
Qui perjura bonus dissipat agmina:
Et dejecta locis non sibi debitis,
Sedes trudit ad inferas.
Horrendo imbiberat pectore septiceps
Bis quinisq; ferox bellua cornibus,
Intactæ sobolem virginis unicam
Sævis mandere dentibus.
Æterni imperio sed Michaël patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monstrum innumeris fraudibus obsitum
Victor stravit humi potens.
Idem deposito pondere corporis
Exsortes animas criminis excipit,
In cœlumq; alacres tollit, & in loco
Lucis perpetuæ locat.
Simplex, &c.

COMMUNE B. VIRGINIS.

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, constituit quam Deus unicam
Expertem maculis omnibus, ut fores
Nato digna parens suo.
Te quondam Gedeon vellere in uvido,
Intactaq; novis imbribus area:
Te cincto innocuis legifer ignibus
Agnorat prius in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus,

A te, dum se hominum caussa hominem facit,
Sumpsit principium, quiq; alit omnia.
Pastus lacte tuo est puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clausas miseris heu nimium diu
Cœli prima aperis fores.
Simplex, &c.

COMMVNE ANGE-
LORUM.

MEntes beatæ, lumine
Quas ambit æterno Pater,
Sacroq; lustrans Spiritu,
In se intuentes perficit.
O queis supremus omnium
Primis creator insidet,
Quos luce complet aurea
Amoris ac scientiæ.
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis.
Dei regentis omnia
Fortissimi satellites.
O ter beati Principes,
Archangeliq; & Angeli,
Nos ritè vobis supplices
Hinc in superna tollite.
Æterne cunctorum, &c.

COMMVNE VNIVS CONFESSORIS
PONTIFICIS.

PAstor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem

Sævis

Sævis luporum faucibus
Patere nunquam passus es.
Tu læta dux ad pascua,
Fontes recludens limpidos,
Oves videbas florido
Semper nitentes vellere.
Quod si quæ forsan tabido
Languere morbo cœperat
Salubria, ut mitis pater,
Illi admovebas pharmaca.
Cujus laboris nunc tui
Digna assecutus præmia,
Favore, nam potes, tuo,
Qui te precantur, adjuva.
Æterne cunctorum Pater, &c.

COMMVNE VNIVS VIRGINIS.

O Virgo pectus cui sacrum,
Amoris expers improbi,
Divini amoris lampade
Sanctus perussit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax venenis mollijt,
Solas amantem persequi
Cœlestis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore ceperat.
Amore ut ardens illius,
Mundana cuncta temneres.
Beata cui cœlestibus
Templis receptæ nunc licet

Integ

Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus,
Æterno cunctorum, &c.

IN FESTO D. AMBROSII.

QValis periclitantibus,
Totoq; jactatis mari
Tranquillitatis nuntia
Se stella nautis obijcit:
Talem, procellis Arij
Ecclesiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambrosium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed jam renatus flamine,
Concordibus suffragijs
Episcopus delectus est.
Ut ex ministro Cæsaris
Minister effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Divina jura panderet.
Non allegatur tempore
Divina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet,
Puncto vel uno perficit.
Hunc ipse Cæsar horruit,
Contra nec ausus hiscere est,
Cædes ob admissas sacræ
Exclusus ædis limine.
Magnam suis fiduciam
Benignus inspirat Deus;
Semperq; pastoris boni
Multum potest auctoritas.

Salm

Salve, bonorum maxima
Episcoporum gloria.
Plebemq; devotam tibi
Cœlo receptus adjuva.
Aeterne cunctorum Pater,
Aeterne Fili par Patri,
Et par utriq; Spiritus,
Soli tibi sit gloria.

AD

AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QVÆ religiosissimè colitur in Æde Lauretana.

Vnde mihi insolitus præcordia concutit horror,
Et perfusa metu trepidat, velut icta Deo mens?
Fallor: an hoc facit ipse locus, stimulosq; paventi
Subjicit, atq; animum præsentia numinis urget?
O cœlo dilecta domus, postesq; beati,
Quos ego jam pridem tota mihi mente cupitos,
Nunc primùm, veteris voti reus, advena viso:
Salvete, adspectiq; mihi feliciter este.
Vósne per ætherias Judææ à finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexêre manipli?
Hîc virgo genitura Deum, genitricis ab alvo
Prodijt, & blandis mulsit vagitibus auras?
Hîc quoque, virginei servata laude pudoris,
Sancta salutifera tumuerunt viscera fœtu?
Ille opifex cunctorum, illa æterna unica proles
Æqua Patri, ille homini primæva ab origine lapso
Spem cœlo vitamq; ferens, hac lusit in aula
Parvulus, & sanctæ blanda obtulit oscula matri?
Quænam igitur regum sedes, quæ templa per orbem,
Huic se ausint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni litoris ora:

Cui

Cui Solymos spectare domi, cui munere divûm
Fas calcare domi est pedibus vestigia Christi.
En ego jam supplex procumbam, atq; oscula figam
Parietibus sanctis, spargamq; hoc pulvere crines.
Adspice me superis è sedibus, adspice, virgo
Prostratum, atq; imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis adopertum turpibus, arce
Adspectu me diva tuo: si pectore toto
Te veneror, si te, dubijs in rebus, ad unam
Confugio, teq; auxilium sanctissima posco.
Pœnitet ex animo vitæ me Diva prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conscia pœnas.
Quod nisi tu casto pendentem ex ubere natum
Concilias, placasq; mihi, quo tendere cursum
Quóve malis fessam tentabo advertere puppim?
At tu, namq; soles, placida dignare querelas
Aure meas, & ædes lapsis mitissimæ rebus.
Certè equidem tota pendenteis æde tabellas
Adspicio, quæ te miseris præsto esse loquuntur.
Hîc, te animo spectans, torrentem viscera febrim
Depulit, ille hyadas tristes, hœdumq; cadentem
Spectavit tutus, vertentibus æquora ventis,
Et duce te patrias enavit salvus ad oras.
Criminis ille reus falsi, sub judice duro,
Dum mortem exspectat tenebroso carcere clausus;
Munere Diva tuo detecta fraude, revisit
Uxorem & natos, exoptatumq; parentem.
O ego nunc morbis multò gravioribus æger,
Naufragiumq; timens longè exitiosius illo,
Et jam pridem animum peccati compede vinctus,
Si possim morbis liber, vinclisq; solutus.

Flucti

Fluctibus & ventis laceram subducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce nova sparget sol aureus orbem,
Te recinam, quoties abscondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

IN D. BARBARAM.

Barbara, qui laudes speret se æquare canendo
Posse tuas, idem pulsantes littora fluctus
Et Lybicas numero comprendere tentet arenas.
Te pater insanus tueri concluserat alta:
Sed veram Danaen verus te Juppiter illic
Despondit sibi Christus & arcto fœdere junxit.
Illo & tu triplices fieri inspirante fenestras
Mandasti, & niveo sculpsisti in marmore signum,
Quo reparata salus, & deficiente ministro
Ipsa tuos mersisti undis lustralibus artus.
Quid memorem, ut ibi mens fugienti cesserit? aut quæ
Cœperit indicij vesanus præmia pastor
Qui dum miratur pecudes in marmora versas
Ipse suum pariter sensit lapidescere corpus.
Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios animosa, & Christo plena virago:
Qui te ad cœlestem meritis pro talibus aulam
Evexit, regniq; libens in parte locavit.
At tu Diva graves hominum miserata labores,
Pacem illis, veniamq; ora & nocitura repelle.
Præcipuè antiquo prognatum ex sangvine regum
Gonzagam, felix quo se duce Mantua jactat,
Qui virides Minci ad ripas tibi Diva sacravit
Templum augustum ingens; cura quod & ipsa tuetur
Pervigili, & flammam latè spargentibus aris

Sæpe manu propriæ meritos imponit honores,
Hunc tu Diva tuo protectum numine sancto
Conserva, populumq; simul, qui sacra, secutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

P. FRANCISCO BENTIO.

Benti nihil me, sicut antea, juvat
Pervigili studio nil profutura quærere:
Nec quas per urbes cantus, exciso Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis errârit puer
Nec quot Ithacenses Circe pharmacis potens,
Vultu hominum posito, grunnire porcos jusserit:
Curæ magis mî est, lustra jam decem miser
Qualibus in vitijs defixus ipse erraverim;
Cùm me, Dei vix jam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in suem,
Quis me sequetur fructus ubi pernovero,
Quot mala Grajugenis Achillis ira invexerit:
Si nesciam vesanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, nisi resipiscam actura sit?
Hei mi laboris, hei dierum ac noctium,
Quas memini in studijs me talibus consumere,
Malè metuentem; ne quis usquam æqualium
Certius ac melius plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non gravatè improvida
Judicibus veniam fortassis ætas imperet.
Sed nunc columbis concolor cùm sim caput,
Et mihi sarcinulas brevi legendas sentiam,
Nisi meliora mente tota cogitem:
Bis puerum meritò, Francisce, me vocaveris,
Beatus ille, quem juventæ in limine
Abstrahit à vitijs ipse & sibi adstringit Deus.
Nec tamen habendus ille in felicibus,

Ad meliora, Deo vocante, qui venit senex.
Verum est poëtæ nobilis verbum vetus:
Si benè quid facias, serò licet, prodest tamen.
Communi uterq; gratias agat patri.
Sors tibi prima data est: mihi secunda contigit.

MURETO FRANCISCUS BENTIUS.

MUrete, me nunc, sicut antea, juvat
    Quæ mihi, quæque alijs das, profutura carmina
Expressa sancti Spiritus molimine
    His avidis oculis & tale quæritantibus
Et lectitare & lectitando ediscere,
    Labitur inde mihi furtim humor udas in genas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
    Pectoris exigui majora claustris gaudia,
Conversa studia quando utrinsq; refricas.
    (Grata utriusq; Deo & mortalibus conversio)
Nam uterq; nigro noctis è silentio
    Cœpimus aspicere Christi benigna lumina.
Uterq; noctis tum relictis artibus,
    Depositis tenebris & arma lucis induis.
De te sed ipse multa deploras modis
    Flebilibus: lachrymans: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor, quid ulcus antiquum novas?
    Jam nemini, miser, heu, quód pœnitet, piget, pudet.
Cùm vilis ancillæ expavescens voculas
    Immemor officii, Christum negavi sæpiùs.
Gallo ac canente, cum me amico lumine
    Intuitus Deus est: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipse tandem triste post tempus redii,
    Exiliensque, foras, laxavi habenas fletui,

Ab-

Absterfit inde lachrymas Christus meas,
Speq; data veniæ,perduxit in gregem suum.
Eduxit idem, quod fateris, improbæ
Servitio dominæ, & vindicavit te sibi.
Quid restat ergo? hortetur alter alterum.
Nunc si aliquis gravior fortasse se offeret labor,
Feramus hunc, Murete mente qua decet,
Atque ducem Dominum forti sequamur pectore,
Quod si una utrumq; ad vineam hora non vacat
Unus utriq; tamen promittitur denarius.

PSAL. CXIV.

Dilexi quoniam, &c.

SUmmus amor Domini medio mi in pectore fervet,
Namq; meas clemens audijt ille preces.
Excepitq; meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur,fuerit dum mihi vita,colam.
Letiferi hærebam vinctus quasi fune doloris:
Nec procul à duræ limine mortis eram.
Summe Deus, dixi, solo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Ut bonus est, ut opem citò ritè vocantibus adfert:
Justus ut, & nitidæ simplicitatis amans!
Attritus propè eram, cùm me consurgere jussit,
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? ad solitam te verte quietem,
Plurima supremi munera regis habes.
Ille à morte animam hanc,à tristi lumina fletu,
A lapsu infirmos eripuitq; pedes.
Vivam igitur post hac illo duce & auspice tutus:
Et mea semper erit cura placere Deo.

PSAL. CXIV.

Quid gloriaris in malitia, &c.

QVid gloriaris perfide, quid tumes?
 An ista verum nescia proloqui
 Te cæteros supra ferocem
 Lingua bonis inimica reddit?
Cura una & unum est id studium tibi,
 Noctes diesq; hanc, ut potes, asperas
 Novaculæ in morem: & latentes
 Insidias struis huic & illi.
Te læta damnis improbitas juvat,
 Egensq; semper pluris iniquitas.
 Tu fœda facta & fraudulenta
 Usq; novis cumulare gaudes.
Quæcunque verbis, ô scelerum artifex,
 Posse in ruinam præcipites agi
 Confidis insontes amicos,
 Illa tibi didicisse melli est.
Quapropter ultor, ne dubita, Deus
 Tandem à merenti supplicium exiget:
 Radicibusq; evulsum ab imis
 Sedibus ejiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
 Justi intremiscent: & magis ac magis,
 Ne provocent in se quoq; iram
 Numinis, admoniti cavebunt.
Tu risus illis interea miser
 Jocusq; fies. En sibi qui Deum
 Temnebat adjutorem: & in se
 Sat sibi præsidij putabat.
Quid nunc, quid illum per scelera & dolos
 Exstructæ in altum divitiæ juvant?

In pol-

In pulverem omnia & favillam
Et tenues abiere fumos
Ego autem, in uno spem mihi qui Deo
Omnem locavi: liber agam metu.
Florens olivæ instar nitentis.
Quam Domini studium tuetur,
Semperq; regum maxime te canam:
Nec me sonoris deficiet tuum,
Plaudente iustorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

Psal. XLVI.

Omnes gentes plaudite, &c.

O Populi luto quoscunq; alit ubere tellus,
Ingeminate alacres plausum, luctuq; fugato,
Læta triumphali resonent facilè, omnia cantu,
Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem sola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subjecit nobis populos, fastuq; represso,
Ferre iugum admota pedibus cervice coëgit,
Ipsemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Isacidæ succensus amore.
Euge pater pater euge, tuum hæc sunt omnia munus,
Ascendente Deo, litui sonuêre, tubæq;:
Prodidit ipse novis sua gaudia vocibus æther.
Psallite nunc pia corda Deo, nunc psallite Regi,
Psallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures,
Imperium sine fine Deus toto obtinet orbe,
Et sancto innixus solio regit omnia solus,
Doctores populorum illius signa sequuntur
Namq; Abrahami alios longè Deus antei omnes.
Scuta sua extulit ipse altè super arduæ terræ,

XIV.

Domine quis habitabit, &c.

QVisnam, ô Rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetua ut tecum compêstus pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia cœlitibus?
Qui nulla ingreditur macula suffusus, amatq;
Ex animo rectum, justitiamq; colit.
Cui neq; cor fraudes agitat, neq; subdola lingua est:
A quo se læsum dicere nemo potest.
Quem fugiunt injusti, & quo præsente liquescunt:
Quo viso, justis mens animusq; redit.
Quem mutare fidem, nunquam jactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo unquam judex potuit qui munere vinci,
Ut duro insontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demùm in cœli templa receptus,
Tecum unâ dempto fine beatus erit.

MEnte Deum pura quisquis veneratur amatque,
Vis illi exterior nulla nocere potest,
Non si illum obsideant hostiles undiq; turmæ,
Quas sitis innocui sangvinis exagitet:
Non toto coëat, si quidquid in orbe ferarum est,
Et quot in Oceani gurgite monstra natant.
Ille, licet tristes agitent maria alta procellæ:
Undarum in medio vertice tutus erit.
Ille interq; feras atq; agmina sæva latronum
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunq; truces adhibent tormenta tyranni,
Illius unquam animum terrificare queant,

Pix, rota. robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Christi nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor ossibus hæsit.
Quanta illos obita præmia morte manent?
O si me quondam numero Deus aggreget illi:
Quæ tunc sors melior fortè futura mea est:
Ah CHRISTE ure meum tandem face pectus amica,
Equè pigro invisum discute corde gelu:
Ut nec avarus opes secter, neq; vanus honores:
Sed flagrem solo totus amore tui.

Gustanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam cùm fruendi tempus est, tùm deserit:
Felicius maritus, an cælebs agat,
Privata vita sitne regno dulcior,
An vita regia solium attingas Jovis:
Peregrè morari svavius sit, an domi:
Qui, quamq; multi, & quo parandi more sint,
Quo habendi, amici: nullus hæc curat puer:
Rarus adolescens: nec senex omnis videt:
Et hæc tamen vitam propè omnem continent,
Quæ si quis acri cura & usu pervigil
Longo notârit, jamq; secum statuerit
Quid fugere, quid contemnere, & quid persequi
Expediat homini, vix eam ingresso viam,
Quam maximè unam ex omnibus probaverit;
Obstat senectus invida, & cursum impedit:
Mox avida tristes Lachesis injicit manus.
Sic vivere meditantibus vita evolat.

Si exspectes, Pamphile, ipsa dum negotia
Te accersant ultrò, & dormientem exsuscitent:

Vehementer erras. taciti discedunt dies:
Nec obliviosos officij admonent sui.
Superba res est rei gerendæ occasio.
Semel contempta, nunquam postidea redit,
Vigiles oportet, & tua accures memor.
Nam, si ipse rem curare negligas tuam,
Fugit illa, & facile, qui se curet, invenit.
Tu rem quam cures postea haud facile invenis.

MEmini magistrum puero mi olim hoc dicere,
Summum Jovem facere item, ut caupones solent:
Qui vina, ut vendant, turbant, miscent, diluunt:
Nec cuiquam vini simplicis donant cadum.
Itidem illum ajebat, in vita mortalium
Nunquam fortunam simplicem cuiquam dare:
Sed temperare fata lætis tristia.

E Græco Callimach.

NAmq; & ego nitido capiti, flavisq; capillis
Serta olim Assyrio sparsa liquore dedi,
Et bona in ingratum congessi plurima ventrem,
Cuncta sed in ventos illa abiere leves.
Servârunt solæ commissa fideliter aures.
Corporis hac una est partē reperta fides.

RAPHAELIS URBINATIS PICTORIS EXIMII TUMULUS.

Ipse loquitur.

SIc mea naturam manus est imitata, videri
Posset, ut ipsa meas esse imitata manus.
Sæpè meis tabulis ipsa est delusa, suumq;
Credidit esse, meæ quod fuit artis opus.

Mira-

Miraris, dubitasq; ? audito nomine credes.
Sum Raphael, hei mi, quid loquor? immo fui.
Et tamen,his dictis,quid opus fuit addere nomen?
Alterutrum poterat cuilibet esse satis.
Nam mea & audito est notissima nomine virtus:
Et præstare vicem nominis ipsa potest.

QVidquid agam, Claudi, seu quò me vertere tentem,
Seu nihil,ut soleo,desidiosus agam
Ante oculos tua mî assiduè observatur imago:
Unaq; tristitiam gignit & una levat.
Angor enim infelix,quod te quo sospite solum
Esse velim sospes,& moriente mori:
Nunc,ubi sis, quid agas, veterem tibi cura medentum
An nondum morbum pectore depulerit:
Nec scio, nec jam scire ulla ratione potis sum:
Quæ me res angore unica penè necat.
At rursus nihil est, quo me ipsò tempore soler,
Quodq; oculos tristi tergeat imbre graves,
Te nisi cum vana sibi mens sub imagine fingit:
Seu vigilem, dulci sive sapore premar.
Hoc mihi Nepenthes, curas dissolvere promptum est,
Luctibus hæc una est apta medela meis.
Tecum ego nunc videor teneros percurtere versus.
Sive Catulle tuos, sive Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum causas tentare latentes,
Discere & unde fluant omnia, quoq; fluant.
Nunc herba in viridi,latæ porrectus ad umbram
Arboris, & rivum molle strepentis aquæ,
Aurasq; & dulces avium captare susurros,
Perq; vices tecum multa jocosa loqui
Gratia dis, qui mentem homini celeremq; dederunt,
Et quævis habilem fingere spectra sibi.

Illa & plumipedem superârit Persea cursu,
Et celebrem invicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, se cujus rerum natura creatrix
Expressam in tabulis cernit, ut in speculo;
Tàm benè te docto Titianus pollice pingat,
Quàm mens te assiduè pingere prompta mea est.
Atq; utinam tibi sit de nobis mutua cura,
Nec quin sit, dubito: sed tamen esse precor.
Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore,
Hac face rara Deus tangere corda solet,
Me me ipse odissem, nisi tu me gratus amares:
Nec nisi me, quoniam sum tibi charus, amo.
Deniq; cùm fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
Dî faciant, longos producere detur in annos,
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ.

O Lingua, lingua: ut magna eges custodia:
Quæ & alijs sæpè, & sæpius Domino noces.
Multum assecutus, qui benè didicit loqui:
Qui benè tacere, non minus assecutus est,

NIvibus hyems exuperat; & ver floribus,
Æstas aristis affluit, lacrumis amor.

SI mihi lacerti, quales olim, nunc forent:
Non lingua potius tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & sanguis adstrictus gelu
Conserere in acie cum hostibus manum vetant:
Prodesse patriæ voce & consilio sinunt,
Corpus abit annis: consilio animus viget:
Viresq; senibus defluunt, verba affluunt.

Afflicta Trabeæ.

HEre, si querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miseriis mortalium,
Auro parandæ lacrumæ contra forent:
Nunc hæc adminuenda malo non magis valent,
Quàm nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ consilium, non fletum, expetunt.

VT imbre tellus, sic riganda mens mero:
Vt illa fruges, hæc bona consilia offerat.

AD P. FULVIUm CARDULUM.

SÆpè transactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Qua potest, cursum, veteres revolvens
Ordine culpas.
Quid puer, quid dein juvenis, quid autem
Temporis jam vir malè collocârit:
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi imprudens maculas inussi?
Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
Quem salutaris nitidum lavacri
Fecerat unda?
Corporis nec pars vacat ulla probro:
Os, manus, aures, oculiq; turpe
Heu jugum infamis dominæ tot olim
Lustra tulerunt.
Paululum hoc saltem fugientes ævi,
Viribus cassæ reliquum senectæ,
Quantulum Christus superesse vult mî,
Vindicet ipse.

Ipse me pridem Veneris perustum
Improbæ flammis rapiat, novoq;
Flaminis sancti jecur & medullas
Igne pererret.
Tu tui instilla mihi Christe amorem:
Unicum mens te mea concupiscat.
Te nihil præter sibi persequendum
Judicet unquam.
Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus simul & libido:
Vana delusæ procul hinc facessant
Gaudia mentis.
Quiq; florenti malesanus ævo
Nil nisi obscœnum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum reperam senili
Carmine nomen.
Tu quoq; hunc votis precibusq; Fulvi
Adjuva ardorem: quotiesq; sumis
Mysticum Christi trepidus nitentem
Corpus ad aram.
Mente tunc tecum memori volutans,
Trade me Christo: mea vota nam si
Negligat, certè tibi nil potenti
Tale negabit.
Hoc idem chari mihi præstet oro
Cura Maffæi & mea dicta quondam
Qui nimis forsan cupida bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter evagantem,
Et parùm cauta calidum juventa,
Contigit virga Deus, in suumq;
Duxit ovile.

Nunc

Nunc ubi exp ctus meliore mentem
Pabulo, currit per iter salutis,
Heu procul segnem sua post relinquens
Terga magistrum.

TIBUR.

QVicunq; Herculei spectabit Tiburis arces,
Qua pater Hippolytus, sacri pars magna sena tus,
Cura Deum, loca perpetuo prius aspera saxo
Mollijt, & leni jussit mitescere clivo,
Omnia deprendet longè superantia famam.
Nec tàm regifico constructa palatia sumptu.
Auroq; illusas ædes, radiataq; tecta,
Quam semper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in sublime volantem,
Seq; in multiplices vertentem, ut Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum novitate movebit
Excisus, res mira, silex, rupesq; cavatæ.
Et via facta manu longi per viscera montis:
Qua se Anto pater insveto pervolveret alveo,
Qui longum per itert enebroso tramite lapsus,
Exit, & arboribus gelidæ non invidet undæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphasq; paratis,
Exceptas urnis in vasa capacia fundunt.
Parte alia ipse suis altricibus adstat Jacchus,
Materniq; memor casus, flammæq; paternæ,
Gaudet aquis, illisq; libens sua munera miscet.
Dum stupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce novos procul alitunm concentus ad aures
Fertur, & insolita mentem dulcedine tangit.
Adspicio; & gressum propius fero, corpora cerno

Parva

PSAL. CXIV.

Quid gloriaris in malitia, &c.

QVid gloriaris perfide, quid tumes?
An ista verum nescia proloqui
Te cæteros supra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura una & unum est id studium tibi,
Noctes diesq; hanc, ut potes, asperas
Novaculæ in morem: & latentes
Insidias struis huic & illi.
Te læta damnis improbitas juvat,
Egensq; semper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Usq; novis cumulare gaudes.
Quæcunque verbis, ô scelerum artifex,
Posse in ruinam præcipites agi
Confidis insontes amicos,
Illa tibi didicisse melli est.
Quapropter ultor, ne dubita, Deus
Tandem à merenti supplicium exiget:
Radicibusq; evulsum ab imis
Sedibus ejiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Justi intremiscent: & magis ac magis,
Ne provocent in se quoq; iram
Numinis, admoniti cavebunt.
Tu risus illis interea miser
Jocusq; fies. En sibi qui Deum
Temnebat adjutorem: & in se
Sat sibi præsidij putabat.
Quid nunc, quid illum per scelera & dolos
Exstructæ in altum divitiæ juvant?

In pul.

In pulverem omnia & favillam
Et tenues abiere fumos
Ego autem, in uno spem mihi qui Deo
Omnem locavi: liber agam metu:
Florens olivæ instar nitentis,
Quam Domini studium tuetur,
Semperq; regum maxime te canam:
Nec me sonoris deficiet tuum,
Plaudente iustorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

Psal. XLVI.

Omnes gentes plaudite, &c.

O Populi luto quoscunq; alit ubere tellus,
Ingeminate alacres plausum, luctuq; fugato,
Læta triumphali resonent facilè, omnia cantu,
Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem sola terrarum, cœli quem templa verentur,
Subjecit nobis populos, fastuq; represso,
Ferre jugum admota pedibus cervice coëgit,
Ipsemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Isacidæ succensus amore.
Euge pater pater euge, tuum hæc sunt omnia munus,
Ascendente Deo, litui sonuêre, tubæq;:
Prodidit ipse novis sua gaudia vocibus æther.
Psallite nunc pia corda Deo, nunc psallite Regi,
Psallite, qui terras omnes ditione coërcet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures,
Imperium sine fine Deus toto obtinet orbe,
Et sancto innixus solio regit omnia solus,
Doctores populorum illius signa sequuntur
Namq; Abrahami alios longè Deus antei. omnes.
Scuta sua extulit ipse altè super arduæ terræ,

XIV.

Domine quis habitabit, &c.

QVisnam, ô Rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui;
Perpetua ut tecum compe̊stus pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia cœlitibus?
Qui nulla ingreditur macula suffusus, amatq;
Ex animo rectum, justitiamq; colit.
Cui neq; cor fraudes agitat, neq; subdola lingua est:
A quo se læsum dicere nemo potest.
Quem fugiunt injusti, & quo præsente liquescunt:
Quo viso, justis mens animusq; redit.
Quem mutare fidem, nunquam jactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo unquam judex potuit qui munere vinci.
Ut duro insontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demùm in cœli templa receptus,
Tecum unâ dempto fine beatus erit.

MEnte Deum pura quisquis veneratur amatque,
Vis illi exterior nulla nocere potest,
Non si illum obsideant hostiles undiq; turmæ,
Quas sitis innocui sangvinis exagitet:
Non toto coëat, si quidquid in orbe ferarum est.
Et quot in Oceani gurgite monstra natant.
Ille, licet tristes agitent maria alta procellæ:
Undarum in medio vertice tutus erit.
Ille interq; feras atq; agmina sæva latronum
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunq; truces adhibent tormenta tyranni,
Illius unquam animum terrificare queant,

Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Christi nomine ludus erunt.
Felices, quorum ille imis amor ossibus hæsit.
Quanta illos obita præmia morte manent?
O si me quondam numero Deus aggreget illi:
Quæ tunc sors melior fortè futura mea est:
Ah CHRISTE ure meum tandem face pectus amica,
Eque pigro invisum discute corde gelu:
Ut nec avarus opes secter, neq; vanus honores:
Sed flagrem solo totus amore tui.

GUstanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam cùm fruendi tempus est, tùm deserit:
Felicius maritus, an cælebs agat,
Privata vita sitne regno dulcior,
An vita regia solium attingas Jovis:
Peregrè morari svavius sit, an domi:
Qui, quamq; multi, & quo parandi more sint,
Quo habendi, amici: nullus hæc curat puer:
Rarus adolescens: nec senex omnis videt:
Et hæc tamen vitam propè omnem continent,
Quæ si quis acri cura & usu pervigil
Longo notârit, jamq; secum statuerit
Quid fugere, quid contemnere, & quid persequi
Expediat homini, vix eam ingresso viam,
Quam maximè unam ex omnibus probaverit;
Obstat senectus invida, & cursum impedit:
Mox avida tristes Lachesis injicit manus.
Sic vivere meditantibus vita evolat.

SI exspectes, Pamphile, ipsa dum negotia
Te accersant ultrò, & dormientem exsuscitent:

Vehementer erras. taciti discedunt dies:
Nec obliviosos officij admonent sui.
Superba res est rei gerendæ occasio.
Semel contempta, nunquam postidea redit,
Vigiles oportet, & tua accures memor.
Nam, si ipse rem curare negligas tuam.
Fugit illa, & facile, qui se curet, invenit.
Tu rem quam cures postea haud facile invenis.

Memini magistrum puero mi olim hoc dicere,
Summum Jovem facere item, ut caupones solent:
Qui vina, ut vendant, turbant, miscent, diluunt:
Nec cuiqnam vini simplicis donant cadum.
Itidem illum ajebat, in vita mortalium
Nunquam fortunam simplicem cuiquam dare:
Sed temperare fata lætis tristia.

E Græco Callimach.

Namq; & ego nitido capiti, flavisq; capillis
Serta olim Assyrio sparsa liquore dedi,
Et bona in ingratum congessi plurima ventrem,
Cuncta sed in ventos illa abiere leves.
Servârunt solæ commissa fideliter aures.
Corporis hac una est partê reperta fides.

RAPHAELIS URBINATIS PICTORIS EXIMII TUMULUS.

Ipse loquitur.

Sic mea naturam manus est imitata, videri
Posset, ut ipsa meas esse imitata manus.
Sæpè meis tabulis ipsa est delusa, suumq;
Credidit esse, meæ quod fuit artis opus.

Mira-

Miraris, dubitasq; ? audito nomine credes.
Sum Raphael, hei mî, quid loquor? immo fui.
Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen?
Alterutrum poterat cuilibet esse satis.
Nam mea & audito est notissima nomine virtus:
Et præstare vicem nominis ipsa potest.

QVidquid agam, Claudi, seu quò me vertere tentem,
Seu nihil, ut soleo, desidiosus agam
Ante oculos tua mî assiduè observatur imago:
Unaq; tristitiam gignit & una levat.
Angor enim infelix, quod te, quo sospite solum
Esse velim sospes, & moriente mori:
Nunc, ubi sis, quid agas, veterem tibi cura medentum
An nondum morbum pectore depulerit:
Nec scio, nec jam scire ulla ratione potis sum:
Quæ me res angore unica penè necat.
At rursus nihil est, quo me ipso tempore soler,
Quodq; oculos tristi tergeat imbre graves,
Te nisi cum vana sibi mens sub imagine fingit:
Seu vigilem, dulci sive sopore premat.
Hoc mihi Nepenthes, curas dissolvere promptum est,
Luctibus hæc una est apta medela meis.
Tecum ego nunc videor teneros percurtere versus.
Sive Catulle tuos, sive Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum causas tentare latentes,
Discere & unde fluant omnia, quoq; fluant.
Nunc herba in viridi, latæ porrectus ad umbram
Arboris, & rivum molle strepentis aquæ,
Aurasq; & dulces avium captare susurros,
Perq; vices tecum multa jocosa loqui
Gratia dis, qui mentem homini celeremq; dederunt,
Et quævis habilem fingere spectra sibi.

Illa & plumipedem superârit Persea cursu,
Et celebrem invicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, se cujus rerum natura creatrix
Expressam in tabulis cernit, ut in speculo;
Tàm benè te docto Titianus pollice pingat,
Quàm mens te assiduè pingere prompta mea est.
Atq; utinam tibi sit de nobis mutua cura,
Nec quin sit, dubito: sed tamen esse precor.
Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore,
Hac face rara Deus tangere corda solet,
Me me ipse odissem, nisi tu me gratus amares:
Nec nisi me, quoniam sum tibi charus, amo.
Deniq; cùm fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
Dî faciant, longos producere detur in annos,
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ.

O Lingua, lingua: ut magna eges custodia:
Quæ & alijs sæpè, & sæpius Domino noces.
Multum assecutus, qui benè didicit loqui:
Qui benè tacere, non minus assecutus est.

NIvibus hyems exuperat; & ver floribus,
Æstas aristis affluit, lacrumis amor.

SI mihi lacerti, quales olim, nunc forent:
Non lingua potius tibi opem ferrem, quàm manu.
Nunc tarda membra, & sanguis adstrictus gelu
Conserere in acie cum hostibus manum vetant:
Prodesse patriæ voce & consilio sinunt,
Corpus abit annis: consilio animus viget:
Viresq; senibus defluunt, verba affluunt.

Affi-

Afficta Trabeæ.

HEre, si querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miseriis mortalium,
Auro parandæ lacrumæ contra forent:
Nunc hæc adminuenda malo non magis valent.
Quàm nænia præficæ ad excitandos mortuos,
Res turbidæ consilium, non fletum,expetunt.

VT imbre tellus,sic riganda mens mero:
Vt illa fruges, hæc bona consilia offerat.

AD P. FULVIUm CARDULUM.

SÆpè transactos mea mens per annos
It retrò, & vitæ relegit prioris,
Qua potest, cursum, veteres revolvens
Ordine culpas.
Quid puer,quid dein juvenis, quid autem
Temporis jam vir malè collocârit:
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi imprudens maculas inussi?
Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
Quem salutaris nitidum lavacri
Fecerat unda?
Corporis nec pars vacat ulla probro:
Os, manus, aures,oculiq; turpe
Heu jugum infamis dominæ tot olim
Lustra tulerunt.
Paululum hoc saltem fugientes ævi,
Viribus cassæ reliquum senectæ,
Quantulum Christus superesse vult mî,
Vindicet ipse.

Ipse

Ipse me pridem Veneris perustum
Improbæ flammis rapiat, novoq;
Flaminis sancti jecur & medullas
Igne pererret.
Tu tui instilla mihi Christe amorem;
Unicum mens te mea concupiscat.
Te nihil præter sibi persequendum
Judicet unquam.
Nil opes, nil me capiant honores;
Exulet luxus simul & libido:
Vana delusæ procul hinc facessant
Gaudia mentis.
Quiq; florenti malesanus ævo
Nil nisi obscœnum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam senili
Carmine nomen.
Tu quoq; hunc votis precibusq; Fulvi
Adjuva ardorem: quotiesq; sumis
Mysticum Christi trepidus nitentem
Corpus ad aram.
Mente tunc tecum memori volutans,
Trade me Christo: mea vota nam si
Negligat, certè tibi nil potenti
Tale negabit.
Hoc idem chari mihi præstet oro
Cura Maffæi & mea dicta quondam
Qui nimis forsan cupida bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter evagantem,
Et parùm cauta calidum juventa,
Contigit virga Deus, in suumq;
Duxit ovile.

Nunc

Nunc ubi exp ctus meliore mentem
Pabulo, currit per iter salutis,
Heu procul segnem sua post relinquens
Terga magistrum.

TIBUR.

QVicunq; Herculei spectabit Tiburis arces,
Qua pater Hippolytus, sacri pars magna senatus,
Cura Deum, loca perpetuo prius aspera saxo
Mollijt, & leni jussit mitescere clivo,
Omnia deprendet longè superantia famam.
Nec tàm regifico constructa palatia sumptu.
Auroq; illusas ædes, radiataq; tecta,
Quam semper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in sublime volantem,
Seq; in multiplices vertentem, ut Protea, formas.
Præcipuè tamen illi animum novitate movebit
Excisus, res mira, silex, rupesq; cavatæ.
Et via facta manu longi per viscera montis:
Qua se Anto pater insveto pervolveret alveo,
Qui longum per itert enebroso tramite lapsus,
Exit, & arboribus gelidæ non invidet undæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphasq; paratis,
Exceptas urnis in vasa capacia fundunt.
Parte alia ipse suis altricibus adstat Jacchus,
Materniq; memor casus, flammæq; paternæ,
Gaudet aquis, illisq; libens sua munera miscet.
Dum stupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce novos procul alitunm concentus ad aures
Fertur, & insolita mentem dulcedine tangit.
Adspicio; & gressum propius fero, corpora cerno

Parva

Parva ex ære avium, æratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit sollertia vocem.
Quamcunq; adspicias, delusus imagine, veram
Esse putes volucrem: nisi quòd non evolat uſquam:
Sed ramis affixa suis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aves: & cedere dum se
Turpe putant, liquidis latè omnia questibus implent.
Hic Lucæ egregius labor est, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renovantem inventa magistri.
Quid? quem non moveat cygnum mentitus adulter,
Illudens simili spirantem à marmore Lædam,
Delitijsq; suis, & aquarum murmure lætus?
Multaq; præterea veterum simulachra Deorum,
Artis opus priscæ, cunctos verùm arduus inter
Eminet Alcides: qui spectans omnia circum
Hesperidum veteres hortos præ Tibure temnit.
Sed quid ego hæc versu nequidquam includere tento?
Jampridem exiguum præscripti carminis orbem
Excessi: & dictis semper majora supersunt.

Idem.

DElitiæ veterum Tibur volventibus annis
Conciderat, priscum perdideratq; decus,
Et nusquam rivi, nusquam pomaria, nusquam
Ulla super tanti signa decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata Poëtis
Horrebant turpi squalida facta situ.
Mœrebant erepta sibi sua gaudia Nymphæ,
Languentes Anio mœstus agebat aquas.
Omnia tempus edax ita deformârat, ut hospes
Quæreret in medio Tibure, Tibur ubi est?

Non tulit hanc ſpeciem divini pectoris heros
Hyppolytus, ſacri gloria magna chori,
Ille loco ſenium abſterſit, vultusq; priores
Reddidit, & ſolito juſſit honore frui,
Illius imperio juſſæ revireſcere ſylvæ
Cœperunt ſparſis luxuriare comis.
Ille novos paſſim fontes emergere juſſit.
Nec mora fit: fontes proſiluere novi.
Quos circum ſtatuit priſcis egeſta ruinis
Plurima Phidiaca ſigna polita manu.
Ipſe Anio frontem pallenti cinctus oliva
Affuit, & proprias conſociavit opes.
Jure igitur fontesq; ſacri, ſilvæq; virentes
Certatim Hippolyti nomen ad aſtra ferunt:
Et, quoties molli increpuit levis aura ſuſurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

AD PETRVM GERARDIUM.

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul:
O dulce murmur limpidorum fontium,
O grata nemorum opacitas,
O ſibilantes arborum ingentum comæ,
O prata verè gemmea,
O ſolitudo amica cogitantibus,
O horror, ô ſilentium,
Cui nunc canoro gutture obſtrepunt aves:
Nunc canna paſtoris vagi,
Seu mane oves in læta ducit paſcua,
Seu veſperè reducit domum,
O menſa nec luxu affluens, nec ſordida,
Dapibus parata ruſticis,

Quas

Quas non heri languentem ut irritet gulam,
Doctus saporavit coquus:
Sed filijs juvenibus & seni viro
Severa coxit villica.
O bibliotheca nota paucis, ô libri,
Quos rara contrectat manus.
O cella tantùm lectuli unius capax,
O somne liber, & levis:
O ad beatam tuta vitam semita,
Ignota vulgi sensibus:
Ut vos requiro: ut mente vos tota expeto,
Alia perosus omnia.
Ut lætus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Persicis.
Quicunq; puro pectus Olmeo lavit,
Frondemq; mordet Delphicam.
Quid tu, Gerardi, cui profanis invios
Adire fontes contigit,
Partésne easdem sequeris, an siti mala
Opum, aut perustus gloriæ,
Amænitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per Lycéi cognitos paucis specus,
Quos sæpè lustrâsti puer,
Ne sperne amicus consili, quod dat senex,
Quodq; sibi, sed serò capit.
A literato te otio avocantibus
Occludito aures, & fuge:
Canora monstra ut auribus cera oblitis
Laërtis effugit puer.
Beata vita non metallo aut Indici
Spolijs paratur æquoris.

Ani-

Animo appetenti pauca, quod sat est, sat est:
Avido, atque inexpleto, nihil.
Cùm tibi sit; unde liber, & planè tuus
Vitam quietè transigas:
Quis, heu, furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla ultrò ut induas tibi;
Et more pulchrum vivere alieno putes,
Natus timentem divitis?
Age rumpe nexus, & jugum collo excute,
Vindexq; & assertor tui,
Aude esse felix, & procul cuncta amovens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri spatia decurre ætheris,
Æterna tantùm cogitans.
Et ista sortis lubricæ ludibria
Miranda vulgò desere.
Utinam mihi olim, flore cum primo rudes
Juventa opacaret genas,
Amicus aliquis ista monstrâsset senex,
Quæ nunc tibi ipse cantito:
Non ego perisse lustra tot in aula mihi
Vanis dolorem questibus.

Dedicatio hortorum Tiburtinorum.

NEc labor Alciden fregit, nec blanda voluptas
Unquam animum casti molliit Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accensus amore,
Herculi & Hippolyto dedicat Hippolytus.

Idem.

AUrea sopito rapuit quæ mala Dracone
Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.

Qui memor accepti, quos hic conseverat hortos,
Auctori voluit muneris esse sacros.

Bacchus fonti impositus.

NOndum natus eram, cùm me propè perdidit ignis,
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

Idem ex adverso respiciens fontem Nympharum.

QVi colitis Bacchum, comites simul addite Nymphas:
Nam sine ope illarum munera nostra nocent.

In tabulam Tantali.

SI quando admittant suâ te ad secreta potentes,
Quisquis es, exemplo disce tacere meo.

In tabulam Jasonis navigantis, & Herculis raptum Hylam quaerentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Jason:
Eripit Alciden sed tibi raptus Hylas.

PROLOGUS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cùm eam aliquot nobiles adolescentuli Hippolyti Cardinalis Ferrariensis jussu acturi essent.

ETsi scio esse hîc neminem, qui nesciat,
Quid apparatus noster hic velit sibi.

Tamen

Tamen mearum partium esse existimo,
Interea dum se mei sodales comparant,
Bona cum venia vestra, pauca dicere,
Quæ scire vos, & vestra, & ipsorum interest.
   Comœdiam Terentij acturi sumus,
Cui Phormioni nomen ipsius indidit,
Quod Parasitus in ea Phormio primas agit.
Neq; hoc videri debet aut mirum, aut novum:
Quando quidem in omni vita, nedum in fabulis,
Parasiti, scurræ, sycophantæ, omne id genus,
Bonis repulsis, ipsi jam primas agunt.
   Quod si quis est, parùm decorum qui putet,
Juvenes ingenuos personatos conspici, in
Scenam prodire, & quasi facere histrioniam;
Is sibi responsum hoc habeat, nulla re magis
Dijudicari omnia, quæ mortales agunt,
Quàm fine, quem is, qui quid agit, proponit sibi.
   Qui Scenicam artem victûs caussa factitant,
Et, ut coquis ac laniis risum excitent,
Distorquent ora, insulsa dicta dictitant,
Contundunt pugnis se invicem, atq; horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,
Meritò histrionum nomen & famam ferunt.
Nil simile nostrûm est. Nos, ut nostram industriam
Vobis probemus omnibus, ut communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Unum id petentes, hunc laborem cepimus.
   Quanquam ô supremi cœlites quem jam omnium
Pudere debet personatum conspici,
Cùm id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc ulcera cujusquam tangere,
Ne quis satyram esse hanc dicat, non comœdiam.
   Nunc unum à vobis priusquam hinc abeam, postulo,
Si vos, quod vestri honoris caussa fit, juvat,

Favete, & vigilate animis. vigilate auribus.
Dormite linguis, qui tacere non queunt,
Benefecerint, si cesserint iis, qui queunt,
Ne & turbent alios, & morbum prodant suum.
Facite, ad conanda in posterum nos talia
Bonitas ut vestra, atque æquanimitas excitet.

AD ANT. MONTECATINUM.

TAndem querelis pone modum tuis,
Et fata mœstis invida vocibus
Clamare, crudelesq; Divos
Cum gemitu lacrumisq; parce.
Nam, quid Lycei juverit avios
Lustrasse saltus, fontibus ac sitim
Ex vulgo inaccessis levâsse,
Ingenioq; adiisse Divos:
Si mentis istud præsidium tuæ
Perrumpit, & sese intus agit dolor,
Imisq; fervens in medullis
Te quasi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata quidem tibi
Caussam obtulerunt, qui tibi cognitum,
Longoq; carum usu sodalem
Hannibalem ante diem abstulerunt.
Qui quanquam avitis sat titulis domi
Fortisq; clarus, non tamen id sibi
Satis fore ornando putavit,
Ni proprios etiam ipse honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamq; lauro duplice necteret,
Et qua ferox Gradivus, & qua
Pulcher Apollo suos coronat.

Heu quis Deorum mentibus addidit
Famæ illam honestis immodicam sitim?
Quàm sæpe multis illa tristem
Funeris acceleravit horam?
Sed, quorsum inanes jam querimoniæ?
Ille ipse, quem urges questibus, Hannibal,
Felix, & insertus Deorum
Concilio, mala nostra ridet.

M. ANTONII MURETI INSTITUTIO PUERILIS COMPREHENSA versibus ad captum puerulorum, qui primis literis imbuuntur, accommodatis.

AD MARCUM ANTONIUM FRATRIS F.

Dum teneres, MURETE, avidis hæc auribus hauri:
Nec memori modò conde animo, sed & exprime factis,
Inprimis venerare Deum: venerare parentes:
Et quos ipsa loco tibi dat natura parentum.
Mentiri noli, nunquam mendacia prosunt.
Si quid peccaris, venia est tibi prompta fatenti.
Disce libens, quid dulcius est, quàm discere multa?
Discentem comitantur opes, comitantur honores.
Si quis te objurget, malè cùm quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat objurgare, caveto.
Ne temerè hunc credas, tibi qui blanditur, amicum,
Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.
Qui semel incautum blando sermone fefellit,
Ille quidem dabitur quoties occasio, fallet,

Nec cuivis sapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter sæpe, fidem sibi detrahit alter.
Si quid fortè mali aut facias, aut mente volutes,
Ut lateas homines, certè Deus omnia cernit.
Non nisi spectatis arcana sodalibus effer:
Quodq; tacere voles alios prior ipse taceto:
Nil cupidè specta, nisi quod fecisse decorum est:
Turpia corrumpunt teneras spectacula mentes:
Averte impuris procul à sermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum consortia vita.
Principio studij radix inamœna videtur,
Sed profert dulces parvo pòst tempore fructus.
Ludo indulsisti? subitò evolat illa voluptas.
Legisti? utilitas studio percepta manebit.
Ut moderata quies prodest, viresq; ministrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumq; retundit.
Si prodesse alijs studeas, tibi proderis ipsi:
At nisi ames alios, & te quoq; nullus amabit.
Successus faustos nunquam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos sua pœna sequetur.
Si tibi grata quies, juvenis ne parce labori:
Dux ad honoratam est homini labor ipse quietem.
Inspice te in speculo: & bona seu tibi forma videtur,
Moribus obscœnis illam fœdare caveto,
Seu tibi subtraxit vultus natura decorem,
Ingenio ut formæ compenses damna labora.
Nil facito, quod turpe putes fecisse videri:
Et cura, ut multis tibi sis pro testibus ipse.
Ut nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam unam natura, duas dedit omnibus aures.
Quæ servare voles, ne crebrò invisere parce:
Namq; minus furem metuunt, quæ sæpe videntur.
Blanditur primo sed perdit inertia famam:
Aspera res primo est, sed fert industria laudem.

Aut

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lympha:
Cùm vino indulges, igni puer adjicis ignem.
Fac tibi sit vultus comis, sermoq; modestus:
Sic multos facilè tibi conciliabis amicos.
Semper opum studio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, sed opes virtute parantur.
Disce, & quæ discis, memori sub pectore conde,
Aut facies tantundem, ac si cribro hauseris undam.
Irasci noli temerè, nil fœdius irâ:
Quam quæcunq; movere solent, ea temnere laus est.
Venti agitant celsis positas in montibus ornos,
A quibus in media tuta est arbuscula valle.
Sic & opes agitant majora pericula magnas:
Tutior angustos comitatur vita penates.
Pauca loqui puero, sed tempestiva decorum est:
Hæc etenim ingenium res indicat, illa pudorem.
Scire cupis, quæ sit famæ via certa paranda?
Talem te præsta, qualem te poscis haberi.
Verbera non metuet, metuet qui jussa magistri:
Hæc qui contemnet, meritò miser ille timebit.
Quàm felix puer est, virtus in quo anteit annos.
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant:
Et spectant cupidè, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes.
Spernuntur cunctis, & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipse illos satis aspicit æquis.
Non tantùm in præsens obsunt peccata: sed hoc plus,
Ad mala quod proclivem animum adsuetudine reddunt.
Quæ bona sunt, sectate, etiamsi dura videntur
Principio, longus paulatim ea molliet usus.
Acceptum officium memora atq; extolle: sed abs te
Collatum extenua, & potius sine prædicet alter.
Utilitas quoties pugnare videtur honesto,
Ne dubitare quidem fas est, quin vincat honestas.

Pauca quidem hæc: sed quæ studio servata perenni,
Mirificos fructus progressu temporis edent.
Adspiret tantum cœptis Deus: omnia cujus
Consilio æterno & certa ratione reguntur.
Quem tu & luce puer prima, cùm strata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cum vespere somnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis.
Ille tibi ingeniumq; sagax; corpusq; salubre;
Et multò meliora dabit: diffidere noli.
Tu multò ad illius semper refer omnia laudem.

JOHANNES MATTHÆUS TOSCAnus Ad M. Antonium Muretum Presbyterum, civem Romanum & Oratorem, &c.

CErtamen, MURETE, novum: te Gallia civem
Asserit hinc; illinc terra Latina suum.
Quem nunc implentem Romana palatia voce
Eloquii priscum restituente decus:
Attonitus stupuit post ter sibi secula quina,
Tybris inauditos dum aibit aure sonos:
Te mea Roma suis dum nuper civibus ultro
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemovix dum mittit alumnos,
Nil te, ARPINE, moror municipesq; tuos.

SE-

SEQUUNTUR QUÆDAM CARMINA, VEL CARMINUM Fragmenta ejusdem Auctoris; vel aliorum in eundem.

Nunquam antea in lucem edita.

MARCI ANTONII MURETI CARMEN

DE S. ANDREA APOSTOLO.

DIc mihi musa virum, Geticas qui primus in oras
Intulit æternæ fulgentia signa salutis:
Mox se regna ferens alacris per Achaica victor
Dum parat usque, novos antiquo ex hoste triumphos,
Sacravit veteres generosa sanguine Patres.
Tu modò tot, sævis quo tempestatibus actæ
Se tamen; ut possunt, solantur præsulæ Senæ,
Huc adhibe Francisce animum, mecumq; revolve
Egregii ANDREÆ laudes, dignataq; cœlo
Facta libens, aram tu ille statuamq; dicâsti,
Quæ vaticana insignis spectatur in æde.
Nos dabimus vena ductos è paupere versus.
Quod poterit, det quisq; est & sua gratia parvis,

Suſtulerat cœlo victor ſe Chriſtus opimis
Inſignis ſpoliis, princeps Acheronte recluſo
Clara triumphatæ referens inſignia mortis:
Luſtrataq; ſuos ſancta cum matre ſodales
Munere linguarum, & promiſſi flaminis aurâ.

Conveniunt paucis poſt illa expleta diebus
Magnanimi heroes, Petro indicente ſenatum,
Tum monſtrante Deo, quæ ſit provincia cuiq;
Demandanda, agitant, ſacri quam ſemine verbi
Conſerat, atq; viam populis præpandat Olympo:
Et ſparſo intrepidus teſtetur ſanguine Chriſtum.

Ergo alias alii: Thracam, Illyricumque, Getasque,
Perpetuis nivibus glacieq; informia regna,
Suſcipit Andreas: quanquam illi plurima frontem
Ruga erat, & feros canum caput indicat annos,
Sed ſtimulat, viresq; ſui amor ipſe miniſtrat.
Vade, ait, & lacrymis vultum illiusq; ſuumq;
Irrorat, Petrus, vade ô chariſſime, qui me
Deduxit ad Chriſtum primus, germane, meiq;
Vive memor, memor uſq; tui vivam ipſe viciſſim.
Qui tibi cauſſa viæ eſt, idem tua cœpta ſecundet.

Ingeminant eadem hæc alii, fletuq; madentes
Amplexi inter ſe, felicia cuncta precantur.

Is ſenior, Chriſtumq; unum, quacunq; gradum fert,
Prædicat: hunc unum cunctis in vota vocandum,
Exitio mentita ſuis cultoribus eſſe
Numina: ab una hominum Chriſto pendere ſalutem.
Irrident alii, motaq; hac mente putantes
Delirare ſenem, ſputo ſaxisq; ſequuntur;
Sunt etiam qui vincla parent, pœnasq; minentur
Turbanti veterum cultus & ſacra Deorum.
Sunt tamen & quorum tetigit præcordia Chriſtus,

Qui

Qui veterum fœda errorum caligine pulsa,
Attentas monitis præbent cœlestibus aures,
Ille fide primum, sine qua nil cætera prosunt,
Summa docet capita, & sancto connectit amore.
Tum jussos sperare, salubribus abluit undis;
Imponitq; manus, & sancto flamine firmat.
Accedunt extemplo alii, & socia agmina jungunt:

Sic quondam latis Cerealia semina campis
Cùm spargit, plenaq; manu diffundit arator,
Pars cadit in cautes, succoq; carentia saxa,
Pars leviter terræ nullis radicibus hæret:
Atque illam volucres rostris populantur acutis:
Pars etiam in sulcos, atq; ipsa in viscera fertur
Telluris,gremioq; illic concepta tenaci
Fruge nova dominos opulentat, & horrea complet.

Odrysios tandem in fines, adoperta pruinis
Arva, bipennifero quondam regnata Lycurgo,
Pervenit, & corvæ purissima pectora gentis
Insoliti tamen eloquij dulcedine mulcet.
Conveniunt flaviq; Getæ,picti q, Geloni,
Quosq; imposita vagis agitat domus annua plaustris,
Cornipedisq; sui solitus potare cruorem
Sarmata,quasq; alias sinuosa binominis Istri
Ripa vehit gentes, rigidis corda obsita setis,
Paulatimq; truces animos,eduraq; ponunt
Corda volente Deo, & moniti meliora capessunt.

Editus his ipsis olim regionibus Orpheus
Creditus est cantu liquido, fidibusq; sonoris
Et rabiem dempsisse feris, & sistere jussis
Fluminibus, silvas post se traxisse sequentes.
Verior hic Orpheus, homines qui vivere rapto
Assuetos,solisq; sibi jus ponere in armis,

Quos-

Quosdam etiam cæsis, feritas horrenda relatu,
Hospitibus vesci, & sectos in grandia frustra
Aut torrere veru, aut mollire tepentibus undis,
Taliaq; obscœnis imponere fercula mensis,
Impulerit fando ritus abolere nefandos,
Et prius effera colla jugo submittere Christi.
Jamq; Borysthenios fluctus nitidumq; Dyraspen,
Quique Europæis Asiam disterminat arvis
Multifidum Tanain, teq; ô saxose Cynapos,
Quæq; alia ex alta spectat piger arce Bootes,
Plurima nunc ratibus, nunc pervia flumina plaustris,
Illa sacrum Christi pervaserat omnia nomen.
Unum omnes Christum ripæ, unum antra sonabant.
Cùm senior, Sat jam his inquit, regionibus actum.
Perficiet, quod deest, qui perficit omnia Christus.
Quæramus nova regna. odit victoria segnes.
Substitit hæc fatus paulum; dein lumina cœlo
Attollens, sequor ecce, sequor quocunq; vocaris,
Tu modò præsenti mentem mihi numine firma.
Sic fatur, gressumq; ad Achaica dirigit arva,
Multa movens animo, sanctus comitatur euntem
Spiritus, & robur fessis senio artubus addit.

Reliqua desiderantur.

EJUSDEM.

AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX.

QVi tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
Divitis aut auri pondera multa ferat:

Illum

Illum ego ſcire negem, quæ tu Pater optime dona
Longè auro & gemmis anteferenda putes.
Una tibi virtus, virtus in amoribus una eſt,
Veræ & virtutis gloria vera comes.
Ergo ut amans tabulis dominæ referentibus ora
Gaudet, & ante oculos ſemper habere cupit:
Sic te expreſſa juvat veræ virtutis imago,
Nec tabula eſt oculis gratior ulla tuis,
Tale igitur munus tibi nunc Picolominus offert,
Senenſis præſul gloria prima ſoli:
Biſſeno Æneæ concluſa volumine facta
Pontificis verè nomine req; Pij.
Qui virtute olim ſedem provectus ad iſtam,
Ad quam eadem virtus te Pater alme tulit,
Ingentes toto compeſcuit orbe tumultus,
Et placido reges fœdere compoſuit.
Hortatus bellum Chriſti convertere in hoſtes,
Atq; Aſiam illorum faucibus eripere.
Ad quæ ſe accingens magno molimine cœpta,
Multa bonis fruſtra flentibus, occubuit,
Forſan & hanc Chriſtus, Princeps ter maximè, laudem
Servatam in tempus diſtulit uſq; tuum.
Thracius ut tandem poſita feritate tyrannus
Colla tuis ultrò ſubjiciat pedibus.
O ita ſit: cumuletq; tuas hæc gloria laudes:
Gregorii hic titulis adjiciatur honos.
Interea hæc placido vultu cape munera, eiq;
Qui tibi ſummiſſus porrigit illa, fave.
Ille Pij, ut noſti, genus alto è ſangvine ducit
Nec vixit priſcis inficiandus avis:
Plurima ſed tractans & maxima munera, ſemper
Se culpis expertem omnibus exhibuit.
Nunc exacta ætate illud ſibi poſtulat unum
Uti ſe haud ingratum ſentiat eſſe tibi.

EIVS-

EJUSDEM.

AD DOMINUM ZAMOSCIUM POLON. CANCELL.

Bina mihi artifici cælata nomismata dextra
Magnus ab Arctoo misit Zamoscius orbe
Aurea, non vani memorabile pignus amoris,
Sæpe meo optatos animo referentia vultus,
Magnanimi primùm regis, quo Martia gaudet,
Quoque caput cœlo ductore Polonia tollit.
Aspicis, ut latè veneranda coruscat imago,
Cunctaq; diffuso circum loca lumine complet?
Non ea vis auro: nec per se lamina lucet,
Nec radiat rutuli nativâ luce metalli:
Majus ab impressa sed ducit imagine fulgur:
Atque ipsum STEPHANI sacer aurum vultus inaurat.
Contemplare acresque oculos frontemque verendam,
Et dignam imperio faciem, dignamq; triumphis:
Ut sese omni ex parte animi vis vivida profert,
Degenerem luxum mollesq; exosa paratus:
Ut spirat generosum, ipsoq; videtur in auro
Regales agitare imo sub pectore curas,
Exitium Turcis, meditari & vincula Moscho!
Hic vir, hic est natus virtuti & fortibus ausis:
Cui duo tota pares alios si Europa tulisset,
Thracius haud ultra nobis illuderet hostis,
Sed profugus toto latebras sibi quæreret orbe.
Altera lamna loco pariter mihi grata secundo,
Subjicit ante oculos auctorem muneris ipsum,
Cujus conveniens meritis imponere nomen
Qui velit, invicti regis vocitarit Achaten.
Hinc te igitur, tua mi propius quando ora tueri
Non licuit, cupidumq; isthæc invisere Regna,

Pontificis tenuit non detrectanda potestas?
Zamosci magne adspiciam, & persæpe nitenti
In te defixam solabor imagine mentem.
Zamosci, per quem Marti sociatus Apollo est,
Qui decora heroum accumulans, & Nestora dulci
Eloquio exæquas, & forti pectore Achillem.
Et leges armis firmans, & legibus arma,
Victricem laurum pacatæ intexis olivæ,
Arbiter idem almæ pacis, belliq; minister
Impavidus, laus egregij propria UTRAQUE CIVIS.
Salvete ô animæ fortes, incoctaq; honesto
Pectora: & ignavo non pervia corda timori.
Vos ego, quantum ævi dabitur, super ardua cantu
Astra feram, nunquam reticens vestra inclyta facta,
Facta alijs, queis nomen idem, sed non eadem est mens
Aut animos factura, aut incussura pudorem.

EPICEDION IN MARCUM ANTONIUM MURETUM.

VIRUM SUÆ ÆTATIS SINE CONtroversia eruditissimum, scriptum eo ipso die, quo elatus est, Nonis scilicet Junii, anno M. D. LXXXV. in summo animi dolore, & dictum in schola Rhetorices auditoribus suis à P. Francisco Bentio Societatis Jesu, inter quem & Muretum, multa extiterunt mutuæ caritatis argumenta.

NAm quid dissimulo? quid concita corda tumultu,
Mendax fronte premo? lacrymas quid in ore notâtes.
Mergo?

Mergo? quid misero non rumpo pectora questu?
Flebimus; est quædam mœrenti flere voluptas.
Quis scit, an & nostrum doleatis forte dolorem?
Heu dolor immensus, minor ô quam caussa dolendi.
Tuq; dolore minor luctus, quid tenditis ultra?
Heu quid certatim conscinditis hoc miserum cor,
Cor lacerum, cor luctificis inamabile curis,
Cor siccum, cor luminibus cupientibus ullas
Ferre negat lacrymas, & iniqua mente resistit.
Nam cur largifluo non manant omnia fletu,
Cur tonat interitus pectus modò turbinis instar,
Quem clausere cavæ penitusq; hausere cavernæ?
Nec licet indignans, cæco de carceris antro
Evomit undisonas lachrymas fractoq; remugit
Murmure, & horrifico se rumpit ventus hiatu.
Muretus perit, heu perijt Muretus, & omnes
Divitias linguæ secum abstulit, abstulit omnes
Delitias Musarum, & amicas mentibus artes
Ingenuis quicquid Gratiis, quidquidq; Latinis
Condiderant veterum chartis monumenta virorum.
Nam seu Socraticis sermonibus appulit aures,
Sive in Academij lucis, seu forte Lycæi
Dulcibus alloquijs lata spatiatus in umbra est:
Proximus à primo semper fuit, ilicet illa
Sicut apis flores & ruta halantia circum
Omnibus è pratis decerpsit singula libant
Dulciaq; è folijs expressit victor amaris
Mella, quibus prisco collectum nectar Hymetto
Mirata est nostra atq; omnis mirabitur ætas
Sive etiam sacri pandentem oracula juris
Seu morum officia & vitæ laudanda docentem
Munera, & omnigenis dulces è fontibus haustus
Instillantem animis & grandia verba tonantem
Fluminis in morem vel cœlo fulminis acti.

Audiit

Audiit ipsa sui pendens jam civis ab ore
Gallia, mox etiam Italia & Mavortia Roma
Æmula cognovit Marci, Marci aurea verba.
Is nostram super ætatem, propiorq; vetustæ
Ire videbatur, veterumq; retundere fastus.
Heu quoties illum plausus populique patrumque
Dicentem excepit, nimiumque libentibus hausit
Auribus, ille quidem magnorum nomine regum,
Pontifici summo gratatus sæpè liquenti
Purius electro eloquium profudit ab ore,
Montanis nivibus niveoq; simillimus amni.
Ille Pij dudum mœstissima funera Quinti,
Mox Caroli funesta tui fera Gallia Regis
Atque Tolosani Foxi solemnia justa
Debita deflevit duri solamina casus;
Ille etiam immanes Turcas cum contudit armis
Classis Christicolum & victrix dare terga coëgit,
Altaq; constravit trepidantibus æquora Pœnis
Lætitia ingenti & magnis clamoribus implens
Hanc urbem; Romæq; decus columenq; Quiritum,
Extulit ad cœlum divina laude Columnam.
Quid cum etiam nuper (vox ô Cygnea, tenet jam
Nunc etiam mentem, & dulcis sonus occupat aures)
Ad Vaticanum, patribus quos purpura velat
Hortator fuit ex alto velut æthere missus
Pontificis formam evolvens & munera summi, &
Quem legere ipsi descripsit pœnè legendum.
Nec modo Roma tibi, Muretus cognitus ille,
Quem veteris specimen linguæ morumq; tuorum
Admirata tuis adjungis civibus ultrò.
Unde etiam attonsum fers tristi fronte capillum.
Sensit eum, caput Oceano quæ flammivomus sol
Ea erit aut condit tellus, quæcunque perusta
Sole rubet, quæcunque gelu nivibusq; rigescit.

Certè illum & bello & paci nova gloria, rector
Sarmatidum Stephanus, regnum quod protulit armis,
Augeat, ut rerum doctrinarumq; repertis
Muneribus magnis excitum accersijt olim:
Et traheret, si non Romani amittere cives
Hunc veriti sanctusq; Parens migrare parantem
Et monitu & precibus tenuissent. Hei mihi dicam,
Dicam aliquid; dolor invito de pectore voces
Elicit, ipse etiam hortando & fortasse monendo,
Pars non magna fui. Quid enim meus ille Magister
Quid pater ille meus, nam sera ætate creatum
Me sibi jactabat quondam, quid filius eheu
Filius? ut Patrem tu me, Murete, colebas,
Idq; etiam præ te semper deflende ferebas.
Ipse ego te contra dulci certamine patrem
Dicebam, te quando hiemes certo ordine septem
Audij in expletum discens & sedulus aure
Dicta bibi, quæ post tenui mihi fluminis alveo
Effluerent, parvæ ut possent adolescere silvæ
Muretumq; omni Muretum fonte sonarem.
Ipse mihi sensus animi curasq; latentes
Concilio & dicta & facta heu dilecte solebas
Credere, quæ studio regerem commissa fideli.
Sed quamvis persæpe dares mihi commodus aures.
Et morem, ut fatear, gereres persæpe monenti,
Non tamen omninò tu nostra es dicta sequutus.
Nam quoties quoties ignari nescius oti
Pervigili studio noctesq; diesq; trahebas,
Ipse laboranti contra vigiliq; quietem
Prætenitiq; memor svasi, metuensq; futuri.
Nunc verò infelix vates verissimus augur.
Quid quod & urgenti tandem vergente senecta
Edere curares, quæ cunctis edita prosint,
Ex utriusq; opibus poteras quæ plurima linguæ,

Tu tua non faciens magni, quæ maximus orbis
Attonitus colit & poscit, sermone modesto:
Spem tamen haud omnem eripiens, plerumq; negabas.
Multa quidem sunt à Mureto & magna, sed ipsa
Credite plura adeo nec sunt fortasse minora,
Quæ jam jam affecta aut potius confecta volebat
Promere, & ante diem, nî deesset vita, volebat.
Ante diem moritur, qui viveret utilis orbi,
Nec dum etiam bis tricenos explevérat annos.
Mitto ea, quæ calidæ abreptus fervore juventæ
Quorum & pœnituit, fudit juvenilia, namq;
Vera loquor, velut immaturo tempore fœtus
(Nec satis ille pios dicebat providus à se
Expulit expungens, quod præfert pagina nomen,
Certus enim & fluvio & rapidis committere flammis.
His missis, quantum ô puro sermone Terenti
Et quantum ê Tulli quantum ô Venusine Poëta
Et Tacite & Seneca & sinuosa volumina juris
Spissum opus & propriis innectens vincula vinclis,
Quantum illi doctæ debes doctissime gentis
Doctor Aristoteles! latiò sermone loquentem
Quem fecit, nostroq; etiam nonnulla rogatu
Fermè opus extremum, sed quis numerare potis sit
Omnia, quæ pulchris apparens illita chartis?
Nam quid carminibus memorem laudesq; virorum
Et sanctorum alta cœli quos Christus in aula
Exhilarat vultu? Tiburtinumq recessum
Quem Pater Hippolytus priscorum æquavit honori,
Magnaq; quæ pueris, tantus vir, condita versu
Argolico præcepta dabat versuq; latino,
Sunt pueris præcepta, viri quæ implere docendo
Lætentur, metuant non discere. Magne Tuane
Felix morte tua, cui tanti nominis auctor
Obtigit, ut grandi celebraret carmine vitam.

Tantum ille & versu poterat, Tu Mantua testis.
Sanctorum ad laudes Mureti dulciter hymnos,
Scilicet in templis sacra inter munera cantas.
Lauretana domus testis, cui nobile carmen
Quod sacratum olim vates pius edidit, audit
Orbis, & hæretica haud potuit contemnere pestis.
Anne etiam meniorem variarum illustria rerum
Doctorum contrita manu monumenta, lepore
Aspersa egregio, qualem non Itala tellus
Ni fallor nec fallor enim, gustaverat unquam?
An ne etiam ad caros olim quæ scripsit amicos?
Sed quid ego hæc memorem nostro quæ cognita seclo
Postera laudabunt, & noscent secula, dum se
In mare præcipiti devolvent flumina lapsu?
Dicam ea, quæ multis incognita, nec mihi soli
Cognita, cùm certos liceat producere testes.
Proh quantum amittis Stagiræ civis, & omnis
Historiæ princeps, Plato quantum tu, quoque, quantum
Thucydide & Livi, & Xenophon, & grandis Homere?
Proh quantum legum rudis indigestaq; moles?
O Tulli, ô Crispe, ô Plini, ô lenissime Cæsar,
O qui multarum pandis miracula rerum,
Atque virûm historias & vitas scribis, & omnes
Instruis officijs, Plutarche, & moribus ornas.
Denique quoscunque est oculis dignatus & alto
Ingenio auctores, quantum amisistis in uno?
Ille quidem maculas tergebat & abdita sensa
Exponebat, uti foret ad consulta vocatus
Quilibet ut calamo mentem commisit & arti.
Sed quid ego hæc miser? Infelix amittere majus
Quid potui? in me omnis cecidit collapsa ruina
Et propè sum tantæ cumulatus pondere molis.
Illius haud fruar alloquio, lucemq; morantem
Et matutinas consumens dulciter horas,

Atque

Atque inter risus delibans seria dicta,
Hæc Murete unum Franciscum incommoda tangunt
Bencium, & agnoscit lacrymans, lacrymabilis idem
Quid merito doleat, quantumq; amiserit eheu.
Nam tibi jam tandem requies concessa laborum.
Quippe sacerdotem, ut spero, majora parantem
Ex animo Christus perpendens facta, sacerdos
Maximus, ætherio in solio considere jussit,
Redditus & meritò socium te adscivit Olympo.
Roma sacerdotum te nonum viderat annum
Atque sacerdotum tibi rector & arbiter orbis
Poscenti veniam Xistus concessit abundè,
Nec lacrymas tenuit, quin & miseratus euntem est.
Nec minor ex isto spes est, quod tu omnibus armis
Instructus, cœli consors Ecclesia quæ dat
Militibus ceu victor abis: quod publica Xistus
Commoda quæ tribuit proprios convertis in usus.
Quod jam jam Christi satiandus corpore, coram
Omnibus ad sacrum obsequium, qui accedere, quique
Visere te poterant, multum lacrymantibus ultrò
Insignis pietas nullum reticenda per ævum
Tàm raro exemplo, famulos quos munere largo
Ditâsti, & partem haud meritos, veniam petis, auctor
Consilij Deus ipse fuit, noctemq; diemq;
Quod vidi, hoc tantùm consumptum munere vocis,
O Deus, ô Christe, hunc anima fugiente vocabas
Hunc agitans animo singultibus interruptis.
Et tamen hæc inter, memini & memorare decorum est
Omnia cùm memorem fugissent avia mentem,
Ut tua luminibus fixisti lumina nostris
Quem dudum oraras, ne summo in tempore deessem
Me, me cognôsti & voluisti dicere patrem.
Deseruit prior heu conantem syllaba linguam
Atque pa, pa, tantum profers & brachia pandis

Heu dolor; hinc tandem luctatus tempore longo
Spiritus invito de corpore decedebat:
Et pulchrum vultu placido lætumq; reliquit.
Hinc verò ad templum trino quod numini & uni
Addictum celebrant Galla de gente sodales,
Quos coluit semper donisq. ingentibus auctos
Quos voluit moriens, dum plures ordine cæcus
Funereas de more faces longo agmine portant,
Alternantq; preces, solemni funere fertur.
Filius hunc fratris rerum & cognominis hæres
Prosequitur longè procerum comitante caterva.
Jam Murete vale, vale ô Murete, sequar te.
Duximus exequias, & vitam ducimus eheu
Te sine vita gravis, sine te sine mente relinquor.
Egregij juvenes vos, ô mea maxima cura
O vestri memores generis miserescite vestri,
Cui suus abscessit, nec opina morte, magister.
O ego, si possem nostros auferre dolores
Carminibus, nunquam facerent hæc carmina finem,
Sufficeretq; dolor lacrimas, lacrimæq; dolorem,
Et quantum est vitæ, quantum est in corpore robur
Efficerem ut Mureti, orbis me nôsset amantem
Atq; animi audiret testantem vulnera fletu.
Sed dolor haut ponit vires, crescitq; medendo
Crudescitq; magis; nec desit causa doloris.
Muretus perijt, revocari funera longo
Haud possunt fletu, ac lacrimæ & testantur amorem
Et desiderium prærepti pignoris ingens.
Quod mihi si liceat superis extollere molem
Atq; tuis Murete æquam virtutibus addam
Hæc etiam æternum ut scribantur verba se pulchro.
Muretus jaceo hîc precibus me attolle viator.
Gallia me genuit. Veneti florente juventa
Excepere, virum venerata est Roma, senemq;

Cor-

Corpus humi, ingenium in scriptis, mens sedit in astris.
Hocq; ipso claudam lugubres omine cantus.

PHILPIPI POELARII BRUGEN.
FLANDRII C.

IN OBITUM, ERUDITISSIMI
Ornatißimiq; Viri

M. ANTONII MURETI POETÆ ATQVE ORATORIS OPTImi, elegantissimi omnium Philosophi, Juris interpretis prudentissimi, atque omnis antiquitatis bene periti, civis Romani. præceptoris ac patroni optimi.

ROMA diu felix insvetos edere questus
Incipe; Roma novis mœrens ululatibus adde
Lamenta, adscriptum nam fata immitia civem
Eripuere tibi, qualem vix prisca tulerunt
Secula, seu Decios numeres, clarosq; Camillos,
Facundo doctos seu cum Cicerone Catones,
Romæ fleas studijsq; tuis qui favit, & auxit
Teq; tuosq; diu, ne possis barbara dici
Qui fecit vigili cura & conamine miro.
Deseruit terras, doctissimaq; ora quierunt
Quæ Phœbi meritò poterant oracula dici.
Heu quonam blando vultus condita decore
Majestas abijt? quonam facundia? quonam
Quæ ornatæ magnis fuerant virtutibus illæ,
Illæ, inquam, ingenij dotes? Prudentia quonam?

Muretum, cur non servâstis, dicite Musæ?
Arpinis cujus lavisse liquoribus ora
Phœbum non puduit, sophiæ cui tradidit artes,
Quemque manu apprensum bifidi per culmina montis
Musæ duxistis, monstrantes vertice ab uno,
Immensos latij campos, felicia rura,
In quibus indomiti lusit præceptor amoris,
In quibus ipsa suum spatiari Mantua gaudet
Doctiloquum civem, gaudet Verona Catullum,
Versibus ornârunt, & quotquot Tybridis undas;
Monstrantes alio, puro de vertice, largos
Grajorum campos, quos aurea copia vestit,
Frugibus & lætis, ubi vatum & fronde coronat
Tempora; Nam Andinum puer hîc conspexit Homerum
Ascræiq; senis decorataq; frondibus ora,
Estque cothurnati hîc miratus carmina vatis,
Thebaniq; lyram, lyricum non ultima Vatum
Pars fuit, heu mœstæ lugubria dicite Musæ
Carmina; Vosq; novi lacrymis urgete sepulchrum
Mureti Vates; cur illi illuxit Apollo
Nascenti? Argolici quem non facunda Periclis
Fulmina terrebant? immites dicite parcas
Turba Oratorum, cujus pendebat ab ore,
Purpureus summo fasces moderante senatus
Gregorio, Orator, superas concessit in auras.
Nondum prima genas flore exornabat opaco
Ætas, cùm teneram majoribus applicat orsis
Mentem; sanctarum sinuosa volumina legum
Aggreditur, disc itq; reos servantia Jura,
In quibus ipse brevi tantùm profecit: ut illum
Admirarentur cani præcepta magistri
Tradentem, cura vigili sed lubrica cuncta.
Cernit ut immani tua clara Lutetia tecta
Ardere heu belli studio, nec Palladis artes

Florere ut solutæ fuerant, Phœbiq; remissum
Ardorem, & sacras expulsas urbe sorores,
Mavortisq; feri turbari Gallica sævis
Rura armis, fictum ramum prætendere olivæ
Infestas furias, iterumque iterumque redire
Sacrilegi adversus Musas fera tempora belli
Ornatura ducum Musis invisa triumphos,
Heu sedes animosa tuas Pataræus Apollo
Gallia, cum castis tua tecta sororibus, una
Muretum abducens liquit, non ipsa relinqui
Digna erat, Aoniis nam fecerat otia Musis
Altrix præstantum semper facunda virorum
Gallia; Pegaseis possit locus esse puellis,
Hic ubi quæ ipse chori princeps dictavit Apollo
Tisiphone ventis & nubibus irrita donat?
Ergo Muretus, fidei non infima nati
Absens absenti officia exhibiturus abivit,
Jam Rhodani celeres cursus superaverat, & te
Magne Garumna, tuos fluctus post terga relinquens
Cum Phœbo, nec eum natalis linquere terræ
Dulce solum piguit, Venetum delatus in oras,
Ad Phaëthontei pervenit pinguia lassus
Rura Padi; laceris quærens grata ocia Musis,
Eloquij hic igitur clari dare signa coactus,
Scire etenim nostrum nihil est, nisi nos sciat alter
Scire, haud exiguas vires in carmine monstrat,
Seu canat aurata heroos testudine versus,
Seu moveat lyrici modulantia crusmata plectri.
Talem olim referunt miro modulamine dura
Saxa chely movisse & nigras carmina silvas
Ismarium Vatem & sævos traxisse leones.
Obstupuit præceps miratusq; Adria pulchri
Oris & ipse decus mistum & gravitate pudorem.
Hunc etiam virides circum delphines in undis

Adnârunt, parva rate dum ferretur in Urbem,
Quæ caput antiquum medijs è fluctibus effert.
Hanc colere & vidit benè relligionis honores
Florere & divæ hic laqueataq; surgere tecta
Astrææ, clari cui immensis sumptibus alta
Cives marmoreis statuerunt fulta columnis
Templa, deam sacris mactantes ritè verendis.
Cujus consilia antiqui moderantur habenas
Imperij paribus, quibus est respublica curæ
Auspicijs, regere atq; suos defendere cives.
Hîc igitur placuit Mureto figere sedes,
Eloquium cujus Veneti mirantur & ora.
Non aliter Graji celebrant Demosthenis ora,
Cujus Palladiæ tonitru decorantur Athenæ.
Extemplo Ausonias velox it fama per urbes
Gallum hominem Latias doctum Grajásq; Camœnas
Errantem Venetum vulgans in littore castis
Nutritum à Musis, cui Pallas tradidit artes.
Nec mora quà trifido Dives Ferraria floret
Cincta Pado, pernix cunctis velocior Euris
Læta volat, pictis turrita palatia pennis
Intrat. Mureti cupido devincit amore
Estiadum mentes; inter quos maximus ille
Hippolytus, qui purpurei & fuit ipse senatus
Gloria, qui Phœbo claros extrûxit & hortos
Musarumq; choris, gelida quà Tiburis unda
Labitur, exornans pomaria mille figuris.
Solus eo svetus miseris facere ocia Musis
Tempore; Muretum accersit, quem munere largus
Donatum largo, grata requiescere in umbra
Vatibus ut quondam Mecænas fecit: at ille
Hinc, majora agitans cœpit sub principe tanto
Divini ingenij maturos edere fetus
E quibus ut duro fulvos ex ungve leones

Nosti-

Noscimus,est notus, claram hinc accitus in urbem
In septem geminis consedit collibus, uno.
Seu quæ in Cimmerijs tenebris natura latére
Abdita vult, tanto solers interprete gaudet,
Muretus celsi recolens spatia alta lycéi,
Seu docet instabilis vitæ præcepta regendæ;
Seu tradit claram clari Demosthenis artem,
Seu docet auxilium oppressis præbentia Jura;
Sic omnes alios liquit post terga magistros,
Unius ut docto solum penderet ab ore.
Non modò quæ ingenio claret Romana Juventus,
Quæq; suam queritur sublatam Gallia prolem;
Purpureiq; Tagi & latices qui jactat Iberus.
Danubium & te Rhene bibens, Germania dives.
A locuplete Tago Romam ut delatus Iberus,
Historici quo clara Titi olim cerneret ora:
Sic desiderio Mureti Gallus in urbem
Venit, & ipsa suos natos Hispania misit
Pannoniusq; ferox & flava Britannia prolem.
Venêre audaces in mutua vulnera Belgæ,
Inter quos dulcis patriæ solabar in urbe
Mureti auxilio castis gratissima Musis
Rura relicta, nihil superest, nunc omnibus orbe
Ah sine te Murete mihi nil urbis in urbe est,
Ah silet ipsa chelys quam tu laudare solebas
Nunc mea;Nam lachrymans querulis si fortè quid audet
Versibus, ah solum tua tristia fata recenset.
Non tantùm patriæ me turgida prælia curis
Exagitant, quantum me me tua funera turbant.
Perdita nec tantum jam nunc mea commoda torquent,
Me, quantum ipsa ferunt hei publica damna doloris.
Pluscula vixisses Antoni tempora, summus
Ipse tuæ Sixtus claros tribuisset honores
Virtuti,sanctus quem Petri in sede locavit

Spiri-

Spiritus; extrema sacrum dum voce senatum
Exhortareris, nimium sed iniqua negârunt
Numina; Quin renovas violentos ira dolores?
At nihil hic tristis luctus, nil proficit ira.
Nam nil perpetuum varia sua lampade lunæ.
Haud ulli tetricæ didicerunt parcere Parcæ,
Quare age Musa modos, & tristia carmina siste.
Ultima dic bona verba, nefas contundere planctu
Pectora; Roma tibi non fas lugêre Beatos.
Ille tuus civis radiantibus additus Astris,
Credita Muretus sperataq; gaudia carpit.